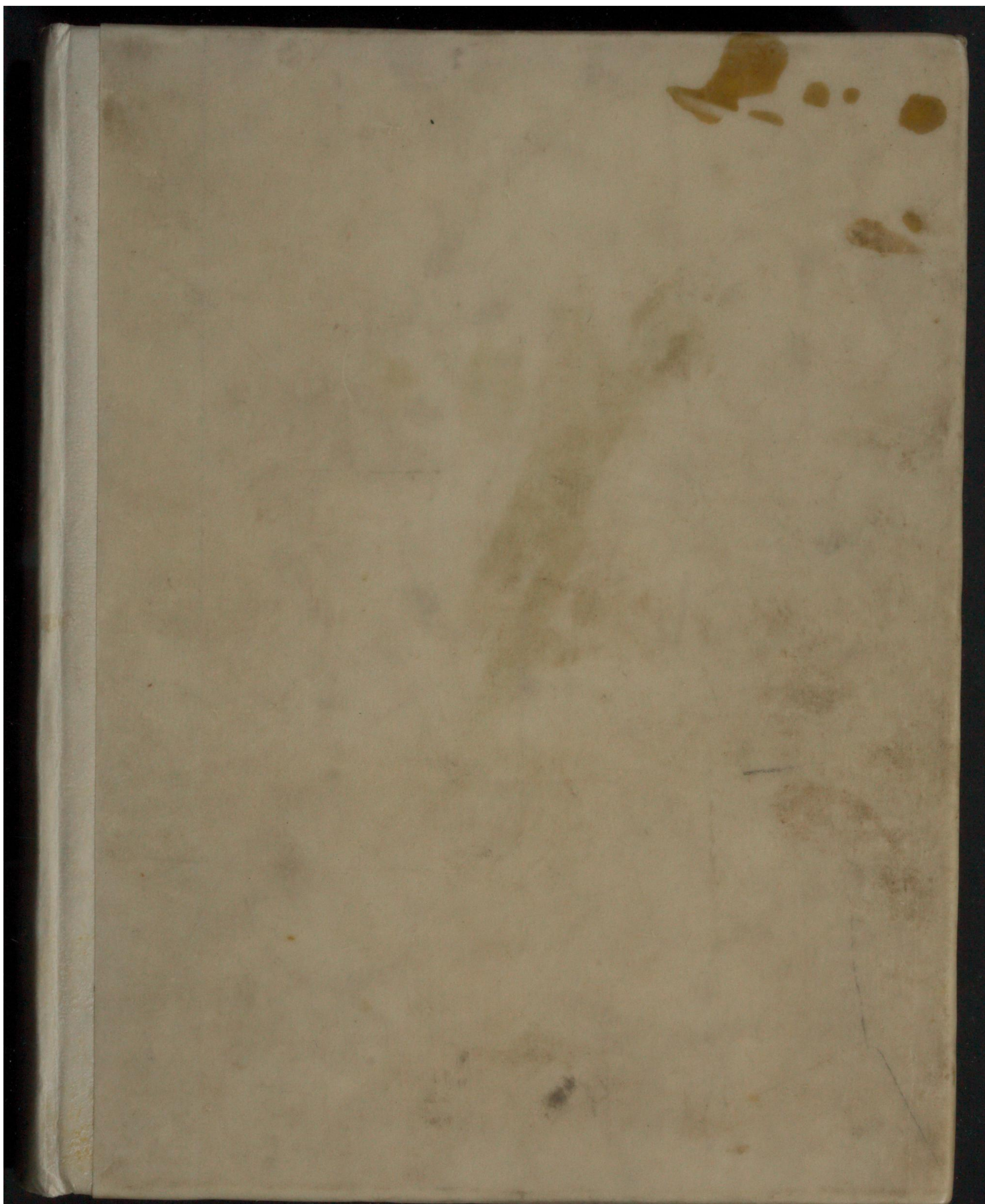
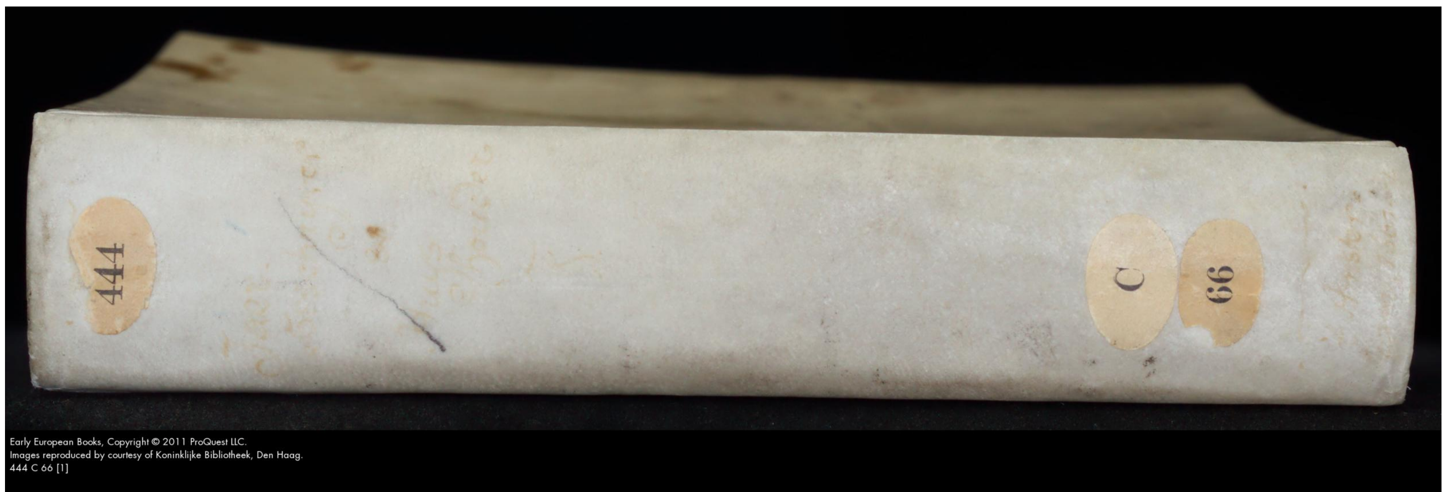
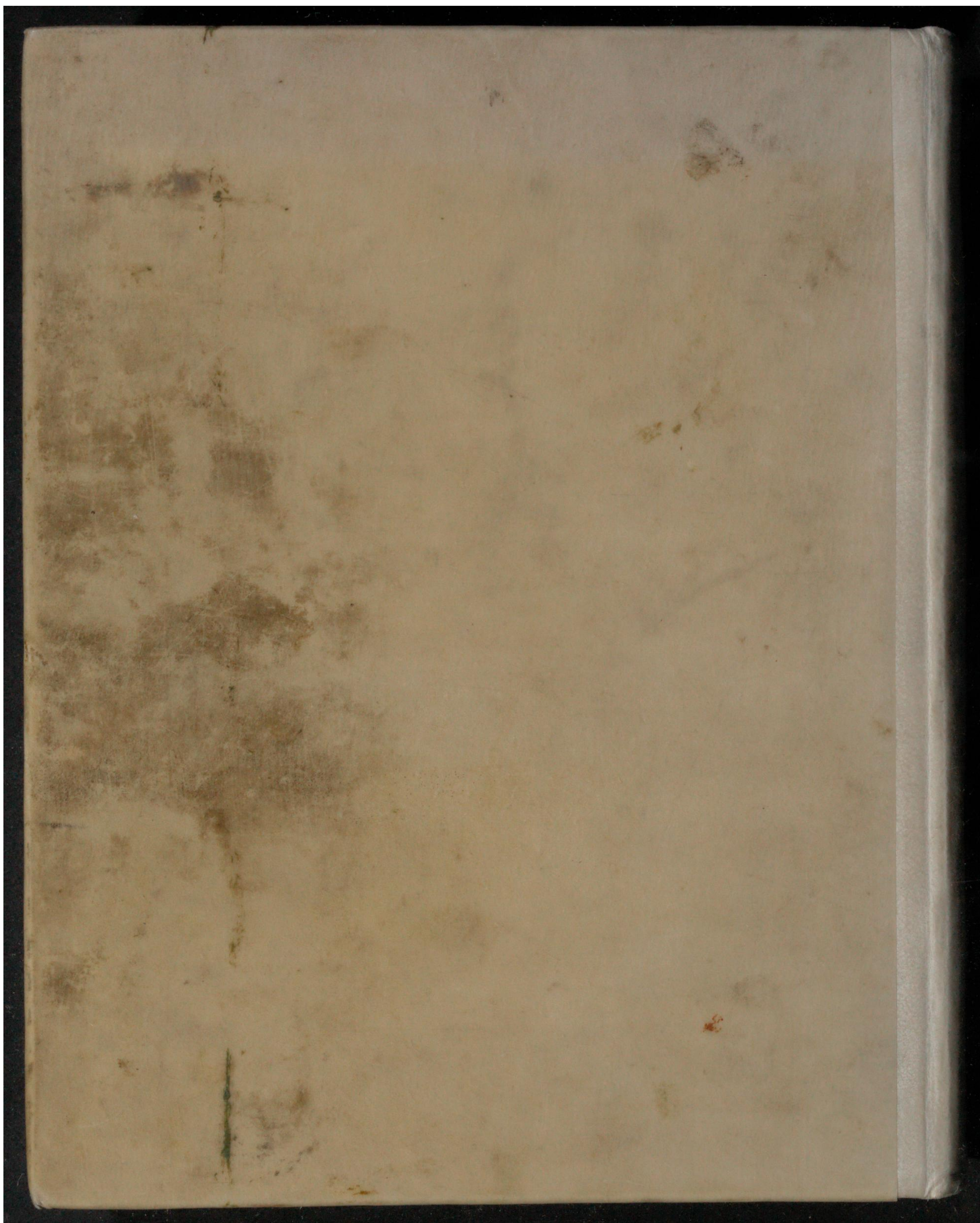
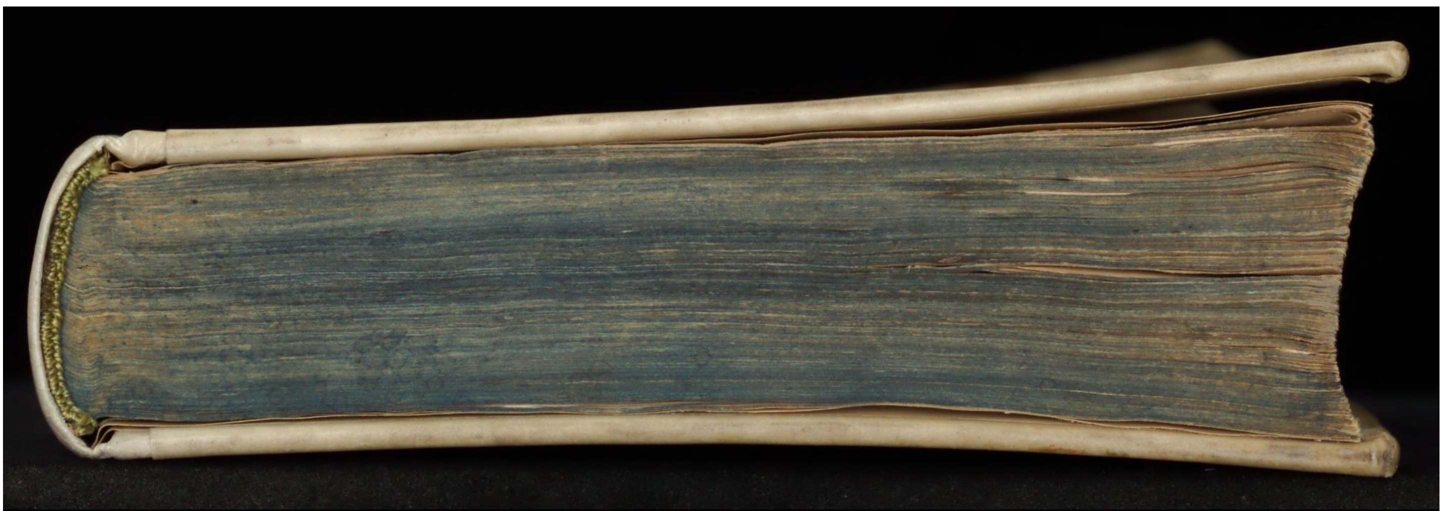

444
C
66

Het Derde Deel van de Wijse JAER-BESCHRYVER,

DAT IS D'ERVAREN

LANDT-BOUWER,

VOORSCHRYVENDE

De rechte Regeeringh der KOOREN-ACKERS en WYN-BERGEN, om 't Kooren behoorlijck te Zaeyen/ Maeyen/ Zuyveren en op te leggen: De WYNEN wel te bewaren en te verbeteren.

D'ordonnantie en Werckingh der BYEN: Heylsame vonden tegens allerley soorten van ONGEDIERTEN, soo in Huys als op het Veldt: 't Voort-planten van BOSSCHEN, HEGGEN en GROF HOUT-GEWAS, en alles 't geen tot profijt en bevoorderingh der LANDT-BOUW noodigh is.

Door d'overleden Heer J. C.

t'AMSTERDAM,

By CORNELIS JANSZ. Boeckverkooper, aen de Nieuwe Kerck. 1661.

Tot den goetgunſtigen
L E S E R.

A 't uytgheven van mijne twee voorgaende ſtucken, te weten, den *Wijſen Jaer-beſchrijver*, als mede den *Verſtandighen en Wijſen Huys-houder*, ſtreckende tot groot voordeel, vermaeck en leerſaemheydt van een yeder, en byſonder voor alle de ghene, welck haer vermaeck in het ſoet, en by na Godlijck, Landt-leven ſcheppen, 't welck den eerſten Menſch, die na Godts Even-beelt gheſchapen is, van ſijnen Schepper gheboden is te ghebruycken; (heb ick niet willen nae-laten, mijn derde ſtuck u oock mede deelachtigh te maken:) want ſonder twijffel, ſoo Godt een heerlijcker, en genoeghlijcker leven voor den Menſch had willen beſchicken, als het Lant-leven, hy ſou hem wel een omgemuerde Stadt, Sterckte en Kaſteel, als oock mede veel gewoels van volck gegeven hebben. Wat waſſer vermaecklijcker, als dat den eerſten Menſch in altijdt-groene, en bloeyende Perck van den Luſt-hof *Eden* gheſet wierdt? Wat een grooten veranderingh van genoeght waſſer in de ſelve t'aenſchouwen! 't vermaeck der Steden was daer geenſins by te vergelijcken, want het ghevogelt ſtreelde d'Ooren van haren Heer met een eeuwigh gheſangh, en alle Dieren ſtonden ten dienſt van den Menſch, wanneer het de nootſaeckelijckheyt vereyſchte.

Dewijl wy in onſe Landt-ſtreecken de helft van 't Jaer bykans, op ſulcken manier, op 't Landt ghebruycken konnen,

en oock eenighsins bewijsen, dat wy de heerlijckheydt onses eersten Voor-ouders deelachtigh zijn, dunckt het my een seer prijselijcke saeck, dat persoonen van middelen en gelegentheyt haer op 't Landt onthouden, niet alleen in dien soeten tijdt, maer oock des Winters; want den tijd daer met meerder eerbaerheyt en Godtvruchtigheydt doorghebracht kan worden, als in de Steden, daer alle sinistre streecken in swangh gaen. Indien de nootsaeckelijckheydt yemant somwijlen in de Stadt roept, dat kan met gemack en bequaemheydt ghesschieden; overmits de ghelegentheydt van onse Vereenighde Provintien soodanigh sijn, dat men in korten tijdt in veele Steden kan komen: Ick sou nauwelijcx gelooven datter een Landt in de Werelt is, daer men in soo korten ommegangh soo veel Steden tellen magh. Daer is (mijns oordeels) niet heerlijcker voor een Mensch, die buyten de bedieningh van de Gemeente is, als dat hy na sijn lust en vermaeck, met gerustheyt in de ruymte heerscht, daer hy anders in de Stadt in soo groote enghte, benauwtheydt, en gewoel leven moet. Dese reden heeft veel oude Romeynsche Borger-meesters, en andere Helden aengelockt, om buyten bedieningh van 't gemeene best, het soete Landt-leven te ghenieten, alwaer men onghekochte spijse koockt, daer men in de Steden alles van stuckjen tot beetjen koopen moet. Ick noem dit teghenwoordigh derde deel den *Rijck-makenden Lant-bouw*, daer in in leer den *Acker-bouw*, daer hem onsen eersten Voor-vader *Adam*, een Heer over alle Creatueren sijnde, in geoeffent heeft, als mede *het Bezaeyen der Ackers.* Oock het vermaeckelijck *By-houden*, in welck seer groot verstant, wijsheyt en regeeringh gelegen is:

want

want daer aenſchouwtmen klaerlijck de regeeringh van de geheele Wereldt, hoe de Steden behouden, en ſtaende konnen blijven, oock hoe Coningen, Princen en Magiſtraten van hare Onderdanen ontſien moeten worden, als oock hoe de Princen ſich weder tegens hare Onderdanen behooren te dragen. Oock den heerlijcken *Wijngaert-bouw*, daer hem den Outvader *Noah* in geoeffent heeft; als oock de kennis, en verbeteringh der verdorven Wijnen, om deſelve weder ſmakelijck te maken, en goet te houden. Als oock de manier om *Boſſchen*, *Heggen*, en alle *opgaende Boomen* te zaeyen, en planten: Soo dat men nu in dit derde en tweede deel alles heeft, welck op 't Landt magh vereyſcht worden. In ſumma, hier is 't ghene daer de oude Patriarchen haer in geoeffent, en een heerlijck, Conincklijck leven geleyt hebben. Ick twijffel niet of mijne toehoorders, die mijnen goeden raed volgen, ſullen ſoodanigh heerlijck en geluckigh leven mede ghenieten. Ten laetſten heb ick daer een *Genees-middel aen alle gequetſte partyen der menſchen* ingevoert, op dat den heerlijcken Landt-bouwer, in tijdt van noot, ſijn eygen geſontheyt oock magh beſorgen, na dat hy het Landt, Vogels, Beeſten en Boſſchen beſorght heeft. Gelieft, als vooren, mijnen arbeyt in 't goede te nemen. Vaert wel.

Koo-

De

De Rijck-makende LANDT-BOUW.

Het I. Capittel.

Van den Landt-bouw.

Dit Boeck sal alsoo genaemt worden / om dat het handelt van 't Bouwen van 't Lant / en wat daer toe vereyscht wordt. Men heeft van 't begin der Werelt groote neerstigheyt tot den Acker-bouw ghedaen van wegen 't groot profijt / nootsakelijckheydt en onderhoudingh tot des Menschen en Vees levens / welcke daer van te trecken zijn / indien men sijne saken wel te recht daer na aenstelt: Dierhalven is oock met groot recht veel van dese materie geschreven / 't welck niet alles tot onsen handen gekomen is.

Veel Philosophen / Poëten en gheleerde Luyden / als oock andere voornaeme Staets-persoonen / hebben sich in haere Schriften met den Lant-bouw bemoeyt / en oeffeningh der selver besigh gheweest / ghelijck Aristoteles, Xenophon, Virgilius, Columella, Theophrastus, Hesiodus, Palladius en anderen. Die nu hier in breeder onderricht soeckt / begeeft sich tot die voorghenoemde Schrijvers / en treck daer uyt dat met sijns Landts natuere over een komt: Want gelijck men alle schoen aen een voet niet trecken kan / alsoo kan men alle Boomen en Vee niet op onsen Nederlantschen Bodem planten en opqueecken. Daerom is de manier van het eene Landt heel anders als het ander / en dat nootsakelijck van wegen den grondt: Want een Landt of Acker is niet bequaem om alle soorten van Boomen en kruyden voort te brenghen. Soo heb ick dan voorgenomen niet te spreken als van de manieren / welck op onsen Nederlandtschen Bodem onderhouden worden.

Men leest dat Ceres het kooren eerst gebonden heeft / als oock Ploegen / Zaeyjen en Mesten; als oock hoe men 't Lant havenen moet: Want te voren souden de menschen sich met Eykelen en Beuken (ghelijck de Verckens) sich onderhouden hebben. De selvige sou oock in Italien en Sicilien den Acker-bouw ghebracht hebben / als oock de Wetten / het welck men Rhadamantus toeschrijft. Maer de Heylighe Schriftuere seght in Genesis, dat Adam heeft moeten ploeghen / graven en zaeyen / soo heeft hy oock de Wetten ontfangen en Moses ghegeven. In summa / van Blinden leert men.

Het II. Capittel.

Dat den Landt-bouw een Christelijcke, eerlijcke, nootsakelijcke, en vermakelijcke oeffeningh is, en geensins te verachten.

Daer zijn veel onverstandighe botte menschen / welck niet veel ghesien noch ghehoort hebben / waerom sy met groote onbeleefthe yt de Bouw-heeren en Acker-luyden verachten / en qualijck van haer spreken: Ja verachten een Staets-persoon / Geestelijck Heer / of andere / die playsier in 't Bouwen / Planten / Pooten / Ossen / Schapen heeft / segghende dat hy een Bouwer / Ossen-drijver / Schaep-herder / Tuynman is / gelijck of hy oneerlijcke of onchristelijcke saken hanteerde:

Daer nochtans de Historien ons ghetuygen / dat de Heylighste / Vroomste / Rijckste / Eerlijckste en Aensienlijckste Persoonen / so wel onder de Heydenen als Godts Volck / Bouw-luyden geweest zijn: Jae sommighe hebben tot eer haerder naem de selve van den Vruchten harer Ackeren genomen / als de Pisones, Fabij, Lentuli, Cicerones en meer anderen. By de Romeynen hebben de treflijckste Helden / als Krijghs-luyden / Borghermeesters / Dictatores en Raedts-heeren / sich vermaeckt met den Acker-bouw en Vee te weyden: Ja vele Geestelijcke en Wereltlijcke persoonen / moeten van 't ghenot des Ackers en haer Vee / hare huysghesin onderhouden: Ja indien sommighe de Boeren uyt haer gheslacht souden werpen / sy souden niet veel volcks over houden. Dit onaengesien dorven de Bot-muylen soodanighe persoonen / welck lust in Bouwen / Hovenieren / Vee te hoeden hebben / in Bruyloften / Maeltijden / Weerdschappen / en andere Vergaderingen / uytschelden. Joseph seyde oock tot sijne Broederen / dat de Vee-herders van de Egyptenaren voor een grouwel gehouden wierden.

Soodanige Persoonen wil ick vraghen of den Landt-bouw oneerlijck of eerlijck is? Want het moet een van beyden zijn. Eerlick bewijs ick uyt de Heylige Schriftuer: Want als Godt in het begin Hemel / Aerde en alle Creatueren gheschapen had / sette hy Adam en Eva in den Lust-hof Eden / en maeckte hem een Heerscher over alle gheschapen dinghen / segghende / Zijt vruchtbaer / vermeerdert U-lieden / vervult de Aerde / en maecktse U-lieden onderdanigh / heerscht over de Visschen des Zees / de Voghelen onder den Hemel / en over alle Ghediert dat op der Aerden kruypt. En na den Val gheboodt hy hem het Landt te bouwen / en seyde / Vervloeckt zy den Acker om uwen wille / met sorghe sult ghy u daer op gheneeren alle uwe leefdaghen / ghy sult het kruydt op het Veldt eten / en uw' broodt in 't sweet uwes aensichijns. Dit wierdt Adam niet alleen geseydt / maer oock tot alle menschen op Aerden / want hy wil ons uyt de Lucht / Water en Aerde onderhouden en geneeren.

Den wijsen Salomon seght in sijne By-spreucken / Die sijnen Acker bouwt / sal des broodts vol op hebben / schoon ghenomen het u suur valt met uw' Handt- en Acker-werck / laet u het selve niet verdrieten: want Godt heeft het alsoo ghewilt.

Alsoo was Adam, Cain, Noah, Esau, Abraham een Ackerman / als oock alle Patriarchen / maer sy hebben de hoedingh der Beesten en ghelegentheydts des gronts of der weyden / somwijlen andere Huysen of Landen soecken: Jacob en sijne Kinderen seyden tot Pharao, doese in Egypten quamen: Uwe Knechten zijn luyden welcke met Vee omgaen van onser jeught af tot nu toe / wy en oock onsen Vader. Elias neemt Elisæus achter den Ploegh wech / en maeckt hem tot een groot Propheet. Gideon en Ornam de laetste Koningh der Jebusiters voor David te Jerusalem / dorschten de Weyt. Abel was een Schaep-herder / Jacob en sijne Kinderen Schaep-herders. Moses en David Schaep-herders / Amos een Koe-herder. Saul quam van het Veldt achter de Runderen / doe hy Koningh wierdt. David hoede de Schapen noch / doe hy al van Samuel tot Koningh ghesalft was. De Voornaemsten en Oversten der Griecken en Romeynen waren Herders en Acker-luyden / gelijck de selve menschen noch hedensdaeghs sich meer met den Acker-bouw / Weplanden en opqueeckingh der Beesten bemoeyen / dan met hoovaerdy en pracht.

Oock roemt Berosius sijn Koning Saturnus Cospius, om dat hy ten tijden van Semiramis den Landt-bouw op een beter manier gheoeffent / en het Landt beter gehavent heeft als Janus en Noah. Virgilius roemt Galesus, dat hy het Landt ghe-

gheboulwt en Schapen ghehadt heeft. Cyrus minor, Koningh van Persien / is een groot Liefhebber gheweest van het Landt te bouwen en planten / daer haer de Atheensche Ghesanten seer over verwondert hebben. Den Koningh Sergius bouwde het Landt / en had veel Ossen en Schaepen. Den Borgher-meester Serranus schaemde sich niet met een paer houte klompen achter de Ploegh te gaen.

De Fabel van het Goude Vlies uyt Colchis te halen / schijnt niet onbillijck uyt het voordeel van 't Schaep-houden ghenomen te zijn: Want men daer wel Goudt en Silver af maecken kan / soo Godt de zegen eenighsins belieft te gheven: Daerom seydt men datter gheen Schaep is of het heeft een gouden voet. Cato seydt / wanneer men yemandt in ouden tijden een eerlijcken naem wou gheven / dan noemde men hem een Ackerman. Xenophon seydt / dat men meer van een wacker Ackerman plagh te houden / als van een dapper krijghs-man / om dat den Acker-man veele dinghen vergadert / en by malkander schrapt / daer een krijghs-man alle het gheen / dat van den Ackerman met groote vlijt en neerstigheyt vergadert is / vernielt en verwoest.

Den Acker-bouw is dan een gheheel noodtsaeckelijck dingh / het welck gheen Landt in de gheheele Wereldt ontbeeren kan: Want waer van souden de Menschen leven / soo men niet zaeyde en maeyde? Hierom is het dat Xenophon den Acker-bouw de Moeder en Onderhoudtster van alle Konsten en Handtwercken noemt; Want hoe sou een Brouwer brouwen / een Backer backen / een Weber Laken maecken; het en ware den Acker-bouw hem daer toe hielp? Aristoteles noemt den Acker-bouw het hooghste en voornaemste dingh van een Stadt en een gheheele Regeeringh. Een mensch kan sonder Kleeder en Schoen leven / maer niet sonder Acker-bouw. Ghelijck een kindt sonder het melck sijns Moeders niet kan onderhouden en op-ghebracht worden / nae het segghen van Vitruvius, alsoo kan een Stadt sonder Ackers / Weylanden / Tuynen / Boomgaerden / Wijnberghen en dierghelijcks niet onderhouden worden; ick laet staen datse wassen en toenemen sou: Daerom wordt de Aerde een Moeder van alle levendighe Dieren ghenoemt / Jae een Goddin van de selve ghemaeckt. Cicero seydt / dat den Acker met groot woecker het ghene weder gheeft dat men hem gheleent heeft: Want voor een Zaedtjen krijght men dertigh / vijftigh / sestigh / tachtentigh / honderdt en meer zaedtjes wederom. Oock leerdt den Acker-bouw een mensch dese drie deughden / te weten; spaersaemheydt / neerstigheydt en gherechtigheydt. Oock is 'er gheen saligher / noodtsaeckelijcker en lustigher leven / dan het Bouw-leven: Want daer heeft men alleen het gheluck van Godt te verwachten: men kan daer gheen quade practijcken / of schelm-stucken in ghebruycken; Cato en Columella segghen / dat op het Landt de menschen beter in gheduerighe actie ghehouden worden / als in de Steden; Daerom sou men een Luyaert of een Boef niet beter konnen plaghen / dan hem op een Hofstede te setten / daer hy geduerigh arbeyden most: Soo noodigh alsser Vrouwen in de Werelt zijn om kinderen op te queecken / soo noodigh is den Acker om kooren en Beesten te voeden tot arbeydt en onderhoudt van den mensch. By de Scythen pleeghmen acht voeten in groote waerdy te houden / dat waren soodanighe Persoonen / welcke twee Ossen in den Wagen konden spannen. So is dan den Ackerbouw nootsakelijck / prijslijck en vermaeckelijck voor de gheheele werelt.. De Poeet Virgilius roemt den Landt-bouw oock seer / in sijn 2. Boeck Georgic. daer hy seght:

O fortunatos nimium bona si sua norint
Agricolas, quibus ipsa procul discordibus armis (lus!
Fundit & hunc facilem victum justissima tel-
Ac secura quies, & fallere nescia vita,
Dives opum variarum ac latis omnia fundis
Speluncæ vivique lacus, & frigida Tempe.
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni.
Non absunt illis saltus, ac lustra ferarum,
Et patiens operum, rurique assueta juventus,
Rura mihi & rigui placeant in vallibus omnes,
Flumina amem, sylvasque inglorius, &c.

Dat is:

Och hoe gheluckigh souden de Acker-luyden wesen/ wanneer sy selver haer geluck maer bedencken konden: sy dorven met gheene vyanden vechten wanneer sy wat van doen hebben/ gelijck de Krijghs-luyden doen moeten/ want de rechtveerdighe aerd geeft haer van selfs wat sy behoeven. Sy hebben een bequame ledighheydt/ en een onnoosel leven/ lieflijcke stroomtjes/ en koele waters/ sy hooren het aengenaem gheroep van haer Vee/ sy slapen sachtlijck onder een groenen boom/ siende haer Vee rondtom op de Weyden gaen/ &c.

Horatius verheft oock den Acker-bouw seer heerlijck boven alle Oeffeningen/ de 2. lib. Epodon. welck alsoo begint:

Beatus ille, qui procul negotiis,
Ut prisca gens mortalium
Paterna rura bobus exercet suis,
Solutus omni fœnore.
Forumque vitat, & superba civium
Potentiorum limina, &c.

Laet soo veel getuygenissen van deftige en gheleerde Mannen tot bewijs van de heerlijckheyt des Landt-bouws genoegh zijn; en soo wy willen insien de wondere gaven Godts/ wat kander heerlijcker/ vermakelijcker en aenmerckens-waerdiger zijn/ waer op de menschelijcke natuer kan speculeren/ als op den Acker-bouw? Hier siet men wat kracht een kleyn zaedtjen/ struyckjen/ tackjen heeft. Hoe dat elck dingh sijn eygen/ eens ingegeven/ natuer vereyscht/ en niet kan lijden dat het menschelijck verstant daer tegens wil inbinden.

Hier siet men door Godts zegen de volheyt van alles: Want soo een Ackerman van noode heeft een stuck van een Cappoen/ wel-ghemeste Gans/ End/ vetten Hamel/ Kalf/ of Os; Item/ Boter/ Kaes/ Melck/ Appelen/ Peeren/ Pruymen/ Kersen/ Persiken/ Wijn-druyven/ &c. hoe hy dit bekomen kan/ sonder op de Marckt te loopen/ of schoon ghenomen hy al geldt had/ waer hy 't selve met der haest/ en by ongelegentheyt bekomen sou. Item/ heeft hy Bier/ Azijn/ alderhande Meel/ Honigh/ Eyeren van noode/ hy neemt sijn dadelijcke toevlucht na sijn Spijs-kamer/ Stal/ Kelder en Solder/ daer kan hy in vinden al wat een mensch tot sijn eerlijcke lust en voedingh van noode heeft.

Hierom is 't dat ick de Landt-luyden veel meer wil boven de Stadt-luyden verheft hebben/ die soo mager moeten spare-becken/ en niet weten watse een haestig overkomende Vriendt voor sullen setten/ daer men hem op 't Landt metter haest wel 20 Gerichten voor sou konnen setten. Laet dan d'onwetende en onervarene Persoonen niet segghen/ als 'er yetwes niet wel gedaen is/ 't is op sijn Boers gedaen.

Het III. Capittel.

Van de Hof-steden en Tuynen.

DIe een Hof-stede toestellen wil/ moet voor alle dingen sorge draghen dat hy deselve aen een gelegen Oord toestel; alwaer een bequame Lucht/ toe- en afvoer met Waghens/ Schuyten en dierghelijck ghenooten kan worden. Item/ of aldaer om-

omtrent goedt Wey-lant/ Kooren-landt/ Bossen / Rivieren of Fonteynen zijn; of men daer by gelegentheyt oock Timmerluyden/Rademakers/Metselaers en diergelijcke Ambachten vinden kan / om niet te verre met groote onkosten soodanighe Persoonen by ongelegentheyt te soecken.

Daer hebben veel van gheschreven nae wat Ghewest men de selve soecken moet: Maer ick oordeel van de plaetsen welck teghens op- en ondergangh der Sonnen geleydt worden / dese zijn gesonder / en de vruchten daer van zijn veel beter / en konnen oock beter goedt gehouden worden.

Het IV. Capittel.

Van de Heeren der Hof-steden, wat haer te doen, en laten staet.

ICk wil hier oock trouwlijck en neerstighlijck vermaent hebben / dat alle Hoef-Heeren sich inbeelden den Euangelist Lucas van 't gooot Avontmael/op dat sy 't Wijf / Kinder / Gesinde / en alles wel vlijtigh daer uyt onderrichten.

Wie dan een Hof-stede maecken wil / moet wel op dese Regelen letten: 1. Eerstelijck moet hy sich niet te seer haesten met het koopen van een Hof-stede. 2. Moet hy hem wel op den Acker-bouw verstaen/ en dat alsoo / dat hy sijnen Bouw-knecht leeren kan / hoe de selve met den Acker / het Vee / en alles om sal springhen / maer niet dat hy van hem sal moeten leeren. Want dan sal hy te veel leer-geldt moeten gheven / en met sijnen Acker-bouw qualijck voort raken; Columella seydt/ dat den Acker niet wel bedijdt / daer den Heer sijne Gesinde niet selver stueren kan. Socrates vraeght/ of men wel een ervaren Bouwknecht moet koopen daer den Heer van gheleert mocht worden? Daer op hy antwoordt / Neen / men most een knecht koopen die men selfs leeren most. Daerom moet een Heer neerstigh zijn / dat hy de natuer en gelegentheyt des Veldts wel kent/ dat hy bouwen wil/indien hy eenigh voordeel doen wil. Ten 3. sal hy nae by de Hof-stede / of daer op woonen / bysonder wanneer het op een bouwen gaet / de Velden bezaeyt en ghe-eght worden / op dat sijnen adem aller weghens over kan gaen / soo sal hy neerstigher Knechts en Maeghden hebben / dan of hy daer verre van daen ware. Daerom is 't beter dat een Heer sijn aengesicht na 't werck keert/ als sijn rugh: Want Aristoteles seydt / Het oogh des Heeren maeckt een Peerdt best vet / en gheen mest is 'er beter op den Acker / als die van des Heeren voeten valt. Daer mede hy te kennen wil geven/ dat een Heer aller weghens by moet zijn/ en de eerste en laetste daer van wesen. Ten 4. Is 'er een spreeckwoort/ dat den lust tot den arbeydt de selve licht maeckt: Alsoo moet een goedt Ackerman / Hovenier / Wijngaert-planter en Vee-houder/ lust tot sijne dingen hebben / soo valt hem alle den arbeydt en moeyten niet half soo swaer: maer dieder nae toe gaet ghelijck een Dief na de Galgh / daer komt het toesien op de knechts aen. Het is een oudt spreeckwoordt / Drijft een Heer sijn neeringh niet / so drijft de neeringh den Heer: want de selve wil ghedreven zijn / die dan geen lust tot het Bouwerck heeft / laet het selve blijven/ en begin het selve niet/ want hy salder geen geluck mede hebben; Die tegens sijnen danck te Kercken gaet hoort selden goede Mis. Ten 5. moet hy wacker in' opsien van alle sijn bedrijf wesen; Want een neerstighe handt maeckt rijck: Een Acker wil met neerstigheyt ghehandelt zijn / en wanneer men het selve doet/ wordt de moeyte en arbeydt wel betaelt. Een Acker/ ghelijck Columella seydt/ is ghelijck een schuldt/ wanneer de selve niet dickmaels gemaent wordt/ vergaetse/ soo doet den Acker oock als hy niet altijdt gehavent wordt.

Plinius schrijft een fraeye Historie van Furius Cresinus, welck een seer slechten

kleynen Acker hadt / maer door groote neerstigheyt daer veel van trock / en meerder dan een ander van veel grooter Acker / ja meer Ackers : Daer over wiert hy benijdt / en men vermoede van hem dat hy sulcks door Toovery te wege bracht / een ander de Vruchten ontrock / en sijn huys met hulp des duyvels vermeerderde / gelijk de Toveressen andere luyden de melck stelen / en 't Koorn uyt de Schueren halen : wiert hy daer over voor 't Gerecht aengeklaeght ; maer vreesende dat den roep van alle man de overhant nemen / en sijne ontschuldingh niet helpen mocht / bracht hy alle sijn Bouw-tuygh op de merckt / welck vast en sterck was / en wel met yser-werck voorsien / en stelde daer sijn Dochter by / zijnde een stercke jonge Boeren Maeght / daer by sijne schoone vette Ossen / seggende : Siet daer lieve Romeynen / hier mede drijvelick Toovery ; en hoe geerne wou ick / dat ick U-lieden mijn grooten arbeyt en sweet oock toonen konde : Daer over is hy van een yder vry gesproken. Sulcke Historien moeten wy behouden / en daer uyt leeren dat grooten arbeydt / welcke in Godes vreese gheschiedt / groot profijt en welvaert aenbrengen kan. De luye handt maeckt arm / maer de neerstighe maeckt rijck : Die in den Ooghst slaept raeckt tot schanden. Aristoteles seydt dat een goedt Huys-houder in vier dinghen gaeuw moet wesen. Ten eersten moet hy goede ervarentheydt hebben. Ten tweeden een goeden aert en natuer / en met sijn goet trouwelijck handelen en omgaen / soo dat hy het altijdt tegen den Rechter verantwoorden kan. Ten derden een liefde en gedue-rige neerstigheyt tot het arbeyden / gelijck een Voghel gheschapen is tot het vliegen ; daerom moet hy de handen niet over malkander / en ghelijck in de schoot legghen / maer de selve wacker te weer stellen. Ten vierden gerechtigheyt / dat hy in het verkoopen der dingen / welck hem Godt verleent heeft / een rechte elle / mate en ghewicht ghebruycke : Want een Huys-houder moet ghetrouw bevonden worden. Want de oogen Godts zijn helderder dan de Son / en sien alles wat de menschen doen / ja sy konnen oock in de alderdonckerste hoecken sien.

Oock moet een Huys-heer de scherpe rekeningh Gods vervaren / welck hy eens van hem eysschen sal / wanneer hy seggen sal : Doet rekeningh van u huys-houden. Oock moet hy ghedencken de belooningh der getrouwigheyt / en de straffe der ongetrouwigheyt.

Hy moet met alle vlijt en neerstigheydt de streeck des Lants aenmercken / op dat hy daer niet teghens de nature doet / alsoo dat sijn arbeydt / moeyten en onkosten te vergheefs zijn : Wan een streeck Landts wil alle Vruchten niet dragen : Want God gheeft een yder Landt / Stadt / Dorp / Tuynen / Menschen / ja een yder Dier en Vee sijne bysondere gaven : Het een Lant is goet tot Koorn / het ander tot Weyde : India geeft Elpenbeen ; de Sabæy Wieroock / en so voorts. Het is den aldergeluckighsten Acker / welck een Bouw-man heeft die daer omtrent gheteelt is / en de gront kent : Oock moet hy dickwijls met sijne Buyren een praetjen maken / op dat hy door haerluyder Ackers de deught van sijn eygen Acker leert kennen.

Een Acker-man moet soo huys-houden / dat hy niet veel in huys koop / maer liever uyt sijn hantering yetwes verkoopt ; Cato seyt / een Boer sal niet koopen / maer verkopen oude Ossen / Koeyen / Schapen / Hamels / Lammers / een schoon jongh Vullen 2. of 3. en ander Vee dat niet veel meer doogt / Wolle / Vellen / Koorn / Ooft / Was / Vlas / Hennip / Honigh / Kalver / Verkens / Eyer / Enden / Duyven / Hoender / Gansen / Wortelen / Knollen / Kool / Petercely / Asparages / Salaet / Kruysbesien / &c. Ick heb gesien dat de Boeren op sulcke wijse rijcke luyden gheworden zijn / en hebben haer Vee vermeerdert met Kalver aen te queken / als se de oude Koeyjen en Ossen verkocht en geslacht hadden :

Cato seydt dat het een Boef is / welck op sijn Lant koopt / dat hy selfs wel had konnen teelen.

Oock moet een Huys-heer wel gaede slaen dat hy sijne Solders tot Koorn / Koken / Bergen / Schuyren / Stallen wel laet besorgen voor windt / regen en anders / op dat het Stroy / Koorn / Hoy en alles magh droogh wesen. In de Somer set men de Beesten luchtigh / en in de Winter warm. De kelders moeten reyn ghehouden worden / op dat de Vaten van de quade lucht geen schade geschiedt. 't Ghesinde en Vee moet etens en drinckens genoegh hebben / op datse niet klaghen: Want het selve onwilligheyt maeckt.

Oock staet een Huys-heer (ghelijck wy geseyt hebben) toe alles tot nootsakelijckheyt wel te versorgen / van de beesten die 't Landt-werck moeten doen / tot de menschen inclusys: maer geen kostlijcke wooningh te maken / huysen met so veel en soo veel onnodige vertrecken. Men moet hem niet ontsien kosten aen 't Lant en de Hofstede / Boomen / &c. te leggen: Want het selve wort op woecker geleyt / maer kostlijck timmeren maeckt dat de Hof-stede / Landeryen / Plantagie en alles van haer opgegeten worden. Ick heb wel gesien dat een huys op 't Landt (welck men wel had voor 3000. gulden konnen timmeren) welck 60 / 70. of 80. duysent guldens gekost had / by 't verkoopen geen 5000. gulden konde gelden. Dit is den stijl niet van een Huys-houder / maer een Huys-verquister: Want by sulcken onnoodigen gebouw moeten oock onnoodige Dienaers / en alles wesen die / gelijck de Motten / soo schoonen kleedt verteeren.

D'oude Helden welck op 't Lant woonden / hebben daer sulcke kostelijcke huysen niet gebouwt; yemandt mocht seggen het heeft haer aen 't gelt geschort; neen seker niet / daer waren doe oock al menschen welck goudt hadden: maer sy sagen maer op nootsakelijkheyt / waer toe verquisting? men siet niet dat een Voghel meer als een nest maeckt / waer toe so veel kamers? Het alder-vermoghenste Beest heeft maer een hol. Dit heeft ons dien onvergelijckelijcken Diogenes Cynicus met sijne Ton te kennen willen geven. De Curij (welkers wackerheyt alles te boven gingh) woonden maer in kleyne slechte Herders hutten. Julius Cæsar is in een slecht huysken gheboren. De Fabij hebben al in kleyne slechte huysingen gewoont. De huysingen zijn maer gebouwt (gelijck de holen der Dieren) op dat de menschen daer vry konnen zijn tegens alle gewelt van d'Elementen / maer niet tot pronck / welck geen vryheyt geeft / maer eer de dieven en schelmen aenlockt om te beschadigen. Daer men groote huysen timmert / moeten oock vele maeghden / knechts / kocks en kocks-krauwels zijn / die de selve in esse houden: Soo dat dit Vers niet onbillijck geseght is;

Σώματα πολλὰ τρέφειν, καὶ δώματα πολλ' ἀνεγείρειν
εἰς πενίην ἐστιν ὁ ἰμος ἑτοιμοτάτη.

Dat is: Veel Knechten en Maegden te houden / en groote Huysen te bouwen / is een sekere voetpadt tot de ongeluckige armoede / daerom sal men soecken met so veel weynigh volcx te arbeyden / als 't de nootsakelijckheyt immer lijden kan.

Willen wy insien in wat nauwe Huysvesting wy voor onse geboort woonen / daer wy in sweven / daer wy in sterven / en nae onse doot leggen / wy sullen sulcken onnodige ruymte niet soecken. De geboort van een mensch is een kleyne spacie: sijn sterfplaets op sijn Bed-stede (als 't so geluckt) is een plaets van 4 / of 5. voeten breet / en 7. voeten langh: De langhte van 't Graf oock so veel / en half so breet. De doot wel alleen hoe groote huysingen en Heerschappyen ons van node zijn. Xerxes heeft geen grooter gehad / die alle de Zeen en Aerdtrijcken te engh waren / ja de Lucht selfs.

Een Huys-heer moet dan oock wel toesien dat hy niet meer Landts aensla / dan hy met soodanigh volck beslaen en bearbeyden kan / als hy sijn reeckeningh ghemaeckt heeft. Want van een kleynen wel-

be=

bebouwden Acker kan men meer voordeel trecken / als van veel groote Landen / die men wild en woest laet leggen.

Oock moet een vlijtigh Huys-heer geen dinghen aen kant schuyven / om over een dagh / twee of drie ghedaen te worden / maer men moet de gelegentheyt op die oogenblick waernemen alsse haer vertoont: Het weder kan omslaen / en daer konnen veel andere dingen tusschen vallen: daerom moet men geen tijt van zaepen / maeyjen, of mennen laten voorby gaen.

Oock sal een goet Huys-heer goede ordonnantie in sijn huys stellen / en geen onachtsaemtheyt toestaen; want soo dat inkruyt / heeft hy meer moeyten met dit gebreck / als met alle sijnen arbeyt en regeeringh.

Oock moet een wacker Huys-heer alle instrumenten / die men tot het werck van noode heeft / dubbelt hebben / op dat men in tijt van noode / als 't een of 't ander gebroken wordt / het werck niet gedwongen wort te laten staen / of diergelijck in Steden / of verre plaetsen te soecken.

Des avonts moet hy een yder bevelen wat 'er op den volgenden dagh gedaen sal worden: want soo hy over dagh sijn hooft daer mede breken wil / sal 't een of 't ander vergeten / of ongedaen blijven. Hy sal niemant eenige groot-wichtige saeck bevelen / maer de selve by 't hooft vatten.

Oock moet hy een yder sijn bedonghen loon geven / en niemant af knyppen / maer veel eer over geven / want soo sal hy gewilliger arbeyts-volck en meerder gunst krijgen / oock sal hy sijne Dienstboden goede woorden geven: Want de natuer van een mensch is soodanigh / datse beter met vleyjen gaen wil / als met strengigheyt.

Hy sal wel toesien dat het huys-gesin op haer tijt gespijst wort; want men moet den werckenden Os den Muyl niet toebinden / indien men wil ghewerckt hebben / oock goede manieren voor onder / en nae den eten leeren; haer met een goedt leven voor gaen.

Hy sal oock goede gemeenschap hebben met sijnen Boer of den genen welck op d hoeve woont / op dat hem somwijlen mach betoont worden / waer uyt voordeel o schade mach ontstaen; op dat hy een stuck Lants van sijn Nabuyr willende koopen eerst wel rekeningh maeckt / dat hy geen malle koopmanschap doet / maer tame lijcke renten van sijn gelt trecken kan.

Oock moet een Huys-vader benevens goede wetenschap des Acker-bouws me de goede kennis van de Sterrens hebben, op dat hy een weynigh sijne saken daer na aenrechten mach.

Oock sal hy maken van goedt Vee / en goeden drift voorsien te zijn / op dat hy he onbequamen al van kant maeckt / en nie als goet hout / daer hy wacker mede arbeyden kan / op dat sijn werck goeden voortgangh mach hebben.

Oock moet hy de palen van sijns Buyrmans Grensen / of palen / of aert-hoopen niet versetten of verleggen / om sijn Land grooter te maecken / op dat hy niet schijnt sijns naesten goet te begeeren / en schoon genomen ymant hem een pael te nagestelt had / sal hy de selve niet wech nemen / maer sulcks den Rechter bevelen.

Daer zijnder welck veel volcks op hare Hofsteden soecken / maer daer veel knechts zijn / heeft men gemeenlijck veel Dieven / ook rijst daer veel moeytens en twist door / en veelderhande ongheregeltheydt / want onder soo vele Schapen vallen al gemeenlijck schurf den onder.

Oock moet hy gheen Speelder / Tuyscher / Dronckaert / Hovelingh / of met kostelijcke kleederen verciert: want sulcke Leeuwercken passen op gheen groene soode.

Als hy een Kindt uythijlickt / moet hy wel toesien dat hy op dat Feest soo veel niet te soecken maeckt dat hy 't in veel jaren niet weder over sou konnen winnen; want als hy te groote onkosten gemaeckt heeft / die hy daer na niet wel kan betalen sonder yetwes van sijn goet te verkoopen / sal

sal hy noch van de gheen uytgelacht worden die hem 't Hammitjen op gheholpen hebben.

Als hy nu merckt dat het door ontrouwigheydt / versuym en anders niet wel op sijn Hofstede gaet / sal hy met de handt niet in 't hayr slaen / en met een dollen kop de Knechts van de Hofstede jaghen / maer haer met sachtheyt van hare fouten berispen / en soo den middel wech nemen daer het ongeluck door komt.

Het V. Capittel.

Van het Ampt eens Bouw-meesters.

DEn Bouw-meester is de gene welck een Huys-heer over sijne gheheele huyshouding het opsicht en bewind geeft / om op sijne Landeryen / Weyden / Boomgaerden / Wijnbergen / en in 't kort op alle het bedrijf te passen / wat het Vee en alles aengaet / soo dat hy daer Voocht over gestelt wordt / en soo daer door sijne onachtsaemheydt of versuym eenige schade gheschiedt / is hy gehouden de selve te vergoeden: Want om dat hy wel op-passen sal / gheeft men veel eerlijcker loon als de andere arbeyders: want dewijl hy in des Heers plaets is / moet hy alles doen wat een Heer tegenwoordigh zijnde soude konnen of moghen doen; maer niet te min moeten wy eerst wat van sijn Ampt seggen.

Eerstelijck sal hy op het gantsche bedrijf passen / en alles doen / dat tot bestand / vermeerderingh en verbeteringh des selfs profytelijck en dienstelijck is. Jae soo het hem moghelijck ware alles alleen te verrichten / dat sijn Heer nerghens voor behoeft te sorgen / waer op hy oock aengenomen en be-eedight wort / dat hy sijns Heeren goedt sal gade slaen / ghelijck als sijn eygen. En sooder met sijn fout schade geschiedt / is hy oock ghehouden de selve te vergoeden.

Ten tweeden sal hy ghehouden zijn / wanneer een Peerdt / Os / Koe of ander Vee sieck wordt / het selve aen sijnen Heer te kennen te gheven / daer raedt en daedt toe gheven / soo veel hy kan / of d'onkosten verschieten / dat het selve weder op 's Heeren kosten geholpen wordt.

Ten derden sal hy neerstigh op-passen / dat het Vee wel op ghepast wordt / en niet overladen / overdreven / gheslagen / te seer gejaeght / gherent / of in eten en drincken verbangen wordt.

Ten vierden moeten Maeghden en Knechts op sijn bevel passen / dat sy in de Stal en op het Veldt haer werck wel verrichten / en neerstigheyt gebruycken.

Ten vijfden moet desen Bouw-meester sich wel op den Acker verstaen / en seer goede kennis van alle den aenkleven des selfs hebben / als zijnde een Man die van sijn jeught de selve dingen geoeffent heeft.

Ten sesten sal hy niet gaen lanterfanten / of in andere Dorpen te gast gaen / maer altijdt in Huys en Schuer blijven / en neerstigh op alle plaetsen toesien / datter met het Voeder en Stroo wel omgegaen wordt / of op het Veldt omgaen hoe 't met het Hout / Gras en alles gaet / op datter geen schade geschiedt / niemant driften of voetpaden over sijn Lant maeckt. Daerom moet een Ackerman gheen Koopman wesen / om niet van huys te reysen. Jae de Ouden willen dat soodanighen Landt-bouwer niet buyten de Grenzen van sijn Landt en Slooten gaen moet / maer daer in als gesflooten blijven / 't en waer dat hy van sijn nabuur wat leeren kond / daer toe moet hy de naeste soecken daer hy wat van leeren kan / op dat hy terstont weder te huys magh komen. Oock wouden d'Ouden dat soodanigen persoon gheen Jager of Vogel-vanger wesen sou: want die op de Dieren sal loeren / kan niet t'huys oppassen.

Ten sevenden moet desen Persoon niet wijser zijn dan sijnen Heer: want men vindter die meynen om dat sy 't beter verstaen als haer Heerschap / dat sy niet naer hem behoeven te luysteren / maer haer

eygen hoofe moghen volgen / en alles met een doof oor aenhooren/ als dit noch minder Dienaers mercken/ verachten sy hare Heeren oock niet. Maer desen Bou-meester moet soo beleeft wesen/ dat hy/ schoon ghenomen de Heer een misslagh had / den selven vriendtlijck onderricht / op dat hy schijnt ontsagh te hebben/ dit sal den Heer seer wel nemen/ hem beminnen om dat hy onderdanigheyt aen hem speurt.

Ten 8. sal hy eerst en laetste by het werck zijn: De eerste 's morghens op/ en de laetste weder te bedt / rondtom gaen en sien of de Poorten en Deuren wel ghesloten zijn / en elck op sijn plaets slapen gaet/ en het Vee wel ghevoedert zy. Daer moeten 2. of 3. wackere Honden zijn/ die des nachts rondtom de Hof-stede loopen/ oock heeft men wel een Keffertjen of twee welcke de geheele nacht rondtom gewagh maken. Oock moet men groote Honden hebben / welck men des nachts los bindt/ en op Wolf / Vos / Dieven / Schelmen laet passen. Als desen Persoon nu 's morghens opstaet / sal hy de andere wecken/ en haer neerstigh tot den arbeyt aendrijven. De Maeghden mosten oock by de Gouvernante der Koeyen in een gemack slapen / hoe wel het niet quaet waer dat de Knechts by de Paerden/ en de Maeghden by de Koeyen sliepen/ om te hooren wat de selve des nachts overkomen mocht. Oock moet desen Bouw-meester sich wachten voor dronckenschap en slaperigheyt.

Ten 9. sal hy de andere Knechts en Maeghden met eerbaerheydt en tucht voorgaen / op datse naer sijn exempel oock sodanige wesen mogen: Hy sal vier deughden in hem hebben. 1. Goetwilligheyt om te doen wat mē hem gebiet. 2. Vlijtigheyt/ dat hy alles met een wackerheyt aen kant laet doen/ oock niet over heen laet loopen. 3. moet hy respect by het volck hebben/ op datse haer van hem laten regeeren. 4. De gerechtigheydt behertighen en niemandt van sijn volck onrecht doe / of de selve valschelijck by sijnen Heer aenklaeght.

Ten 10. Dewijl der veel aen den tijt gelegen is / moet hy alles op sijn behoorlijc ken tijdt doen / want het een geschiet in d nieuwe Maen / volle Maen / afgaend Maen / en het ander weer op een and tijdt / daerom sal hy sijnen Almanach al tijdt by der handt hebben/ want alle plan ten en pooten daer nae ghestiert moete worden.

Ten 11. moeten de Persoonen/ welck met den Acker en Vee om willen gaen gheheel spaersaem / nauw en karigh zijn spaersaemheydt is een groote Tol voo een Acker-man/ maer men moet de spaer saemheyt beginnen/ gelijck Hesiodus seyt Dewijl daer alles voor handen is/ want daer niet overigh is/daer helpt geen spaer saemheyt.

Ten 12. is het beter dat een Bouw meester sijnen Heer het gelt brenght / dan of het Reeckenboeck spreeckt: Dat is/ hy moet niet lesen of schrijven konnen / maer uyt vreese van vergetelheydt sijn Heer terstondt het gelt brengen / wanneer hy wat verkocht heeft. Want Columella wil dat een Heer sijn Bouw-meester geen gelt / of verkoopingh van sijne Schapen vertrouwen sal / of haer oock niet laten inkoopen om datter gheen versuym in het huys-werck/ of op het Velt geschieden mach.

Ten 13. moet een Bouw-meester niet al te kloeck zijn / want dat is een quaedt dingh voor hem; want sulcke zijn stout/ en willen niet lijden. Het is haer leet dat men wat seght / en verachten alles wat men haer beveelt / hoe wel sy somwijlen soo verstandigh niet zijn/ als sy haer selven inbeelden.

Het VI. Capittel.

MEn soude hier oock wat konnen seggen van de Bouw-knechts Vrouw/ welck eenighe Ouden oock gewilt hebben dat het gesin der Maegden regeeren sou/ om op de Koeyen / Gansen / Enden / Hoender te passen / oock om den Bouw-meester te helpen/ en malkander met raet en daet behulpigh te wesen.

Dese

Dese Vrouw most naerstigh versorgen watter in huys te doen was / gelijck een Bye / de selve moet alles versorgen watter inden Korf te doen is: most koken / 't huysgesin spijsen / de Maeghden regeeren / op het Vee passen / met de Melck omgaen / Boter en kaes maken / 't Veder-vee aensetten / en oppassen. Simonides seyde / dat hy geluckigh was die een huysvrouw had als een Bye. De deucht van dit Beesjen is eerstlijck dat het wijs en verstandigh is / en fraey syn huys bouwt / en het selve vol kost brenght / alsoo moet een Vrouw oock doen / daer na houd de Bye / na de gerechtigheyt / haren Coningh in eeren / is hem gehoorsaem / arbeyt vlijtigh / en is andere Byen in haren arbeyt niet hinderlijck / hoewel der veel ghelijck arbeyden. Alsoo moet een Vrouw haer Man voor 't hooft houden / en naerstigh in het huys-houden zijn: Een Bye is kuysch / ende wort met geen wellust gequelt / alsoo moet oock een Vrouw eerbaer zijn. De Bye is goetdadigh / draghende Was en Honigh in / en deylt het selve daer na de menschen mede. Alsoo sullen de Vrouwen van haren suyren arbeydt de arme menschen mededeelen.

Theocritus verhaelt een fraeye Historie van een Poeet Comates, dese plagh de Musen alle jaer een Lam op te offeren / op dat sy sijne andere Schapen voor ongeluck souden bewaren. Dit vernam syn gierighen Heer / wierdt toornigh / en dede hem in een hollen Boom sluyten / om aldaer van honger te sterven: Deses Heeren Schapen storven altemael. Doe quam hy weder tot den Boom / en riep of den Poeet noch leefde / de welcke antwoorde jae / en dat hy van de Byen gespijst was.

Al is een Bye kleyn / soo heeft het nochtans een groot hert / want het derf sich tegen Wespen / Hommelen / Roof-byen / Horsels en diergelijcke verweeren / en sou eerder doodt blijven / als sijnen Vyandt wijcken. Alsoo sal oock een Vrouw een hert hebben voor haer huys te strijden: Ten lesten is de Bye spaersaem / alsoo moet een goede Vrouw oock zijn: Want het is grooter konst te sparen / als te winnen.

Het werck van een Man is alles in huys te brenghen / en van de Vrouw dat selve wel aen te leggen daer het in 't huysgesin van noode is / en elck op syn plaetse brengen.

Het VII. Capittel.

Van de Knechts.

KNechts en Maeghden syn soodanigh volck / sonder welcke men een Hof-stede niet regeeren kan / en soo het sonder Knechts en Maeghden gheschieden konde / waerder gheen beter hanteeringh in de werelt: sy zijn wel van noode / maer men salder soo weynigh van nemen als men immer kan.

De Ouden hebben lijf-eygene Knechts en Maeghden gehadt / welck sy om gelt tot haren arbeydt kochten / ghelijck men de Paerden / Ossen en Koeyen doet; sy hadden oock de macht de Knechts soo veel te slaen als sy wouden / maer alleen mochten sy haer niet doodt-slaen / datse op staende voet doodt bleven / maer alsse noch twee daghen na de slaghen leefden / konde de saeck met geldt gheboet worden / soo grooten recht hadden de Ouden over hare Knechts. Maer teghenwoordigh zijn de Knechts Heeren / en doen wat haer ghelieft / en wanneer haer Heerschap haer slaen wil loopen sy van hem / en dreyghen noch seer: Maer wanneer haer van de Magistraten de hant geboden wiert / soodanige schelmen souden haer van sulcke ongehoorsaemheyt wel wachten.

Een Heer of Vrouw moet daerom den moedt niet verloren gheven / en daer over versaeght zijn / maer tegens sulcke Boeven haer huys-recht ghebruycken / geven 't geen haer toekomt / en stootense met de Neus buyten de Deur / wantse niet doen willen wat haer geboden wort.

Wanneer men nu ghetrouwe Boden heeft / moet men met goede woorden onderhouden / haer somwijlen sonder weten van de een of d'ander een goeden dronck of lecker beetje geven / hoewel Aristoteles verbiedt de Knechts te flatteeren / op datse niet stout en hoovaerdigh daer door souden worden. Men wil dat een Heer niet al te tyrannigh met sijne Familie handelen sal / hy moet de vrome eeren / oock die niet al te vroom zijn verschoonen / en sal sich soo draghen datse meer verbaert zijn voor sijnen ernst / als strengheyt.

Men sal wel toesien sulck gesinde te bekomen welck den arbeyt niet verdriet / en die 't werck van de hant vliegt / en gehoorsaem zijn / met de andere niet twisten / maer vreedsaem leven / ghelijck Ossen die in een jock gaen.

Als een Knecht sieck wordt / en de selve niet lang duyrt / sal hy niet voorts van sijn Heerschap uyt den huyse gestoten worden / maer alles goets gedaen worden / oock sal een Heer op de gesontheyt van sijn gesinde letten / hoe wel men Knechts seght / moet men weten datse mede menschen zijn.

Dit moet ick noch vermanen dat de gene welck met het Vee omgaen / datse des nachts met gheen vuyr of licht in de Stal gaen / of 't en waer met een Lanterne / en altydt met haer twee menschen gaen / op dat d'een de Lanterne draegt / en d'ander toesiet. Want daer zijn vuyle / luyje / slaperige menschen / welck de Lanterne wel in 't stro souden laten vallen / en brant stoken.

Het VIII. Capittel.

Waer op een Huys-heer bysonder acht nemen sal wanneer hy een stuck goets koopen, en een Hof-stede maecken wil.

VOor eerst dat hy goedt water heeft: dan by de Joden en Griecken wierden de Hof-steden / Tuynen / Dorpen geensins by de Fonteynen gebouwt.

Ten 2. dat hy een gesonde lucht of wint hebbe / en wat voor winden ghemeenlijc in die streeck waeyen.

Ten 3. of het Landt vruchtbaer of on vruchtbaer zy; dat is goeden grondt e Bodem heeft / die niet salpetrich / mosach tigh / krupt of kalckachtigh zy / of van ee nigh ander oerrigen aerdt zy. Want som mige Landen zijn onvruchtbaer gelijck d oude Wijven / maer dat is de aert niet t wijten / dan de nature datse swack is / e niet voort brenght.

Ten 4. datmen goede Nabuyren heeft.

Ten 5. datter heuvels zijn / en bysond tegen 't Oosten of Zuyden / maer niet te gens 't Noord / want het Landt dat heu vels heeft teghens het Oosten of Zuyde brenght veel meer Vruchten / dan of he vlack / of berghachtigh is / en bysonde wanneer op de heuvels vruchtbare Boo men staen.

Ten 6. dat het ten minsten twee mijle van een Vestingh is.

Ten 7. dat het niet by een onreysbae water leght / maer omtrent de Zee / of een Schip-rijck water / want dan kan men d Vruchten met kleyne onkosten voortbren gen en verkoopen.

Ten 8. dat het na by een Stadt gelegen is / want dat daer op wast / kan men beter en duyrder verkoopen / dan of 't daer verre of waer. Oock kan den Lant-heer soo he hem gelieft in de Stadt te woonen / dagelijcks daer selfs na toe gaen / en sien wat daer om gaet.

Ten 9. is 't oock seer goet / dat 'et Lan van een Hof-stede na by malkander leght / want dan kan men met een Ploege meer arbeyden.

Ten 10. dient oock acht gheslagen wat den Acker best draeght / op dat men hem daer mede bezaeyt.

Het IX. Capittel.

Van de Wateren.

EEn Hof-stede of Boeren-goedt moet met goede gesonde wateren wel voorsien

sien zijn / dat is Fonteyn-water / of goedt Regen-water / daer men de Vruchten mede gieten / oock uyt koken / brouwen en wassen kan: Item dicht by 't Woonhuys en Stallen sullen Backen staen om het loopent water te leyden; 't waer niet quaet dat men in der Hof-stede oock een tamelijck Wyertjen of Poel had voor de Gansen / Enden en andere Water-voghel / of daer 't Vee uyt drincken kond / dit sou oock niet schaden dat de Hof-steden wat hoogh gelegen was dat men den Ael van de mest rondtom na den Hof leyden kond' / en de selve tot bevochtingh der Aerden ghebruycken.

Het X. Capittel.

Van de Lucht en Winden.

DE Ouden pleghen oock seer van de Lucht te houden / na welck een Hofstede gelegen was / want menschen en vee daer in wel ghedijen souden; Petrarchus schrijft dat tegen het Westen beter en ghesonder lucht is dan tegens 't Oosten. Wat daer van zy / wil ick my niet seer teghens kampen / ick wijs d'Autheur aen / op dat het mijne inventie niet sou schijnen. Indien yemant daer wat sekerder weet / of by sich selven / of uyt andere Bouw-luyden verstaen heeft / tekent het by dit Capittel.

Het XI. Capittel.

Van een goeden Acker.

DIe een goeden Acker koopen wil / gelijck Cato seght / moet op twee dingen goede acht gheven; eerstelijck dat hy wel vruchtbaer zy: ten anderen / dat hy goede ghesonde Lucht heeft: Dit most beydt te samen wesen / en so een van dese twee dingen gemist wordt / soo en is 't niet wel.

Men koopt dan sodanigen Acker welck van sijnen Heer om sijner luyheydt / of armoede niet wel ghehavent is gheweest; en nochtans vruchtbaer is / als hy sijne rechte op-passingh krijght. Als men een mager Peert met goede teeckenen / en dat niet te oudt was kocht / daer sou men gheen schade aen doen: want die magerheyt sou wel van daegh tot daegh vergaen / wanneer met voederen en havenen op het selve Peert wel gepast wordt.

Men moet / gelijck ick te voren geseydt heb (nae het oordeel van alle oude Schribenten) niet veel lants / maer goet vruchtbaer Lant koopen. Cicero seydt van een Boer die sijn Landt niet had willen verkoopen / om dat hy noch gheen quade tijdingh van hem ghehoort had. Op desen slagh seght Columella, Een Acker moet van sijn Heer swanger gemaekt worden; want als den Heer hem niet wel toericht met mesten / ploegen / zaeyen en eggen / sal hy niet baren; maer indien dat wel ghedaen wort / betaelt hy sijne moeyten rijckelick: maer indien hy met soo op te queken niet wel droegh / soude 't qualijck met den Heer af loopen.

Daerom seght Plinius, De aerde moet een goede en vruchtbaere natuere by hem hebben. De Ouden hebben daerom wel gheraden / dat het veel beter zy weynigh te zaeyen en ploeghen / dan veel zaeyen en qualijck ploeghen; doch daer moet een maet in gehouden worden. Daerom is 't schadelijck wanneer een Acker niet wel toegestelt is / en wel soo 't anders ghedaen wort. En moet een Huys- of Lant-Heer weten wat elck Lant dragen magh / en of het selve oock dickwils met de Ploegh omgesmeten moet worden. In summa / vlack Landt is goet tot Kooren: heuvelachtigh Landt / dat goede wel-gheleghen heuvels heeft / is goedt tot Wey-landt / daerom noemt men 't selve oock Wijnbergen / hoe wel men de selve oock op 't vlacke Landt heeft: maer sy zijn soo soet niet als de gene welck op de heuvels staen / maer hooghe Berghen zijn beter tot Boomen en Bosschen: Want alle Lant / gelijck Virgilius seyt / draeght geen eenderley vrucht. Hier wascht het Kooren beter / maer hier weder de Wijngaerden.

Het XII. Capittel.

Waer men een goeden Acker aen bekennen magh.

GElijck Godt een yder Mensch/ Dier/ Vogel/ Edel gesteent/ en andere natuerlijcke dinghen sonderlinghe gaven en deughden gheeft/ alsoo geeft hy oock een yder aerd/ en een yder oort sijne bysondere kracht en deught/ de eene aerd is mossigh/ zwart en vocht/ en ruyckt zwavelachtigh/ daer is koper-water in. Sommige aerde is goet tot Weyden/ sommige tot Kooren/ sommighe tot Wijn/ Hop/ Kool/ Boomen/ &c.

Wat nu best is aen een yder oort/ kan men best van de Inwoonders vernemen/ welcke de selve Landen langh onder handen gehadt hebben.

Een Huys-heer moet dan goede acht op 't Lant nemen dat hy koopen wil/ of daer hy een Hofstede maken wil/ of 't vruchtbaer of onvruchtbaer is. Plinius segt/ Een yeder sal 't Water en Lant kennen/ of het ghesont of sieck/ vruchtbaer of onvruchtbaer/ kout of warm zy/ op dat hy sich met den arbeydt daer na voegen kan: daerom moet ick hier een weynich met korte woorden van seggen.

1. Welck Lant van nature/ en niet van weghen goede op-passingh gorde/ groote/ hooghe/ stercke Boomen heeft/ en fraey groen gras draeght/ dat is goet Landt.

2. Wanneer een Acker niet bezaeyt/ geploeght/ of bewerckt wort/ en van sich selven nochtans goede Klaveren heeft/ dat is goet Landt.

3. Wanneer men een gat in de aerde graeft/ en d'aerde terstont daer weder henen valt/ en so men de aerd' daer weder in werpt/ en in treedt datter noch wat over blijft/ datter niet weder in kan/ dit is den besten Acker die men vinden magh.

4. Wanneer men een klomp aerd neemt welck men wascht/ en is 't dan dat hy aen de vinger kleeft en taey is/ of niet toevalt als men hem tegens de aerde werpt/ soo i hy van goeden temperature.

5. Men neemt oock een klomp aerd/ e leght hem in een Tob met water/ slaet da water door een reyn doeckjen/ en proevd wat daer in blijft/ soo kendt men aen de smaeck den aerd des Ackers.

6. Men kan oock een goeden Acker ae sijne reuck kennen/ wanneer een Acker n een lange drooghte beregent wort/ als h dan een lieflicken reuck van sich geeft dae de Son van daen komt/ dan isse goet.

7. Men vint oock sommig Lant/ welc soo goet is/ dat men 't selve nauwelijcx be hoeft te mesten/ sommigh dat men in vel jaren niet mesten dorft/ daer is etlijck wi Lant/ welck men in 70 of 80 jaren nie behoeft te mesten.

8. Van de verw des aerds kan men nie genoech oordeelen/ hoewel dat Plinius wil/ men kan de goetheydt van een Acker bekennen wanneer hy zwart is/ 't en ware de selve moerasachtigh ware/ en evenwe zwart/ so souse niet doogen: want het selve Lant is kout en taey/ doch kan men den selven met paerdmes wat helpen en vlijtigen arbeyt. In Engelant mest men 'tlant met witte vette aerde/ dese mesting soude/ gelijck ick geseydt heb/ 80 jaren konnen dueren/ alsо dat een Ackerman sijn Lant maer eens van sijn levē behoeft te mesten.

9. Sommige Landen zijn seer zandig/ indien het selve zandt grof is/ en ghemest wort/ draeght het noch evenwel tamelijck goedt Kooren/ als Rogh en Haver/ want Garst en draeght het niet: maer wanneer 't zandt soo fijn bykans is als meel/ doet men der niet geern moeyten aen; want het brenght somwijlen nauwelijcx sijn eygen zaedt weder voort.

Het XIII. Capittel.

Van den Acker, Weyde, Tuyn, Wyer, en Hout te meten.

HEt is een sonderlinge/ maer geen gemeene konst/ Bouwlanden/ Weylanden/

den/Opvers/en Bossen te meten/ daerom moet ick hier oock een weynigh van seggen / die daer meer van weten wil gae by den rechten Meester school.

Alsoo men 600. roeden voor een Mergen rekent / en een stuck Lants langh is 75. roeden / en breet 85. roeden / soo maket net een Mergen.

Item langh 30. roeden / en 20. roeden breet / soo is 't een Mergen. Als men dan 30. met 20. multipliceert / bekomt men 600. roeden / insghelijcks 75. met 8. soo heeft men 't selve.

De roeden zijn ongelijck tot de mergengetallen te rekenen / op sommige plaetsen heeft men 14. voeten op een roede/en elcke voet van 10. duymen : Op andere plaetsen heeft men 11. duymen voor een voet / en 12. voeten in een roede. Als men geen roeden of keten of touw by hem heeft om te meten/ soo rekent men 6. gemeene treden in een roede na de langhde en breete/ en die door malkander gemultipliceert/ soo heeft men den inhouden.

Het XIIII. Capittel.

Hoe men Lant behouden magh, wanneer den Weerdt met groote schulden beswaert is.

DAt men sich terstondt in een goet inwijsen laet / en neemt het met gewelt in/ en stoot hem daer uyt / gelijck somwijlen ghebeurt/ dat is een tyrannisch en onmenschelijck dingh / want dan komt den Waert met sijn Vrouw en kinderen aen den Bedel-sack / dewijl het goet t'eenemael uyt haeren handen komt / daerom kan men 't alsoo maken dat het niet qualijck geraden is. Men taxeert het selve na 't Register wat het goet in een jaer opbrengen kan met Schapen/ Weyen/ Hout/ jagen Vee/ Mesten en anders/ en geeft den Crediteuren in op soo veel jaren / tot dat den Weert het goet selver weder lost. Daer na neemt het den ouden Besitter / en den sijnen weder aen / soo worden sijne Crediteuren betaelt / en hy blijft met sijn Wijf en kinderen by het stuck broots dat hem Godt gegeven heeft.

Maer het waere beter dat men gheen schulden maeckte / voor niemandt borgh worden / en een ander den Dooren niet uyt de voet treedt / en daer selver in trede. De Persen hielden het voor een schelmstuck/ als ymant schuldigh was.

Oder Bornius schrijft in't leven van Joannes Basilides, Groot-Vorst van Moscovien / dat hy de Persoonen / welck veel schuldigh waren/ s'waerlijck gestraft had/ als offe geen weldaden waerdigh waren/ hy had haer alle daegh eens met een spitsroede laten slaen / tot datse betaelt hadden / en wanneer sy met andere menschen uyt de kerck quamen / hebben sy voor de kerck-deure tot spot en schemp moeten staen / en haer van alle Luyden laeten aenschouwen. Alsse verscheurde kleederen aen hadden / en grouwelijck afgesmeert waren / deed' hyse door de Stadt voeren / en van yder Man laten sien. Jae hy had sulcke Persoonen in sijne Stadt en Landt niet willen lijden / want hy oordeelde dit het grootste Boeven-stuck dat men bedencken mocht.

Als de Vader van Empedocles, den Philosooph te Theben / meer schuldigh was als hy betalen kond / wiert hy uyt een sonderlinghen schimp en spot in een korf geset / en openbaer voor alle luyden met water begooten.

By den Ouden maeckte men soodanige Persoonen tot Slaven / dat sy met haer Wijf en kinderen der Crediteuren lijf-eygen waren.

In Bern/ in Switserlant/ worden soodanighe Persoonen sonder aensien onthooft/ of omgebracht.

De wetten van Draco waren/ datmen de Crediteuren elcks een Mes gaf / om een stuck van des Debiteurs vleesch af te snijden.

Daerom laet alle maeghschap varen die u tot borghe soecken / maer ghy moet haer wel aen uwe Tafel setten / op dat

ghy op soodanigen manier u selven in geen peryckel stelt.

Het XV. Capittel.

Van Ploegen en Ackeren.

HOe men een stuck Lants ackeren en ploegen sal / sal een yeder naer de gewoonheydt van sijn Landt wel leeren / alleen dat den Acker maer gearbeyt wordt / te recht toebericht / en sijn behoor heeft om sulcken swaren zaet te konnen met groot woecker teelen / als men hem opgheleydt heeft: Wy weten dat men aen alle dingen onkosten doe / daer men voordeel af trecken wil; de ghene welck het voordeel van 't Civet ghenieten wil / moet de grillen / groote onkosten / en nauwe op-passingh der selver katten verdragen; die Eyer begeert / moet het kakelen der Hennen / en d'onkosten van 't voederen aensien.

Het is beter weynigh zaeyen / en den Acker wel toe te stellen / dan datmen veel zaeyt / en den Acker qualijck toestelt: want van het kleyntjen sal op soo een manier meer af komen dan van 't grootje.

De Paerden en Ossen tot een Ploegh moeten gebruyckt worden na dat 'et Lant vast / vet of magher is: In de kley heeft men wel vier / en ses Paerden voor een Ploegh / op hoogh sacht Lant maer twee / in laegh vet Landt vier / en hoe vaster Landen men heeft / hoe men moeyelijcker ploegen heeft: De drooghe Landen moet men dieper ploeghen als de natte en sware / om dat de vochtigheyt komen soude boven aen het aertrijck. Doch dit doet men alle neffens sijne Buyrlanden in wat contrey des werelts men is.

In Meyssen ploeght men diep / en maeckt smalle Ackers nauwelijcks van 9. of 10. Voozen: In der Marck-Brandenburgh ploegt men niet diep / en maeckt breede Ackers van 28. of 30. Voozen / alles om des Ackers natuer en gheleghent-heyts willen.

In Thuringen / en den Ouden Merck spant men 8. of 10. Paerden voor een Ploegh / daer sijn wederom plaetsen daer het met een Paert of twee kan voltrocken worden. Hoe natter Landen men heeft hoe smalder Ackers men maeckt om het water af te tappen / en hoe drooger Landen hoe breeder Ackers om de vochtigheyt te behouden.

Wanneer men Mest op den Acker brenght / als men 't Landt twee mael geploeght heeft / kan men in Braeck-landt eerst Rogh zaeyen / dat jaer daer na mest men het / en zaeyt Garst / dat derde jaer weder Rogh / en nae den Rogh kan men wel Voeder-haver zaeyen / maer men laet het Lant liever braeck leggen / op dat het rusten mach. De mest kan drie Vruchten dragen / maer de vierde moet men mesten.

Het XVI. Capittel.

Van Zaedt en Zaeyen.

WIe zaeyen wil / of zaeyen moet / sal goedt schoon / reyn Kooren zaeyen, dat niet na muf heyt ruyckt. Want goedt zaet brenght goede Vruchten / en quaedt onreyn zaet draegt oock sulcke Vruchten. Het zaet van een jaer is wel 't alderbeste, van twee jaer goedt / maer van drie jaren het alderslimste / als 't droger is is het onvruchtbaer. Het sware zaet is altijdt het beste. Daerom sal een Ackerman wel op 't zaet letten: want somwijlen moet men in het zaeyen de handt vol nemen / en dick zaeyen / maer somwijlen niet soo dick.

In de Somer moet men de handt niet vol nemen / maer dun zaeyen / om dat alles op komt dat men zaeyt / soo kan het Zaet oock beter uytstoelen / doch de middelmaet is in alle dingen goet. De Garst moet tamelijck dick gezaeyt zijn.

'tZaeyen moet op sijn rechte tijt geschieden. Te vroegh ghezaeyt / seydt Plinius is selden te vergeefs / maer de late zaeyingh bedrieght altijt. Doch men heeft somwijlen noch wel 't geluck / wanneer men laet zaeyt / soo 't maer wel vochtigheyt krijght.

Het

Het is een ouden regel der Bouw-luyden dat men aen koude plaetsen laet / in laeuwachtighe plaetsen (dat is plaetsen welck niet te heet noch te kout zijn) wat vroeger / maer in warme plaetsen sal men aldervroeghst zaeyen.

In 't zaeyen moet de treede de hant leeren / de selve moeten over een komen / in soele mottige dagen is 't beter zaeyen / als op drooge en koude dagen / want de soeligheyt lockt het gewas uyt / maer de koude drijftse inwaerts en besluytse.

Maer wanneer men te vroegh zaeyt / schiet het Zaet al te vroegh op / en is niet goet voor 't Kooren. Cresaert wil dat men alles in de nieuwe of wassende Maen zaeyen; doch ick heb van een ouden Boer geleert / dat soo wanneer men yets in volle Maen zaeyt / so bloeyt het fraey met malkander / en wort gelijck rijp / oock schaedt het niet of men dan een weke of twee met zaeyen wachten moet. Dit is dickwils besocht / en goet gevonden. Die van Slesien zaeyen altijt liever in de afgaende / dan in de wassende Maen: maer al 't ghene men pluckt of met de handt leest / moet in de afgaende Maen gezaeyt worden.

Indien Winter-rogh gezaeyt wort in regenachtigh weder / moet het Zaet niet langh in den regen blijven leggen / want alsse 3. dagen in den regen op 't Veldt gelegen heeft / rijst hy op / en wascht daer na niet op. Lichte Landen / dat is welck niet wel gemest sijn / moeten eerst gezaeyt worden / en daer na d'anderen.

In den Herfst moet men de handt vol nemen / en dick zaeyen / want in de Winter verv riest en bederft menigh koorntjen in der Aerden: Daerom zaeyt men in de Somer niet dick.

Men moet sich beneerstigen datmen wat vroegh begint te zaeyen. In der Slesien houdt men 14. dagen voor / en 14. dagen nae Michaelis voor goet zaeyen: Doch hoe eerder men zaeyt hoe dunder men zaeyt / zaeyt men langhsaem / soo moet men de handt volder nemen als te voren.

In der Marck en Chur-Brandenburg zaeyt men de Winter-rogh 4. weecken voor Michaelis, en dat op sandtachtige Ackers en hooge Landen / maer in vet Landt verwascht het Zaet te seer. Laege Ackers plagh men eerst ontrent Michaelis te bezaeyen of in de Michiels weke. Weyt en Winter-garst is (na 't oordeel van veelen) niet te laet gezaeyt / alsse maer een halve vinger langh voor de Vorst boven d'Aerd' is. Wanneer 't nu gezaeyt is / en dattet daer voort op vriest / soo geschieter dickwils groote schade.

Soo haest den Acker bereyt is / moet men daer terstont in zaeyen / dewijl hy noch versch is / daer na echtmen de selve. In sommighe Landen zaeytmen eerst welck men onder ploeght.

In vette wel-gemeste Ackers die men over Winter zaeyen wil / moet men niet te vroegh zaeyen / op dat het saet niet te seer wascht / anders krijght men veel stroy en weynigh zaets.

In de Somer is 't vruchtbaerste te zaeijen en eggen / wanneer 't achter d'Egge stuyft; in den regen is 't niet goet zaeyen en eggen.

De sandige Ackers besaeytmen alder-eerst / en dan ploeghtmen / wanneer men daer Rogh in zaeyt / maer wanneer het te seer stuyft moet men daer Schapen over drijven om vast te treden / op dat het Zaet met de drooghe Aerde niet wegh stuyft / want dese treden d'Aerde vast. Op een Morgen goeden Acker zaeyt men 3. schepel / maer men moet acht op de maet nemen of de selve kleyn is / maer in gemeste en vette Aerde moet men een half schepel meer zaeyen.

Het XVII. Capittel.

Hoe sich een Bouw-man in 't bezaeyen der Ackers draghen sal, welcke berghachtigh sijn, en veele Heuvels hebben.

MEn moet een yder Heuvel in 4. deelen af-deelen / en een yder bysonder wel

doen / want elcke sijde wil sijne bysondere op-passingh hebben / en bysonder de geene welck nae 't Oosten leyt / als oock die tegens het Westen leyt / een andere die tegen het Zuyden / en een andere die tegens het Noorden leyt.

Op de Noort-zijde sal men geen Koorn zaeyen / maer Boomen planten / en alleen Castanie-boomen / of Eycken : want daer kan men de vruchten van hebben / en het Hout tot timmeragie van de Hof-stede gebruycken. De Ooft-boomen sal men daer niet planten / want daer sullense niet veel dragen.

Teghen het Zuyden sal men alderley vruchtbare Boomen op-queecken / op de selve sijde sal men oock Wijn-gaerden planten.

Indien men tegens Oost en West der Heuvels zaeyen wil moetmense wel mesten / en dewijl het meestendeel der Heuvels steenachtige aerde hebben / moet men diep graven / en wanneer men ploegen wil / moet men over dwars ploegen / en besorgen dat het Regen-water de vetheydt niet wegh-spoelt : want als de Bedden of Ackers vierkant sijn / kan de vettigheyt niet wegh-spoelen.

Wanneer een Huys-vader laet zaeyen / moet hy daer selver by zijn / of een getrouwe dienaer daer by hebben / op dat het Koorn / welck overschiet / weder te recht kome / en van de knechts niet vernielt / of verkocht wort.

Het XVIII. Capittel.

Hoe het de ghene maecken sal, welck sijn Landt in een schoon aensien maken wil.

EEn goet Huys-vader moet sijne stucken fraey af-deelen / en geen der selver langer laten als 20. Roeden / en 20. of 25. Voeten breet / en elck rondom laten graven / en op de Grachten Boomen setten / welcke soodanigh sijn datse niet veel vochtigheyt van den Acker na haer trecken. De Weyde wascht gaern op een goedi vochtigen bodem / maer de Boomen wa sen diep met hare wortelen in d'aerde / s datse van slechte aerde het best trecken maer het Gras schiet kleyne wortelen / kan soo diep niet gaen datse voetsel va slechte aerde krijgen kan.

Men moet geen Noote-boomen om Velden setten / en bysonder tegen 't Zu den / Oost of West : want de schaduw is seer quaet. Maer aen de Weyden staen se niet qualijck / want daer is de sch duw goet / en de bladeren mesten de plae oock.

Het XIX. Capittel.

Hoe men de Ackers helpen s datse wel dragen, en veel vruchten brenghen.

HEt is een heerlijck dingh met d'aer de / om dat God daer alderley vruch ten uyt geeft door welcke den Mensch on derhouden wort. Het een Lant is vrucht baerder dan 't ander : In Thuringen e Hongaryen is een seer goet Koorn-land want men behoeft daer geen Landt meesten. Alsoo droegh Isaacks Acker t Gerar hondertvuldige vrucht / maer al Landen sijn soo vruchtbaer niet / som mige geven (na de natuer van haer Lant 8 / 9 / 10 / 11 / 12 / 13. voor een / maer da het mager is 6 / of 7. Daerom moet me sommighe Landen helpen / indien me daer voordeel van trecken wil.

Wilt ghy dat een Acker goede krach heeft / ende niet veel onkruyt heeft / s moet hy wel gemest sijn met Ossen / Koe jen / Geyten / Paerden / Verckens e Schapen-mest. Dese dinghen maecke den Acker vruchtbaer / en weeren alle h onkruyt.

Ick moet een yeder daer behalven ver manen dat hy hem voege naer sijn Land gelegentheydt / want de mestingh moe na het Landt aengestelt worden. Is he Land

Landt koudt / taey en vocht / soo isser Paerde-mes goet op / sonderlingh over Winter. Van Verckens-mest wassen geerne veel Swijn-dijstels; Cardanus seyt / dat Esels-mest het Landt seer vet maeckt. De Ganse-mest is om sijn al te groote hitte halve nergens toe goet / doch men sou de selve noch ter nauwer noot in koudt Landt ghebruycken konnen. Schaeps-mest is oock een heete mest / als oock de Paerde-mest / dese 2. dienen in geen sandachtigen grondt / want die teeren daer van uyt: Maer wanneerse op haren rechten Acker gebracht worden / konnense een Acker wel 9/of 10. Jaren in mest onderhouden / ja wel 12. Jaer / wanneerse oudt en goet sijn. Maer Koemest kan een Acker niet meer als 6. Jaren ophouden. In summa de Schaeps-mest is den Acker tegens de Koey-mest / gelijck den Mensch een dronck Bier tegens een Roemer Wijn. Daerom behoort een goet Landt-man hem oock te voorsien van veel goede Schaepen / want een Schaep heeft een gouden voet waer het heenen treedt / waer het staet of gaet / daer brenght het voordeel. Straet-mest is slecht / en kan den Acker nauwelijcks een of twee Jaer voeden: maer de mest van de Vogels / Hoenders en Duyven is goet in de Tuynen / op den Acker en Wijnbergen. Op de sandachtighe Ackers is Ganse-mest anders niet quaet / want sy maecktse dicht: men sal de Stallen op het laetste quartier uyt-dragen / soo mest hy wel. De Slesiers houden seer veel van desen regel.

Wanneer men de mest op den Acker brenght / laet men de selve niet langh leggen / anders verdroochtse en verteertse in de Somer / en werdt weder tot strop / maer in de Winter vriestse geheel doodt / wanneerse niet haest onder gebracht wort / maer men brenghtse wel op het Winter-zaet / en gezaeyde Garst.

In summa men moet de mestingh in alle Landen nae de natuer der Landen doen. De natuer en eygenschap van elcken Acker sal een Bouw-man wel leeren wat hy doen of laeten sal. In allen Acker-bouw is dit spreeck-woordt / een yeder moet sijn Landt en Water kennen: Dat is / een yeder moet sich nae de natuer en eyghenschap des Landts en Hemels / daer hy in is / weten aen te stellen.

Men moet besorgen altijdt een goeden mest-hoop te hebben / of daer men geen kans tot de selfde heeft; baggert men de vettigheydt uyt Morassen / Slooten en andere modderighe Poelen / om de selve over den Acker en Weyde te voeren.

Een waterachtigen Acker moet meer mest hebben dan een drooge: het geen de Leertouwers van de Vellen schrabben / is oock goede mest.

Men seght oock veel van der Seep-sieders asch / maer mijns bedunckens is de selve beter op koude lage Wey-landen / gelijck ick wel sien heb beproeven.

De geleerden schrijven dat het merch / welck in Metaelsche aerde is / den Acker seer vruchtbaer maeckt / wanneer sy daer mede bestroyt wordt: Want de magere Ackers varen daer seer wel of / maer beter alsser de mest in komt / en diep onder d'aerde is. In Saxen by den Hartswalde en aen eenighe Oorden maecken de luyden de Landen daer soo vet mede / datse daer nae al haer leven vruchtbaer blijven / wanneer sy haere Ackers daer maer eens mede ghemest hebben.

Maer dewijl wy hier op dese materie komen / souden wy oock wel wijder spreken van den Mest-tijdt / maer een yeder maeckt het ghelijck sijn na-buer / en ordre van sijn Landt en Hemel. Dit is dan genoegh gesept van de eerste hulp des ackers.

Daer nae is de voornaemste wegh des ackers profijt te vermeeren en te bevorderen / wanneer men een Velt een Jaer of twee over laet leggen / maer evenwel verscheyden reysen soo wel Somers als des Winters omgheekeert / en dat soo langh

tot dat men 't ſelve zaeyen wil: want als men een Acker laet ruſten / draeght hy daer na te beter.

2. Het is beter weynigh zaeyen / en den Acker wel toe-ſtellen / dan veel ſaeyen en den Acker qualijck bearbeyden / dat is een weynigh Landts op ſijnen tijdt wel deegh gedaen ſal beter profijt geven / als veel Lands buyten tijt en ordre over hoop gehaelt.

3. Ten derden ſeght Columella, dat men de warme Ackers eerſt / daer na de middelmatige warme; en de koude laetſt bezaeyen ſal.

Ten vierden ſeght Plinius, dat de gene welck het Acker-werck bevorderen wil / nemen moet eerlijck / redelijck volck tot het ſelve / goet van naem / neerſtigh / raedſaem / en op 't voordeel paſſende / die haer den Acker-bouw wel verſtaen / en met beſcheydenheyt weten om te gaen: want die hem met Hoeren en Boeven generen wil / die komt alle ongeluck over / gelijck het ſpreeckwoort seyt: Daer ſal geen ſegen op ſoodanigen Hof-ſtede weſen.

Ten vijfden / alſoo de maet in alle dingen goet is / moet men den Acker matelijck ploegen en meſten / maer als men hem al te ſeer meſt waſcht hy te geyl / en maeckt groot ſtroy en weynigh Zaet / gelijck of men te veel Oly in 't Vyer goot: maer ſoo men daer wacker op paſt / en behoorlijck nootdruſt geeft / draeght den Acker wel / maer als daer veel onbehoorlijck op gheſmeten wort / wort het onbruyckbaer.

Ten ſeſten / ſoo ghy meſten wilt / meſt met oude / goede vuyle meſt / dat doen de Meiſmers gaerne als de maent by na of gegaen is.

Ten ſevenden / alwaer een drooghen grondt is / laet men in Februario het Water 10. dagen over 't Zaet gaen / dat is den Acker ſoo goet als of hy noch eens gemeſt ware.

Hier moet men mercken dat van het Maertſche meſten veel onkrupts waſcht / ſoo ſalmen de ſtoppelen niet meſten / als in de waſſende Maen / want daer waſch[t] veel onkrupt nae.

Daer na ſoo merckt men weder datme[n] op 4. Roeden langh en een Roede bre[ed] een goet Voeder meſt brengen moet / kom[t] op een ander van 3000. Roeden ſeven Voo[der] der meſt.

Ten achtſten / doetet den Acker ooc[k] veel goets / wanneer men de ſtoppelen of wat op 't Landt gewaſſen is op de ſelv[e] branden / ſoo ras 't Koorn of Gras daer van is / want daer na waſcht het Koorn gheweldigh / maer om dat het te bete[r] brant / ſal men oock Hout hier en daer o[p] den Acker leggen / ſoo ſal den Acker ſee[r] wel meſten.

Ten negenden / ſtroyt men ongeleſte[n] Kalck op den Acker / dit maeckt den Acker oock vet / en reynight hem van all[e] quaedt onkrupt.

Ten thienden / of men ſtroyt Salpeter aſſche daer op / wanneer den Salpete[r] daer al bereyts van gemaeckt is.

Ten elfden / of men ſtroyt het ſtof dae[r] op / welck men des Somers op de ſtrate[n] verſamelt heeft / daer na waſcht het Koor[n] oock wel.

Ten twaelfden / plagh men oock alder ley Mos / Loof / en alderley ruyght / welc[k] onder de grote Boomen waſcht / een ſpa[n] diep op te nemen / en op den Acker te bren gen / dit meſt ſoo wel als gemeen meſt.

Merck voorts een Schaep kan tuſſche[n] nacht en dagh vijftehalf el in 't vierkan[t] wel en na nootdruſt bepercken. Alſoo kon nen 1200. Schapen / als de ſelve in 120 Horden ſtaen / ſijnde elck 4. ellen in 't vierkant geſlagen / tuſſchen nacht en dagh 112. en een halve Roede bepercken.

Wanneer veel en groote diſtelen op ee[n] Acker waſſen / houwtſe af / alſſe groo[t] geworden zijn met een Seyſſen / en lae[t] daer na den Acker om-ploegen / ſoo worden de wortelen der Dijſtels uytgetrocke[n] en gebroken / en alſoo moeten de dijſtele[n] uytgaen / maer ſoo ſy ten laetſten wede[r] uyt-waſſen / houwtmenſe weder af e[n] ploegt het Lant om / tot datſe geheel wegh blijven.

blijven / brenght de afgehouwen distelen op een hoop/ en verbrantse.

Het XX. Capittel.

Waer op een Ackerman sien sal die sijn Landt of Acker wel havenen sal.

EEn goet Ackerman/ welck sijnen Acker recht en wel havenen sal / moet voornamelijck op 4. dingen sien.

Eerstelijck op den aerdt en natuer der Velden/ welcke ongelijck sijn / en daerom moeten gehavent worden gelijck te voren gesept is.

Ten tweeden / op den aerdt en natuer van een pegelijck zaet.

Ten derden / op den tijdt van 't Jaer/ welck voornamelijck van de Son ghereegeert wort / en den op en ondergangh der Sterrens.

Ten vierden/ op 't maendelick en dagelijcks weder / welcke de Maen voornamelick regeert met sijnen loop door het Dodecatemorion, of 12. tekenen des Hemels/ t'samen-menging met andere Planeten en Sterrens / en sijnen schijn / of en aen-nemen. Hier sullen wy met korte woorden wat van seggen.

Het XXI. Capittel.

Van den aerdt en natuer eens yderen Ackers.

EEn pder Acker is dan eerstelijck warm of droogh / gelijck de Ackers of Velden / dieder upt sien gelijck verbrande assche / Item grupsachtige aerde/ welck veel klepn grups en sant heeft. Item Lant gemenght met sant en goede aerde.

2. Of sp is warm en vochtachtigh/ gelijck goet vet Landt / welck veel Sons heeft. Item goede daelen/ welck de hooge geberghten de Son en Lucht niet benemen/ als oock die aen wateren leggen/ en in sommige Jaren overloopen worden.

3. Of sp is kout en droogh / als berghachtige Landen/steenachtige koude Landen / groove grijsachtige en sandachtige plaetsen.

4. Of is koud en vochtachtigh als klep en slijmachtige aerde / daer 't Water veeltijdts op staet.

Het XXII. Capittel.

Van den aerdt en natuer eens yegelijcken zaedts.

EErstelijck sijn eenige zaeden warm en droogh / als Rogh / Haver / Wicken/ Hennip / Mir-edick / Saffraen / Hop / Genever-besien / Knofloock-zaet / Linsen/ Witten-Mostaert/ Radijs.

Eenighe warm en vocht / als Wept/ Knollen-zaet/ Hepde-koorn / Geele-wortelen/ Ajupn.

Eenighe koudt en droogh / als Gerst/ Geerst/ Erwitten/ &c.

Eenige kout en vocht als Boonen/ &c.

Het XXIII. Capittel.

Van de 4. tijden des Jaers.

HEt eerste deel van de Lente komt in Martio, en is koel en vocht.

Het tweede deel in April, en is warm en vocht.

Het derde deel in Majo, en is warm en vocht doch met drooghte gematight.

Het eerste deel des Somers komt in Junio, sijnde warm en droogh.

Het tweede deel komt in Julio, en is van d'epgen natuer.

Het derde deel komt in Augusto, en is droogh met warmt en koude gematight.

Het eerste deel of begin des Herfsts komt in September, sijnde als des Somers epnt.

Het tweede in October, sijnde ongestadigh.

Het derde in November, sijnde koudt en vocht/ en met drooghte gematight.

Het begin van de Winter valt in December, en is als 't eynd van den Herfst.
Het middel in Jan. sijnde kout en vocht.
Het eyndt in Februario, sijnde van nature als den aenvangh van de Lente.

Het XXIV. Capittel.

Van het gebruyck der vier voorgaende Capittelen.

NU wil ick de voorgaende 3. Tafelen recht gebruycken / en tot het zaeyen appropriëren;

De Rogh / Haver / Hennip / Linsen / Wicken / Radijs / Mir-edick / Knoflooch / &c. willen een warmen / droogen Acker hebben / doch met maten / want daer moet vochtigheyt by sijn / maer matige / oock vereysschen sy warmen en droogen tijd in 't Jaer na de Maenschijn.

Den oorspronck / of en toe-nemen van alle gewas is de warmt en vochticheydt / welck alle beyde vereyscht worden / wanneer yetwes wassen sal / maer elcke gewas moet sijn maet hebben: Daerom is 't dat dit zaet beter op dien Acker wascht / en het ander weder op desen / en dat op een tijdt. Wat van nature droog is / vereyscht droge Velden: en wat vocht is / vereyscht oock eenighsins vochtachtige velden. Alsoo gaet het oock met koude en warme / als het wel te recht wesen sal. In summa / na de vergelijkingh deser dingen / als des Ackers / zaeyingh / den tijd des Jaers / en den tijd des Maen-schijns / moeten alle zaet-regulen genomen worden.

Wanneer een Acker van warme en droge natuer is / en de selve met Paerts / Esels en Schaeps-mest / gemest wort / wort hy van stercker natuer als te voren / en draegt wat daer in geset wort des te krachtiger. Maer sommige houdent daer voor / dat so wanneer in een warmen en drogen Acker warm en droogh zaet gezaeyt wort / 't selve zaet sich te beter met den Acker vergelijcken sal / en te beter wassen: want gelijck wil by gelijck wesen.

Maer soo een Acker warm en droogh is / en wort gemest met mest / welck warm en vocht is / houden 't veele luyden daer voor / dat het warm en vochtigh zaet / om de complexie des mests sou veranderen, en daer wel in wassen.

Soo een warm en vochtigh Velt met warme en drooge mest gemestet / soo houdt men het daer voor / dat warm en droogh zaet sich daer mede oock vergelijcken sou.

Maer wanneer een kout vocht Velt met warme en vochtighe mest ghemest wort, meynt men dat warm en vochtigh zaet daer in wassen sou.

Maer wanneer een vocht en kout Velt met nieuwe koude en vochtige aerde overstroyt wort / houtmen het daer voor dat warm en droogh zaet / onder een warm en droog teke gezaeyt daer wel in wassen sal.

Daer-en-tegen wat koude en vochtige zaden daer in ongemest gezaeyt worden / wassen oock wel / en soo is 't met alle Velden / gelijck hare complexien sijn / soo moet men sich steeds daer na richten.

Het XXV. Capittel.

Hoe men de Landen of Ackers, welcke van een quade complexie sijn, helpen sal datse weder van een goede complexie worden.

ICk heb te vooren geseyt datter vierderley aerdt van Ackers sijn / te weten / warm en vocht / warm en droogh: kout en vocht / kout en droogh. Men moet aenmercken dat alle gewas door warmt en vochtigheyt geschieden moet; want sonder warmt en vochtigheydt kan niet wassen. Waer uyt besloten wordt dat warme en vochtachtige Landen voor de vruchtbaerste gehouden souden sijn: maer dewijl alle Velden soodanigh niet konnen sijn / is de vrage / hoe men een Acker / welck warm en droogh is / helpen kan / datse oock sulcke goede temperament / welck warm en vocht is / bekomen magh? Daer toe sal dese navolgende middel dan dienen.

Eerstelijck moet den Acker in een warm en vocht teken / gebraeckt / geroert en tot

zaeyingh

zaepingh geploeght worden / wanneer de Maen in Gemini, Libra en Aquarius is/ in de eerste vierdel. Daer moet den Acker met mest / die sijner] complexie gelijck sijn/gemest worden/namelijck met Ossen/ Koeyen en Verckens-mest. Daer beneven heeft men noch het navolgende voordeel / 't welck oock in plaets van mest gebruyckt kan worden/welck oock seer mest/ namelijck swarte aerde/ welck uyt de slooten gevoert wort. Item swarte modderige aerde/daer Turf of gemaeckt wort. Item men vint in groote Bosschen en Heyden swart aertrijck/ welck vocht is/ en schoon Gras draeght / sulck aerdrijck is immers soo goet als warme en vochte mest. Wanneer den Acker nu alsoo toe-bereydt is/ draeght hy navolgende zaeden.

Winter - koorn / en wanneer men dat zaeyen wil / moet men acht nemen wanneer de Son in Scorpio en de Wage gaet/ dat geschiet van den 14. September tot den 13. October, dat is in de Wage/en van den 14. October tot den 11. November, dat is in Scorpio, en op de Pleiades wanneer die onder gaen / dat is van den 20. October tot den 15. November.

De beste tijt om te zaeyen is tusschen de nieuwe Maen en eerste quartier/wanneer de Maen in Scorpio, Cancer of Pisces is; want dit sijn koude en vochtige tekens/ of op een dagh wanneer de Maen in Gemini, Libra en Aquarius is / want dit sijn warme en vochtige tekens in de stonden van Jupiter, Venus en Saturnus.

Maer merckt wat in de Wage gezaeyt wort/daer toe moeten de tekens welck van vochter naturen sijn / genomen worden/ als Gemini, Libra, Aquarius, en de stonden van Jupiter en Venus.

Maer wat in Scorpio ghezaeyt wort / daer toe moeten de tekens genomen worden / welck van vochte en koude nature sijn/ als in Cancer, Scorpio, Pisces.

Maer wil men het versoecken en omkeeren voor wat teken tot Libra gebruykt wort / dat de selve tot Scorpio gebruyckt worden / dat kan oock niet veel schaden.

Wicken/Haver/Hennip/ en sulcke Somer-vruchten welck met het Koorn van gelijke complexie sijn/ gelijck Radijs/Pop/ Knofloock-zaet / Petercelie/ Mir-edick/ Saffraen/ Witte-mostaert en diergelijke/ worden oock op Landen ghezaeyt daer Koorn op gezaeyt is geweest: Als de Son in Aries en Taurus gaet/ namelijck vanden 10. Marty tot den 11. May, en als de Pleiades opgaen als van den 18. April tot op den 9. May moeten dese Somer-vruchten gezaeyt worden. Wat nu gezaeyt wort / als de Son in Aries is/dat is van den 10. Marty tot den 10. April, moet men toe sien dat sulcke zaeyingh gheschiet op een dagh als de Maen in Scorpio, Cancer of Pisces is/ in de stonden van Jupiter, Venus en Saturnus, in 't eerste quartier / in 't leste quartier aen het begin dessel[v]s / soo sal het met Godts segen wel wassen.

Wat gezaeyt wort dewijl de Son in Tauro is / dat is van den 10. April tot den 10. May, daer moet men op letten / dat sulcke zaeyingh op een dagh gheschiet / als de Maen in Gemini, Libra of Aquarius is/ in de stonden van Saturnus, Jupiter, Venus in 't eerste quartier / soo sal het met Gods segen wel wassen.

Wanneer een acker van warme en vochtighe natuer is / en de selve met warme en vochtige mest gemest wort/wert de acker te krachtiger/en draegt de Winter-vruchten van sijnder complexie te beter / als Weyt/ Raep-zaet / dese moeten gezaeyt worden als de Son in Libra gaet/te weten van den 13. Sept. tot den 14. Octob. in 't eerste quartier/ als de Maen in Gemini, Aquarius en Libra is/in de stondẽ van Jupiter en Venus.

De Somer-vruchten/welk met de Weyt in gelijcken complexie sijn/ als Knollen/ Wortelen / Ajuyn en dierghelijcken / dese moeten van den 1. May tot den 11. Juny gezaeyt worden / in 't eerste quartier / als de Maẽ in Gemini, Libra of Aquarius is/in de stondẽ van Jupiter, Venus en Saturnus. Dit is soo van warme droge Ackers nu geseyt.

Nota: Wanneer men een kouden Acker warm maecken wil / als met een Weyde omacke-

omackert welke boven heel ruygh en hart is / en niet wel Gras draeght / ſalmenſe eerſtlijck omhacken / daer na Ackeren / en daer na kout ſant en meſt over voeren / en onder ploeghen. De Son verwermt het ſant / en de meſt vochtight het Landt / en draeght daer na goede Garſt en Rogh als men 't meſt.

Regen-water / welck met Donder en Blixem komt / is ſeer vruchtbaer / en helpt 't Zaet en Vruchten op den Velde ſeer.

Het XXVI. Capittel.

Van koude en drooge Ackers.

KOude en drooge Ackers ſijn van natuer onvruchtbaer / daerom zaeyt men in haer warme en vochtige zaeden ; deſe ſijn dan op driederley wijſe te helpen.

Eerſtlijck moeten ſy in warme en vochte teeckens gebraeckt / geroert / en tot het zaeyen geploeght worden. Daer na moeten ſulcke Ackers met vette Sloot-modder / en Koeye en Oſſe-meſt door malkander vermenght gemeſt worden. Item met warm en vocht aertrijck overvoert / gelijck boven van warme en drooge Velden geſeyt is. Item men magh oock ſulcke Velden met Schapen-meſt ſtroyen.

Wanneer de landeryen nu alſoo toegeſtelt worden / trecken ſy de natuer en aert van de meſt na haer / en maken dat hare natuer met de landeryen gelijck is ; Daer na magh men Winter-garſt daer in zaeyſen. Maer dit moet geſchieden / wanneer de Son in Libra is / te weten van den 14. September, tot den 15. October, in 't eerſte quartier van de Maen / en in 't teecken van Gemini, Libra, en Sagittarii is / in de ſtonden van Jupiter en Venus.

Maer ſoo veel de Somer-vruchten belaught / gelijck Erwitten / en diergelijcke vruchten / welck van koude en drooge natuer ſijn / deſe zaeden moeten gezaeyt worden / als de Son in Gemini gaet / dat is van den 11. May tot den 11. Juny in 't leſte quartier / 't ſy de Son in Gemini is of niet / zaeyt d'Erwitten inſonderheyt 3. dage[n] voor de nieuwe Maen / ſoo bloeyenſe o[p] eenen tijdt / wanneer de Maen in Gemini, Libra, Aquarius, Cancer, Scorpio, of Piſce[s] is / in de ſtonden van Jupiter, Venus en Saturnus : Hier toe van koude en droogh[e] Ackers.

Het XXVII. Capittel.

Van koude en vochtachtighe Landen.

KOude en vochtige Landen konnen van wegen hare koude niet vrucht[-]baer ſijn : maer men kan de ſelve alſoo helpen ; men moet nemen Paerde-meſt, Kif / ſijn Sandt / geſtoten Kalck-ſteen / en Saeghmeel / dit moet men op 't Landt laten brenghen / en onder ploeghen / dit maeckt het Landt morw' en weeldrigh.

Diergelijcke Landen moeten in warm[e] en drooge tekenen gebraeckt / geroert / en tot de zaeyingh geploeght worden / als in Leo, Sagittario en Aries.

Als 't Landt nu alſoo toegemaeckt is / kan men 't ſelve met Boonen of dierge[-]lijck des Somers bezaeyen : maer deſe zaeyingh moet geſchieden als de Son in Aries is / dat is van den 10. Martij tot den 10. April in de volle Maen / of in 't begin van 't laetſte quartier : maer overmits de koude willen ſoodanighe Landen gheen Winter-zaet verdragen / daerom is 't ongeraden de ſelve daer mede te beſaeyen.

Het XXVIII. Capittel.

Hoe men een Acker, welk braeck gelegen heeft, wederom toe-ſtellen en arbeyden ſal.

HIer toe worden drie dingen vereyſcht: te weten een verſtandigh Ackerman / goet geſpan / en een wel-toebereyde Ploeg. Den Ackerman moet de gelegentheydt van 't Landt weten / eer hy d'Ackers wel toe-ſtellen ſal : want een goeden Acker wordt

wort anders geploeght dan een quaden. Als men een goeden Acker ploeght soo komt het beste altijdt boven / en wanneer men een quaedt Landt soo diep wil ploeghen als een goet / soo sal het niet wel draghen.

Daerom is het goet datmen de aerd op een mael met de Ploegh vat: want als men de bovenste aerd maer omkeert / en weynigh op een mael neemt / soo snijdtmen de selve niet alleen ontwee datse des te meer vrucht draeght / maer men spaert oock veel onkosten: want het geen men dan met twee Persoonen en drie Paerden doen kan / daer toe sou men ses of acht Paerden / en vier Persoonen moeten hebben.

Ten anderen / plagh een goet Ackerman niet alleen in de lenghde te ploegen / maer oock in 't vierkant / en ten derdemael weder over dwars / bysonder in stercke strenge Ackers. En wanneer men ten laetsten zaeyen wil / ackert men weder voor de vijfde mael in de lenghde: van gelijcken plagh men oock met het eggen te doen.

Ten derden / plagh een goet Ackerman niet te ploegen / wanneer het Veldt soo nat is dat groote klompen aerd aen het Ploegh-yser blijven hangen: Want die klompen werden soo hert / datmense daer na niet breken kan / en 't Zaet alsoo in haer sincken laten en veel dragen.

Ten vierden / wanneer een Acker eens gedragen heeft / en men hebben wil dat hy op het tweede jaer weder draeght / sal men soo haest het koorn daer van is de stoppelen af-snijden en terstont daer na ploegen en eggen / ghelijck te voren geseyt is / en daer na daer in zaeyen met de nieuwe Maen; soo heeft men van vijf Schepel meer dan van seven. En sal een Ackerman desen regel voor gewis houden / dat gelijck tijdelijck zaeyen selden bedrieght / soo bedrieght langhsaem zaeyen dickwils / of altijdt.

Het XXIX. Capittel.

Wat men vorder in het Ackeren mercken sal.

Alle velden die men braeck laet leggen hebben gemeenlijck des jaers te voren Haver gedragen.

Wanneer een Veldt alsoo een Jaer braeck gelegen / en wederom tot zaeyen geackert is / dat noemt men gebraeckt.

Wanneerse nu tot Somer-koorn sullen gemest worden / moetense te vooren om Michaelis ghestort sijn / en om Vastelavont geroeet / en om Paesschen tot zaet geploeght.

Maer wanneer men daer Winter-zaet in zaeyen wil / moet in Junio gestort / en de mest onder gebracht en geroert worden / tusschen Jacobi en Laurentii, en in September tot zaeyen geploeght worden: wat goede Landeryen sijn sullen om Joannis alle gebraeckt worden.

Wanneer het Land quaedt / onreyn en wilt is / moet men het selve wel arbeyden / te weten / 2/3. of ten hoochsten viermael. De klompen moet men oock met hacken en anders breken / en uyt de wege smijten.

Maer wanneer een Acker murw en reyn is / is het onnodigh meer als twee of driemael te bearbeyden.

Het XXX. Capittel.

Hoe men onghebouwde Landen toe-stellen sal.

De ongebouwde Landen sal men toestellen met hacken / ploegen en eggen wanneer de Maen in Aries, Cancer, Libra en Capricornus is / in het afgaen van de Maen. Het is oock goet den Acker toe te stellen: in Aries, Taurus, Gemini, Libra, Scorpio en Sagittarius. In voorverhaelde teeckens is het oock goet te mesten.

Het XXXI. Capittel.

Hoe men zaeyen sal.

HEt is wel waer dat men sich met de zaey-tijdt sal houden na dat de Landen gelegen sijn: Nochtans zaeyense meestendeel na haer oudt gebruyck/ en het selve kan alsoo wel quaet als goet wesen.

Daer sijnder welcke het Zaet boven op de aerd laten leggen: andere Ackeren het Zaet onder. Die het Zaet niet onder Ackeren houden 't daer voor dat het Zaedt op de eyghen manier meer sal dragen/ dan oft onder geackert ware.

Wanneer men nu zaeyen wil/moet men eerstelijck het Landt ploeghen en egghen/ daer nae daer op zaeyen/ en in de langhde en breedte wel eggen.

Dewijl men oock dagelijcks siet dat hoe langsamer het Koorn opgaet hoe het meer schade van de Vogels lijdt/ als oock van de Muysen en ander ghewormt/ en dickwils oock van de koude. Eerstelijck salmen het Zaedt in water storten/ en dan weder in de Son laeten drooghen/ tot dat het soo droogh is dat het niet meer aen malkander kleeft/ maer datmen het selve zaeyen kan/ en dan voort zaeyen. Maer op dese manier worden de spitsen van het Koorn weecker/ of gaen heel wegh/ dat het Koorn des te lichtelijcker schieten kan. Men moet de kornen en spitsen wat boven swemt tot wat anders gebruyken/ en 't Koorn welck gesoncken is alleen zaeyen: Soo kan men in 4/ of 6. dagen wel sien hoe het gaen wil.

Het XXXII. Capittel.

Van alderley Zaet te zaeyen.

WAnneer men het hebben kan/sal men den Acker/ daer men knollen/Wortelen/Ajuyn/Kool/Knofloock/Gierst/Heyde-koorn &c. in zaeyen wil/als driesch of Lant dat ledigh gelegen heeft/ in Julio omwerpen/ want in die maent rot het onkruyt seer/ en voor Winter met hacken en ploegen seer morw tot een Acker maken In October sal men met het laetste quartier de mest daer op brenghen/ den Acker mesten en onder brengen/ en tot over winter laten leggen. Merck oock dat men in de lengde knollen/ Wortelen &c. in 't laetste quartier zaeyen sal/ wanneer de Maen in 't teken van Capricornus, Cancer, Virgo, Aquarius en Pisces is/ als den 10/ 11/ 13/ 15/ en 16. dagh van Martius, en 6/ 7/ 9/ 11. Aprilis.

Indien ghy groote vroege knollen hebben wilt/ moet ghy het knolle-zaet in so danighen Acker als vooren ghesept/ wijd van malkander steken/ dat het onder we wortelen kan/ als dit Zaet nu ten deel gewortelt is/ neemt een scherp houtken/ en stoot een gaetjen inde wortel/doet daer een korn knolle-zaet in/ soo drijvet onder en om sich/en worden groote knollen: maer moeten vlijtigh gehackt/ met water begoten/ en het onkruyt uytgesmeten worden.

Het XXXIII. Capittel.

Van de zaey-tijdt wanneer men alderley zaet sal zaeyen.

Van Winter-zaet.

WInter-garst wert ghemeenlijck ghezaept acht dagen voor of na Ægidii Winter-koorn en Weyt welck in de brake gezaept wort sal in 't midden van September gezaept worden.

Winter-koorn welck in de stoppelen gezaept wordt/ zaept men drie of vier dagen naer Galli.

Van Somer-zaet.

De Somer-garst moet 8/ of 14. dagen voor Paesschen of drie dagen na de Martelaers weke gezaept worden.

Maerts-garste sal acht dagen voor of acht dagen na Vasten avont gezaept worden/ als het sich maer schicken wil/ datmense kan onder brengen.

Het Somer-koorn sal om Lætare, of half vasten / vier dagen voor of na gezaeyt worden.

Den gemeynen regel der goede Bouw-luyden.

Goede Bouw-luyden pleghen te segghen / wilt ghy goet Winter-koorn hebben/soo zaeyt het in de Herfst tijdelijck om Ægidii.

Wilt ghy goet Somer-koorn hebben/ zaeyt het voort na Vasten-avont.

Merck voorder.

Wanneer de vroege knollen wel vallen/ dan plagh het vroege zaet oock wel te vallen/als het laet knollen-zaet wel geluckt/ geluckt het late koorn oock wel.

Heyde-koorn plagh men 2. dagen voor of na Cantare in de kruysweeck te zaeyen.

Wicken en Erwitten in Martio, om het Quatertemper welck haest nae Vastenavont komt/2.dagen voor of na/en ten alderlanghsten om Lætare.

Wat te Vasten-avondt ghezaeyt wordt blijft altijdt groen / wanneer de Son op de Vasten-avondt Dinghsdagh vroegh opgaet/ geluckt het vroege Zaet wel.

Het XXXIV. Capittel.

Wat een goet Bouwman behoort te weten of konnen moet.

HEt was te wenschen / soo het immer mogelijck was/ dat een goet Bouwman een goet Sterre-kijcker was / en syn gissingh op de Planeten en Sterren nemen kont/en de goede of quade aspecten vernemen: want daer veel aen gelegen is/gelijck men uyt Constantinus vernemen kan. Insonderheyt sal hy goede acht op de Maen geven/ want de selve heeft onder alle Planeten de meeste werckingh in der Aerden.

Men vint oock in de gemeene Almanachen den loop der Sonnen en des Maens/ en de aspecten der Planeten ghemeenlijck getekent / dat men alsoo lichtelijck tot het verstant deser dingen geraken kan / wanneer men hem maer een weynigh door een geleert Man wil laten helpen.

Maer het wil altijdt niet beyde by malkander sijn / men seght voor een spreeckwoordt/ men kan van alle hout geen spillen draeyen: Oock sijn de menschen hedensdaeghs soo sot / dat sy de Astronomia, Astrologia en andere fraye konsten verachten/ want botte Esels konnen niet anders doen dan geleerde menschen verachten / om datse gaerne wouden dat al de Werelt haers gelijck was. Daerom moeten wy dit Godt en de tijdt bevelen / en evenwel de liefhebbers der konsten maer van eenighe maenden een weynigh seggen.

Die goede ghelegen tijdt tot het zaeyen nemen wil/ moet na de Maen sien/ en des selfs omstandigheden alle wel behertigen en overwegen: Want wanneer der Maen in Aries, Cancer, Virgo, Libra, Capricornus geen quaedt aspect is/ soo magh men wel alderley vruchten zaeyen / gelijck navolgens breeder sal bericht worden.

Men sal oock hier mercken wanneer yemant een vocht Landt bezaeyen wil / of oock wanneer het zaet van een vochte natuer is / moet men het doen in het afgaen van de Maen/ en dat tegen dat het Landt droogh is / of wanneer het zaedt droogh is moet men het in de wassende Maen doen.

Dewijl Saturnus in den Acker-bouw een sonderlinge werckingh heeft/ sal men oock op den selven vlijtigh letten / hoe hy aen den Hemel staet/ en of hy in een goeden of quaden aspect is/ het welck men dan lichtelijck in den Almanach sien kan / en dier wegen hier onnodigh is een bysondere rekeningh van te stellen: Want Saturnus is soo langhsamen ganger / die in een dagh soo verre niet gaet/datter de moeyte waert is sijnen motus of beweghenigh te reeckenen.

Indien yemandt met dit kort bericht niet vernoeght is / maer wil selfs een

geheele Figuer op-richten / dat kan hy doen / en toe-sien dat hy Aries, Cancer, Virgo, Libra, Aquarius, en Capricornus in 't eerste Huys hebbe / en dat Mars swack sy / en aen een aensienlijcken oordt stae. En tegen dat eerste Huys na der Maen met een grimmigh aspect siet / wy willen dan alleen van de vertoevingh des Maens in Dodecatemorio, of twee Huysen des Hemels / seggen.

Wanneer de Maen in Aries is / is het goet Garst zaeyen.

In Taurus is het goet Koorn zaeyen.

In Cancer goet Koorn en Weyt zaeyen.

In Libra goet alderley zaet te zaeyen.

In Gemini goet alderley te zaeyen.

In Leo goet Garst en Koorn te zaeyen.

In Virgo goet alderley te zaeyen.

In Scorpio, goet Weyt / Koorn / Gerst / Erwitten / Lijnen en Haver te zaeyen / en geeft een goede overvloedige gewas.

In Sagittarius sal men niet zaeyen.

In Capricornus is het goet Koorn te zaeyen / en sal een rijcken Oogst sijn.

In Aquarius is het goet alderley Koorn te zaeyen.

In Pisces is het goet alderley Koorn te zaeyen.

Dat Koorn sal men zaeyen in de volle Maen / of in 't afgaen.

Gerst / Weyt / Erwitten / sal in de volle Maen / of oock in 't afnemen ghezaeyt worden.

De beste tijdt om Haver te zaeyen is wanneer het Bercke-loof uyt-spruyt / en het Landt fraey ruyckt / bysonder in het eerste quartier dat de Maen niet te nieuw is.

Wilt ghy hebben dat de Wicken wel schieten / soo saeytse drie daghen voor de nieuwe Maen / in der Haver zaeyen / wanneer het Bercken-loof uyt-spruyt.

Indien ghy met Erwitten strop mesten wilt / zaeyt de Erwitten in 't eerste quartier / dese bloeyen immer / en dragen weynigh schooten / en waer dat selve alsoo onder gearbeyt wort / draeght den Acker goet heerlijck Koorn.

Het Koorn welck in de volle Maen ge-zaeyt wort vult de Schuer rijckelick.

De beste tijdt tot Somer-zaet is wanneer de Pleiades onder gaen / dat is van den 11. April tot den 9. May.

Daer na sijnder eenige dingen die men planten en zaeyen sal wanneer de Maen over der Aerden is / maer sommige wanneer hy onder der Aerden is / daer is te sijner tijdt bericht van gedaen.

Het XXXV. Capittel.

Een sonderlinge inbeeldingh van Kors-nacht, na welck de Boeren haer geheele zaet-werck stieren.

DIe eenvoudige slechte menschen hebben veel speculatien op den Kors-nacht en Kors-dagh gehadt / om redenen dat Christus geboren is / welck de Gever van alle goet is.

1. Eerstelijck / letten sy op den Kors-nacht uyt wat gewest de wint en voortgaet die nacht door waeyt / en of hy oock om meer Oorden omtreckt: want een Ackerman plagh sijn Koorn of ander zaet met sulcken wint oock te zaeyen / als hy op Kors-nacht gevonden hadt; het was dat hy Oost / West / Zuyden of Noorden was / en bysonder wanneer het Kors-nacht schoon weder geweest is / en de wint gewaeyt heeft / soo zaeyt hy sijn zaet na den selven wint.

2. Daer na siet hy oock of de Christ-nacht helder of doncker is. Indien het op Christ-avondt tot middernacht doncker is / dan is het een teecken dat het vroegh-zaet niet wel gedyen sal / sooder geen Zuyden windt in 't doncker die selvighe dagh voor-middernacht waeyt: is 't voor-middernacht helder en klaer weder / dit is een teken dattet vroege zaet wel gedyen sal.

3. Maer is de Christ-nacht voor en na doncker / beduyt het een seer nat en onvruchtbaer Jaer voor 't Koorn / of het en ware de windt op de selve nacht uyt den Zuyd-oosten quam.

4. Wan-

Wanneer het op den Christ-nacht heel door schoon / helder en klaer weder is / soo is 't een teken van een vruchtbaer Koornjaer / indien met sulcken windt dan ter rechter tijdt zaept.

5. De Bouw-luyden weten oock / soose daer op letten / dat kleyne bruyne Vogeltjes gevlogen komen / en dat meerendeels met sulcken wind als het op Korsnacht gewaeyt heeft / welck aenwijsen dat ghy met zaeyen niet versuymen sult / maer den wint en teken gebruyckt / gelijck geseyt is / sy komen oock wel met een zuydewindt / wil dan niet nalatigh wesen om voort te zaeyen / want den Zuyden windt is daer de beste toe: en of ghy nu een dagh twee of drie eerder zaeyt dan anderen / dat sal niet schaden soo het maer op Christnacht helder weder geweest is.

Doet oock alsoo met het laet zaeyen / als de middernacht van Christ-nacht helder geweest is / want dit schaed oock niet / als het den tijdt soo mede brenght: maer het middel-zaeyen is altijdt het beste.

6. Wanneer het in de Christ-nacht op de rechte middernacht helder en klaer is / en de voor-middernacht betogen lucht en doncker weer / en hier na de middernacht oock doncker is geweest / soo is de middel-zaey-tijdt de beste / bysonder wanneer het van 10. uren voor middernacht tot om een uur na middernacht helder en klaer was.

7. Let oock wel neerstigh op welcken dagh in 't Jaer de eerste Sneeu op het selvige Landt / dat ghy bezaeyen wilt / komt te vallen / houdt dien dach in goeder acht. Want als ghy wat op den selven dagh / en met de wint / welck op Christ-nacht gewaeyt heeft / soo sal den Acker enckel suyver Koorn / en geen onkruyt noch distelen dragen.

Soo het Lijn-zaet op den selvigen dach doe de Sneeu op dat Jaer viel / ghezaeyt wort / op de voorgaende tekens / soo sult ghy veel Vlas hebben op dien Acker daer den Sneeu op gevallen was / en daer sal gheen onkruydt onder het Vlas komen. Maer op welcken Acker ghy Lijn-zaet zaeyen wilt / moet ghy alleen Schaeps-mest brenghen: want van andere mest wort het Vlas swart / en wast oock soo wel niet. Item oude / vette / kleyne / goede Koey-mest isser oock niet quaet toe. Indien dan het Vlas op den rechten dagh gezaeyt wort doe de Sneeu viel / soo sal / wert het schoon / langh en wit / waer op men bysonder letten moet.

Doet oock soo met den Hennip indien hy goet sal wesen.

Insgelijcks met de Garst / met de Christ-winden en helderheyt / by aldien ghy Garst hebben wilt die wel vallen sal. Men zaeyt de Garst drie daghen voor of na Urbaen, dat is de beste tijdt / maer met de windt van Christ-nacht / en op welcke uur het helder geweest is.

8. Maer soo de wint voor midder-nacht uyt den Oosten gekomen is / en de voor-middernacht helder gheweest / moet ghy vock de Garst en alle zaet alsoo zaeyen / soo had ghy de rechte tijt / en 't en sal niet schaden / dat ghy een dagh 4 / of 5. wanneer de voor-middernacht der Christ-nacht helder geweest is / te vroegh zaeyt. Wanneer de na-middernacht helderder is ghegeweest dan de voor-middernacht / soo is het veel beter na Urbaen.

Maer is het tusschen voor-middernacht en na-middernacht dat middel tusschen de nacht helder / en de voor-middernacht doncker / desgelijcken de na-middernacht doncker / soo is het rechte middel-zaeyen het beste. Daerom moet ghy de tijdt onderscheyden en van den windt niet achter laten / want soo der sulcken windt ontrent dien rechten tijdt komt / zaeyt dan vry voort.

Het XXXVI. Capittel.

EEn goet Bouw-man moet goede acht op het rijpen van het Koorn gheven / dat hy het laet maeyen wanneer het rijp en vol Koorn is / oock dat hy het niet over rijp laet worden / want dan stort het selve uyt de Ayren en valt wegh / soo dat het tot

geen nootsakelijckheyt komt. Oock moet het niet te onrijp gemaeyt worden / op dat het selve uyt het stroy komende niet te mager is en seer krimpt / en daer na meer bast als meel uyt-levert.

Het maeyen is alderbest met de afgaende Maen / want dan is het zaet alderbest te snijden / het Vlas te braken / en alderley vrucht in te legghen / want de selve verrot niet lichtelijck.

Het XXXVII. Capittel.

Om het Kooren langh goet te houden.

Wanneer een Bouw-man sijn Kooren langh goet behouden wil / moet hy zijn Kooren-huys alsoo bouwen dat de vensters tegen het zuyden of oosten of westen gaen : Want de vensters alsoo niet ghebouwt sijn / datter de lucht door henen waeyen kan / soo staet het met het zaet gevaerlijck.

Eenighe timmeren de vensters teghen middernacht / soo blijft het zaet oock ghedueriigh vers en droogh.

Men moet het Kooren oock niet te lang in de Garven laten leggen / want door het stroy en kaf broeyt het te seer op malkander / en schiet te eerder / waerom het geen wonder is dat het daer na verderft.

Dit is oock een seer goede lesse / dat men de garven op het Velt seer droogh laet worden / want soo heeft men daer nae niet te sorghen dat het soo lichtelijck muf / of van de wormkens gequelt magh worden.

Oock is het goet wanneer men het Kooren op-schudden wil / dat men het selve te voren wel reynige / soo datter d'alderminste onreynigheydt niet op blijft / oock dat men de plaets daer men het selve legghen wil een weynigh met asijn besprenght / en daer na oock een weynich boven op 't zaet.

Maer wanneer daer wormkens in het Kooren beginnen te komen / en men 't selve gewaer wort / salmen soo haest het begint warm te worden / des morgens in de Son

draghen / seeffen laten / en daer na ghehe
dun stroyen / en alsoo in de Son laten le=
gen tot den avont / daer na sal men het w
der alsoo warm laten / op een reyne plaes
over een hoop soo hooch men het selve m=
ken kan / schudden : Want hoe het hoog
op malkander leyt / hoe het eer aen kom
en van de wormen gequelt wort / en in 3
4. daghen wert het daer na van sich selv
soo koel / dat het niet meer levendigh wo
het leyt dan soo langh men wil.

Het XXXVIII. Capittel.

Een kostelijck water om de Koo ren-wormen te verdrijven.

De Mijters en Klanders of Rogh
wormen sijn een seer schadelijck din
gelijck Virgilius dat oock te kennen geef
als hy seyt:

--- populatque ingentem farris acervum
Gurgulio, atque inopi metuens fornica s
nectæ.

Dese wassen gemeenlijck als men ou
en nieuwe Rogh onder malkander schu
of dat de rogh te seer op malkander broey
Om dit schadelijk goet te verdrijven / nee
een goet deel Alssem / en gieter water o
laetende het selve wel in een Ketel siede
Daer na doeter den Alssem uyt / en giet
haringh-pekel in / en latet daer noch een
mede opsieden / en alsser veel wormen i
het Kooren sijn / sprengh dit nat op de gro
en roert het Kooren daer op / daer na ooc
in het Kooren / en roert het wel door ma
kander.

Of neem asch van Eycken-hout / me
sout gemenght / en op het Kooren gestroyt
en het Kooren verschoten / dit helpt oock.

Item het Kooren verschoten op een bree
de solder daer hop gelegen heeft / helpt ook

Of neem een pont lange Peper / 2. pon
ongeleste kalk / stoot het onder malkander
datmen het selve door een hayren-seef ka
doen ; seef dit dun op een solder / en schud
het Kooren daer op / seef dan oock dun o
de plaets daer het Kooren gelegen heeft / e
leght

leght het weder op sijn oude plaets; besprenght het koorn daer oock mede een weynigh boven op / en roert het door malkander.

Daer sijn van anderen noch meerder al remedien over dese dinghen gheschreven/ maer dese duncken my genoegh te wesen.

Het XXXIX. Capittel.
Van het voordeel voor sijn Huys te verschaffen.

EEn Huys-houder heeft jaerlijcks veel in sijn huys-houden van node/ Peper/ Saffraen/ Genghber/ en alderhande specerpen/ oock Visch/ Vleesch/ &c. Daerom sal hy in sijn huys maken voorraet te hebben van sout/ boter/ kaes/ geroockte visch en vleesch / op dat hy dan soo veel te minder van de kramers/ of andere grote koopluyden sal bedroogen worden / sal hy sijn gewicht/ elle/ mate selver in huys hebben/ en de soodanighe welck correct sijn/ op dat hy alles kan na wegen / wat hy voor ghewicht / ellen en maten in-koopt / om niet bedrooghen te worden. Oock moet hy sijn goudt en silver ghewicht in huys hebben/ op dat hy met het ontfangen van het geldt niet bedroogen wordt; oock moet hy by na de merckt van alles weten / op dat hy niet te seer gesnooten wort.

Het XL. Capittel.
Van de Son en Maen, die twee groote lichten.

DEwijl ick te vooren gesept heb dat een goet Huys-heer of Bouw-man een goet Astrologus behoort te wesen / maer dewijl het onse natuer niet is dat wy alle eenderley wegh loopen / of konst leeren/ oock wordt het somwijlen versuymt door ongelegentheyt/ en andere dingen/ soo behoordt een yeder evenwel min of meer te weten/ van dinghen die aen sijn dagelijcks werck vast sijn/ op dat hy daer door met meerder verstant / fondament en verseeckertheydt van sijn eyghen stuck spreecken mach/ so wil ick niet te min den onverstandigen Ackerman in dit stuck een weynigh van Son / Maen en andere nootwendige Astronomische dinghen seggen / te weten/ het gene hun aldernootwendighst is in haren Acker-bouw en huys-houden/'t welk sy niet wel ontbeeren konnen.

Wat nu de Son aengaet / dat oogh en ziele der werelt/ gelijck hen de Ouden ghenoemt hebben / om dat hy alle wassende en groeyende dingen het leven geeft/ en de warmte/daer van een yegelijk natuerlijck levendigh ding sijn leven/ wasdom en toenemen heeft/ welke alle Sterrens en Planeten haer licht en helderen glans geeft/ en is warm en droogh van natueren : want sijne werckingh is verwarmen en upt-drogen / alles wat op der werelt en aerden/ ja in der aerden is. Gelijck de selve alle wassende dingen veel voordeel en profijt doen kan / alsoo kan hy de selve weder schaden/ om dat alle wasdom door warmt en droogte geschieden moet / en sonder warmte en vochtigheyt niet wassen kan : Daerom is het alsoo van den grooten en wijsen Godt gestelt/ dat benevens het heerlijck licht der Sonnen oock het wonderlijck licht des Maens sijn moet / op dat door dese twee lichten alle het ghewas van de geheele werelt verricht wort. Hoe geluckigh is dien mensch dan/ hoe behoort hy God te dancken / dat hy de werckingh en kracht van dese twee lichten verstaen kan : want soodanigen persoon kan in de werelt aen gene dingen gebreken.

Dewijl ick dan gesept heb dat alle wasdom door warmt en koude komen moet/ daerom heeft Godt de Son geschapen om de werelt te verwarmen / en de Maen / welck van naturen vocht en kout is / datse met hare vochtigheyt de wassende creatueren te hulp sou komen : Ghelijck men aen de wassende dinghen wel speuren kan. Dese warmt en koude kan men wel upt de verw van haer licht speuren / oock bewijst het de effect en haere werckingh. Maer ick scheyde hier upt dit disputeren / op dat

niemant

niemant segh ick buyten mijne beloften gae; om dat ick maer belooft had door dese twee lichten de slechte luyden wat te recht te helpen / op dat sy soo veel te beter hare huys-houdingh verstaen mogen.

Het XLI. Capittel.

Van de Son en des selfs loop door de 12. tekenen des Hemels.

ICk heb gheseydt dat de Son warm en droogh is; maer dese warmt en drooghte gaet op en af/ na de toe-vallen / die in den Zodiac of Dodecatemorio vande 12. tekenē des Hemels herkomen/en na de toe-vallen welck hy van de Planeten en andere Sterrens heeft: want de selve hebben van God oock hare bysondere kracht en werckingh/ en wanneer de selve te samen komen / soo wert hare qualiteyt vermeerdert of vermindert na gelegentheyt en omstandigheden der Synoden / of conjunctien en aspecten / gelijck de Geleerden weten / daer behoort nu groote vlijt en geschicktheydt toe / gelijck sulcks in de Astronomische en Astrologische fondamenten wel verstaen kan worden. In de gemeene Almanachen vinden wy sijne narichtingen wel / maer men moet sich daer in recht te reguleren weten / welck dan een gheleerde een yeder Huys-vader lichtelijck wijsen en leeren kan/ wanneerder maer lust en liefde is.

Merck dan datter een Circkel aen den Hemel is/ genoemt Zodiacus, daer in sijn 12. tekenen / als Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpio, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Pisces. Dese tekens doorloopt de Son alle Jaer / en heeft in een yder teken 30. graden. Daerom loopt de Son alle daegh een graet / en dan alle dertigh daghen een teken in den Zodiac. Indien daer andere Planeten dan oock mede invallen/ so wort de werckingh versterkt en verswackt na de gelegentheyt.

Den loop der Sonnen door de 12. Hemelsche tekens wort in alle Almanachen aengewesen in een yeder maent/ als

De Son komt in Aries op den 10. Marty, en gaet daer weder uyt den 9. April.

De Son komt in Taurus den 10. April, en gaet daer weder uyt den 10. May.

De Son komt in Gemini den 11. May, en gaet daer weder uyt den 11. Juny,

De Son komt in Cancer den 12. Juny, en gaet daer weder uyt den 12. July.

De Son komt in Leo den 13. July, en gaet daer weder uyt den 13. Augusti.

De Son komt in Virgo den 14. Augusti, en gaet daer weder uyt den 13. September.

De Son komt in Libra den 14. September, en gaet daer weder uyt den 13. October.

De Son komt in Scorpio den 14. October, en gaet daer weder uyt den 11. November.

De Son komt in Sagittarius den 12. November, en gaet daer weder uyt den 11 December.

De Son komt in Capricornus den 12. December, en gaet daer weder uyt den 9. January.

De Son komt in Aquarius den 10. January, en gaet daer weder uyt den 11. February.

De Son komt in Pisces den 7. February, en gaet daer weder uyt den 9. Marty.

Het XLII. Capittel.

Van de Maen en haren loop door de 12. tekenen des Hemels.

DAer boven is geseyt dat de Maen kout en vocht is. Dese twee qualiteyten nemen oock af en toe na gelegentheyt en omstandigheden der 12. tekenen van den Zodiac, en der Planeten / die daer af en toe-gaen.

Den loop der manen wort oock bysonder in den Almanach vermelt / want hy vol-endt sijnen loop door de 12. tekenen in elck teken een maent blijvende: maer dewijl de selve soo verre niet te loopen heeft als de Son/ dewijl se laegher staet / en veel kleynder Circkel heeft. Maer hoe het met

de loop

de loop ghelegen is / moet men in den Almanach sien / dat kan men soo een onverstandich en ongemeen man niet berichten.

Het XLIII. Capittel.

Van de Planeten, welck mede of en toe gaen.

DE andere vijf Planeten gaen mede af en toe/ en blijven somwijlen in dit/ en somwijlen weder in een ander Huys: want uyt de 12. tekenen van den Zodiac sijn en werden 12. huysen / de woningh en verblijf der Planeten / daer in de Planeten haer bysondere werckingh hebben / wanneer sy met de Son en Maen daer in komen / daer uyt dan hier nae de aspecten worden : Maer dat kan men slechte menschen soo niet seggen / sy worden in de gemeene Almachen al mede aengetekent.

Sol Mars Mercurius	Aries Leo Sagittarius	warm en droog
Jupiter Venus	Gemini Libra Aquarius	warm en vocht
Luna	Taurus Virgo Capricornus	kout en droogh
	Cancer Scorpio Pisces.	kout en vocht.

Nu sal een Bouw-man met het bouwen van sijnen Acker en zaey-tijd wel letten op de qualiteyten of complexien der Planeten / der Hemelscher tekenen en desselfs conjunctien/ wanneer hy zaeyen wil: Want daer in moet een gelijckheyt gehouden worden ; Daerom moet men nu oock de qualitates of complexien van de ander Planeten weten. Als Saturnus is kout en droogh / Jupiter warm en vocht. Mercurius is een schalck / dese neemt de complexie des Planeets aen sich daer hy mede in een huys gevoecht wordt / maer anders is hy warm en droogh. Men seght gelijck is gaern by gelijck. De eene natuer heeft d'ander aen sich / d'een is van d'ander afgescheyden / en wanneer twee dingen van eender natuer malkander bejegenen / verblijden sy haer / en worden dan in een natuer verwandelt: Alsoo moet het oock toegaen/ als men zaeyen wil / daer moet Hemel en Aerd malkander helpen / den Hemel / Planeten en Sterren en influentien/ dat Aerdtrijck en het Zaet / en daer in moet sich een goet Bouw-man wel leeren schicken.

Het XLIV. Capittel.

Hoe dan de verghelijckingh der 12. tekenen, Planeten, Zaeden en Ackers staet.

DIt is nu de rechte konst : Van de Ackers en hare qualiteyten hebben wy te vooren wijdloopigh genoegh gehandelt/ als oock van de complexie en qualiteyt der zaeden : nu moeten wy oock de tekenen en 7. Planeten daer toe brengen/ en dese dingen fraey in een kort tafelken brenghen/ dat den Leser dit by sich heb en des te lichter hem daer mede behelpt om te sien wat een yeder voor een complexie heeft/ en wat hy te samen brengen sal / soo hy sijn eygen voordeel en profijt soecken wil / en wat hy van malkander setten sal / indien hy grote schade verhoeden wil.

Koorn/ Wicken/ Haver/ Hennip/ Linsen/ Radijs / Rap-zaedt/ Hop/ Knofloock-zaet/ Peterselie-zaet/	sijn oock warm en droogh.
Mir-edick / saffraen/ Genever-bessen/ Weyt/ Wortelen/	warm en vocht
Knol-zaet / Ajuyn/ Heyde-koorn / Stop-rapē/ Gerst/ Erwittē/	kout en droogh
swarte Moon/ Geerst/ Witte Moon.	kout en vocht.

Het XLV. Capittel.

Van de ſtonden der Planeten.

NU moeten wy oock vande ſtonden der Planeten des nachts en daeghs ſegghen / daer nae ſullen wy het ghebruyck deſer dingen in ſommighe exempelen aenwijſen. De eerſte ſtond of uur voor-middagh begint wanneer de Son opgaet door het geheele Jaer.

SONDACH.

De eerſte uur op Sondach is.

1	SOl	warm en droogh
2	Venus	warm en vocht
3	Mercurius	warm en droogh
4	Luna	kout en droogh
5	Saturnus	kout en vocht
6	Jupiter	warm en vocht
7	Mars	warm en droogh
8	Sol	warm en droogh
9	Venus	warm en vocht
10	Mercurius	warm en droogh
11	Luna	kout en droogh
12	Saturnus.	kout en vocht.

De uren des nachts.

1	Jupiter	W.	en v.	warm en vocht
2	Mars	W.	d.	warm/ droogh
3	Sol	W.	d.	warm/ droogh
4	Venus	W.	v.	warm / vocht
5	Mercurius	W.	d.	warm/ droogh
6	Luna	K.	d.	kout / droogh
7	Saturnus	K.	v.	kout / vocht
8	Jupiter	W.	v.	warm / vocht
9	Mars	W.	d.	warm/ droogh
10	Sol.	W.	d.	warm/ droogh
11	Venus	W.	v.	warm / vocht
12	Mercurius	W.	d.	warm/droogh.

MAENDACH.

De eerſte uur.

1	LUna	k.	d
2	Saturnus	k.	v
3	Jupiter	w.	v
4	Mars	w.	d
5	Sol	w.	d
6	Venus	w.	v
7	Mercurius	w.	d
8	Luna	k.	d
9	Saturnus	k.	v
10	Jupiter	w.	v
11	Mars	w.	d
12	Sol.	w.	d

De uren des nachts.

1	Venus	w.	v
2	Mercurius	w.	d
3	Luna	k.	d
4	Saturnus	k.	v
5	Jupiter	w.	v
6	Mars	w.	d.
7	Sol	w.	d.
8	Venus	w.	v.
9	Mercurius	w.	d.
10	Luna	k.	d.
11	Saturnus	k.	v.
12	Jupiter.	w.	v.

DINGHSDACH.

De eerſte uur.

1	MArs	w.	d.
2	Sol	w.	d.
3	Venus	w.	v.
4	Mercurius	w.	d.
5	Luna	k.	d.
6	Saturnus	k.	v.
7	Jupiter	w.	v.
8	Mars	w.	d.
9	Sol	w.	d.
10	Venus	w.	v.
11	Mercurius	w.	d.
12	Luna.	k.	d.

De uren der nachts.

1	Saturnus	k.	v.
2	Jupiter	w.	v.
3	Mars	w.	d.
4	Sol	w.	d.
5	Venus	w.	v.
6	Mercurius	w.	d.
7	Luna	k.	d.
8	Saturnus	k.	v.
9	Jupiter	w.	v.
10	Mars	w.	d.
11	Sol	w.	d.
12	Venus.	w.	v.

WOENSDACH.

De eerste uur.

1	Mercurius	w.	d.
2	Luna	k.	d.
3	Saturnus	k.	v.
4	Jupiter	w.	v.
5	Mars	w.	d.
6	Sol	w.	d.
7	Venus	w.	v.
8	Mercurius	w.	d.
9	Luna	k.	d.
10	Saturnus	k.	v.
11	Jupiter	w.	v.
12	Mars.	w.	d.

De uren des nachts.

1	Sol	w.	d.
2	Venus	w.	v.
3	Mercurius	w.	d.
4	Luna	k.	d.
5	Saturnus	k.	v.
6	Iupiter	w.	v.
7	Mars	w.	d.
8	Sol	w.	d.
9	Venus	w.	v.
10	Mercurius	w.	d.
11	Luna	k.	d.
12	Saturnus.	k.	v.

DONDERDACH.

De eerste uur.

1	Jupiter	w.	v.
2	Mars	w.	d.
3	Sol	w.	d.
4	Venus	w.	v.
5	Mercurius	w.	d.
6	Luna	k.	d.
7	Saturnus	k.	v.
8	Iupiter	w.	v.
9	Mars	w.	d.
10	Sol	w.	d.
11	Venus	w.	v.
12	Mercurius.	w.	d.

De uren des nachts.

1	Luna	k.	d.
2	Saturnus	k.	v.
3	Iupiter	w.	v.
4	Mars	w.	d.
5	Sol	w.	d.
6	Venus	w.	v.
7	Mercurius	w.	d.
8	Luna	k.	d.
9	Saturnus	k.	v.
10	Iupiter	w.	v.
11	Mars	w.	d.
12	Sol.	w.	d.

VRYDACH.

De eerste uur.

1	Venus	w.	v.
2	Mercurius	w.	d.
3	Luna	k.	d.
4	Saturnus	k.	v.
5	Iupiter	w.	v.
6	Mars	w.	d.
7	Sol	w.	d.
8	Venus	w.	v.
9	Mercurius	w.	d.
10	Luna	k.	d.
11	Saturnus	k.	v.
12	Iupiter.	w.	v.

De uuren des nachts.

1	Mars	w.	d.
2	Sol	w.	d.
3	Venus	w.	v.
4	Mercurius	w.	d.
5	Luna	k.	d.
6	Saturnus	k.	v.
7	Jupiter	w.	v.
8	Mars	w.	d.
9	Sol	w.	d.
10	Venus	w.	v.
11	Mercurius	w.	d.
12	Luna.	k.	d.

SATER-DAGH.

De eerste uur.

1	SAturnus	k.	v.
2	Jupiter	w.	v.
3	Mars	w.	d.
4	Sol	w.	d.
5	Venus	w.	v.
6	Mercurius	w.	d.
7	Luna	k.	d.
8	Saturnus	k.	v.
9	Jupiter	w.	v.
10	Mars	w.	d.
11	Sol	w.	d.
12	Venus.	w.	v.

De uuren des nachts.

1	Mercurius	w.	d.
2	Luna	k.	d.
3	Saturnus	k.	v.
4	Jupiter	w.	v.
5	Mars	w.	d.
6	Sol	w.	d.
7	Venus	w.	v.
8	Mercurius	w.	d.
9	Luna	k.	d.
10	Saturnus	k.	v.
11	Jupiter	w.	v.
12	Mars.	w.	d.

Der Sonnen loop vint men in alle Almanachen recht beschreven.

Het XLVI. Capittel.

Van het gebruyck deser dingen

DIt sal men op de navolgende manie gebruycken.

Wilt ghy alderley zaet zaeyen / let eer op den dagh/ en sie wat voor een teken de selven dagh regeert/ wat nu dit selve teke voor een complexie heeft / aenmerckt he selve.

Ten tweeden / neem acht op het Zae dat ghy zaeyen wilt / wat voor een natue en eygenschap het selve heeft/ dit sla gade

Ten derden/let wel op de uur der Plane ten/ daer na kont ghy alle zaden regeeren

Dewijl het nu dan een oud en algemeen spreeck-woordt is dat elck gaerne by sijn ghelijcken van nature is/ en den Aerdtbo dem niet anders dan een Lichaem is/ dae men ghelijcke warmt / drooght / vochtig heydt toe moet doen / ghelijck de ervaren Chirurgijns plegen te doen welk de play sters na de natuer der wonden en partye pleghen te maken; wat voor zaeden datte op een Acker gezaeyt worden/ de selve na tuer neemt den Acker aen sich en vermenght haer daer mede.

Doch merckt oock dat eenighe Ackerg van wegen de locht / en eenige van wegen het Zaet / eenige van wegen het Water, welck daer aen gelegen is meer tot de eene complexie geneyght sijn dan tot de andere.

Dierhalven stel ick hier een exempel. Soo eenigh zaet warm en droogh is/moet het in een warm en droogh teken gezaeyt worden / gelijck in Aries, Leo, Sagittarius, in de uure van Sol, Mars, of Mercurius, want dit sijn drie tekenen van warmen en droogen natuer / gelijck oock de drie Planeten van de selfde natuer sijn/ en geven den grondt van wegen haer natuer meerder warmt en drooghte.

Ick stel hier noch weder een exempel: Garst is een zaet van koude en drooge natuer / die sal ghezaeyt worden in Taurus, welck oock van een koude en drooge natuer is in de stonde van Jupiter of Venus,

welcke

welcke oock van een koude en drooge complexie sijn. Maer men moet hier aenmerken dewijl koudt en drooght over het hooft gaet / en onvruchtbaer is / zaeyt het in warmt en vocht. Als ghy nu in de stonde van Jupiter en Venus zaeyt / soo zijn de Planeten van warmer en vochtigher natuer.

Noch moet ick hier een exempel stellen: Erwitten zijn van een koude en drooghe natuer, dese sullen gezaeyt worden in Aries of Leo: Want dese tekens sijn warm en droogh: Wanneer nu de Erwitten in de stonde van Jupiter of Venus gezaeyt worden/ soo krijght de grondt van weghen die warme en vochtige natuer meer warmte en vochtigheyt.

Merck oock vorder van het zaeywerck.

In volle Maen is het seer goet alderley te zaeyen / insonderheydt Gerst / Koorn en Weyt.

Het is beter alle Jaer de zaeden te veranderen / dan 't,selve zaet van de eyghen vrucht alle Jaer te gebruycken op d'eygen plaetsen.

Wat in de nieuwe Maen gezaeyt wort/ dat geeft veel kornen.

Doch is niet goet gelijck den dagh na de nieuwe Maen in treedt / te zaeyen / maer twee of drie dagen daer na is het goet.

Het XLVII. Capittel.
Van den op en onder-gangh des Maens.

DE Bouw-luyden plegen in het zaeijen en planten veel van de Maen te houden / wanneerse onder of boven der Aerden is. Dan dewijl de Maen / naest Godt / de voornaemste Regente van het gewas is/ moeten eenige dingen ghezaeyt of geplant worden wanneer de Maen onder der Aerden is / gelijck het gene nederwaerts wassen wil / als Knollen / Wortelen / Radijs / Ajuyn / Knofloock / Mirredick / en dierghelijcke / dat nederwaerts schieten moet/ en gaerne groot wesen sou/ gelijck men gaerne groote Knollen/ Wortelen/ &c. heeft. Eenighe dinghen moeten gezaeyt worden / wanneer de Maen boven der Aerden is / als de vruchten welck om hoogh wassen en aldaer hare vruchten brenghen / ghelijck Weyt/ Rogh / Garst/ Haver/ &c. Daerom moet ick de eenvuldige menschen hier oock een kort en noot-sakelijck bericht van doen/op dat sy vast in hare schoen gaen.

De Oude Romeynen riepen hare Bouluyden altijdt op den eersten dagh van een yeder maent in de Stadt/ en toonden haer des Maens gelegentheyt / opdatse in het zaeyen en planten sich daer na reguleren konden/ daer van de Calenden oock haren naem gekregen hebben.

1. In de nieuwe Maen op den eersten dagh gaet de Maen onder de Aerde wanneer het een half uur nacht geweest is/ en blijft de geheele nacht daer onder / tot aen den anderen dagh / wanneer het een half uur dagh geweest is / dan komt hy weder daer op / en blijft daer nae den gheheelen dach boven de Aerde.

2. Den tweeden dagh des Maens gaet de Maen onder de Aerde wanneer het anderhalf uur nacht geweest is / tot aen den volgenden dagh des morgens als het anderhalf uur dagh geweest is.

3. Den derden dagh nae de nieuwe Maen / gaet de Maen des avonts onder de Aerde wanneer het twee uuren en een vierendeel nacht geweest is / en komt des morgens weder boven/ als het twee uuren en een vierendeel dagh geweest is.

4. Den vierden dagh gaetse onder wanneer 't drie en een derdendeel uuren nacht geweest is / en komt des morgens weder boven als het drie uuren en een derdendeel dagh geweest is.

5. Den vijfden dagh gaetse onder nae Sonne schijn drie uuren en ... minuten/ en komt des morgens soo veel uuren naer op-gangh op.

6. Den sesten dagh gaetse onder nae

Sonnen ondergangh 4. uren 9. minuten/ en komt weder boven de Aerd na der Sonnen opgangh 4. uren 9. minuten.

7. Den sevensten dagh gaetse onder na Sonnen ondergangh 5. uren en $6\frac{1}{2}$ minuten / en komt weder boven 5. uren en $6\frac{1}{2}$ minuten naer Sonnen opgangh.

8. Den achtsten dagh gaetse onder / wanneer het 6. uren en 4. minuten nacht gheweest is / en komt des morgens weder boven na Sonnen opgangh 6. uren en 4. minuten.

9. Den negensten dagh gaetse onder de Aerd wanneer het 7. uren en 12. minuten nacht gheweest is / en komt des morgens soo veel uren na Sonnen opgangh boven.

10. Den tienden dagh gaetse na Sonnen ondergangh onder de Aerde 8. uren en 8. minuten / en komt des morgens weder soo veel uren na den opgangh boven de Aerde.

11. Den elfden dagh schijnt de Maen 9. uren / en komt des morgens weder 9. uren na Sonnen opgangh boven d'Aerde.

12. Den twaelfden dagh schijntse 10. uren en 16. minuten / en komt des morghens weder soo veel uren naer Sonnen opgangh boven.

13. Den dertienden dagh gaetse onder de Aerde als het 11. uren en 3. minuten nacht gheweest is / en komt weder op als het soo veel uren dagh geweest is.

14. Den veertienden dagh gaetse onder de Aerde wanneer het 11. uren en 3. minuten nacht gheweest is / en komt des morgens soo veel uren naer opgangh der Sonnen boven.

15. Den vijftienden dagh gaetse haestigh onder wanneer de Son opgaet / en komt onder der Aerden weder op wanneer de Son onder gaet / en dit is de beste dagh om te zaeyen en te planten.

16. Den sestienden dagh gaetse binnen een half uur na opgangh der Sonnen onder / en komt weder op een half uur na ondergangh der Sonnen.

17. Den seventienden dagh gaetse onder wanneer het een uur en 17. minuten dagh geweest is / en komt weder op als d[illegible] Son soo veel uren onder geweest is.

18. Den achtienden dagh gaetse onder [illegible] uren $4\frac{1}{2}$ minuten na Sonnen opgangh/ e[illegible] komt weder so veel uren op na ondergang[illegible]

19. Den negentienden dagh gaetse on[illegible]der als't 3. uren en 3. minuten dagh ghe[illegible]weest is / en soo veel uren na Sonnen on[illegible]dergangh weder op.

20. Op den twintighsten dagh gaet [illegible] Maen onder na Sonnen opgangh 3. ure[illegible] 3. minuten / en des avonts weder op so[illegible] veel uren naer der Sonnen ondergangh.

21. Den een-en-twintighsten dag[illegible] gaet de Maen onder 4. uren en 9. minute[illegible] na Sonnen opgangh / en op na soo ve[illegible] uren ondergangh.

22. Den twee-en-twintigsten dagh gae[illegible] de Maen onder wanneer het 5. uren en 6 [illegible] minuten dagh is gheweest / en weder so[illegible] veel uren na ondergangh op.

23. Den drie-en-twintigsten dagh gae[illegible] de Maen onder 6. uren 4. minuten nae[illegible] den opgangh / en op soo veel uren na de[illegible] ondergangh.

24. Den vier-en-twintigsten dagh gae[illegible] de maen onder 7. uren 10. min. na opgang[illegible] en op soo veel uren naer den ondergangh.

25. Den vijf-en-twintigsten dagh gae[illegible] de Maen onder 7. uren $6\frac{1}{2}$ minuten nae[illegible] opgangh / en soo veel uren na der Sonne[illegible] ondergangh weder op.

26. Den ses-en-twintigsten dagh gae[illegible] de Maen onder 8. uren $6\frac{1}{2}$ min. na opgang/ en soo veel uren na ondergangh weder op.

27. Den seven-en-twintighsten gaet d[illegible] Maen onder 9. uren $6\frac{1}{2}$ minut. na opgang/ en soo veel uren na ondergangh weder op.

28. Den acht-en-twintighsten dagh gaetse onder/ 10. uren 16. min. na opgang/ en soo veel uren na ondergangh weder op.

29. Den neghen-en-twintighsten dagh gaetse onder als het 11. uren 3. minuten dagh geweest is / en komt weder op na soo veel uren na ondergangh.

30. Den dertighsten dagh gaetse onder met de Son/ en op met der Sonnen.

Dit heb ick gheset dat een yeder Huys-

vader

vader/en bysonder onervaren Bouw-lyden dit weten souden/en oock behoorden te weten: want in het zaeyen en planten sijn menigerley meyningen. Sommige laten sich duncken/ datmen niet zaeyen of planten sal in het afnemen des Maens / maer wanneerse wascht. Sommige meynen 'tis beter wanneer de Maen 4. daghen out is tot dat hy 18. dagen out wert/andere houden veel van den 10. dagh tot den 20. En dat om deser oorsaken wil/ op dat haer het licht in 't planten niet overschijne. Maer de ervarentheydt brenght mede dat het de beste plant-tijdt is/ als de Maen onder de Aerd is. Een yeder magh sien wat de beste gelegentheyt van sijn Lant is: laet hy sich daer na voegen / want het gebruyck leert alle dingh.

Nota, dewijl ick hier gewagh van minuten ghemaeckt heb / sal men weten dat 60. minuten een uur doen.

Het XLVIII. Capittel.

Van de drift of Acker-vee.

MEn moet voor alle dingen een goeden drift van Paerden of Ossen hebben/ indien men het Land tot zaeyen bequaem maken kan. Daerom moet een goet Bouman wel sien/wat hem voor vee bequaemst en profijtelijckst is. Sommige hebben grote Paerden / welcke sy ledigh op stal houden / de welcke niet anders doen als alle 't geen verteeren dat den Bouw-man met sijne wackerheydt en suuren arbeyt vergaderen kan: Doch op sommige plaetsen moet men groote Paerden houden om de sware gronden/of daer het steenachtich is.

Hier te Landt heeft men groote swaere Acker-meeren / welck men buyten den Acker door een geheel Jaer op alle diensten moeten passen / en de wagen trecken/ en voorts alles doen wat een Bouw-man van node heeft tot andere dingen te mennen. Maer in Duytslant hebbense kleyne Paerden tot het Acker-werck / welck des Somers in de Weyde ghejaeght worden/ en met het ander Vee des Winters hoy en stroy eten/ en somwijlen wat draf of semel krijgen.

Het is noch profijtelijcker met Ossen te ploegen/ want osse tot alles wat langhsamer sijn om te trecken in 't mennen en anders / sijnse tot den Acker om de mest en opvoedingh seer goet / en konnen het geheele Jaer door lichtelijck gehouden worden. Oock mest men d'Ossen alsse de ploeg niet langher dienen / maer oude Paerden doen niet als haeren Heer schade / om dat men haer tot geen arbeyt gebruyken kan/ en men de selfde niet doodt slaet.

Het XLIX. Capittel.

Van Wagen, Ploegh, en daer toe behoorende dingen.

HEt is beter dat de twee achterste Raden hooger sijn/ als de voorste: want dan schiet de vracht beter/en valt de Paerden niet soo swaer te trecken.

Nieuwe Raders sal men 4. of 5. weken staen laten / en fraey droogh worden eer men de selve laet beslaen / dan dueren sy een gheheel Jaer langer als anders / oock moet men taey yser tot beslagh nemen/ en nagels uyt Osemondt met groote breede stercke koppen / want de naglen moeten het beste doen.

De Assen/Raden moeten van goet Eyken/Beucken/en Yperen-hout gemaeckt worden / maer tot de Wagen-leeren is het Bercken best/ hoe wel sommige daer Yperen toe nemen.

Het hout welck de Boeren tot het Wagen-werck gebruycken/ dat houden sy liever in de nieuwen dan in de oude Maen/ want sy seggen dat het langer duert en beter houdt.

Het L. Capittel.

Van Wagen-smeer en Teer.

ICk heb te vooren ghesejdt dat een goet Huys-versorger sijne saken also aenstelle

sal/

sal / dat hy alles in sijn huyshouden heeft/ en niets koopen magh soo verre het hem mogelijck is.

Wanneer een Lant-man Meel/Broot/ Semel en anders by den Backer; Appelen/ Peeren / Kerssen / Boter en Kaes by de Kramer; Vleesch by de Slachter; Bier en Wijn in andere kelders soecken moet/ soo is het een slecht huys-houden: Alsoo gaet het oock met het Waghen-teer en Smeer/ wanneer men voor een stuyver of twee by den Kramer soecken moet: Want diergelijcke kleyntjes (dewijl men duysent dinghen in een huys van noode heeft) maken ten eynde van het Jaer een groote somme. Om de Teer wel radt te maken gietender sommige Lijn-oly in / dit kost al gelt; maer wanneer men de langhe swarte Slacken vanght welcke des morgens in den dauw sijn / en in de Teer smijt / smelten sy tot Oly en maecken het Teer radt/ dit is geweldigh goet om mede te smeeren.

In het Landt van Mechlenborgh en andere quartieren is het seer gemeen/ daer gaen de Boeren de geheele Somer langh met korven uyt/en lesen de Slacken in den douw op / leggen de selve op de Assen / en steecken daer de Raders aen / dat is haere Smeer-salf.

In Denemarcken heeft men Aerd-oly of Bergh - peck / welck uyt der Aerden vloeyt / en dewijl het selve uyt de natuer dun of weeck is / wort het door het Vyer dicker gesoden / en voor Teer of Wagen-smeer gebruyckt/gelijck men oock Bosch-peck siet/ al waer het lichste boven swemt gelijck schuym/ het beste blijft in den midden/ het grove sinckt op den bodem.

Op andere plaetsen daer men veel Ael en andere Visschen heeft/ neemt men de darmen van de Aelen en andere visschen/sieden se in een ketel of grooten pot / dan swemt het vet alles boven / dat schept men boven of en doet het in de Teer / dat smeert uyter maten wel.

Men heeft noch in andere Landen de manier datmen eerst de Assen / en de Naven inwendigh met ghewevckte Garste-grut bestrijckt / en smeert / eer men i[...] nieuwe Raden aen-steeckt/ en om dese r[...] denen / want het Teer loopt anders d[...] de Speecken / en wordt het Radt mett[...] tijdt wanckel: soo gaeter oock veel Te[...] onnutlijck wegh: maer wanneer men h[...] alsoo met de Garst of Garsten - grut b[...] smeert/ soo blijven de Grutten in de reten en blijft geheel dicht.

Men neemt oock wel oudt smeer tot d[...] selve saeck: dit is seer profijtelijck / wa[...] ick op het voordeel let / en niet begeer da[...] men koopen sal / het welck men voor ni[...] heeft / of ten minsten voor minder gelt heb-ben kan.

Het LI. Capittel.

Van zandachtige Ackers.

DE sandachtige Ackers moeten alder[...] eerst bezaeyt worden / ja wel veertie[...] daghen eerder als de goede Ackers / om[...] dattet sandt sulcken kracht niet heeft om[...] de vrucht voort te jaeghen als het vett[...] Landt/ dewijl het sandt een lichte materi[...] is welck van de windt wegh ghewo rpe[...] wordt / moet men daer Rogh in zaeyen[...] want Tarw en Garst kander niet in was-sen / en daer na de Rogh onder eggen / soo[...] sal het soo lichtelijck niet van de windt om[...] verre raken. Men moet daer wel op letten/dat/soo wanneer het sant wech waeyt[...] en het Zaet bloot leydt/ men een kudd[...] Schapen over het selve Landt drijft / dese treden het Zaet fraey in de Aerde / en wascht schoone Rogh daer na.

Doch wil men soodanighen Acker te hulp komen en goet maken/ soo moet men vette Aerde/ als Leem en diergelijke daer op voeren / en over heenen stropen twee vierkante vinger dick / daer na mest daer onder stropen / soo wordt den Acker goet/ daer nae sal men hem omkeeren en bezaeyen.

Of brenght mest op een sandachtighen Acker/ zaeyt terstont in de lenghte Haver daer in / en teghens de Winter Rogh / soo hebt ghy dobbelde vrucht.

Het

Het LII. Capittel.

Hoe men andere siecke Ackers helpen sal.

DEwijl men meer genegen is om een krancken te helpen/ als een gesonden yets te doen; Moet men de Landen welck het Water hebben / oock soecken te cureren/ of die te hoogh en droogh leggen bevochtigen / of te veel zandt hebben vet te maecken.

Indien dan een Acker al te vocht is/ moet men hem verhooghen met andere aert/ of men moet daer slootjens door graven / en de aerd daer uyt komende mede verhoogen of aerd uyt de grachten baggeren ; op dat de vochtigheydt wegh sackt. Is hy zandigh dan voert men mest/slijck/ goede aerde en alle vuyligheyt daer op om hem te helpen. Is hy te vet / soo brenght men daer gruys en zandt op. Is het een roodt wilt Landt/ gelijck aen de Bergen/ daer kleyne laeghe struyckem op staen/ die steeckt men aen brandt dat de Wortelen mede uyt komen/ die men uyt graeft/ daer wascht dan schoon Koorn in.

Het LIII. Capittel.

Van Mesten.

EEr wy scheyden moeten wy noch het mesten gedencken het welck wy by na vergeten hadden/ want hier te Lant moet mest sijn wil men Koorn bouwen.

Men maeckt een groote vaelt / daer men op vergadert al wat van de beesten komt / uyt de stallen gedragen wort / als oock hoy en stroy dat vertreden is / oock alle vuyligheyt daer op smijt / en laet dat soo by malkander leggen / tot dat men het op het Landt brenght. Sommige voeren de messen voort op het Landt alsse wat hebben/ maer ick houde het veel beter dattet op malkander rot; men brenght daer oock plaggen op / welck men van de Hey of Bergh-landt haelt / daer laet men de Koeyen oock op staen / en draeght het dan op de mest-hoop.

Die veel stroy heeft / en haest goeden mest maken wil/ stroyt het over de plaets/ loopt daer over / rijdt daer over / en schrab het op een hoop soo sal het wel haest rotten/ en een goeden mest-hoop worden.

Dit is nu genoech van den Acker-bouw/ wat daer voorder van ghesept magh worden/ sparen wy in 't navolgende boeck/ alwaer van het zaeyen geseyt sal worden.

VAN ZAEY-WERCK.

Het eerſte Capittel.

Van de ordre.

Mynen Acker-bouw / welck ick hier te vooren geſchreven heb / is meeſtendeel meer voor de geleerden geſchreven / welk een ſaeck te recht nadencken konnen / als voor het ſlechte volck / want deſelve ſijn by-kans algemeyne regulen geweeſt / maer nu moet ick wat naerder tot de byſondere regulen komen / om van een yeder dingh alleen te ſeggen / en dat voor den gemeenen man / welck hem veel beter op de byſondere / als algemeene dinghen verſtaet / overmits hy de ſelve daghelijcks by der handt heeft. Soo heb ick dan voor-ghenomen noch wat te ſegghen van de ghemeene Huys-vyanden / welck een Huys-vader in ſijne hanteeringh veel ſchade aen-brenghen konnen / en op wat manieren men de ſelve bejegenen ſal. Over deſe ordre heb ick dickwils geklaeght / en klage noch / om datmen de ſelve ſoo effen niet houden kan / als men wel begeert; hoe wel het ſelve oock van andere Autheuren verſocht is / maer daerſe het niet doen konden / ſijnſe wat ter ſijden geloopen.

Het II. Capittel.

Wat een Ackerman voor vruchten op-queecken ſal.

WAt nu een yeder voor vruchten opqueken ſal / ſal hem de gelegentheyt ſijnes oorts wel te kennen geven / dat is wat ſijn Water / Landt en Lucht verdragen wil / of niet. Soo hy het ſelve niet weet / en hem het Landt t'eenemael onbeke is / ſal hy het uyt ſijne nabueren wel vern men konnen / ſoo ſal hy dan lichtelijck bin den waer hy ſich / tot ſijn voordeel / nae voeghen heeft / op dat hy met ſijne blind heyt en eygen laetdunckentheyt ſich ſelve in geen ſchade brenght : want het is ve beter exempel van een ander te nemen / a met ſijne ſchade te verſoecken. Op ſom mighe plaetſen daer goet Landt is / we Rogh / Gerſt / Weyt / Erwitten / Boone Wicken / en alderley Ooft met hoopen g teelt; aen ſommighe plaetſen maer Rogh Boeckweyt / Vlas / Hennip / Haver / E Want het is een wonderlijck dingh met d Aerde datſe op deſe ſtreeck ſulck en ſulc gewas voortbrengen wil / en anders niet Oock ſulcke en ſulcke Boomen / en an ders geen. Op deſe ſtreeck valt veel Vee daer weder Koorn / daer weder Wijn. I het eene Landt heeft men metalen in de boeſem des Aertrijcks / als Yſer / Loot Tin / Koper / Silver / Gout; op ander plaetſen en byſonder in onſe landen Torf het welck andere Landen weder vreem dunckt dat men Aerde graeſt / ja diep up het Water baggert / die vaſt aen malkan der hanght / en door het droogen des Son niet vermorſelt wort / maer vaſt blijft e tot brandt gebruyckt wort; daer het noch tans teghens de nature ſchijnt te ſtrijde dat de Aerde of Water branden kan.

Alſoo hebben de Romeynen niet allee op hare Hof-ſteden Oſſen / Koeyen / Paerden / Schapen / Hoender / Ganſen / Enden / Duyven en Byen gehadt / jae oock Eſels / en Waranden / daer ſy hare Haſe en Wildt in ghehadt hebben / en plaetſe daerſe alderley gevogelt in gehadt hebben. Sy hebben aen byſondere plaetſen menichte van Paeuwen gehadt / die ſy duu verkocht

verkoeht hebben / en groot geldt daer van gemaeckt : soo hebben sy sonder twijffel hare Jagers / Visschers en Vogel-vangers ghehadt / dieder op ghepast hebben : want sy diergelijke persoonen niet hebben konnen missen. Daer is nauwelijck een Man van aensien / het sy Raets-heer / Ridder / of Borgermeester geweest / of hy heeft een Hof-stede gehadt.

Hoewel dit in onse Landen soo seer niet in swangh gaet / om datser sulcken voordeel niet van konnen trecken / als de Romeynen / van weghen de vruchtbaerheydt en warmt des luchts / konden trecken / vint men nochtans seer veel persoonen / welck een Hof-stede meer om haer playsier / als om profijt hebben. En dit gheschiet niet alleen van Magistraets-persoonen / maer oock van seer veel Koopluyden / voor dese dan wort mijnen arbeyt aengericht.

Het III. Capittel.

Van Rogh, of Kooren.

MEn heeft Somer en Winter-Rogh / welck men niet in de alderswaerste Landen zaeyt / maer in lichte Landen. De Somer-rogh zaeyt men soo haest als men in de Aerd met de Ploegh komen kan / den Acker droogh is / en de warmt begint te komen / zaeyt men in afgaende Maen of laetste quartier. Ja hoe eerder gezaeyt / hoe beter als het maer geschiet / gelijck yesept is / eer de nieuwe Maen sijn intree doet. Daer het Landt te vet is en nat / daer wascht den Somer-rogh niet gaerne. Men zaeyt daerom gaerne soo vroegh / om dat het Zaet de vochtigheyt des Winters een weynigh deelachtigh sal worden. Soo doet men op hooge Landen. Het strop van de Somer-rogh eten de Beesten liever als vande Winter-rogh / om dat het wat sachter valt : Men moet het wel eggen / om dat het maer eens gearbeyt wort.

Het Somer-kooren draeght beter in lage Landen / als het Winter-kooren / want in de Winter moet het veel uytstaen: maer na dat den Acker is.

Tot den Rogh wort den Acker driemael ghearbeydt / waer goede Aerde is / en die moet in den Herfst ter rechter tijd gezaeyt worden: maer daer zandtachtigh quaedt Landt is wert het maer tweemael geackert: maer eerst werdt het ghebroocken / soo haest de Haver / en het Somer-zaet ghezaeyt is / en begint in Braeck-maent of Junio, daer nae wert het ghewent tusschen de twee Oogsten / en laetst tot Zaet gheploeght. Op yeder Morgen wort in goet Landt derdehalf Schepel ghezaeyt / in slecht Lant twee Schepel / wanneer dit Zaet op de Aerd ghewozpen is wordt het tweemael in de lenghde / en tweemael in de breedte ge-eght; en wanneer de Ackers tot zaeyen gheploeght sijn sullen sy geen drie daghen blijven leggen / maer alsoo vars bezaeyt worden soo gaet het Zaet te beter op. Soo men het Landt / overmits anderen arbeyt niet voor de Winter konnen mesten / soo brenght men mest op den bezaeyden Acker / en stroytse dunnekens daer op. Eenige doen het in de Winter als het Landt bevrosen is / den Rogh zaeyt men omtrent de geboorte van Maria / sy schiet om Walburgi.

Wanneer het Kooren in de Melck bevriest verdervet seer / en daer komt in het selve Jaer weynigh Rogh. Daerom is het alderbeste wanneer men alsoo zaeyt / dat het voor de Vorst wel op-gaet / en uyt het Melck komt / of dat het terstont nae het zaeyen vriest eer het in de Melck komt.

Het Kooren welck in mest staet wort altijdt eerst rijp / maer sommighe seghen / dat soodanigh ghemest Kooren niet goet tot Zaedt-kooren is. In sommighe Landen zaeyt men het selve niet gaerne weder / maer men neemt liever ander gemeyn goet Kooren om te zaeyen / dat suyver is / en in gheen mest ghestaen heeft.

Als men nieuw gemaeyt Koren / by gebreck van oudt / tot Broodt dorssen wil / moet men het gene nemen welck een dagh drie of vier ghelegen heeft en voor aen de Aerde / wanneer men het selve met den nagel douwt / lichtelijck weder uyt gaet / dat is best te dorsschen / het ander is noch te taey.

Den zandigen Acker braeckt men maer / daer na laet men hem eggen / en laet hem niet roeren / maer men laet hem alsoo geeght / en als den zaey-tijdt komt / soo ackert men hem maer wederom / en zaeyt daer in. En sooder mest op den gebroken Acker ghebrocht wort / most hy oock gheroert worden om des mests wil / op datse te recht in den Acker komt.

Men begint ghemeenlijck drie weecken voor Michaelis Rogh te zaeyen / en dat tot Michaelis toe; Dit hout men voor de beste zaey-tijdt. Ick heb van een ouden Boer vernomen / dat / wanneer men de Rogh te recht zaeyen woud / men de selve eerst sou zaeyen / daer nae onder ackeren / daer na weder boven den Acker met Rogh bestroyen / en alsdan onder eggen.

Merck hier in 't gemeyn van zaeyen / den Wijsen Salomon seyt / Zaeyt vroegh uw' zaet / en laet uwe handt des avondts niet of: Want ghy weet niet / of dit of dat wel slagen sal / en of het beyde geluckte soo ware het te beter.

Vorder seyt hy / die acht op den windt slaet / zaeyt niet / en wie op de wolcken siet ackert niet: Schoon dese spreuck misschien siet op den genen / en bestraft hem die uyt vreese van den toe-komenden uytgangh niet doen wil: Als wanneer yemant den Armen niet geven wil / en denkt dat hy arm mocht worden: Soo leert hy daer benevẽ dat een Acker-man een Wacker-man moet wesen / en in sijn bouwen niet altijt tot den Almanach lopen / en sien wanneer men zaeyen of niet zaeyen moet / wanneer het goet of quaet weder sal wesen / maer men moet altijdt vlijtigh by den arbeyt wesen / en wanneer men maer een weynigh sijne gelegentheydt versiet / men moet oock somwijlen by windt zaeyen / b[...] regen maeyen / binden en mennen: Wa[...] het na den regen niet geheel droogh is / [...]

Men moet oock op het begin gauw o[...] passen / hoe veel een vim gerven uytleve[...] want wanneer men dat weet kan me[...] haest rekeningh maken / nae de vimme[...] die men ment / hoe veel Koozen men hee[...] Maer men most swaer en licht onder ma[...] kander dorsschen: want het sware leve[...] meer uyt als het lichte: anders sou me[...] seer in sijne rekeningh bedrooghen wese[...] wanneer men het slechtste Koorn met h[...] best vergelijcken woude.

Oock drooght het eerste Koren seer i[...] soo dat het in 't Na-jaer soo veel niet sche[...] pelen kan / als het in den Bouw / of wey[...] nigh daer na doet. Als dit yemant soo o[...] het begin over-leyt / kan hy lichtelijck vin[...] den hoe rijck hy op dat Jaer van Koore[...] wesen sal: Alsoo moet men oock in h[...] zaeyen net acht nemen hoe veel Schep[...] men op een Morghen zaeyt / en hoe vee[...] daer af komt in goet Lant: sommige lan[...] den geven 7 / 8 / 9 / 10. voor een.

Het IV. Capittel.
Van Weyt of Tarw.

Weyt is een edel dingh in huys om ha[...] re groote en veelvoudige profijten e[...] nootsaeckelijckheden / want men kan d[...] selve ghebruycken tot backen / brouwen[...] koocken / wantse is ghesont / en wel om t[...] verdouwen.

Dese kan men op alle plaetsen niet zaei[...] jen / om dat alle gronden daer niet toe die[...] nen / in magere / zandighe plaetsen wils[...] niet groeyen / maer alleenlijck in swaer ve[...] Landt dat wel ghemest wort / het Landt[...] moet oock niet steenigh / kalckigh / of as[...] schigh wesen. De Weyt wast gaerne op [...] lage wel gemeste Landen / op den vlacken: [...] Maer men moet hem noch eens mesten [...] omtrent Michaelis, omtrent veertien dagen of soo te vooren / en korts daer na ploeghen om te zaeyen / en sonderlingh in de [...]

weeck

weeck van Marien geboort/ sy moet twee-werpigh gezaept worden/ gelijck de Gerst/ moet oock onder-geackert worden: Men moet oock terstont daer schouwen op ste-ken/ om datse de kraepen niet op eten: Want sy daer ghemeenlijck achter sitten/ om de soete smaeck.

Men sal de beste Weyt niet nemen om te zaepen/ daerse dickste en aen het beste gestaen heeft/ maer daerse slechts gestaen heeft/ want dat is de beste Weyt om te zaepen.

Wilt ghy dat de Weyt op het Velt niet brandigh wert/ soo verslaet eenige gerven tot Zaey-weyt/ en schutse af op de Aerde/ breytse uyt datse maer een handt dick op malkander leyt/ seefter asch onder/ en roert het wel onder malkander/ laetse al-soo drie dagen legghen/ en zaeytse als de Son in Libra is.

Men zaeyt Winter en Somer-tarw: De Winter-tarw/ ghelijck oock de Win-ter-garst worden op Matthei ghezaeyt/ of veertien dagen voor Michaelis, hoewel ick hem oock om Michaelis heb laten zaeyen. De Somer-tarw wort in de Martelaers-weeck of Groenen-donderdagh gezaeyt/ wort om ge-eert in de weeck van Petri Vincula.

Weyt-stroy is de Paerden niet goet/ maer de koeyen eten 't gaerne in de Win-ter/ hoe men de Tarw eerder af-snijt/ hoe hy schoonder en grooter wort/ en hoe la-ter/ hoe kleynder. Het best is dan dat men hem maeyt eer de kornen hard worden/ en wanneerse fraey geelverwigh sijn/ maer het alderbest is dat men hem liever maeyt twee dagen te vroegh/ als twee dagen te laet; anders valt hy te seer uyt.

Het V. Capittel.

Van Haver te zaeyen.

DE Haver zaeydt men in de Lente/ en dat op tweederley wijse: Eerste-lijck dat men hem maer een mael ackert/ daer na zaeyt en eght/ dit doet men in mid-vasten/ of in de Martyr-weeck/ ongevaer ses of seven weken voor Pinxsteren/ of soo haest den Winter op-houdt/ op datse met het Winter-water op-gaet. Daer na wortse tweevoerigh gezaeyt/ dat is in twee mael te ackeren en eens eggen. Daer na strijckt maer eerstelijck dat Lant noch voor Paesschen/ daer na ackert men het selve en zaeyter in/ wanneer de Bircken beginnen uyt te loopen en loof te krijghen/ of om Walburgi of Philippi Jacobi. Men plagh niet eygentlick op de Maenden acht te nemen.

Op sommige plaetsen zaeyt men in het eerste quartier/ op andere plaetsen den derden of vierden dagh vande nieuwe Maen. Men kan hem oock twee of drie weecken voor de Garst zaeyen: 't En schadet hem niet al wort hy soo vroegh in de Aerd ghebracht.

Wanneer het Landt over Winter tot Haver ghemest wort/ wort het selve soo haest gheackert als de Ploegh in de Aerde kan/ dat de mest eerst rot/ en daer na in de Martyr-weeck ghezaeyt/ en weder geackert/ en daer nae onder ge-eght. De Haver wert gemaeyt om Vincula Petri.

Als de Haver opgegaen/ en boven fraey langh en bruyn is/ soo heeft men goede Haver te verhoopen.

Men salse tamelijck dun zaeyen/ want alsse te dick gezaeyt wort/ soo isse malkander in de weegh/ datse niet wel wassen kan/ en blijft steecken datse niet schieten kan en geene Ayren bekomt. Maer waer het Landt swaer is moet men de handt te volder nemen/ en te dicker zaeyen/ en het Landt wel eggen.

Somwijlen is het regenachtigh weder dat men niet eggen kan/ en de Haver wast te seer uyt/ maer het en schadet hem niet/ hoewel men in 't eggen verhindert wort/ tot dat de Haver een weynich groen ghe-worden is/ datmense daer na eerst egget: Want dit wort dickwils de beste Haver al is het dat het eerst acht dagen daer na ge-schiet. Al waer het dat de Haver op solder of eenigh ander plaets beginnen hadt te

schieten/ magh men hem evenwel zaeyen/ hy gaet evenwel op: want Haver is een Kooren dat wel lichtelijck wascht.

Wanneer eenigh Kooren wel ge-eght wort/ het sy oock wat voor Kooren het wil/ dat is hem seer goet / want hoe het beter ge-eght wort / hoe beter en dicker het op-komt: men sal de Haver wel rijp laeten worden / en dan eerst afmaeyen / en ter-stont achter den Seissem binden: want sy valt niet uyt als het ander Kooren. Haver-strop is goet voor de Koeyen/ oock eten sy het gaerne / maer de Paerden niet/ om dat de tanden haer daer van eggigh worden / en pijn in den buyck veroorsaecken: Sy houden veel meer van de Haver als van het strop.

Van den Haver kan een Huys-waert Grutten maecken / welck goet en gesont is in het huys-houden / want men kan daer goede potagie van maecken: want Haver-sop en moes sijn goet voor de borst/ en beletten dat een mensch niet aembor-stigh wort: Dese Haver-grutten worden alsoo ghemaeckt / men neemt van de beste Haver-kornen die groot sijn/ en brenghtse tot den Grutter/ &c.

Het VI. Capittel.

Van Erwitten, en hare zaeyingh.

DE Erwitten sijn oock een zaet/ welk men in de lenghde tijdelijck zaeyen moet. Dese vereysschen tamelijck goet Landt / niet te veel of te weynigh gemest; men zaeytse ook maer slechts in de brake/ ackertse daer na onder / en eghtse / soo wassen daer goede Erwitten op. In het Landt/ daer te vooren Knollen op gestaen hebben / wassense alderbest. Indien het Landt heel magher is / voert men daer Paerde-mest op/ en zaeytse/ men ackertse daer na onder en eghtse. Wanneer mense in een wel gemest Lant zaeyt/ soo wassen-se hoogh op en bloeyen wel.

Men salse in 't afgaen van de Maen zaeyen/ of in 't laetste quartier korts voor de volle Maen: want somwijlen is het kout / en de Erwitten sijn een weeck zae welck lichtelijck doodt vriest: men me sich na den tijdt reguleeren / want indi men de selve in een seer vet Landt met nieuwe Maen zaeyt / soo bloeyense altij en brenghen geen volkomen vrucht. D Erwitten welck in de nieuwe Maen gh sneden worden/ blijven hart in 't koocke

Persoonen die veel Lants/ en een gro huys-houden hebben/ zaeyen veel Erwi ten/ maer slechte luyden zaeyen een Sch pel / daer hebbense genoegh aen / want hebben veel Landts van noode / en gelu ken alle Jaer niet.

Sommige plegen de Erwitten uyt lesen die sy zaeyen willen / en alle schorf daer uyt te lesen/ op dat sy fraeye suyve Erwitten hebben mogen/ dit is geen qua de meyninghe: Want den Acker is s danckbaer dat hy goet zaedt wederon geeft / als men daer goet zaet in gesmete heeft / of het en ware dat Godt het Land met al te groote hitte/ of vochtigheyd plaeghde/ en ander onkruyt dede wassen

Aen eenige plaetsen houd men veel va goeden Vrydagh/ want sy beelden haer i dat de Erwitten op dien dagh ghezaey sijnde seer wel wassen; andere hebben d eygen opinie alsse in de Martelaers-wee gezaeyt worden.

Men pleeghtse wel twee / drie of vier mael te zaeyen/ datmen altijd groene poe len tot Michaelis toe hebben magh: me zaeytse wel dubbelt / als men goedt ve Landt heeft.

Het Erwit-strop is voor de Kalvere en Schapen alderbest/ maer sy eten he selve niet eerder / dan wanneer het in d winter hard weder is/ en seer gevrosen is maer wanneer het weder dopt en sacht we der is / achten sy het selve niet. Het is nie goet voor de Paerden / sy krijghen quad buycken/en de snelle Catharina daer van Wanneer men daer hacksel van maeckt/ en onder ander hacksel menght / eten 't de Koeyen gaerne.

Men snijdt de Erwitten op sommighe

plaetsen niet / maer men plucktse upt / gelijck het Vlas / bysonder wanneerse seer neder leggen: want sy meynen datse met het af-maeyen te veel schade lijden / dewijl de scheuten mede af-gemaeyt worden / dan men kan 't soo nauw niet nemen wanneer men de selve met den Seyssem af-maeyt / sy werden seer mede af-geslagen wanneerse soo seer op der Aerden legghen wanneer sy rijp sijn / en niet op haer tijd af-gemaeyt worden / want sooder veel regen op komt / schieten sy upt.

Wanneer sy niet murw willen koocken / kan men daer raet toe doen / de Boeren houden 't daer voor / en 't is oock waer / dat de Erwitten in de afgaende Maen gezaeyt / murw koocken / die dan Erwitten hebben wil die murw koocken / giet Ael van mest daer by / en laetse daer in weyken voor een nacht / en zaeyense dan / soo sal 't wel sijn.

Sommige meynen dat de Erwitten op Paesch-dinghsdagh ghezaeyt in fraeye / swarte / geyle Aerde des Jaers te vooren gemest / en dun gezaeyt gelijck de Knollen / seer wel wassen / men houdt veel van Erwitten die in de Maert ghezaeyt worden / want de selve vallen niet seer upt.

De Verckens eten de Erwitten gaerne wanneer sy groen loof hebben / wanneer sy bloeyen kan haer lichtelijck een Meeldouw of blixem schaden datse niet wel gelucken.

Indien men wil dat de Erwitten / die in de Hoven gesteken worden / veel schoten hebben / steecktmense drie of vier daghen voor de nieuwe Maen.

Het VII. Capittel.
Van Wicken-zaet.

DE wicken sijn een seer goet voeder voor Paerden / welck d'Acker-luyden daerom op-queecken / want sy de selve haer met bosseltjes / gelijck Hoy in de Neussen voorleggen / wanneer sy grooten arbeyt gedaen hebben / op dat sy sich weder verquicken mogen.

Eenighe geven het de Paerden maer in de Vasten wanneer den Acker-bouw aengaet / om datse wacker aen den arbeyt gaē / en de selve upt-herden mogen. Eenige geven 't haer maer in den Somer / wanneer sy beginnen te ackeren tot het Winterzaet.

Men seght datse lichtelijck in een magere grondt wassen / alsse maer niet vocht is: dat is waer datse niet al te veel vochtighept hebben willen / maer oock niet al te mageren Landt: Door de vochtighept blijvense lage / maer als oock geen kracht in het Landt is / willense niet om hoogh: Daerom behoeft men de Wicken niet seer te mesten / of men doet het voor playsier. Men seght oock datse ghezaeyt moeten worden voor den ingangh des Maerts: want wanneerse in de Maert ghezaeyt worden / sijnse de Beesten ongesont.

Dit is een Zaet welck het Landt seer upt-mergelt / daerom zaeydt men daer weynigh van; men seght wanneer de Wicken op de volle Maen ghezaeyt worden / krijgen sy veele schooten.

Men zaeytse maer op de slechte braeck / ghelijck de Erwitten / en ackertse onder / daer na eghtmense.

Op sommighe plaetsen worden de Wicken kostelijcker ghehouden als de Erwitten / om dat de Beesten de selve seer gaerne eten / alsse haer ghewoon sijn: Sy sijn den Koeyen goet om veel melck te geven / ghelijck de Klaveren. De Ossen en Koeijen eten dit stroy oock gaerne / jae liever als Hoy.

Die dan Wicken zaeyen wil / neem goede suyvere Wicken tot zaet / die geen kanten hebben: want de Paerden mogen het selve niet / noch oock het Vee / want sy trecken de Hersenen upt / en hebben een vergiftighe natuur: Indien de menschen by gebreck van ander Kooren / daer broot van laten backen / en het selve eten / wordense kranck sinnigh.

De reden waerom Erwitten en Wicken niet te seer ghemest moeten worden / is datse dan te hooghen stroy krijghen / en te

en te weynigh zaets voort-brengen / oock gaense leggen en verrotten op de Aerde. Indien den Acker maer een weynigh kracht heeft / is het onnoodigh dat hy gemest wort.

Men moet de Wicken maeyen korts na den Rogh/ of dewijl sy noch groen sijn/ en eerst te recht rijp worden/ dan sijnse op haer beste: men moetse niet te langh in de Son laten leggen/ want soo haest het stroy maer begint te droogen / moet mense in de schuer brengen/ anders wordense te droog/ loopen te seer uyt / en de bladeren vallen te seer af/ gelijck oock de schooten doen.

Men seght als de Wicken af-gemaeyt sijn/en men den Acker terstont omackert/ soo mest de wortel van de Wicken met hare vochtigheyt den Acker/ gelijck de mest/ maer wanneer mense laet verdorren en op den Acker staen/ beneemtse den Acker hare vochtigheyt: Van ghelijcken handelt men oock met de Erwit-stoppelen / men magh den Acker tot Erwitten en Wicken maer tweemael arbeyden.

Wanneer de Paerden over-reden sijn/ laetse niet drincken/ maer geeftse eerst onuytgedorschte bevochte Wicken-garven in de Reuffen: want anders vallense te seer uyt / alsmense gins en weder draeght/ en de Paerden krijgen de helft niet in de Reuffen.

Wicken sijn oock seer goet in de Medicijnen: want sy sijn seer goet voor de steen en graveel/oock voor den watersuchtigen/ als men daer een sopjen van maeckt.

Het VIII. Capittel.
Van Lijn-zaet.

WIe een goeden Acker tot Lijnzaet hebben wil / moet een goeden lagen Acker daer toe verkiesen / insonderheydt daer Gerst of Weyt op gestaen heeft; men moet daer noch voor de Winter goede korte Schapen / Ossen of Koeyen-mest opbrenghen / en den Acker met mest omghearbeydt worden / want alsoo doen de gheene welcke het beste Vlas zaeyen en winnen.

Eenige boeren oock voor de Winter de mest op het Landt/ maer soo haest alsse na de Winter met de Ploegh in de Aerd konnen/ arbeydense eerst den Acker om/ eenighe voor de Winter / en brenghen de mest eerst in de lenghde daer op/ en spaeyen den Acker om: want sy houdent daer voor dat hy dan te minder onkruyt krijght; want in 't graven lesen sy alle worteltjens daer uyt. Sommige arbeyden den Acker viermael/gaen daer met een yseren Egge over op dat het Landt wel gebroken wordt/ het onkruyt by malkander geschrabt / om dat het Vlas te beter ruymte te wassen heeft.

Men zaeyt het Vlas drie mael / eerstelijck twee of drie dagen voor Marien bootschap / korts voor Paesschen / of twee of drie daghen daer nae / en altijdt voor den middagh / als het fraey / helder / droogh weder is. Want dat men na den middagh zaeyt bloeyt altijdt / en wordt altijdt driewurpigh gezaeyt/ dat is/ drie mael worter met zaet beworpen / men moet de klompen op het Landt in stucken slaen / op dat het Landt gladt en effen is / ghelijck een vloer / daer nae wordt het met een yseren Harck fraey onder geroert/het eerste Vlas geluckt veeltijdts best.

Het tweede wort om den Palm-dagh gezaeyt/ en principael op goede Vrydagh/ dit plagh oock niet seer qualijck te gelucken: men zaeytse oock in de Martyrweeck.

De derde wordt drie daghen voor of nae Georgii ghezaeyt / bysonder op Georgii avont. Wanneer men het dick zaeyt/ wort het Vlas weeck/ sacht/en laet sich seer fijn spinnen; maer wanneer men 't dun zaeyt/ wort het grofachtigh/ krijght veel zaet/ en spint grof.

Wanneer het Vlas ghezaeyt/ ondergeeght / en den Acker fraey / suyver en reyn ghemaeckt is van alderley onkruyt / laet Hoender en Duyve-mest / of beyde onder malkander fijn dun op den Acker over het Lijnzaet stroyen/ ghelijck men zaeyt / soo

sal

sal het Vlas heerlijcker en schoonder wassen/ en de onkosten sullen wel betaelt worden. Laet alle steenen en ruycht/welck met den mest op het Landt komt / fraey afherken.

Eenige zaeyen Lijnzaet in Landt daer kruyden of Knollen op-ghestaen hebben/ maer wanneer sy seer goet Landt hebben willen / zaeyense daer een Jaer te vooren Hennip in / maer als men den Hennip zaeyt moet men het Landt mesten / dan behoeft men des Jaers daer na de Lijnzaet niet te mesten / dewijl het Landt te vooren gemest is gheweest ; men houdt het daer voor dat den Hennip den acker morw maeckt / en dat het Vlas suyverder is wanneer het niet in een Acker ghezaeyt wort / welck van te vooren gemest geweest is : maer datmen het Lant voor de winter laet ploeghen dat geschiet wel : want dan rot de mest over de winter / en den Acker treckt de kracht van de mest nae sich. Maer wanneer men de selve eerst in het Voor-jaer op het Lant brenght/ en voorts omackeren en zaeyen daer houdt men niet van / om dat de ervarentheyt leert dat het Lijnzaet beter wascht in oudt ghemest Landt / als in vers gemest : Daerom gebruyckt men Hennip-landt / 't welck kort en morw gemaeckt is.

Men ploeght het Landt tot Lijnzaet voor de winter om / daer na kortelijck na Paesschen in 't krimpen van de Maen: want als het met de nieuwe Maen omgheploeght wordt / komt het Gras en onkrupt daer te seer in.

Oock zaeyt men het Lijnzaet met de oude Maen / twee of drie dagen voor de nieuwe tien of elf weken voor Jacobi.

Wanneer het in de nieuwe Maen ghezaeyt wort/ sal het altijt bloeyen / en kleyne knoten krijgen.

Wanneer men wat te langhsaem met zaeyen voort komt / helpt men den Acker met eggen dat de mest te eerder rot. Want als men 't langt eght/heeft het geen lucht/ en moet des te eer rotten / bysonder alsset tamelijck nat weder is.

Vlas arbeyt is een grooten arbeyt / en heeft wel hondertderley arbeydt in sich/ men heefter eens een goet man 118. verscheyden arbeyden daer aen getoont/welk altemael te vooren geschieden mosten eer men daer Lijnwaet van hadt om te ghebruycken.

Vlas-queecken wil een bysondere gheschicktheyt en ervarentheyt hebben/want alsmen daer niet wel op past met broeyen/ 't een en 't ander/ kan alle de moeyten wel voor niet gedaen worden.

Want nae dat het water kout of warm is/ moet het Vlas daer in leggen / acht of meer daghen / daer nae moet men het uyt nemen/op het Velt leggen om te versijpen. Dit moet een ervaren Huys-moeder al by ervarentheyt leeren.

Daer na is het Vlas-arbeyden en breken gevaerlijcken arbeyt / want menigh Huys en Dorp raeckt daer door in de asschen. Op de Dorpen heeft men Backovens midden op de Hof-stede / van de woon-huysen een groot stuck weeghs afgesondert/ daer wort het op 't aldersekertst in gedrooght: Doch moet men den Backoven alderwegens wel bewaren / alle gaten en voor het oven-gat wel vast toe ghestopt / op dat het Vlas / als het te heet ingheset wort / en in brandt mocht komen/ terstont weder gedampt wort/ en het Vyer daer in uyt gebreck des luchts gedwongen was uyt te gaen.

Van ghelijcken doet men oock de vensters en deuren toe als den Oven in een kamer sonder schoorsteen is / want dan moet het aengestoken Vlas uyt-gebluscht worden / wanneer geen lucht by komen kan die den brant onderhoudt.

Maer soo men 't Vlas by den Oven opdroogen wil / moet men altijdt yemant in de stoove laten / welck daer vlijtigh op past / en een paer Tobben water by hem heeft / op dat hy in tijdt van noodt gieten kan. Ick soudet voor best houden dat men drie of vier Ovens buyten de Stad op een vry velt hadt.

Het waer sekerder het Vlas in de heete

Son te leggen / en daer te laten droogen / en alsoo voorts uyt de Sonne wegh nemen en braken / soo had men soo grooten schrick niet voor 't vyer.

Men magh wel Lijnzaet van 2/3/ of 4. Jaren zaeyen / want het selve bederft niet licht.

Het IX. Capittel.

Van Hennip zaeyen.

MEn zaeyt den Hennip over 't andere jaer / op de selve plaets daer des jaers te vooren Hennip gestaen heeft.

Hy wordt te ghelijck met de Garst ghezaeyt / voor S. Urbani is 't sijn beste zaeytijd / daer na wil hy niet wel wassen. Men arbeydt met de Hennip ghelijck met de Garst.

Men laet den Hennip wel mesten / want des Jaers daer na zaeyt men daer Lijnzaet in: want daer voorleden Jaer Hennip gestaen heeft / wascht goet Vlas: men moet de Hennip fraey dick zaeyen / soo krijght hy kleyne en goede pijpen / maer wanneer men hem dunne zaeyt / krijght hy groove kornen en dicke pijpen / welck niet goet sijn / men magh den Hennip wel in een Landt zaeyen daer veel onkruydt onder ander gewas gestaen heeft: want dat selve vernieltse: men plaghse in de afgaende Maen / of nae de volle Maen te zaeyen.

Wanneer men wil magh men de selve na Philippi Jacobi zaeyen / want dan isser geen gevaer van uyt te vriesen.

Het X. Capittel.

Van Boeckweyt te zaeyen.

DEse vereyscht maer een tamelijcken Acker / dat is niet te mager noch te vet: Jae wascht oock wel op een slecht Veld en zandachtigh / als het maer gemest wort. Men behoeft het Landt maer eenmael te ploegen / en terstont in het afgaen van de Maen daer in te zaeyen om Philippi Jacobi, en wort maer met halve hand ghezaeyt / zaeyt men de selve in ghemest Landt / soo draeghtse te beter / hoewel sommige tweemael Ackeren. Het neemt vaegh van 't Landt / en moet langhsaem gezaeyt worden als de koude voor by is. Want het is een weken Vogel die teghens geen koude magh / oock in geen lage waterachtighe Landen staen wil / maer op hooge. Het stroy is niet bysonders / als onder de beesten te stroyen / en de mest-hoop daer mede te verrijcken.

De Boeckweyt wort in sonderheydt in 't laetste quartier gezaeyt om dat het stroy niet te hoogh op sou schieten / en weynigh zaet hebben: Wanneer Erwitten / Boonen en Boeckweyt met de wassende maen gezaeyt worden / dragense weynigh / want het schiet al in 't stroy / soo gaet het oock met de Boeckweyt.

Het XI. Capittel.

Van Linsen.

DE Linsen is oock een goede toe-spijs / wascht niet hoogh / en is vol schooten / het is een goet Paerde en Kalver voeder. De Paerden eten het selve veel liever als Haver. De Huys-luyden koocken 't in plaets van Gierst. Het wil een drooghen Acker hebben / en wert gezaeyt als men de Wicken zaeyt. Men zaeyt het in 't laetste quartier. De vrucht ghelijckt bykans de Wicken / behalven dat se geel is / gelijck de Erwitten en breet / men koocktse oock gelijck de Erwitten.

Het XII. Capittel.

Van Geerst en Rijst.

DEse wort gezaeyt in 't afgaen van de Maen in 't Landt daer Lijnzaet op gezaeyt is geweest. Hier wordt wel goede grondt toe vereyscht / welck niet te strengh is /

is / en moet gheheel dun gezaeyt worden/ om datse seer uyt-stoelt. Men houdt de swarte voor de beste om datse wel koockt/ en van het ghevoghelt niet soo ghesnoept wort.

De Geerst vermenighvuldight seer/ men kan van een Schepel een groote quantiteyt Schepels krijghen / wantse wort tusschen de vingers gezaeyt/ gelijck de Knollen. Dit is een seer profijtelijck dingh voor den Huys-man om te koocken / en tot onderhoudingh des Vees / het stroy is voor het Vee goet. Sommige plegen de Paerden daer mede te mesten / om duur op de Paerde-merckt te verkoopen: maer wee daer na den kooper: want soo het eyghen voeder daer na niet volghde/ waren sulcke Paerden haest in den hont.

Het beloofde Landt moet machtigh vruchtbaer gheweest sijn / om dat van de kleyne Mostert-zaeden soo groote Boomen gewassen sijn / dat de menschen daer op hebben konnen klimmen / ghelijck op een Vygen-boom / Item een Mostert-boom heeft drie tacken gehadt / den eenen was beneden geboogen/ welcke soo groote schaduwe gaf datmen daer onder arbeyden kond/ en men hadt van een Boom een half Schepel zaet gekregen.

In Babel heeft men groote Boomen gehadt welck Geerst gedragen hebben.

De Cypres heeft oock een uyttermaten kleyn zaet / daer wassen nochtans hooge Boomen van.

De Geerst wort in Majo gezaeyt/ Saterdaghs voor Cantare, of daer omtrent/ het Landt moet wel geploeght worden/ en als het op-gaet is het een goet teecken. Men meynt als men de Geerst des morgens zaeyt/ dat het gevogelt hem dan niet eten sal / alsser een plasregen korts na het zaeyen van de Geerst valt / welck het zaet diep in de Aerde slaet / sal men het noch eens eggen/alsmense een weynich weyckt voor het zaeyen is niet quaet / want dan beklijft het selve lichtelijcker.

Het XIII. Capittel.

Van Boonen en Vijgh-boonen.

De Boonen seghtmen vetten en schoonen / men kander Menschen / Verckens/ Ossen/ Schapen/ Gansen en andere beesten mede vet maken / wantse veel meels in hebben ; wanneer men de Boonen groen af-snijdt/ en het Velt van stonden aen met de Ploegh omkeert/ soo strecken de wortelen van 't Boon-stroy voor goede mest : maer laetmense staen verdrooghen / soo nemen sy alle de vaegh uyt het Landt.

Het is ongheloofsijck wat krachten de beesten daer van krijgen/de Paerden welk Vullen draghen sijnse seer goet / want sy maecken dat de Vullens niet verworpen worden : de Paerden eten Stroy en Boonen te gelijck / indien men wil datse haest op-komen sullen / leghtmense een dagh of twee in soet of versch water. De Boonen sijn seer vruchtbaer / want aen een steel verscheyden schoten sijn. De Boonen vereysschen een swarten / stercken / en vetten gront : Weyt en Rogh wassen daer na wel in 't selve Lant : somwijlen sijn de Boonen soo duer als de Rogh / somwijlen duerder om datse soo veel meer meels uyt-geben.

In sommige plaetsen ploeght men den Acker voor de winter in den Herfst : Maer den Acker moet voor het ploegen wel gemest worden. Doch men magh hem korts voor het zaeyen oock noch wel mesten / want men de mest niet eerder op den Acker brengen kan.

In de lengde moet men den Acker haest omkeeren wanneer men in de Aerde kan/ daer na weder ackeren / zaeyen en onderegghen / en alsdan wel op de Gansen en Hoender passen : want de Gansen slocken alle de Boonen op die boven de Aerde leggen/ maer de Hoenders hier noch niet mede te vreden sijnde/schrobben de andere uyt de Aerde en etense / want syder wel of varen en vet van worden : Daerom hoe eer men de selve zaeyt hoe het beter is.

Men zaeytſe in 't afgaen van de Maen: want alſſe in de waſſende Maen gezaeyt worden / bloeyenſe tot datſe rijp worden / gelijck oock d'Erwitten doen : men moetſe niet dick zaeyen : men magh in 't zaeyen de hand wel vol nemen / maer men moet haeſt voort-ſchrijden / en wijde treden maken.

Dewijl de Boonen veel meels gheven kan men de ſelve wel onder ander Koren / als Rogh / en Garſt backen. Maer men moet de Boonen eerſt wel in den Oven droogen / want dan willenſe beter gemaelen ſijn.

Sy worden langhſaem rijp / en droogen qualijck / wanneer ſy af-gheſneden ſijn / maer byſonder wanneer 't nat weder is. Dit is dan het beſt datmen de ſelve in kleyne boſchkens bindt / welck niet dick ſijn / en ſetſe met de ſpitſen over eynde / datſe aen malkander leunen / ghelijck men den Hennip doet. Sy moeten wel acht of veertien dagen op het velt blijven eerſe drogen / en inghement konnen worden : Jae doch na dat het weder is / maer hoe drooger datſe in-komen hoe beter / op dat het ſtroy niet verſchimmelt en onnut wort / en als het Koren niet droogh in de ſchuur komt / broeyt het op malkander en verſchimmelt / alſoo dat de beeſten daer niet gaerne van eten.

Wanneer het Koren oock niet droogh ingebracht wort / wil het ſich niet wel laten dorſchen / maer men moet het dun op de grondt leggen / en dickwils omroeren. Andere maken 't alſo / ſoo haeſt deſe Boonen gedorſt ſijn / leggen ſy de ſelve in een Back-oven om te droogen / dan maghmenſe daer na ſonder ſorge en ſchade wel over een hoop ſchudden / want dan vervenſe niet.

Het Vee eet dit ſtroy gaerne / byſonder alſſer Wicken mede onder de Boonen gezaeyt ſijn.

Men kan de Boonen / als boven geſeyt is / in 't huys-houden gebruycken / oock de Verckens en Oſſen daer mede vet maken ; men neemt kool die men kleyn ſtoot / hackſel daer onder / en Boonen-meel daer onder gedaen / maer niet te veel / op dat het niet ſuer wordt : De beeſten eten de Boonen / met het ſtroy / wanneer het ſelve ſacht is / ſoo goeden ſmaeck hebbenſe in dit meel.

Eenighe geven het meſtende Vee oock Boonen en Erwitten-meel by beurten / maer dickwils / en weynigh op een tijdt.

Wanneer de Boonen uytgedorſt ſijn / eet het Runt-vee het Kaf en alles wat aen de ſteel is / gaerne / ja oock de ſteelen / wanneer de ſelve niet te hard ſijn / ſy leeſen niet te min het beſte daer uyt / het Kaf menght men onder 't hackſel.

Het XIV. Capittel.

Van Gerſt te zaeyen.

DE Garſt wil goet / vet Landt / wel-ghemeſt / en toe-geſtelt hebben ; men moet voor en na mid-winter meſt op het Gerſten-landt voeren / daer toe moet het driemael gearbeyt worden. Voor eerſt ſoo haeſt in 't Voor-jaer de Sneeuw wegh is / moet men het Landt om-eerden. Daer na ploeght men het noch eens / en egh het ghelijck. De derdemael om Urbani een dagh of twee daer naer of voor / wat voor Pincxſteren / dan zaeyt men op dat te vooren wel-geëghde Landt / en na het zaeyen moeten alle kluyten voor al aen ſtucken geſlagen worden / anders lijdmen groote ſchade / daer na de Garſt onder-ackeren / en ten laetſten ſlecht gelijck eggen. Het is goet datmen de Garſt drie daghen na het zaeyen eerſt eght : want dan weycktſe een weynigh op het Lant : het ſoude niet ſchaden / al waer 't datſe eerſt acht dagen na 't zaeyen onder-geëght wiert.

Wanneer het regent / en het Landt nat is / moet men niet geheel diep ploegen eer men zaeyt / maer wanneer het Landt droogh is / ackert men het Zaet diep onder / om van de hitte ſoo haeſt niet verbrant te worden : want wanneer het Zaet dan ondiep leyt / komter veel onkruyt by / als

als het regent/ of de hitte droogt het upt.

Merckt hier nu ettelijcke Boeren-regulen wanneer het goet Garst zaeyen is.

Wanneer de Rogh begint te bloeyen.

Item als een Vlier-boom bloeyt.

Wanneer de Roozen-wormen komen/ en met hoopen rondom het Lant loopen/ dat wordt van de verstandighste Bouwluyden voor het alderbest gehouden.

Wanneer de Vorssen beginnen te quacken/ want dan begint het te recht warm te worden/ van te vooren is de Aerd' de Garst al te koudt.

Wanneer 't achter de egge fraey stuyft/ alsmense treckt/ isser goede hoop.

Sommighe Boeren sijn soo gauw met den Garst te zaeyen/ dat sy het oock aen de Aerde ruycken konnen wanneer sy Garst sullen moeten zaeyen; sommige sien na de Rogh-ayren/ wanneer de selve eerst boven aen beginnen te bloeyen/zaeyense de Garst voor Urbani: beginnense in 't midden te bloeyen / zaeyense terstont nae Urbani; maer beginnense onder aen 't eynt te bloeijen/ zaeyense na Urbani. Sommige Boeren siften de Zaey-garst / en nemen de kleynste kornen welck door de Sift vallen/ en maer een hert hebben / die zaeyense/ want die gaen beste op / maer de grootste kornen gebruyckense om te brouwen.

Wanneer men de Garst zaeyt / neemt men in de laeghde de handt vol / maer op bergen/ of daer het Landt hoogh is/ nauwelijcks half vol/ en moet dobbelt of tweevorpigh ghezaeyt worden / of 't en ware dat den zaeyer sulcke groote handen hadt/ daer hy op een reys soo veel in vatten konde / als een ander ten tweeden. Men kan met Garst te zaeyen groote schade lijden/ alsse niet dick gezaeyt wort. Op sommige plaetsen oock eenige vroege Garst in gemest en tweemael omgheackert Landt / welck met de Rogh ghelijck rijp wort / op datmen in tijdt van noot te eerder brouwen/en de Paerden Garsten-strop snijden kan, eerstelijck ackert men het Land eens om en eght het; Daer na voert men daer mest op / zaeyet / acker het en men egget weder. Daer den Acker gemest is / moet men in 't zaeyen de handt oock vol nemen.

De Boeren hebben een regel/ welck alsoo luydt; In de negende weeck na Paesschen sal alle Garst in de Aerde legghen: maer men moet sien wat de gelegentheyt des Ackers doen kan.

Vierdehalve weeck voor Joannis magh men noch wel in lage Ackers Garst zaeijen / want alsdan is 't in de selve Ackers noch niet te laet.

Wanneer men oock veertien dagen te vooren / eer men zaeyen wil / het Landt voor de tweedemael bearbeyt / is 't goet. Want het onkruyt welck mede opgewassen is/ wert mede onder geackert/ en moet dan vergaen.

Merck / geen zaet is goet / alsser voort een grote plas-regen op valt eer 't wascht/ want den regen maeckt dat het zaet boven op den Acker bloot leyt/ en wascht/ en daer na geen wortelen schieten kan/ want de Vogels verslinden het selve: Of 't en sy datmen 't selve weder onder eght/ soo wort de Aerde vast en hard/ en laet het niet weder boven op wassen.

Gemeenlijck komt de Garst binnen seven daghen boven de Aerd / daer nae de Weyt. Wanneer men Garst zaeyt / als de Aerde nat is/ slaeter in de lage Landen veel onkruyt op / of Heiderick / dese hout de Garst onder/ en beletse datse niet voort kan komen. Men moet dan de Heiderick uyt-trecken / en het Vee te eten geven/ of hem dun stroyen/ op-droogen/ en het Vee des Winters te eten geven.

Wanneerse nu in droogh weder gezaeyt wort / en den Acker droogh is / en schoon het daer nae reghent / soo overwascht de Garst den Heiderick/ en demptse.

Als de Garst niet groen op-komt/maer uyt den geelen siet/ dat is een quaet teken.

Als het in Landen is daer de Boeren voor de krijghsluyden vreesen / dat haer Garst van de Paerden magh ghenomen worden / moetense in de Maert zaeyen/ oock haer Haver: want van het Velt konnense de Ruyters niet nemen.

Men ſeght datmen de Garſt maeyen ſal ſoo wanneer ſy hare volle kornen heeft/ ſoo biertſe wel/dit getuygen oock de Bierbrouwers. Wanneer de Garſt gemaeyt is / moetſe twee of drie dagen om des voeders wil op 't Landt blijven legghen/ anders ſchietſe niet wel en waſcht in 't gras/ wanneer men mout daer van maken wil/ en het ſtroy wert ſchimmeligh/ en het Vee ſterft daer van. De ſelve moet oock wanneer ſy droogh wort / of op den avont geharckt en gebonden worden/ ſoo breecktſe niet ſeer of. Den douw ſchadet des morgens de Garſt meer / als den reghen / ſoo veel het op-binden belanght. Wanneer de Garſt uyt-gedorſt is / leght men het ſtroy op de balck/ want op de Aerd verderft het: men maeckt hier de Paerden het beſte hackſel van.

Men zaeyt op ſommighe plaetſen drierley Garſt / de eerſte voor de Winter/ dit wordt Winter-garſt ghenoemt / die wort voor de Rogh rijp / en wort te ghelijck met de Winter-rogh ghezaeyt / of nae den Rogh om Michaelis , of Matthei.

Daer nae zaeyt men in het eyndt van Martii Garſt nae de Winter / deſe noemt men vroege Garſt / deſe gheraeckt dickwils ſeer wel / en wort te ghelijck met de Rogh rijp / men zaeydtſe voor de volle Maen een dagh twee of drie te vooren / doch de ſelve moet voor Paſſchen gezaeyt worden / ſy vrieſt ſomwijlen oock wel uyt/ alſſer een Vorſt in de May komt.

De derde zaeyt men op Urbani, gelijck vooren geſeyt is / en dit is wel de ſeeckerſte / en die heeft wederom tweederley namen / welck drie dagen voor Urbani gezaeyt wort / wort Droegh-garſt genaemt/ en ghelukt ghemeenlijck beſt. Die drie dagen na Urbani ghezaeyt wort / noemt men Late-garſt / die gelukt niet altijdt wel/ die op S. Urbani dagh gezaeyt wort/ blijft gemeenlijck kleyn.

De ghemeene reghel van de ghezaeyde Garſt is.

Heeftſe een goeden op-gangh/ſoo wortſe ſelden langh / en heeft een quaeden voortgangh : Sy moet een aenſtoot hebben/ het ſy op het begin / midden / of eyndt.

Wanneer het een nat Jaer is / zaeyen ſommige volckeren haere Garſt/ en brengen daer na de meſt op den bezaeyden Acker / en ſpreyden hem daer over : wanneer het regent wortſe in de Aerd ghedreven en meſt wel / maer men moet in ſulcken gheval wel toe-ſien datmen op eenmael niet te veel zaeyt / op datſe hier na uyt-gaet als men de meſt daer op brenght/ en daer van ſchade lijd. Maer men magh wel ſoo veel zaeyen als men in twee of drie daghen meſt daer op voeren en ſpreyden kan eerſe kijnt en op-gaet. Maer als het een droogh Jaer worden wil hout men voor beter dat de meſt onder ghearbeydt wort.

Het is dan alderbeſt Garſt te zaeyen/ als het op den Acker ſtuyft / en den Acker wel uyt-gedrooght is. Wanneer ſy te nat is / en ſeer reghent is het niet goet : want ſy gaet geel op / of gaet leggen/ dan rot het ſtroy / het welck voor de beeſten ongeſont is.

Wanneer de Zaey-garſt kleyn-kornigh is/ en veel Haver in heeft / en men gaerne goede Zaey-garſt hebben woude / ſchud men de ſelve in een Tob met water / dan ſwemt de Haver en lichte Garſt boven/ deſe wort voor de Hoenders en Verckens boven af gheſchept ; De onderſte welck geſoncken is / wort gezaeyt / en het ſchadet hem niet datſe nat gemaeckt wort: In drooge Jaren plagh men de ſelve te weycken / om datſe ſoo veel te eerder uyt ſoude komen.

Ick moet de Acker-luyden hier een konſte voor de ſchadelijcke Garſt-wormen mede deelen / want ſy beſchadighen niet alleen de Garſt / maer oock alle Kooren en ghewas in de Tuynen / want ſy door-woelen en door-loopen den Acker/ bijtende het Kooren en planten de wortel af / waerom ſy de Boeren en Hoveniers ſeer ſchadelijck ſijn; om deſe te verdrijven/

ſteeckt

steeckt men maer Elsen of Eycken-rijsjes op den Acker / daer vliedense voor: of men giet water dat op ongelesten Kalck ghestaen heeft op de mest / daer men het Landt mede mesten wil / soo sullen de Wormen het Koorn wel met vreden laeten.

Het XV. Capittel.

Om den Acker, naest Godt, voor alderley ongelegentheyt te bewaren.

ICk soude noch wel meer van andere zaeden schrijven / maer om dat wy in onse Landt gheen andere ghewoon sijn / willen wy het daer by soo laeten blijven / en hier nu leeren hoe den Acker bewaert wordt voor het ongheweer / ghevogelt en andere toe-vallende schadelijcke dinghen. Maer daer is geen beter bewaerder en beschermer der vruchten op het Veldt / als den goeden Godt / op welcken alle creaturen betrouwen dat hy haer spijs en dranck verleenen sal: De selve heeft ons oock veele secreten in de nature geopenbaert / welke veel uytrechten konnen / soo wy de selve maer in sijner vreese nae-speuren en betrachten. Van dese wil icker eenighe voor den dagh halen / hoewel ick weet dat ick de opspraeck van de onverstandighen niet ontkomen sal.

Ick heb dese dinghen selver in de Werelt veel besocht / en heb evenwel hier na dickwils ghehoordt dat de Menschen seyden / sy hadden het te vooren niet geloof / indien sy het selve niet besocht / en metter daedt waerachtigh bevonden hadden.

Theophrastus Paracelsus schrijft in sijn Tractaet van de natuerlijcke dinghen op het sestiende capittel / dat Corallen het ongeweer / Blixem / Hagel van de Ackeren wegh drijven in welcke sy leggen. En korts daer na seyt hy weder / sy bewaren den Acker voor het gevogelt en wormen / welck den Acker beschadighen. Item voor Spoken / Nacht-geesten en Sternsche Lichamen die den Acker beschadigen: Ja sy vermeeren de vruchten op den Acker en in de Tuynen. In een seecker Tractaetjen tot de Archidoxa behoorende / spreeckt hy titulo van de onweder in 't eynt: men sal aen alle streken des Velts / te weten tegen het Oosten / Westen / Zuyden / Noorden / Artemisia, Hypericon, Ingrien, Abbis, Chelidonia, Ruta, en diergelijcke meer kruyden en wortelen setten / want sy sullen / naest Godt / een sonderlinge kracht hebben / om den Tovenaers / Haghel en onweder te keeren / bysonder wanneer sy op de rechte tijdt en influentie gegraven worden / als in de influentie van Venus of Luna.

En vorder seght hy / datter boven dese dingen sijn welck noch veel groter en sterker kracht hebben / als de Corallen / daer sijn Characters van welck de Indische Magi veel gehouden hebben / want sy daer wonderlijcke dingen mede uytgericht hebben / maer ick laet na sulcke dinghen hier te brengen / om datse my oock wat vreemt schijnen / dewijl ick van geen Characteren / Beelden / Schilderyen en diergelijke tekenen houde / maer de influentien niet t'eenemael om verre smijt / dewijl ick weet dat God oock per causas secundas (of tweede oorsaecken) werckt; maer dat hy sich aen de selve somwijlen sou laten binden / wiste ick niet. Epistices is een edel ghesteent / van welck Barth. Angl. schrijft / welck een Roodt-blinckent Steentjen is / dat de schadelijcke Sprinckhanen en ghevogelt / onvruchtbare Nevels en Haghel van het Aerdt-ghewas verdrijft. Oock schrijft Plin. wanneer men een Slangh in een nieuwe Pot midden in 't zaet begraeft / soo is het zaet vry van alle schade die door het onweder komen. Oock schrijft Const. lib. 11. Hoe men verhoeden magh dat de dinghen / nae datse in het Aerdrijck geworpen sijn / niet verderven / of van eenigh ongediert beschadight mogen worden.

Oock

Oock sou men in de Winter den Acker voor het water bewaren / 't welck terstont in de Winter-zaeyingh niet gheschieden kan: want wanneer de Winter-zaeyingh volbracht is / moet een Acker-man weten hoe het des Winters met het water plagh te staen / daer moet hy diepe Vooren met den Ploegh maken / om het water scheut te geven / en op soodanigen manier / of met graven / 't water van het Landt te doen sacken.

Oock moet een Acker-man op alle Ackers de klompen en klupten Aerd' kleyn soecken te stampen: want daer sulcke grote klupten sijn wordt het Zaet belet / den regen kan daer niet door dringen / en alsse syn gebroken zijn / kan het Zaet sich uytbreyden / den reghen en mest ontfanghen / dat het tot vruchtbaerheyt komt te geraken / en wortelen schieten.

Om te maken dat de Rogh in 't bloeyen van den Vorst en regen geen schade krijgt / sal men Knofloock in water sieden op dat hy niet uytwascht / en de selve op den Acker hier en daer onder het Zaet stroyen / soo sullen de Vogels de selve eten / en soo mat en tam werden / datmen de selve met de handen grijpen kan. De vorst en groote reghen konnen de bloeyende Rogh groote schade doen / dat hy kleyn en ydel van kornen is / en niet half sulcken scheut heeft / als hy wel anders doen sou: Maer voor het ongeluck van alle gewas op Aerden / is niet beter dan een aendachtigh Christelijck Gebedt.

Het Wild doet het Kooren oock groote schade by dagh en nacht / daer den armen Boer met syn arbeyt en sorge by dagh en nacht sich mede geneeren moet: Daerom ick gesien heb dat die arme luyden / over dagh Molacken / schuwen oock vederen aen touwen / onder en om het Zaet geset hebben / en des nachts gewaeckt om het Wilt daer van te keeren. Sommige nemen vier doode Paerts-koppen / steecken daer polver in / en maecken het selve aen brandt / stellen de vier Paerts-koppen op alle 4. hoecken van den Acker / het sy dan van wat hoecken of zijden het Wildt inkomt / soo komt den reuck van 't bosKruyt haer tegen / het welck sy niet ruycken mogen / de bloode Soldaten daer in navolgende / welck oock achterdocht krijgen / of dit helpt kan ick niet weten.

Ick heb oock van een gehoort dat hy 3. Kreeften in een Pot midden op den Acker sou begraven hebben / en een stuck Lever van een Hunde daer in geleght / het Wildt sou hier van schouw worden / dat het soo lichtelijck niet in 't Zaet komen sou. Eenighe stroyen Honts-mest en diergelijcke op het Landt / maer wat dit doet / weet ick niet.

Constantinus schrijft van een kruyt / dat men Leeuwen-kruyt noemt / welck alle Toe-moes op het Velt verderft / hoe men dit verdrijven / en van den Acker wegh krijgen sal / besie den selven Autheur lib. 2. cap. 13.

Daer is noch veelderley ongediert welk een Bouw of Landt-man in huys en op velt groote schade aenbrengen / als Rotten / Muysen / Vliegen / Muggen / Weseltjes / Vleer-muysen / Padden / Vorssen / Slangen / en anderen / die tot alle dese raet wil hebben / door-lese het 13. Boeck van Constantinus.

Het XVI. Capittel.

Van de Schuuren daer het Kooren in geleyt wort.

EEn Acker-man welck van den Bouw leven moet / sal bysonder goede welbewaerde Schuuren en Solders hebben om het Kooren daer op te schudden / dat het daer niet in regent / oock de Mussen / Hoender / Duyven / en ander ghevogelt daer niet in komen / als mede de Veldthuys-muysen en Ratten het Kooren niet verderven / door-loopen / verslepen en op eten / want als het in een Schuur regent / verderft het Kooren / het wordt nat tot op den grondt / loopt uyt / en het stroy verderft oock / werdt muf en verrot / ja tot mest:

meest: wanneer men 't selve het Vee geeft/ wort het sieck/ krijght quade Lever en Longe/ hoest/ en sterft.

Van ter zijden en onder 't dack komen de Mussen/ Hoender en Duyven in/ en doen groote schade in het Koorn: Daerom moet men de Schuuren op alle zijden en plaetsen wel versorghen/ alle gaeten en reeten stoppen/om dese roovers te weeren/ of 't en ware yemandt in de Winter lust hadt om Mussen/ Vincken/ Spreeuwen/ Duyven en dierghelijck te vangen. Maer een goet Huys-vader moet om dese lust sijn Koorn niet laten verderven/ nademael hy sulcken lust buyten de Schuur wel kan krijgen.

De Muysen en Ratten kan men oock wel weeren als men daer op past/ wanneer de Schuuren ledigh sijn/ maer wanneer het Koorn in de Schuur leyt is het te laet/ daerom sal men wel op passen om de gerven sraep te vlieden en wel in ordre te leggen/ datse daer niet tusschen komen/ daerom mosten daer arbeyders knechts en maeghden sijn/ welck sich op dit legghen wel verstonden. In Bohemen/ Duringhen en andere plaetsen/ daer de Bouwluyden een groote menighte van Koorn hebben/ soo datse het niet alle in de Schuren berghen konnen/ moetense veel in het Velt op een hoop setten/ dat selve weten sy soo aerdigh en dicht te leggen/ dat sommige sulcke hoopen eenige jaren na malkander staen heeft en dat onder den vryen Hemel/ welck van Regen/ Sneeu/ Windt/ Muys noch Luys beschadight worden. Men maeckt een heg rondom dese hopen/ daer mede 't Vee daer van gekeert wort/op elcke hoop wort een dack van stroy of riet gemaeckt/ om datter geen regen op vallen sou/ als ook om het water te doen afloopen/ so en kan het niet in wateren/en lang dueren.

Sommige maecken daer een muur om van 4/ of 5. voeten hoogh/ oock legghense Tichel-steenen op de grondt met Kalck bestreken/ en een houten vloer daer op om dat het Koorn droogh leggen sou.

Ick heb oock van kondighe Persoonen gehoort/ die haer op dese sake wel verstonden/ dat de Ozaken in de Schuuren op het Koorn leggen en hare pensen vol vreten en smacken gelijck een Sooge. Oock seyden sy verder/ wanneer men maer de twee eerste gerven/ die men daer in leght/ kruyswijs over malkander in den haeck leght/ sal hy daer niet in komen/ maer de Ayren van dese twee garven moeten nae vooren gekeert sijn.

Daer en boven sal een goet Huys-heer sijne Schuuren altijdt gheslooten hebben/ en houden/en niemant daer in laten gaen/ 't sy hy daer selver by is/ of sijn Huysvrouw/ om te sien watter uytgedraghen magh worden/ datter geen Koorn-gerven voor stroy uytghenomen wort/ en de Paerden onder het Garsten-stroy snijden wanneer sy hacksel maecken/ en willen evenwel het volle voeder voor de Paerden hebben: want maeghden en knechts niet eens op het geen droomen welck voordeel in huys brenght; voor dese schade kan hy sich wel verhoeden wanneer hy maer goede register houdt watter in gekomen is/en watter uyt-gaet: want daer is een Waert seer veel aen gelegen/ dat hy weet wat hy noch in voor-raet heeft/ en hoe verre hy met het stroy en Koorn reycken kan/watter overigh is te verkoopen/of datmen niet daer toe heeft. De Schuuren moeten niet nae by malkander ghetimmert worden/ maer verre van malkander gheset om des brants wille.

Het XVII. Capittel.
Van den Oogst of In-mennen.

EEn Huys-Vader moet met Bier/ Roock-vleesch/ Eyer/ Kaes/ Boter/ Broot/ Gelt en andere dingen tot het invoeren en anders behoorende ghenoeghsaem voorsien sijn/ op dat ten tijde van den oogst aen geen van dese dingen ontbreekt/ bysonder moeter in de hitte ghenoegh om te drincken wesen/ want op dien tijt moet het huysgesin nacht en dagh arbeyden/om des weders wil/ op datmen het Koorn

maer fraey droogh en ter rechter tijdt in de Schuur brengen magh.

Soo yemant op dien tijdt sich met sijn eygen huysgesin niet behelpen kan / moet hy volck soecken/en geen onkosten sparen/ noch tijt versuymen/ op dat hy met sparen en lanterfanten geen groote schade krijgt.

My dunckt dat het profijtelickst voor een Huys-heer wesen sou/dat hy 't Koorn voor eenen penningh bestade te maeyen/ als oock alle het Gras/ soo is 't onnoodigh dat hy daer altijdt by is/ en haer aendrijft/ want dan sullense van selfs arbeyden om het loon haest verdient te hebben. Hy heeft soo veel sorgh en sleyens van eten en drincken niet van noode. Het gaeter veel om eten en drincken / maer aldermeest om drincken / want dan moet men haer Bier gheven / daer sy by arbeyden konnen / en den arbeyt uyt-harden.

Sommige knechts verhueren haer van Joannis tot Jacobi, om alles te doen dat het Koorn en Hoy aengaet / het sy maeyen/ binden/mennen en alles. Eenige wercken by de dagh-huer met eten en drinken/eenige by dē hoop/daer elck sijn sin in doen kan.

Men moet de schuuren 14. daghen of 3. weken voor 't in mennen op-ruymen / op dat de muysen van daer verhuysen/men sal oock het dack wel laten besichtigen/op dat het Koorn van regen magh bevrijdt sijn.

Men stroyt oock stroy op dē gront om het nieuwe Koorn op te leggen / maer ick heb van verscheyden persoonen gesien datse loof van elsen onder stroyden / op dat de Muysen daer niet in komen souden.

De Oogst-luyden hebben een regel: men sal maeyen wanneer 't nat is / en binden wanneer 't droogh is: dat is/ men sal sich daer in 't maeyen niet aen stooren of het regent/ het kan weder een schoon en heldere lucht werden / datmen het Koorn daer na in droogh weer op-bindt.

In den Oogst-tijdt wanneer 't heet is/ moet men sich wachten voor groote sware teughen / want het is lichtelijck om een mensch te doen / bysonder wanneer men het selve niet weder uyt sweet / en arbeyt/ gelijck ick aen veelen ghespeurt heb. Een goet dronck Wijn is op dien tijt niet ongesont dat het selve den koudē dronck te recht brenght: men moet sich voor koele drancken hoeden / want het koele Water is seer schadelijck voor een grooten dronckaert/ en bysonder oock wanneer men versche melck drinckt.

Als de Son in 't ondergaen onder een swarte wolck kruypt / dan regent het gemeenlijck op den volghenden dagh: maer wanneer sy root en helder onder gaet / is het daeghs daer aen goet weder. Item alsser 's avonts een douw valt / volghter gemeenlijck des morgens daer aen een schoonen dagh. Als 't in den bouw koel en troubel weder is / vreesen de Boeren niet licht voor een regen: maer is 't suyl weder en de Vliegen seer brommen / oock seer bijten/ als mede de Vloyen/ dan heeft men een regen te verwachten.

In Bohemen / ghelijck ick geseyt heb/ als oock mede in Lijflant daer men seer veel koorens heeft / leghtmen het koorn met groote hopen op het Velt tot datmen tijdt heeft om te dorsschen / kan soo wel 3. Jaer leggen/ het stroy dat na buyten gelegen heeft en beregent is / wort in 't dorssen sacht en kort geklopt / soo dat het de beesten wel smaeckt.

Maer 't wort alsoo geset: men maeckt met de garven fraeye groote schoven / eerstelijck neemt men een lange fraye stercke stock / gelijck een Boom die men in 't inmennen van 't Hoy of koorn boven op de Wagen ghebruyckt / dese slaet men onder spitsigh sijnde in d'Aerde een el of anderhalf diep / soo dat hy niet vallen kan: daer na maecktmen 3. tamelijke stercke stutten rondom den Boom / welck van der Aerden onder aen den Boom reycken/ en hem voor 't omvallen bevrijden: want hy moet wel vast staen / dan leght men op den bodem rijs-werck van bircken/elsen of willigen / of wat men anders voor rijs-werck hebben magh / dan set men op de Rijs den eersten krans der gerven / soo dat hy sijn scheef leyt / met het stroy om laegh / dat het

het met de Ayren aen den Boom steunt.

Dan leght men om dien krans weder een krans/ en voorts soo breet als de rijsen leggen/ of soo groot men den hoop hebben wil/ dan setmen boven op den eerstē krans weder een anderen krans/ maer alsoo dat het strop om hooch komt/en d'Ayren malkander raken/ daer na den tweeden krans als vooren/ met de Ayren op malkander/ alsoo oock de derde en vierde/want na boven moet het spits op-loopen/ gelijck men een hop-mijt/ of opper maeckt/ daer na bint men daer strop boven op dat de Ayren niet nat mogen worden/ daer na maecktmen 2. houten kruys weegs bovē op 't spits vast/dese druckt men op 't strop om vast te leggen dat den regen daer niet in slaen kan anders sou het in de Ayren lopen: ten laetsten werpt men den man welck boven op den hoop staet een touw toe/ daer hy mede om laegh komt/ sulcke hoopen of hop worden dickwils veel by malkander gheset op 't Lant en in de Weyden/ oock wel achter de huysen in de Tuynen of op de pleynen van de Hof-steden/ maer moeten voor het Vee omtuynt worden.

Soo gaetmen met het gedorste strop oock om/wanneer men soo veel krijght datmen 't selve in de schuren niet bergen kan/maer een huyswaert moet hop en strop niet haest verkopen/ wanneer hy wat overigh heeft/ anders sou hy 't Vee en Acker bedroeven/ want hop en strop geluckt alle Jaer niet: wel hem dan die het selve ghenoech heeft: want Boomgaerden/ Tuynen/ Wijngaerden ghelucken alle Jaer niet evenwel pleeght den Boer te seggen/ die daerom out hop heeft/ heeft out gout.

Indien 't Koorn in dē oogst seer uytvalt/ of van den hagel uyt geslagen wort/soo dat het soo dick lagh als of 't gezaeyt ware/sie dan maer toe datter geen Gansen of Verckens op komen/maer ploegt het voort weder onder/eght het en latet alsoo over winter blijven/en laet met u spotten die wil/ick hebt versocht en recht bevonden: men laet dat neder gevallen Koozen maer maeyen.

In den Oogst sal men oock den armen gedencken/ en haer Ayren laten lesen.

Men moeter oock wel op letten datmen elck Koozen op sijn rechten tijt laet maeijen/ want wacht men te langh soo valt het uyt/ maeyt men het selve te vroegh/ soo krijght het sijn volkomen korn niet: Nochtans/seyt Plinius, isset beter dat het koozen twee dagen te vroegh/ als twee dagen te laet ghemaeyt wort. Wanneer het op den middagh heet is/ de Rogh uyt valt/ en de Ayren af breken/ laet men de selve des avonts en 's morgens in de koelte binden en in-voeren/ en men is op den middagh stil.

Volgt in 't in-voeren den regel welck ick ghegeven heb in 't net legghen/ op dat de Muysen en ander onghediert daer niet in komen/ en 't koozen op eten/ en dit bysonder de Rogh/ welcke sy de aldermeeste schade doen.

Als 't kozen gebonden is/rijter een ront-om/ en vergadert uyt elcken hoop een Ayr in sijn korf/ daer aen kan hy daer na sien wanneer hy de Ayren weder telt/ hoe veel hoopen hy heeft/ en vraeght daer na sijn gesint hoe veel hyder heeft/ soo kan hy uyt haer antwoort vernemen/of hy trouw volckjen heeft/of niet.

Het XVIII. Capittel.
Van dorsschen.

DE Ouden hebben de Ossen over het koozen wegh en weder gedreven/ om het zaet uyt het strop te treden/om dat den Apostel seyt datmen den dorsschenden Os de muyl niet toe sal binden: Soodanigh dorsschen hebben sy gebruyckt. Maer wy dorsschen in ons Landt met Vlegels/ en daerom moet men daer wel op letten/dickwils in de schueren gaen/ dewijlder gedorst wort: want ick heb dickwils gesien datter noch wel een schepel koozen uyt het strop gehaelt wiert/als 't al by de dorsschers geschat wiert genoegh geklopt te sijn.

Maer of sy haer selven daer mede verschonen willen/dat'et Vee 't onuytgeklopt in de Stal en op de Hof-stede wel vinden sal/ dat helpt niet: want een Huys-heer

weet sijn Verckens / Gansen / Hoender / Duyven wel te voeden / al wort het Kooren schoon uytghedorst. Het geen voor de menschen toe-ghestelt sal worden / moet niet voor het Vee geworpen worden: want dit sal het overschot en uyt-vaeghsel wel krijgen.

Hier sou wel een boevery onder speelen konnen / want den dorsscher sou wel 100. schoone uytgeklopte bossen stroy hebben konnen / welck hy in plaets van de half-uytgedorste bossen weder in de Schuur sou leveren / en al evenwel sou den Huys-heer by sijn getal van het self de stroy blijven.

Ick weet wel dat versch ingement stroy seer qualijck te dorsschen is / om sijne taeyheyt / en een Huys-heer sou niet qualijck doen dat hy Winter-zaet koehte ; want dat is het huysgesin en den Acker goet / welck gaerne sijn eygen Kooren tot mesten geniet : en daer noch ander mans Kooren by. Na Kars-tijdt / als het vriest / en de dagen beginnen te lengen / is het dorsschen op sijn alderbest / gelijck men des Winters aen de springende kornen lichtelijck kan mercken. Als het sacht en vocht weder wort / wort het Kooren weder taey / en valt soo lichtelijck niet uyt de Ayren. Als het eerst uyt het Velt komt / is het quaet om te dorsschen / want het eerst sweeten moet / daer het veel weken toe van noode heeft / indien het selve op het Velt niet droogh geworden is : Maer soo het de noot vereyscht / datmen by gebreck van Eet-kooren yetwes dorsschen most / leght men dat uytgedorste stroy op een bysondere plaets / om in de Winter noch eens te dorsschen / en het voorgaende versuymt Kooren daer uyt te halen.

Onder 't dorsschen moet men alle daegh vraeghen hoe veel schoven sy uytgedorst hebben / en het selvighe vlijtighlijck aenschrijven / op datmen weet hoe veel ongebonden noch voor handen is / en een waert weet hoe hy mee het Zaet-kooren / Broot-kooren / Voeder / en alles in sijn Huys staet / men moet oock altijdt daer selver by sijn / wanneer sy af-werpen en wegh nemen / op dat men weet hoe veel noch blijft.

Oock moet een Huys-waert wel gadeslaen op haer trouw en ontrouwheydt / en selver daer by sijn wanneer de Schuur gesloten wort. Hy moet somwijlen self op de hilt klimmen / en onder het stroy soecken of daer niet een sack Kooren leght welck men by gelegentheyt gemeynt heeft uyt te dragen. Somwijlen hebben sy heymelicke dief-sacken in de Rogh en op de Hofstede / daer sy de Rogh mede wegh dragen / ick heb wel eertijdts gesien dat de knecht met een sack vol Haver in de Stal liep / als hy het op de Kooren-solder leggen soude / en heeft de selve in de Voeder-kas / of onder het hacksel geschudt / en daer na aen anderen verkocht / en de Paerden niet gegeven. Sy dorven de Haver wel uyt de Stal verkoopen / daerom ick ten laetsten niemant heb dorven vertrouwen / maer heb de knechts de Haver selfs toe-gemeten / en ben met haer in de Stal gegaen / en deed haer in mijn teghenwoordigheydt het selve onder het hacksel menghen. In summa een Huys-heer moet altijdt in de Paerde-stal / en een Huys-moeder in de andere stallen sijn : want des Heeren oogh maeckt het Paerdt vet. Ick heb van voorneme rijcke luyden / ja van Vorsten gesien / dat sy des morgens / soo haest sy opgestaen waren / na de Stal gegaen sijn / om te vernemen of hare Paerden oock te recht gevoedert en gewetert waren. Daerom moet een gemeyn Huys-vader sich selver hier niet van schaemen.

Oock sal een Heer het overgeschoten vlijtigh by malkander houden / en de Paerden laten voor-smijten. Een Vrouw sal op het Kalf letten / datmen het selvige ter rechter tijdt het ander Vee voor-geeft. De Heer moet de Dorsschers bevelen dat sy het gedorschte stroy wel op-binden / en de kleyne stroytjens op-leesen / nademael daer noch Ayren onder sijn / en het selve aen een sekere plaets in de Schuur doen legghen / op datmen de selve in de Winter en op den rechten tijdt voor den dagh hael / en 't Vee

voor-

voor-stropt/ dan is 't haer een goet voeder: want sy eten het selve gaerne.

Het XIX. Capittel.

Van de Stort-solders, of Spijckers, daer het Kooren op bewaert wordt.

Ock moet een goet Bouw-man een wackere Spijcker / of Kooren-solder hebben / daer hy sijn Kooren op berghen magh voor Mussen / Hoender / Duyven/ Muysen/ Ratten/ Kooren-wormen/ Dieven / ja oock voor sijn eyghen gesinde/ dat hem niet ontdragen wort.

In Duringen heeft men Kooren-groeven / daer men het Kooren in voor-raet brenght en verberght / ghelijck men in Meyssen de Knol en Wortel-groeven in 't Veldt/ of niet verre van de huysen heeft/ daer men de selve des Winters voor de vorst in bewaert.

De Boeren hebben hare Spijcker/daer onder sy hare gasteryen houden / en aller wegens met huysraet voorsien is / en boven op de andere kamer hebben sy haer Kooren leggen.

Andere luyden van vermogen hebben hare Kooren-solders boven haer Huys onder haer dack / en laten 't Kooren met een langh touw door de Luycken of.

Daer na deylen sy met bysondere breede barden het Kooren van malkander / legghende elcke soort by 't sijne / te weten Rogh by Rogh / Tarw by Tarw / Garst by Garst/ &c.

Rijcke Edel-luyden hebben hare lange Kooren-huysen / alwaer sy veel Koorens in voor-raet op konnen schudden. Gelijck hier de meeste Steden hare Kooren-huysen hebben / daer de gemeente in tijdt van duert voor een redelijcken prijs Kooren bekomen kan. Daer de Overheydt sulcks doet/ is de Stadt voor soo veel geluckigh.

Op de zijden moeten de Kooren-solders wel bewaert en gesmeert sijn met plancken en leem / dat het Kooren daer niet door-valt, oock moet men wel op den bodem letten/ want het gesinde daer wel gaten in boort / waer door sy het Kooren in de sacken laten loopen/en daer na verkoopen.

Een eerlijck man wacht sich voor tweederley schepel/ te weten een groote daer hy mede ontfanght / en een kleyne daer hy mede uytmeet: want dit sijn Godloose/ dieve stucken/ strijdende tegen het sevende Gebodt. En sulcke luyden kan het nimmermeer wel gaen.

Wil men de Muysen verdrijven en maken datse niemandt in het Kooren schade doen / dan neemt men Hef van Oly / en menght een weynigh stroy daer onder / en latet also staen dattet vuyl wort/ en kneede het daer na onder malkander / en bestrijcken den bodem daer mede: daer na sprengt men aller wegens Hef van Oly op den bodem / en als het wel droogh wort schudtmen het Kooren daer op.

Voor de Kooren-wormen heb ick op een ander plaets goede remedie gheset / als de selve in het Kooren komen / neemt men Knofloock soo veel men wil / nae datmen veel Rogh heeft / de selve stootmen in een Mortier, doe daer afgepluckte Alssem in/ 't sy dor of groen / laet dit met malkander ¼ uurs in een ketel sieden / laetet koudt worden / men nat een bessem daer in daer men de Rogh mede sprenckelt/ dit schaedt hem niet / oock magh men de Schup daer wel in steecken daer men 't Kooren mede verschiet / dit magh men wel drie of viermael des weecks doen. Men set een ledige ketel in de Rogh / daer kruppense in/ die schudtmen daeghs drie of viermael in 't Vyer/Water/ of voor de Hoenders/men moet plancken by de ketel setten / anders konnense daer niet in kruppen / en alsser in sijn konnense daer niet weder uyt: Indien men dit twee of drie weecken pleeght/ sullense geheel wegh wesen.

Men moet het Kooren alle daegh eens omwerpen/ soo droogen de kornen/ en hoe 't Kooren meer geroert wort / hoese daer meer uyt-kruppen / men magh de muur daer oock mede bestrijcken / anders kruppense

pense daer langhs. Dit is dickwils versocht. Of bestrijckt de Schup met vet van Zee-honden of knofloock.

Wil men 't koozen langh op de Solder goet houden / soo laet men het door een sift loopen / op dat het stof daer uyt komt / soo sal het niet muf werden / en men doet het dickwils omkeeren / oock leght men rontom Alssem / dan sal 't van geen ghediert beschadight worden / of men neemt Alssem en kruysvaren onder malkander gehackt / gesoden / en met dat water het koozen besprenght.

Yemant denckt misschien waer dit ongediert van daen komt. Sommige houden 't selve voor een straffe Godts / om dat de rijcke Koozen-woeckeraers het koozen te duur geven willen. Lemnius seyt / dat het hier uyt spruyt / datmen het koozen in de volle Maen maeyt of dat de vensters of koozen-bodems te seer tegens het Zuyden staen / welck meer na het Noorden behooren te wesen / want wanneer de Zuydewindt waeyt / brenght hy de menschen alle sieckten aen / en beschadight de vruchten en ghewassen : de Koozen-wormen eten het koozen op / en de vruchten verrotten gaerne.

Daer zijn oock noch andere dingen welk voor de koozen-worm goet sijn / als men knofloock in sout water koockt / den bodem en mueren des koozen-huys daer mede besprenght / is men naest Godt / vry van dit ongediert.

Diergelijcke kracht hebben oock andere sterck-ruykende dingen / als Sagapenum / Herts-hoorn / Beverswijn / Ajuyn / Galbanum / Hop / &c. sy mogen den reuck van den Hop niet verdragen / wanneer men de selve op den koozen-bodem stroyt sullense wegh gaen.

Het XX. Capittel.
Van de Weyden.

EEn goet Bouw-man moet niet alleen koozen-landen / maer oock goede Weyden hebben / om goet voeder en Hop voor sijne Paerden / Ossen / Koeyen en Schapen te hebben / als oock voor de jonge Veulens en Kalver. Daer is oock een groot onderschept tusschen 't Gras / 't een is grof / schifficht Gras en Hoy / 't welck in vochtige plaetsen wascht / 't welck het Vee uyt noot oock gaerne eet / 't ander is lieflijck kleyn en wel-ruyckende / dat etense veel liever / en hier sal een goet Huys-man van soecken te krijgen / sonderlingh daer veel klaveren op staen / want dit maeckt de Koeyen veel melck. De Boeren willen op sommige plaetsen niet lijden datmen Ossen weyt / want waer de Ossen weyden / daer willen de Paerden en ander Vee niet eten. Men mochte de Ossen / Koeyen / Paerden hare weyden alleen geven : Dan mosten de Bouw-luyden hare sonderlinge hoede en weyden hebben. Als 't Lant gehoyt wort / moeten sy eerst in Augusto op het etgroen komen / sy konnen ondertusschen op een ander de kost soecken.

Het sijn de beste weyden welck men in de Somer tweemael maeyen kan. Het gene welck eerst van de weyden gemaeyt wort / noemt men Hoy / en is goet voor de Paerden.

Dat ander noemt men etgroen en is goet voor 't ander Vee / dit pleegh men haer eerst na Vasten-avont te geven / om haer daer mede uyt de Winter te brengen / wanneer dit voeder de Paerden gegeven wort / werden sy mat daer van / en sweeten seer alsse trecken.

Aristoteles houdt veel van de weyden / en seght / een Huys-man sal schicken veele Wey-landen te kopen / want daer heeft hy geen onkosten aen te leggen / maer alleen na 't wassende gras te wachten / dit maeyt hy / verkoopt het / en maeckter gelt van / alsoo gaet het met de Byen / daer is geen Herder een geheel Jaer van noode by / dan alleen maer voor sekeren tijdt alsse swermen / en in de Winter moet men wat op haer passen voor het verbriesen / en op de korven datse niet beregenen / sonderlingh past men niet veel op haer / als datmen met haer deelt na datse rijck sijn.

De

De weyden moeten op de zijden wel bewaert sijn / datter alderhande Wildt niet in komt/of dat de herten niet met de Paerden weyden/ daerom men daer breede slooten om maeckt: men seght wanneer men met een koperen seyssem welck in Bocksbloet gelescht is / 't Gras maeyt / wascht het niet weder.

De weyden daer men water op leyden kan/ sal geschieden als het Biercken-loof begint uyt te komen. Dan wat voor water daer voor die tijdt op-ghebracht wort maeckt de Wey-landen onvruchtbaer / en alle moeyten/ welck men daer toe doet/ is te vergeefs. Daerom moet men het water voor de Winter daer van in de water-graven keeren / dat het niet op de Wey-landen komt: want door het water komter Ys op / 't welck de gront verderft/ datse niet vruchtbaer is. Maer soo de weyden mossigh sijn / sal men daer voor de Winter versch water op setten / of Verckens-mest / en assche op stroyen soo worden de Wey-landen vruchtbaer / de Wolf en Mos vergaen / daer komt dan schoon Gras op. De Schaeps-mest maeckt de Weyden seer vruchtbaer.

Die oock op het Landt veel voeder hebben wil/ sal eerstelijck een braeckfelt ackeren/ driemael Haver daer van nemen/daer nae voor de Winter met mest vet maken/ als dan sal hy driemael haer kooren nemen / daer na tot Gras laten leggen / soo salder drie Jaer daer nae veel voeder op wassen.

De weyden daer men etgroen van nemen wil/ moeten alle Jaer voor Jacobi geruymt worden.

Item wil men van een dor stuck Lants Wey-landt maecken / moet men het selve voor de Winter fraey gelijck maken / en daer na seer fijn laten ackeren/ en dat over dwars tweemael/ en elcke reys wel eggen.

Wanneer het selve daer na op 't begin wel gereynight en gemest is / sal men het selve weder om-ackeren / en met Haver bezaeyen; maer gheen booden of voorren maecken/ en eens eggen/ en daer na klaver-zaet met groote handen vol daer in zaeyen/ en onder eggen/ en in de Braeckmaent of eynt des Hoy-maents de Haver maeyen / en daer na de stoppelen voor dat Vee met het Hoy welck daer op gewassen is/ daer na laet men dit nieuwe Wey-lant eenighe jaren mesten / het ware dan datmen het selve kond' wateren / dan soudmen de messen niet van noode hebben / doch wel laten wateren / maer dit moet in den Herfst / een tijdt langh voor de vorst geschieden.

Voor het derde isser niet beter voor de weyden om veel Gras te hebben / dan dat men de selve met stof of drooge Aerde / of straet-mest des Somers vergadert / met ander mest ghemenght daer over stroyt; want dit maeckt meer voeder of Gras dan alle andere mest.

Dit bestelt men alsoo: men vergadert het stof van de straten in de Somer als het stuyft en seer heet is / men brenght het op de Wey-landen / en menght daer Ossen of andere Dieren mest onder / en om dat het te beter mest werden sou/ werpt men het selve in 't begin des Winters op het Wey-landt / en laet het alsoo de Winter over legghen / dat mest hier na beter / dan of het al te mael goede mest was: want dewijl het stof een kleyn subtijl dingh is / dringht het selve des te beter in de Aerde tot de wortelen / 't welck de mest soo wel niet doen kan om sijne grofheydt / als hy op den Acker doet / om dat de Wey-landen niet om-geploeght worden / ghelijck de Bouw-landen / als dit stof oock in het Bouw-landt komt met de mest / sal het sonder twijffel de eygen operatie doen. Daerom oock het stof alleen sonder mest veel Gras maeckt / als het maer gelijck over het Landt ghesmeten wort.

Daer sijn oock andere dinghen meer welck goede ackers en Weyden maken/ ghelijck het uytvaeghsel op de Hof-stede/ Duyve-mest en Hoender-mest / ja hoe ouder dit is/ hoe beter.

Het Mos wort van de Wey-landen ver-

dreven

drеven met wateringh / door opsetten van schapen/door alderley as en af werck/door mest van de pensen en darmen der beesten die geslacht werden / item door de mest by de Leertouwers / daer Kalck / Loogh / Hayr en Schaefsel van de Vellen onder is.

Merck oock van Hoy in te voeren / indien het moghelijck is / salmen het Gras maeyen met de nieuwe Maen/soo draeght het Lant beter/ en brenght meer eetgroen: Men sal het maeyen / als het noch niet te out is/ want dan is het Hoy smaecklicker/ en bekomt de beesten beter/ de Koeyen geven oock meer melcks/en wascht te groender. Men moet het schier een weynigh te jongh afmaeyen.

Het Hoy voor het Vee sal men laten rijper worden / als voor de Melck-koeyen : want het ander Vee wort stercker van het rijp Hoy / en de Melck-koeyen geven van het ander meerder melck.

Die het Hoy langh houden wil / strop een halve voet dick strop daer onder / dan is het Hoy niet alleen bevrijdt van nattigheyt/maer de nattigheyt en smaeck welck het van sich selven heeft / treckt in het strop.

Men sal op de Wey-landen oock Seepsieders assche voeren / en de Wey-landen daer mede mesten/dit neemt de most wech/ en maeckt datter weder jongh Gras wast.

De Mollen sijn een boos dingh op de Landen / Ackers en Weyden / om d'opwerpingh van hare hoopen. Plinius seyt dat de assche van dit beest met Honigh vermenght de tanden vast maken / alsse daer mede gewreven worden.

Om de Mollen van de Landen te krijgen moet men haer des morgens krijgen alsse beginnen te vroeten / oock giet men water in hare holen/ dan moeten syder uyt komen. Of men graeft een gat in de Aerde daer men een beglaesde Pot in set / die onder wijdt en boven engh is / en men werpt een dooden kreeft in den Pot/ wanneer de mol den stinckenden kreeft ruyckt/ kruypter na toe/ springht in den Pot/daer hy niet weder uyt kan.

Om Hoy te maken moet een yder d[e] natuur van sijn Landt volgen / 't welck men hier soo eyghentlijck niet verhalen kan.

Om de Wey-landen te regeeren / hoyen en alles te doen/ beschrijft Columella.

Het XXI. Capittel.

Van de bewaringh des Hoys.

HEt Hoy is voor het Vee/ ghelijck voor de Menschen het geroockte Vleesch [...] want hoewel de beesten 's Somers genoeg te eten hebben / moet men haer des Winters besorgen/ ghelijck de Menschen haer Toe-moes en andere dinghen teghens de[n] Winter bergen/om in Julio en Augusto te gebruycken. De Menschen moeten haer voor-raet bewaren voor Ratten/Muysen/ Vleder-muysen en ander ongediert / alsoo moet men de beesten haer voeder oock bewaren dattet niet verschimmelt en vermuft daer de beesten dan sieckten van krijgen / en sterven : Daerom moet men der beesten voeder alsoo leggen dat het droogh blijve. Het Hoy moet niet op de bloote Aerde / maer om hoogh leggen / anders treckt het den damp vander Aerden nae sich/ en krijght daer mufheyt van.

Het Hoy welck men niet binnen laten kan in de Schuur / op de Hilt / leght men buyten op houten in een Bergh/ of op een vierkant soldertjen boven met een dack/ daer brenght men van in Huys / als men wat hebben wil: het Hoy moet oock wel bewaert worden voor 't schijten van Hoenders en Vogels/want de Paerden van sulck Hoy sieckten krijgen.

Het XXII. Capittel.

Van de Sprinck-hanen of Gras-happels.

DEwijl ick op dese materie gekomen ben / en van de schadelijcke Mollen geseyt heb / welcke hoopen als huysen en kastee-

kasteelen op-werpen / waer mede sy de Bouw-landen en Wey-landen seer groote schade doen. Ick moet oock wat seggen van de Vyanden die in huys schadelijck sijn / als van de Sprinck-hanen welck op 't koozen en vruchten groote schade doen / bysonder alsse met groot gherupsch der vleugelen met groote menighte komen / en schier een geheel Landt bedecken / gelijcker Anno 1542. gheschiede / want daer quam sulcken hoop diergelijcke gasten uyt Lijflandt in 't begin des Herfsts / door Polen / Slesien en in Meyssen / welck alle het Gras / kruyt en gezaeyde op-aten / waer door de Menschen groote schade leeden.

Pausanius schrijft dat de Sprinck-hanen met soo groote menighte teghen Athenen gekomen sijn / datse het gheheele Landt rondom verheert en verwoest hebben / daer sy komen siet het of de Boomen verbrant sijn en de kruyden / als sy se af gegeten hebben: dit schijnt met haer naem over een te komen / want sy worden in 't Latijn Locustæ ghenoemt / ghelijck of men segghen woude loci usti, verbrande plaetsen / dese Beesten sijn booden van Godes gramschap.

Van dese schrijft Bart. Angl. datse haest sterven / wanneer men haer met Oly begiet / want den Oly verstopt haer dat sy geen lucht na haer konnen nemen: wanneer men haer wederom met Edick giet / worden sy weder levendigh / de sweetgaten worden haer dan ontsloten / datse weder lucht scheppen konnen.

Wanneer men Alssem koockt / en met dat water de kruyden besprengt / soo sullen de Sprinck-hanen daer geen schade aen doen.

Sy hebben oock hare vyanden / als Swaluwen / Leeuwericken / Woudt-ravens / en ander gevogelte meer.

Het XXIII. Capittel.

Van de Kafern of Spaense-vliegē.

Dese sijn menigerley / als geel / groen / root / swart en van menigerley verwen / welcke de Wijngaerden seer schadelijck sijn / welckers natuur en eyghenschap wy niet voor-ghenomen hebben te schrijven / maer bysonder hoe men sulcke schadelijcke dinghen verdrijven en tegenstant doen sal.

Men verdrijftse met Hef van Oly / gelijck de Muysen / als vooren ghesеyt is / oock wanneer men drie Mostert-zaeden by den Wijnstock plant sullense van dien reuck gedoodt worden.

Het XXIV. Capittel.

Van de Eemsjes of Mieren.

De Miertjes victualeeren haer tegens de Winter / want des Somers als het koorn rijp is / slepen sy nacht en dagh als het licht is in hare koorn-schueren.

Hoe men de selve verdrijven sal / leert Aristot. lib. 4. animal. wanneer men Swevel en wel-gemoet pulveriseert / en op de gaten stroyt daerse in woonen / of haer daer mede beroockt / sullense haer wegh packen / of neem Slacken-huysjes en verbrantse met Storax / maeck daer een pulver van / en stroytse in hare huysjes soo moeten sy door. Item neem Vijge-boonen en Oly-hef / stootse en smeertse om de Boomen / soo sullender geen Mieren op-klimmen.

Wanneer men oock water op de Weylanden leyden kan / dat is seer goet / want dan moeten alle de Mieren verdrencken. Sy konnen oock gheen Asch verdraghen: want wanneer sy tot de Honigh-tonnen gewoon sijn / besmeert men de selve Tonnen maer met Asch / dan vlieden sy van die tonnen. Sy vreesen seer voor de Vledermuysen: want wanneer men een vleugel van een Vleder-muys by haer nest leyt derf niemant van haer voor den dagh komen / indien men 't hert van een Vledermuys daer in leght / sullense al te mael wegh loopen. Het Hert van een Wilde Hoppe konnen sy alsoo weynigh verdraghen.

Wel-gemoet en Ajuyn onder malkander gestooten / en op de Mieren-huysjes gestroyt / verdrijftse oock. Daer beneven hebben de Miertjes oock hare bysondere vyanden / als Honden / Hasen / Schaep / Wolf / Water-swaluwen. Hoender / Spechten / Wijdhoppen / en Beeren eten haer gaerne. Den voghel Turquilla of Draeyhals vaert wel van de Miertjes / hy steeckt sijn tong in hare nesten / en alsse daer met menighte op-kruypen treckt hy sijn tonge naer hem / en breet de Mieren op: op de eygen manier steeckt de Specht sijn beck in de By-korven.

Het XXV. Capittel.

Van de Slecken.

DEse sijn wit of swart / en daer wort veel van geschreven: men eet sommige / sommige eetmen niet. Van de swarte Slacken pleghen eenige Oly te maecken / eenige maeckender wagen-smeer van / gelijck wy ghesept hebben. Dese sijn oock schadelijck aen de kruyden / en 't kooren als het noch jongh is. Wanneer men kool-bladen op den Acker leyt kanmense met groote hoopen vangen.

Sy hebben oock hare vyanden die haer verslinden / als den Reyger / Quackel / Velt-hoender / Meeuwen en Gansen.

Het XXVI. Capittel.

Van de Vorsschen.

DE kikvorsschen sijn gewoon te springen / ja al stonden sy boven op een tooren sy souden om laegh springhen: daer komt een spreeckwoort van / al set men een Vors op een goude Stoel / hy huppelt weder na sijn Poel. Dit ongediert doet groote schade daer hy de overhant neemt / in het voor-jaer quacken sy in het water / en buyten het water swijghense. Sy doen groote schade onder het langhe Gras / sy duycken by de By-korven / en als de Byen somwhylen door moeyheyt by de korven neder vallen / happen sy de selve op / oock vernielense de jonge Vis kens in de Vijvers en andere waters.

Men kanse op verscheyde manieren krijgen: men vanghtse met een root lapjen aen een hoeck met een hengel-roede.

Of men neemt een maegh van een Hamel / gelijck hy uyt het lijf genomen wort met alle mest en vuyligheyt / en begraeftse niet heel diep in de Aerde / soo sal alle dit ongediert op die plaetse te samen komen / soo datmense daer vangen kan.

Agrippa seyt / wanneer men de Galle van een Bock in een koperen Vat in de Aerde graeft / soo sullen alle de Vorsschen / welck daer omtrent sijn / oock aldaer vergaderen / alwaer men haer grijpen kan.

Het XXVII. Capittel.

Van de Egelen of Bloet-suygers.

WAnneer een Egel erghens aen ghehaeckt is / en men de selve weder los begeert te hebben / bestroyt men hem maer met wat souts / het sy hy aen een mensch of beest vast is. Indien yemant een Bloet-suyger in 't lijf heeft gekregen / 't welck hy lichtelijck voelen kan / soose aen de mage of een andere plaets ghesoogen heeft / laet hem stercken wel gesouten Edick / of sout water drincken. Item Mostert en Ysop in Edick gekouckt / of laet hem knofloock of Loock eten / soo valt hy weder af. Indien hy onder diep inde mage is / gebruyck een stercke purgatie; heeft hy boven aen den hals ghehanghen / set u in een warm Water-bad tot aen den halse / en neemt kout water in den mondt: en soo haest het selve een weynigh warm wordt / spuw het uyt / en neem weder koudt daer in / spuw het weder uyt / ten derden neem weder kout water / dan sal den Egel daer na toe loopen / spuw hem dan uyt.

Het

Het XXVIII. Capittel.
Van Weseltjens.

DE Weseltjens sijn oock schadelijcke dingen op de Hof-steden: want gelijck de Exters de Boeren de Hoender-eyer steelen en uyt-suppen / oock de jonge Kieckens steelen en op vreeten / daerom hy om geen Hoven of Hof-steden magh geleden sijn; alsoo steelen de Weseltjes oock de Eyer/ en worgen de Duyven en Hoender. Daer en boven hebben sy oock fenijnighe tanden/ want alsse een Paert bijten/ sterft het/ soo het niet geholpen wort/ alsoo oock het ander Vee. Maer anders sijnse weder goet teghens de Basilisken / Muysen en Slangen/ en konnen tot veel medicamenten ghebruyckt worden/ al evenwel heeftse een Bouw-man niet gaerne op sijn Hofstede / om datse groote schade aen Menschen en Vee doen / wantse dooden Menschen en Vee met hare fenijnige tanden/ gelijck Ælianus lib. 14. Variæ historiæ een exempel van Aristides Locrensis verhaelt: want als dese van soo kleynen dierken gebeten sijnde / sterven most / seyde hy / hadt my een Leeuw of Panter-dier gebeten/ soo woud' ick liever sterven / dan van dit verachte dierkens bete: Men houdt het voor een ongeluckigh dingh wanneer soo een beesjen in huys is.

Die van een Weseltjen gebeten is/ stoot Narden-kruyt-zaet tot pulver / en neeme een half loot van het selve pulver met wijn in/ en laet de Wesel den balch aftrecken en op de beet legghen. Of neemt Semen Melanthii, en Candischen Diptam ana 1. quint. maeck een pulver daer van en drinck het in wijn.

Men graeftse oock by de boomen onder uyt de wortelen / en schietse doot. Het is graeuw met een wit bantjen om den hals. Men moeter oock honden by hebben/ als mense uyt de Aerd' graven wil.

Diese dooden wil mengh Salarmoniac en meel door malkander/ make daer een deeg van / en werp het hen toe: alsse daer van eten sterbense. Indien men de Milt en lever van een Crocodil hebbe / die sijn oock vergift voor de Weseltjes.

Die alle de Wesels te samen hebben wil die daer ontrent sijn / neemt de Galle van eenen Steen Haeghdis / Stellio genaemt/ vermenght dit selve met water / en set het alsoo aen een sekere plaets des huys/ so komen de Weseltjes altemael daer naer toe. Maer wiese verjaghen wil / hangh een Wolfs-kop by de plaets daer se sijn/ so loopen sy alle van dien oordt wegh; den reuck van een ghebraden Kat verjaeghtse oock. Alsoo kan men veel andere dingen meer verjaghen: want wanneer men een Rot verbrant / gaen de ander altemael door soo haest sy dit ruycken.

Wanneer men een Wesel tot pulver brant/en d'assche daer van de jonge Hoenderen of Duyven in een stuckje Broots of Kaes te eten geeft / doen haer de andere Weseltjes geen quaet.

Het XXIX. Capittel.
Van de Bunsinghs.

DEse doen groote schade aen de Bykorven/want sy eten gaerne Honig/en konnen in een nacht 12/ 13/ 14/ of 15. Hoender verworgen/ ghelijck my selfs wel wedervaren is/ daer toe heeft men aen eenige plaetsen groote Vallen / ghelijck de Muyse-vallen / maer het bovenste hout dat hen op den hals valt/ is seer swaer/ soo dat hy daer onder blijft/dan smijtmen hem met een Bijl voorts doodt. Sy sijn seer taey. Ick hebse alsoo gevangen; ick nam een sprengh / welck ghestelt wiert als een knip / ick hadt een doodt jongh Hoen aen het tongetje gebonden/soo haest den Bunsingh daer aen trock / viel hy onder de lade. Ick maeckte de lade op/ en hielder een sack voor / en lieter hem in loopen/ slaende den sack terstont teghens de Aerde tot dat hy doodt was: men moet seer wel voor hem sien / want hy bijt seer en stinckt afgrijsselijck.

De Vellen worden tot kanten van Mutsen / Jacken en anders ghebruyckt/ daerom doense moeyten om de Bunsings te vangen: sy hooren qualijck / maer sien te beter: want sy hebben een gesicht ghelijck een Kat / sy konnen in 't duyster alles sien / maer hooren niet: want als men des nachts roept / wanneer sy onder de Hoenders domineren / hooren sy niet / maer als men met een kaerse komt / loopense wegh.

Men moetse by tijdts aen kant krijgen/ anders loopense onder 't Hout / krijghen Jongen / en worgen dan de Hoenders seer doodt/ welck sy hare Jongen brengen.

Daerom sal een Huys-heer een bysonder Hoender-huys hebben / dat hy alle avont toe-sluyt/ dat sulcke loose Hoender-breeters des nachts daer niet by konnen komen.

Het *XXX*. Capittel.

Van den Vos.

DEn Vos biedt de Hoenders goeden avont en goeden morghen / als hyse maer bekomen kan / hy verworght oock Hasen en Konijnen / Enden / Vogels en Vissen / als hyse krijgen kan / men kan op het vlacke Veldt en Dorpen sich qualijck voor hem wachten / daerom is het best de Hoenders en Gansen wel op te sluyten/ dat hyder niet by komen kan.

Men schrijft/dat so wanneermen Gansen / Hoenderen en Enden van den Vos-lever te eten geeft/soo doet hy de selve niet. Ick geloof wel dat die Vos wiens lever sy gegeten hebben/ haer geen quaet doen sal/ maer een levendigen wel: want een levendigen Vos is niet wel te betrouwen. Dit schrijft Cardanus oock van het Vossen-vleesch/ wanneer men het selve koockt/ en de Hoender/ Gansen en Enden geeft.

Het XXXI. Capittel.

Van den Wolf.

EEn sulcken boosen quant is den Wolf op de Schapen / voor hem moet men alle het Vee wel bewaren/ en goede stercke Honden houden / die hem in tijdt van noot af-keeren.

Albertus Magnus schrijft/ wanneer men een Wolven-steert op een Hof-stede begraeft / soo salder geen Wolf in komen. Voor een Trommel loopt hy wegh. Item voor de glans van een Swaerdt of Rapier. Agrip. seyt / wanneer men een Wolf aen eenen oordt steeckt / en hem daer na rontom het selve Landt sleept / en op de plaets begraeft daer hy gheslaghen of gequetst is geweest/ soo salder geen Wolf omtrent hem komen.

Het XXXII. Capittel.

Van den Havick.

DE Havicken doen de oude en jonghe Hoenderen/als oock de Duyven groote schade / maer de Hoenders sijn so gauw dat sy terstont in huys loopen wanneer sy hem sien komen. De geleerden raden dat men maer het kruydt Britoniæ in den Hof sal op-hangen/ soo salder geen Roof-vogel komen.

Soo salder oock geen beter dingh wesen om de Katten / Bunsinghs / Wesels en Uylen van de Hoender-huysen en Duyve-slagen te verdrijven / dan datmen veel ruta rontom de selve hanght.

Men seght dat geen Roof-voghel over den Chameleon vlieghen kan/ maer moet daer rusten/ dit Dier is in India / en sou wel mede gebracht konnen worden om by de Duyf of Hoender-huysen te leggen.

Het XXXIII. Capittel.

Van Slangen.

DE Huys-slangen sijn oock een quaedt dingh/ want sy suygen de Koeyen uyt/ steken en quetsen dat Vee en Menschen/ soo datter menigh sterft.

Die nu gaerne van dit ongedierte verlost ware/ voedt Paeuwen/ want die brengense alle wegh/ ghelijck hare grootste vyanden/ want als den Slangh en alle vergiftigh gediert maer alleen de stem van den Paeuw hooren/ vluchtense van die streeck wegh. Ja dat meer is/ een Paeuw weet Fenijn te vinden door den reuck/ en waer hy het selve vint/ vernielt en verschrobt hy het selve.

Wanneer men Britonia in 't vyer leght en braet'et ghelijck een Knol/ en in kleyne stucken snijdt/ geeft het sulcken stercken reuck van hem/ dat geen Slangen-padt/ of vergiftigh Dier het selve verdraeghen magh/ sy moeten wijcken/ werden mat en sterven/ wie met dese dingen omgaen wil/ moet te vooren ruta eten/ op dat hem de selve reuck niet schadelijck is. Soo ymant een Slangh of Padt in 't lijf heeft/ pulveriseer dese Britonia, en neemtse tegen den avondt met Geyten-melck in/ en drinck daer niet op/ soo drijftse 't ongediert uyt. Sulcke kracht heeft oock het witte Mostert-zaet. Item de Bircke-wortel met Wijn in-genomen. Item sap van de tacken des Vijge-booms. Item de bladen van 't kruyt Melissa in Wijn in-genomen.

Die van een Slangh of ander vergiftigh Dier gebeeten is/ gebruycke Alcibiadum. Item dat kruyt Cythonea of duysent gulden/ Item ghekrulde Distelen: men sal oock Swaluwen-vleesch op de Slangen of Adder-beeten leggen/ Item Geyten-mest in Edick ghesoden/ Item oock een Swaluwen-nest in oude Wijn ghewreven/ en leght den gestoken Vee het selve op de wondt. Item een weynigh gepulveriseerde Nagelen met Wijn in-genomen. Item het sap van Kool-kruyt oock in Wijn ghedroncken/ Item scheur een Duyf van een/ en leght dat vleesch/ welck aen den buyck is/ so werm op de quetsure. Item het vleesch van een gesneden Bockjen oock warm/ of het Vel van het selvige afgetogen/ dewijl het noch warm is. Bysonder dagheliјcks in spijs en dranck ghebruyckt/ heeft een treffelijcke kracht om het fenijn der Slangen te verdrijven. Item de sop van een Haen isser oock goet voor. Item consolida regalis alba, of witte Ridderspooren is een heerlijcke medicijn tegens het bijten van alle Slangen/ maer most in 't lijf genomen worden. Den Slangen-steen vint men op der Slangen kop.

Het XXXIV. Capittel.

Van Padden.

DEse beschadighen het Vee oock seer/ bijten de Koeyen in de lippen/ en suygen haer het melck uyt/ daer sy seer dick en vet van worden. Sy hebben oock een schadelijcke vergiftighe urine/ diese wijdt om haer spreyen/ wanneer sy dat Gras Hop of ander voeder en vruchten beseycken/ soo sijnse het Vee seer schadelijck: Daerom sal een Huys-heer de selve van sijn Hof-stede/ Huys/ en van alle sijne Ackeren en Wey-landen/ soo het mogelijck is/ wegh-brengen/ doodt slaen en worgen/ waer hy kan en magh/ want sy laten oock uyt hare monden een vergiftigen sever op de vruchten vallen/ soo dat veele daer van sterven moeten/ en dat van stonden aen/ wanneerse daer ongewassen van gegeten hebben.

Soo haest men een Pod aensiet/ siet men haer boven na den hals of kop/ want daer plegen sy een steen te hebben/ den anderen op den rugh of lenden. Die op den hals is/ is een weynigh witachtigh: Der lenden-steen is wat swarter. De witachtige sijn de beste. Sy hebben allegader geen steenen/ maer sommige alleenlick/ en men kan

het haest sien als eene een steen heeft: alsse daer is scheur hem de huyd op / alsse doodt gheslaghen sijn / spitse aen een houtjen / en steecktse in de Aerde / laetse alsoo in de Son opdroogen / en bewaertse / want het is een heerlijck recept tegen het vergift der pestilentie.

De Podden worden verdreven ghelijck de Slangen met Brionia.

Het XXXV. Capittel.

Van de Haeghdissen.

SChoon ghenomen de Haeghdissen seer profijtelijcke dierkens in de medicijne sijn / sijn sy het Vee seer schadelijck / en vergiften het selve. Ick weet niet waer mede men de selve verdrijven of verjagen kan. Men heeft dan Oyevaers en Nacht-uylen op de Hof-stede en Huys / welcke de selve vernielen: sy hebben den Mensch seer lief / en lecken sijn speecksel oock gaerne.

Het XXXVI. Capittel.

Van de Spinnen.

HOe wel de Spinnen by haer selven niet seer boos sijn / dewijl men de webben daer van hebben kan / en de gemeene man het daer voor houdt dat sy alle vergift van 't Huys wegh leesen / en by haer houden / sijnse niet te min vergiftigh / sy konnen met een steeck d'aldergrootste Podde dooden / hy zy soo fenijnigh als hy wil / wat souden sy dan de Menschen doen / indien sy hem staecken.

Wanneer u een spin steeckt / smeert den steeck met het sap van de spitsige Weeg-bree: oock is Origanum of Welgemoet daer goet voor: wanneer men van Melissen-bladeren een decoctie maeckt / en in 't lijf neemt / soo verdrijft het 't fenijn der Aert-spinnen of Slangen / en des dollen Honts beet / of drinckt gedisteleerde Osse tongen.

Soo yemant met eten of drincken een Spin in 't lijf ghekreghen heeft / ete met der haest Apollinariam groen met sout / en siede het met goeden Wijn / en drinckt het / soo dempt het de gift datse niet schaedt / of neemt een Quintilin Melanthion in.

De Spinnewebben hebben oock hare vyanden die haer op eten / als de Mussen / Meesen / Winter-koninck / &c. Die met haer allen de Spin helpen stooren.

Het XXXVII. Capittel.

Van de Honden.

WAnneer een Hont dol of rasende wort / is 't best datmen hem voorts doot sla / of doodt schiet: want wanneer hy met sijne vergiftige tanden een Mensch of Vee bijt / wort de Mensch oock woedende / en moet met groote smerten ellendigh omkomen / gelijck oock het Vee: men kan het daer aen mercken dat hy dol is / wanneer hy uyt den mont en neus veel schuym / en schuyment speecksel loopen laet / met den oogen grouwelijk siet / de steert tusschen de beenen laet hangen / en valt de Menschen stil-swijghende aen sonder bassen / en bijt bekenden soo wel als onbekenden.

Dit woeden kan men voor komen als de Hondekens noch jongh sijn: want sy hebben een Wormtjen onder de tongh / dat moet hem wegh genomen worden dewijl sy jongh sijn / soo wordense van haer leven niet dol; sy hebben oock een wit adertjen in de staert / als dat op-gesneden wort komen syder oock niet lichtelijck toe.

Die van een dollen Hont gebeten en vergiftight wert / die bint maer terstont het hayr van den dollen Hont op de wonde van Menschen en Vee. Des Koeckoecks dreck in wijn gedroncken is daer oock goet voor. Item de herssenen van een Hen in Wijn ghedroncken en duysent gulden met wilde Hage-roosen gestoten en op-geleyt. Item Knofloock in de spijse gegeten / en Bever-wijn met Roosen-edick gedroncken. Alsem-wijn is daer oock goet voor / en sap van Hennen-darm.

Als de Son in Cancer is / vangt kreeften / brantse in een Pot tot pulver / stoot het

het kleyn / set het wegh / ghebruyckt het wanneer ghy of uw' Vee van een dollen Hondt gebeten sijt / stroy het in de wondt / en drinck dickwils Holwortel in Wijn gesoden / en wasch des daeghs de wondt vijfmael met Wijn / heel suyver / dat het pulver daer klaer uyt komt / en stroy elcke reys daer weder kreefts-pulver in. Item drink gestooten kreefft-steen.

Item neem rooden Byvoet / en een weynigh Speck / oock een weynigh van des selfs Honts hayr / t'samen gehackt / en legt het daer op.

Maer wanneer u een anderen Hondt gebeten heeft / legh maer groene Elssenblader op de wondt / die boven de katten wassen / dat geneest geweldigh; oock groote Honts-beten / men moeter altijdt twee op malkander legghen. Of neemt water met Edick gemengt / doop daer een lijnen doeckjen in / en leght het daer op: of leght Welgemoet / spitsen Weeghbree / Netelkruyt / quetst dit te samen / legh het daer op.

Maer op dat wy by den dollen Hontsbeet blijven / sal men nemen gestoten Bollen / Ajuyn met Honigh en Edick daer op geleyt. Item men sal een plaester maken van Nooten / Bollen en Sout / en dat selve daer op leggen.

Augurkens in wijn ghesoden / en opgeleyt / syn oock niet quaet.

Item Knofloock / Vygen-blader / en Camillen-bloemen / ana in water gesoden / en plaesters daer van gemaeckt.

Item Netel-bladeren gestoten met sout / als een plaester op-gheleypt. Men magh daer oock goeden Tyriac op leggen.

Angelica met Peck vermenght / geeft oock een heylsamen plaester.

Neemt Knofloock / Wieroock / Ruta / Sout en Myrrhe / stoot dit te samen / en menget met wijn te samen gestoten / maek daer een plaester af.

Of men sal den ghequetsten persoon in de Rivier dompelen.

De lever des selvigen rasenden Honts / was den patient seer gesont / oock de lever van eenen anderen Hondt als men die inneemt.

Men moet mercken datmen een dollen Hondts-beet niet binnen 40. daghen toe moet heelen / want wat voor die tijd toe geheelt is / moet weder opgesneden worden.

De gewiste en sekerste wegh is datmen den beet met een gloeyent yser brant.

Men sal de beet gheheel tot het gesonde vleesch af-snijden / en die wonde ghelijck andere opene wonden genesen.

Item men sal Ganse-smout met Honigh op de wondt leggen. Item gestampten Knooflock / Amandel-kernen / Hoender-darm of wilden Knooflock.

Item Smeer met kalck vermenght.

Paerde - mest met warmen Edick / hayr van den Hondt welck de beet ghedaen heeft / of Menschen hayr met Edick / Geyten-dreck met wijn / Noten met Sout en Honigh.

Het XXXVIII. Capittel.

Van de Rupsen.

DIt is oock een vyantlick goet voor kruyden / boomen en vruchten.

Wil men dat de Rupsen de kool met vreden sullen laten / neemt Paerden-dreck met Alssem / sied het met malkander in een ketel / laet het kout worden / en roer daer een weynigh Menschen-dreck onder / en besprenght dat kruyt daer mede.

Item neem een hoop Rupsen / siedse in water / en wanneer sy weder kout worden / stroytse in den Tuyn rontom / soo vergaense altemael.

Eenige meynen indien men veel Knofloock in den Tuyn plant / dat de Rupsen dan van den reuck sterven souden.

Item neem dorre Scabiosa-kruyt / legh het op gloeyende koolen / en beroockt de boomen en het ghewasch des Tuyns hier mede / soo sterven de Rupsen.

Een Huys-heer moet dit ongediert niet lijden / maer af-schaffen en wegh-brengen op wat middelen hy magh / en sal de ghesinde in alles laeten helpen / datse maer wegh komen.

De koude regen is haer seer schadelijck/ daerom most men snel achter haer sijn/ dewijl sy door de koude machteloos sijn / eer haer de Sonne beschijnt / waerom men haer uyt de boomen en van de struycken moet schudden/ en doot treeden.

Sy hebben oock hare vyanden welck haer op-vreten/ als namelijck de Mussen/ Koeckoeck/ en ander gevogelt meer: maer op dese dinghen moet een goet Huys-heer niet letten / en daer na wachten tot datse van hare vyanden ghewroocken worden/ maer hy moet selver op 't eerst in de weer sijn dat hyse smoort.

Neem sout water dat sterck ghesouten is/ en besprengh des morgens vroegh voor der Sonnen opgangh met een quispel het kruyt/ als 't nu een heeten dagh wil sijn/ soo vallen de dorstige Rupsen daer op/ suypen/ en sterven.

Item / doode Kreefts onder de Boom geworpen die vol Rupsen is/ maken dat de Rupsen den Boom verlaten / en wort den Boom alsoo gesuyvert.

Neem de groote Mieren hoopen met eyer en al/ doetse in een Pot / setse in den Tuyn onder den Boom op de Aerde / of oock onder de Kool/ soo loopen sy alle daer uyt/ en verslinden alle de Rupsen.

Item neem verschen Koe-dreck in de Mey-maent / doetse in een Pot / setse op het Vyer/ en koocktse/ men derf daer niet onder gieten/ en ga daer mede om de Kool. Het moet in den Tuyn gekoockt worden/ en niet in Huys.

Sommige houden daer veel van / datmen Aerde van een nieuw graf neemt / en stroyt die over den Kool/ dit sal de Kool voor alle Rupsen bewaren.

Het *XXXIX*. Capittel.

Van de Aerdt-vloyen.

DEse sijn oock een schadelijck dingh in de Tuynen / want sy verderven het Kruyt en alle het Toe-moes en vruchten; want men schrijft datmen het Kruyt Artemisia Turcica of Botrijs, in duyts Druyven-kruyt / zaeyen sal / als men andere Tuyn-vruchten zaeyt / mest den Acker of Tuyn met assche / soo blijven de Aerdt-vloyen en andere vruchten wegh. Item Duyve-mest en Geyte-mest / doch Hoender-mest is beter / wanneer men de selve over 't Kool-zaet stroyt / als 't Kool-zaet gezaeyt wort / maer kan men de selve niet hebben/ neemt men maer oude mest/ welck ten minsten een jaer out is.

Van de Kappus Pudicken.

De Mechlenburgers noemen de korte dicke Wormen die den Kappus of Hooft-kool / soo haest der selver Planten gheset worden / onder de wortel af vreeten. De Pudicken of Kappus Pudicken sijn schier eens lidts langh/ en wit/ wanneer men de selve aen stucken douwt / soo isser maer witten slijm in haer / welck dicht by de wortel in der Aerden legghen: Dese moet men op-graven/ en in een Pot by malkander lesen / en in het water schudden / soo springen de Visschen daer met hoopen na toe/ en verslindense.

Het XL. Capittel.

Van de Vloyen.

MEn heeft een boos dingh in huys/ wanneer men daer Vloyen/ Luysen en Muysen daer in heeft ; daer de arme wijven haer kruys in hebben : het is oock een beswaerlijck dingh / wanneer een Mensch in 't Bedde / als in een Mieren-nest leyt/ en van wegen de Vloyen niet rusten / noch slapen kan ; en als yemant by eerlijcke luyden sit / en van een Vloy ghebeten of ghesteecken wort / hoe kritselt en schoeckt hy / soo dat andere luyden meynen dat hy 't lijf vol Luysen heeft ; daerom moet men dit ongediert weeren soo veel men kan en magh.

Men moet eerstelijck mercken dat dit onghediert gaerne op een stuyfachtighen bodem

bodem is / want het wascht en groeyt in stof; want dat brengt sijnen naem in't Latijn mede; sy genereren alsoo: sy krijgen kleyne eyer/daer komen eerst kleyne witte Vloyen af/ die daer na swart worden. In de Winter zijnse doodt/ want te grooten koude of hitte konnense niet lijden: In de Somer hebbense vreughde.

Die een huys timmert / doet sijn best datter onder plancken op d'aerde leggen/ de kamers met Deelen of met Estricken laet bepleysteren/ soo kan 't ongediert sich soo wel niet ophouden / maer onder op der aerden en op de leem heeftse 't beste schick; wanneer men nu inde Somer merckt datse d'overhant willen nemen / wascht men de vloer maer suyver en reyn/en schuert de plancken wel / datse wit worden / soo blijvense achter. Sommighe houden het daer voor / wanneer men Elssen-Loof vroegh in de Somer / dewijlse noch vochtigh van de Douw zijn / in de kamer stroyt / dat sal de selve aenklevende behouden: Daer na brenght men dat Loof uyt der kamer / en keertse reyn uyt / en dickwils uyt te veegen brenght de selve oock wel wech.

Item / Pulicaria of Vloy-kruydt oock des morghens vroegh vergadert / en in de kamer rontom gestroyt. Item Walwortels bladen tegens den avont ingedragen/ en om het bedde geleydt / ghelijck men in Waslant pleegh te doen; men plagh oock wel anders Coriander-kruyt in water gesoden te nemen / en de gemacken daer mede te besprengen / daer worden de Vloyen mede verdreven.

Item Vijgh-boonen en Alssem in water gesoden / en over nacht in water gheweyckt en daer mede besprenght is daer oock goet voor: Want Alssem is voor de Vloyen / Luysen / en Want-luysen vergift: Want sy de selve maer ruycken / of proeven / soo stervense. Coloquint of wilden Kurbis ghestooten en met water ghemenght / en in de kamer / daer men veel Vloyen in heeft / ghesprenght. Of neem Alssem / Koloquint-Appelen / Persicke-bladen/ Yser-kruyt / en Koriander / siedt het in water/ besprengh het huys daer mede / soo blijvender gheen Vloyen binnen. Neem oock levendighe kalck / de Alssem-knoppen of bloemen / koock het beyde in water / daer in te voren Hop en Koriander gekoockt is / en besprengh de kameren of gemacken daer mede. Item neem Ossen-gal/Alssem/Paerde-pis door malkander/ giet daer water onder / en besprengh dat gemack daer mede/ dat het geheel swemt/ laet het 3. of 4. uren staen/ vaegh daer na het gemack. Indien men wil dat de Vloijen sterven sullen / neemt men Yserkruyt/ Coloquint-appel / Alssem en Coriander/ siedt het in water / en besprengh de vloer daer mede.

Maeck een reuck van Rundermest / soo wijcken de Wantluysen en Vloyen.

Eenige schrijven men sal een hout met Vossen-smout/ of Egels-smout salven/en aen de plaets leggen daer de Vloyen zijn/ soo sullen sy alle daer toe komen.

Wanneer men de Wormen/ die des nachts schijnen in 't huys/ ophanght / soo blijvender geen Vloyen.

Wanneer den Vos veel Vloyen heeft/ neemt hy een boschken wol in den beck/ en loopt in 't water / soo datter 't hooft maer alleen uytsteeckt / dan kruypen de Vloyen uyt het water/ na 't hooft / en van daer na de drooge wol/en wanneer hy merckt datse daer alle inghekropen zijn / laet hy dat bosken wol vallen/en loopt uyt het water; daer in sullen hem nu de morssige Wijven en Maeghden navolgen met hare Vloojacht/ soo konnen sy van dit ongediert wel vry worden.

Het XLI. Capittel.

Van Wand-luysen.

DE Weegh-luysen zijn oock seer moeijelijck voor een Huys-waerd in sijne Bed-steden en Kamers / om datse seer bijten / en wanneer mense aen stucken douwt / laten sy een stanck achter / op de manier van den Duyvel / daerom moet men

men sulcke lasten al mede uyt den Huys bannen; want dese sijn veel ergher als de Vloyen.

Sy onthouden haer in de reeten van de Bedsteden/ daer kruypen se des nachts uyt in 't bed/ en knaghen den mensch aen het lijf/ ja suygen hem het bloedt uyt/ ghelijck een Egel.

Als men dese beesten nu verdrijven wil/ plagh men de Bedstede uyt malkander te nemen/ en alle de voegen met Alssem-water te wasschen/ oock 't geheele Leger van buyten en binnen/ onder en boven.

℞. Alssem/ Boom-oly/ Ruta/ koocktse met malkander in water soo langh tot dat het water gheheel in-ghesoden is/ seyght den Oly daer van/ en mengh Verckens-smout daer onder/ en smeer de voegen daer mede.

Eenighe seggen wanneer men eenighe Haringhs-koppen aen een snoer hanght/ en onder het Bedde-goet in het Bed-stroy leght/ soo sullen de Weegh-luysen wegh gaen.

Neem Zee-ajuyn en Luyskruyt even veel/ en een lepel Edick/ stoot het onder malkander/ en smeer de voeghen van de Bedstede daer mede.

Item/ neem Cucumer Sylvestris en weeck Peck/ maeck daer Salf af/ bestrijckt de plaetsen daer mede daerse sijn/ men magh oock oude Boom-oly/ een weynigh Kalck en Swevel daer toe nemen.

Of neem Hennip-steelen/ sonder kruyt en zaet/ en leght het in 't Bedt.

Neem Runder of Bocks-gal/ leghtse in Edick en gewreven Zee-ajuyn daer in/ en bestrijckt de reeten daer mede.

Groen Koriander-kruyt doodt de Vloijen en Weegh-luysen/ indien men het selve onder de kussens leght/ of siedt het in Zee-ajuyn/ en besprenght de Bedstede.

Het XLII. Capittel.

Van de Luysen.

Luysen sijn boose muysen/ op de kop/ aen het lijf/ en in de kleederen: men krijgtse van quade wolle van doode Schapen die van selfs gestorven sijn/ en daer af genomen.

Neem voor twee penningen ghestooten Swavel/ twee penningen gestooten Vlierbessen/ en een stuck Bocken-vet/ laet het vet smelten/ en roer de Swavel en Bessen daer onder dat het een salve wordt/ daer men over den anderen dagh nae de bade mede smeeren sal. De Luysen konnen gheen Swavel lijden/ indien men gheen Bocke-vet hebben kan/ sal men 't mergh van Osse-beenen nemen: dese salf is goet voor Luysen en Neeten/ en oock voor ruydige hoofden der kinderen.

Item/ wanneer men het hayr met Spijck-oly of Knofloocks-sap smeert/ soo loopen sy gewaldigh daer van/ maer men laet sich duncken dattet voor 't hooft niet goet sal sijn.

Neem gepulveriseerde Nigella, menghter Verckens reusel onder/ borstelt het hayr daer mede/ dit verdrijft Luysen en Neeten: of brandt de Nigella tot Asch/ maeckt een Loogh daer uyt/ en wascht het hooft daer mede.

Neem Quicksilver in de handt/ met nuchteren speecksel/ menght het/ en doetter een ghebraden of verrotten Appel by/ meng het wel onder malkander/ en smeert het op 't hooft.

Neem Quicksilver en wit van een Ey/ tempert het door malkander/ en maeckt een gordel van wollen laken/ en doet daer schoon linnen van buyten om/ en bint het om 't lijf.

Als men Luysen in de kleederen heeft/ neemt men een penneken met Quicksilver en naeyt het tusschen 't voeder/ de Luysen vergaen.

Braedt Quicksilver met Speck in een pan/ en smeert het lijf daer mede/ soo vergaen de Luysen.

Wascht het hooft met Looge daer Alssem in gesoden is/ en bestrijckt het hooft met Oleum spia.

Het hooft met Aluyn-water gewassen doodt de Luysen en Neeten/ en is goet tegen 't jeucken in den grondt.

Beta of Roomsche kool/ rauw gestoten en op 't hooft gesmeert/ doodet de Luysen/ en maeckt dat die kale en bloote vlecken weder met hayr bewassen.

Sap van Knofloock is goet tegens het uytvallen van 't hayr.

Strijck een weynigh Syvet in de kleeder/ soo loopen alle Luysen wegh.

Het XLIII. Capittel.

Van allerley Muysen, Ratten.

DE Muysen vermeerderen geweldig/ en sijn voor eenen Huys waerdt oock onnutte gasten: Het sy nu Huys-muysen/ Veldt-muysen/ Vleder-muysen/ of Ratten/ of hoe die sijn/ of ghenaemt moghen worden/ want sy doen in de schueren aen het stroy en koorn/ met haer rooven en plonderen seer groote schaede/ wanneer het koorn niet fraey/ vast en op sijn rechte behoor geleyt is. In de Studeer-kamers vernielen sy de Boecken/ oock Linnen/ Wollen/ en etende waer/ als Broot/ Speck/ Kaes/ en andere dingen meer.

Daerom moet een Huys-heer eenighe Katten nootsaeckelijck houden/ oock verscheyden Vallen stellen/ en verscheyden manieren bedencken hoe hy van dese onprofijtelijcke gasten verlost magh worden: Daerom moet ick hier eenigen raet gheven/ daer elck sijn eyghen inventie by doen magh.

Wanneer men haer wat Arsenicum of Mercurium sublimatum in geeft/ sterven sy terstont.

Neem maer een Speck-swaert/ maeckt het met een paer spijckertjes vast/ en bestropt het met Arsenicum en Mercurium sublimatum, soo vreeten sy het en sterven terstondt/ bysonder die groote Ratten.

Asphodelon hebben de Ouden seer in de spijse ghebruyckt en ghegeten/ ghelijck by Hesiodus, Plinius, en andere Scribenten te sien is. Maer huydensdaeghs is het alsoo te schouwen/ dat het nu ghebruyckt wort om de Muysen daer mede om te brengen.

Men kander oock een vangen/ hem een schel aen-hangen/ en dan laten loopen/ soo verjaeght hy de andere. In de Paerde-stallen laten sy haer gaerne vinden/ by het Paerde-voeder/ sy loopen in de Kribben nae het voeder/ het welck voor de Paerden gegeven wort/ en bijten de Paerden in den muyl: maer hanght de Paerden alleenlijck Schellen aen de toom/ wanneer sy die hooren/ loopense wegh.

Menigh ondier wordt oock verjaeght om datmen haer geslacht verbrandt/ daer mede stinckt/ en dat sijne mackers van dien reuck ontfangen. Alsoo is 't met de Rotten oock/ want indien men een der selver brant/ en in een kamer set/ sal alle de rest voor die assche vluchten/ en noyt weder daer in komen/ soo langh die assche daer in bewaert wort/ welck men maer des avonts in een scherf op de vloer neder set.

Haren loop kan men lichtelick mercken/ want als men de selve ghevonden heeft/ smeert men maer Wagen-smeer aen dat gat daerse door komen/ of aen de plancken daerse over moeten loopen/ alsse dit mercken/ blijvense daer niet langh/ maer sy verhuysen en komen noyt weder/ want sy moghen dese Teer niet aen haere pooten hebben/ sy souden veel liever haere eyghen voeten af-bijten/ dan sulcks verdragen

Wilt ghy nu maken dat geen Muysen in huys komen/ soo neem Knofloock en

Alſſem/ſtoot het in een Mortier met malkander/ gieter water op/ dit is de Leem daer ghy mede metſelen wilt/ beſprengh de aerde en die muyren daer mede/ wanneer ſy dit bitter kruyt vernemen/ loopenſe wech. Item ſteeckt de ſchup/ daer men het koren mede omſet/ daer in/ ſoo ſullen de Muyſen en koren-wormen daer niet blijven.

Somwijlen kruypen de Muyſen in het ſtroo onder de Bed-ſteden/ en dat om dat het ſtroy niet ghenoegh uytghedorſcht is/ datter noch eenig koren in is/ waer over ſy des nachts een menſch over armen/ beenen en het aengheſicht loopen/ waer door ſommige menſchen verſchricken/ en byſonder Kraem-vrouwen: Om deſe ſchrick te verjagen/ ſift men as op 't Bed-ſtroo/ deſe reuck konnen de Muyſen niet verdragen/ maer ſijn gedwongen te retireren.

Tegen de Ratten neem Arſenicum, geſtooten glas/ Weyte-meel en Wolfs-wortel/ welckers kruydt witte melck gheeft/ menget te ſamen/ ſet het wech; de Ratten ſullen daer terſtondt achter weſen om het Weyte-meels wil/ maer het ſal haer qualijck bekomen.

Of men neem geſtooten glas/ mengende 't ſelve met vet van gebraden ſpeck/ het welck men ſet daerſe komen.

Om Ratten te vangen/ neem men een Ton vierendeel vol waters/ daer legt men een ſteen of yetwes in/ dat een weynigh boven 't water ſteeckt/ over die Ton ſpant men een Troms-vel of Pergament/ daer ſtroyt men Meel of Hennip op/ daer eten ſy van/ als dit nu ſommige dagen geduyrt heeft/ ſnijt men een kruys in het midden van dit Vel/ leggende daer aes op/ als te voren/ dan ſullen ſy na hare gewoont loopende daer door in 't water vallen/ waer door ſy na de drooge ſteen/ of 't gene maer effen boven 't water ſteeckt ſwemmen om droogh te weſen/ want daer is geen kans om uyt te komen: Dan beginnen ſy malkander om de drooghe plaets te bijten/ want niemant gaerne verſuypt; dan meynen de bovenſte datſe malkander om den vetten buyt bijten/ komen daer na toe/ en eten van 't ſelve ſop.

Daer is niet ſoo quaet/ of 't heeft weder yets goets: Men ſeght dat de Muyſen 2. of 3. maenden te voren een Bouwvalligh out huys konnen mercken/ daerom vliedenſe: Als nu ymant in ſoodanigh huys woont/ daer menichte van Muyſen in plagh te weſen/ en merckt dat de ſelve al te mael vertrocken zijn/ dan moet hy op-paſſen/ den val is na by.

Men neem een ketel half vol water om Muyſen te vangen/ daer ſtroyt men Semel in/ ſoo dat het water niet kan gheſien worden; oock ſtelt men een planck aen de ketel daer de Muyſen opklimmen/ alſſe op de ketel zijn/ ſienſe deſe Semel/ waer over ſy meynen dat dit altemael Meel is/ ſpringen daer in/ daer na iſſer geen uytkomen voor haer/ om de gladdigheyt van het Metael.

Oock leght men een houtjen over den ketel daer een Teyljoor in het midden met twee Naelden vaſt leydt in ſijne balans/ daer in 't midden gebraden Speck op leyt/ de Muyſen loopen nae de Teyljoor/ en alſſe maer effen de balance paſſeren draeyt de Teyljoor om/ dan rakenſe in 't water/ en de Teyljoor komt weder op ſijn eerſte plaets/ maer 't Speck moeter vaſt op met een kleyn ſpijckertjen gheſet worden. Ick heb met deſe ſtreeck ſomtijdts wel 20. of 30. Muyſen op een nacht gevangen.

Item neem een lepel vol ongheleſchte kalck/ twee lepels Weytemeel/ en een lepel ſuycker/ wel door malkander geſtoten/ en water daer benevens gheſet/ want op een goeden maeltijdt moet een goeden dronck weſen/ want ſoo haeſt de kalck in 't lijf is moetenſe drincken en dan ſtervenſe/ Arſenicum kan noch ſomwijlen met drincken gebetert worden/ gelijck is dickwils geſien heb.

In de huyſen der Alchimiſten vint men geen Ratten noch Muyſen/ want ſy den roock der Metallen niet konnen verdragen: Schoon genomen datſe in ſoodanige huyſen van te voren geweeſt waren/

ſoo

soo moetense voort / wanneer dit werck begint.

De Muysen seght men souden van sout swanger worden / waerom men haer van 't sout keeren moet. Daerom is 't dat de muysen de Inwoonders wel eenige Eylanden hebben doen ruymen / om datse de gelegentheyt van 't sout hadden.

Het is daerom soo vreemt niet / dat de Ouden yemant quaet wenschende / op dese manier vloeckten / dat u de Muysen bijten moeten.

Item wanneer men merckt wat de muysen gaerne eten / soo doet men daer maer gebrandt Loot / of Quicksilver / en Christ-wortel daer onder. Pilsen-zaet / gelijck ick daer boven ghseydt heb / is voor haer oock een quaedt vergift / want wanneer sy 't selve eten / sterbense.

Bestropt de gaten of Muysen-hoolen met eycken assche / soo krijgen de Muysen een rudige huyt daer van / en sterven. Gepulveriseerden Alant-wortel doodt de Muysen.

Van de Mollen.

Men plagh des morgens vroegh / middaghs en des avonts tegen de wint te graven / daer kan men op haer letten / en achter haer met een schup of spade komen / want alsse ymant gewaer worden / retireren sy na de hoolen diese van te voren ghegraven hebben; daer trapt men dan achter en smijt haer met de schup boven op het Lant / want sy konnen soo haest niet weder in de aerde komen. Mijn Vader hadt een swarte kat / welck alle de Mollen konde vangen die in den Tuyn waren / sy beetse wel doot / maer woudse niet eten / sy bracht de selve midden in den Keucken / op datse van een yder beschouwt mochten worden.

De Vleer-muysen of Speck-muysen zijn oock een wonderlijck schepsel / want het zijn gheen oprechte muysen / of gheen oprechte Vogels. Plinius seyt datter geen Vogel is welck Tepels en melck heeft / als de Vleer-muys. Men leest / als Alexander over den Indus met sijn Leger trock / dat hem oock onder andere onghedierten een grooten hoop Vleer-muysen teghen quamen / soo groot als Duyven / welck het krijghs-volck seer moeyelijck waren. In America heeft men oock grooter Vleermuysen als by ons / dese souden de menschen in 't Voorhooft en Teen bijten / als sy slapen.

Indien men roockt met het kruydt Hedera en Epheuw / so wordense verjaeght.

De Platanus is een Boom / welckers tacken aen een Deur of Venster gehangen zijnde / beletten datter geen Vleer-muysen in komen / soo seer wordt desen Boom van haer gehaet. Dit weten d'Oyevaers wel / waerom sy tacken van desen Boom in haer nest halen / om dat de Vleer-muysen daer niet in konnen souden / en hare Eyer verderven.

Set een Pan met gloeyende koolen onder 't Dack na de plaets daerse in vliegen / en een aen de ander plaets daerse uytvliegen: werp ghepulveriseerde Swavel daer in / Vitriool / Staf-wortel / Varen-kruyt / vijlsel van Paerts-hoeven / wanneer dat eens of tweemael geschiet / blijvense wech.

Als een Rat eenigh Vee gebeten heeft / neemtse en trecktse / of hacktse ontwee / en leghtse op den beet. Den genen welck van een Rat beseyckt is / 't welck somtijts des nachts in 't Bed geschiet / neem een Pod / doe den selven in een nieuwen pot / set hem op 't vyer / en brant hem tot pulver / men stropt de assche op dierghelijcke schade en vergift / soo sal 't haest heelen.

Als men van een Rat gebeten is / leght men daer terstondt een versche muys op met Sout / of een Vleer-muys Gal met Edick.

Tot besluyt der muysen moet ick noch wat segghen / op dat men sien magh wat den hongher voor een scherp zwaert is / en hoe hy een mensch dwingen kan wanneer hy hem in sijne klaeuwen krijght. Men kan 't oock uyt de groote en sware Belegeringen mercken / ghelijck in Josephus,

Herodotus, Polybius, Thucidides, en ander Autheuren te sien is / alwaer den grooten honger de menschen toeghebracht heeft / datse luysen / muysen / Ratten / Katten en Honden aten / en oock andere onmenschelijcke dingen. Doe Prænesta belegert was / wiert daer binnen sulcken honger geleden / dat een muys verkocht wierdt voor 20. Kroonen / den verkooper stierf van honger om dit gelt / en den kooper behielt met desen muys 't leven.

Het XLIIII. Capittel.

Van Heumskens en Krekels.

DIt goedt is moeyelijck in huys met haer singhen / sy vallen oock dickwils in 't eten en drincken der menschen en vee. Dit ghespoock plagh men alsoo te verdrijven.

Neem gheele Wortelen of Knollen / koocktse / en menghter Arsenicum in / smeertse in die gaten en reeten daerse in sitten / soo stervense. Men moet wel voor hem sien datter niemandt anders van eet. Men magh oock in de Winter wel een bosch Erwitten stroo in de stoof legghen / daer kruppense met hoopen in: Dan draeghtmense in de sneeuw of schudtse in 't water / sy konnen geen koude verdragen / daerom kruppense in 't hoeckjen van den haert / by de Backers Ovens / of stooven. Oock neemt men ghekoockte Erwitten / en doeter gedoot Quicksilver in / 't welck door malkander geroert wort / en dat in de reten gesmeert so moetense sterven. Wanneer men haer met ruyte roockt moeten sy oock sterven.

Sommige seggen datse meerder groeijen als men haer brant / maer ick heb het tegendeel wel bevonden / datse achter bleven als men haer begon te branden.

Men heeft dit goet niet alleen inde huysen / maer oock op 't landt / sy doen de Ackers oock groote schade.

Het XLV. Capittel.

Van de Vliegen.

DE vliegen zijn veelderley / als paertsvliegen / Honts-vliegen / &c. Ick gae niet na haer natuyr / maer ick leer alleenlijck hoe men dit goet weeren mach.

Men seght wanneer men een staert van een Wolf in een huys hanght / datter dan geen Vliegen in sullen komen. Oock heeft men Vlieghen-glasen daermense in verdrenckt.

Men verjaeghtse oock met het kruyt en zaedt van Nigella / wanneermen dat roockt / Item met Nardus-zaet en Alssem / als men daer mede roockt / Item met den roock van Galbanum.

Item met Swavel / Peck / Storax / Ruyt en diergelijcke.

Item men pleeghse oock met Arsenicum / daer melck opgegoten was / te dooden: Maer men moet alle eten en drincken toedecken / op dat de doode Vlieghen daer niet in vallen / en door dese gelegentheyt yets van de menschen mocht genooten worden.

Men neemt oock een pot daer onder een gat in is / en bint een sack om den pot / en bestrijckt den pot inwendigh met Honigh / wanneer daer Vliegen ghenoegh in zijn / treckt men den sack toe / en schud de pot datse onder door de pot in de sack vallen / dan dootmense.

Neem de Klaeuw van de slincker-voet van een Muyl-Ezel / en maeck een roock daer mede / soo wijcken de vliegen: Doch dat geen swangher Vrouw desen roock in de neuse komt / want sy soude het Kint in Moeders lijf dooden.

Sied de wortel van Yser-kruydt in water / en bestrijckt daer mede deuren / vensters / de muyren en alle plaetsen / soo sullense haest verhuysen: Dit gheschiet oock wanneer men Satureia in water koockt en daer mede sprenght.

Item witte Nies-wortel kleyn gewreven / melck daer onder ghemenght / en de

Vliegen voorgheset / maer men moet anders niet laeten om te eten en drincken/ dit neemtse oock wech.

Dese zijn oock seer op de Vliegen gebeten / Gras-mugghen / Mussen / Swaluwen / Spinne-webben en anderen. Cardanus seyt/ wanneer men des Somers een Paert en ander Vee met sap van kurbisbladeren besmeert / sullen de Vlieghen en Muggen niet op de beesten vallen.

Theophrastus leert in sijne Cæleste Medicina, dat men alle de Vliegen die in een Stoof of Kamer zijn/ met eenen Priem in een kringh/ so groot als een Teljoor met krijdt geschreven/ brengen sal. De hemelsche influentie kan sulcken dingh door de Planeten / wanneer die in sonderlinghe Communionibus staen/ en ter selver tijdt wanneer de Priem ghemaeckt wert / natuerlijcker wijse wercken. Daerom moet een welck sulcken wonder toerechten wil/ een goet Astronomus wesen.

Het XLVI. Capittel.

Van de Muggen.

EEn Mugh is een slecht geringh beesjen / doch schrijft Pausanias, dat de Myrsi van de Muggen uyt haer lant verdreven zijn. Ick heb voor etlijcke jaren gesien datter groote hoopen Mugghen quamen / ghelijck Leghers / dan weder een kleynder / dan weder een grooter hoop / dan weder een middelmatige/en vielen om Lubeck / Hamburgh en het Landt van Meckelenburgh, en Brandenburgh/ het Vee aen / vloghen het Vee in den hals en versticktien in een Dorp over de 20. koeijen / en deden groote schade. De ghene welck langs de Rivier den Oder woonen/ moeten haere Wijven en Kinderen met doecken voor de Beeden bewaren: Want sy anders van wegen de muggen niet slapen konnen / oock moeten sy de selve uytroocken.

De selve zijn oock menigerley / groote/ kleyne en middelmatige/ en hoe slechte en geringe Creaturen sy schijnen / konnen sy nochtans de menschen sulcken grooten schade toebrengen / ghelijck oock de Vlieghen / wanneer Godt de menschen door haer wil straffen. Men heeft gesien dat de Duyvel te Spandaw sich in een groote Vliegh vertoonde/ daer hy mede onder gemenght was. Wy lesen in de H. Schrifture / dat Beelzebub den Coningh der Vlieghen is / welck den Coningh Ahasias te raedt nam / waer over Godt soo verstoort was dat hy sterven most. Alsoo hadden de menschen te Cyrene in Libyen een Afgodt / welck sy Achorem noemden / diese tegens de Vliegen aenriepen / gelijck Plinius verhaelt / waerom dit volck seer moet geplaeght gheweest hebben / dit kan men hier uyt wel mercken.

Maer wy moesten niet te verre in de Vliegen verdwalen/en weder tot de Muggen keeren.

Cardanus schrijft / datmen Vijge-boonen op de gloeyende koolen sal legghen/ en daer mede roocken / soo moetense sterven.

Wanneer men een groene Hennip-steel neben sich steeckt / sullen sy een mensch wel met vreden laten.

Als men met Nigella roockt / gaense oock wech: Oock met Nardus-zaedt / Alssem/ Peck/ Swavel/ Rupte/ &c.

Wijdhops-vederen aenghesteecken / en daer mede geroockt in de kamer/ soo worden de Muggen en alle ongediert verjaegt datse noyt weder komen.

Item / als men een Lont aen de bedstede laet branden / sullen de Mugghen daer niet in komen / maer te rugh trecken / wanneerse Lont gheroocken sullen hebben.

Het XLVII. Capittel.

Van de Motten.

MOtten sijn de Wormkens / welck in de langh-leggende kleederen / laken / bonten / &c. door-rijten en gaten daer in maken / waerom sy een Huys-heer die veel kleederen heeft seer groote schaede doen konnen / wanneer men onreyn meel tot pap neemt / eten de Motten de Boecken en Papier op.

Als men Alssem / of Anijs / of de Lever van een Bock / twee of drie Ceder-houtjens daer in Citroen-appelen in de kleederen doet of tusschen het goet leght / worden de Motten verdreven.

Indien men ongebruyckten swevel aensteeckt / en de kleederen daer over houdt / sullen sy uyt de kleederen vallen : want dien roock konnen sy niet verdragen.

Als men Mastix / Kamffer / Amber / Mos / aen de kleederen leght / en sonderlingh Syvet / dan worden niet alleen de Motten verdreven / maer Vlooyen / Luysen / Weegh-luysen en andere Wormen die daer in plegen te sijn.

Wanneer men wil dat de Motten en Muysen geen geschreven Boecken knauwen sullen / soo gietmen maer alleen Alssem-water onder den Inckt.

Wanneer men Wijnrude tusschen kleeder en laken leyt / so komender noch Motten / noch Luysen / Vlooyen / Weegh-luysen / &c.

Als yemant een kleeder-kas maecken wil / neem Hef van Oly / latende de selfde op de helft versieden / strijckende daer mede den bodem / alle vier hoecken / en den voet van de selve kas / latende de selve alsoo droogen / soo komter geen mot in / en de kleederen blijven sonder quetsingh / gelijck Cato en Varro melden. Baldriaen-wortel in 't voor-jaer gegraven / gedrooght / en in de kleeder-kassen geleght.

Item Nardus-zaet in een sackjen gebonden / en tusschen de kleeder geleyt / beletten oock de peste der motten.

Wanneer men Wijnruyt tusschen kleeder en laken leght / komender geen motten / vlooyen of weegh-luysen daer in / ick laet staen datse schade doen souden.

Het XLVIII. Capittel.

Van de Meel-wormen.

ALs de meel-wormen u schade in 't meel doen / neemt Sout en Roomsche-kamillen / van 't een soo veel als van 't ander / stoot het te samen / en maeckter koeckjens van / en leghtse hier en daer in 't meel.

Hier mede maeck ick een eyndt / en segh dat het huyshouden een groote kunst is / welck niemant geheel uyt de Boecken halen kan / maer moet daer oock oeffeningh en ervarentheyt by hebben / want den eenen dagh leert den anderen : soo datmen van tijdt tot tijdt dieper in de kennisse van alle dingen raeckt.

VAN DE BYEN.

Het eerste Capittel.
Van der Byen natuer, eygenschappen en manieren.

Plinius schrijft datter een geweest is welck 58. jaren over de natuer en eygenschap der Byen alleen gestudeert en gheleert hadt / en vlijtigh op haer doen gepast / maer hy is noch daer in onvolleert gebleven.

Een Bye sit nimmermeer op vuyligheyt / doodt aes / rotte appels / stinckent vleesch of eenigh verdorven dingh / eet oock niet als het gene soet is / en is een musicael beesjen / vliegende met een schoonen lieflicken toon / en hoort gaerne singen / pijpen / fluyten en diergelijcke: wanneer de Byen swarmen / worden sy niet verstropt als men op een becken klinckt / maer houden haer omtrent het geluyt.

Als een Bye yemant om de ooren vliegt en steken wil / soo kan hy de selve met het pijpen sijnes monts weder te vreden stellen: Daerom noemt Varro de Byen / de vogels der Sangh-Godinnen.

Men kan aen de Byen haest mercken wanneer daer een onweer voorhanden is / want sy vlieghen niet verre van de korf / maer houden haer in huys.

Des morgens vroegh sijnse alle stil / tot datter een of twee een toon van hem geeft / soo haest dat gheschiet / komense van alle kanten met hoopen uytvliegen.

Alsse des avonts weder in komen / isser groot ghewoel in de korf / en vertellen veel van hare dagh-reys / daer na werden sy stil / en brommen so seer niet als over dagh. Dan vlieghter een met een sonderlingh geruysch rontom / daer over swijgense alegader stil.

Sy konnen geen stanck of boosen reuck lijden / geen roode kleederen / droncken luyden die qualijck ruycken / daer is oock niet onreyns in hare korven: want alsser yemant van haer volck in de korf sterft / de selve wort van d'anderen uyt de korf ghe-worpen / haer eyghen mest komt oock niet in de korven / want dat doen sy in de vlucht: want alsser wat onreyns in de korf komt / verlaten sy de selve / of soose daer in blijven stervense allegader: sy moeten droogh staen, datter van boven geen nat op valt / en allenghskens in de korf trecke. Die met haer omgaen willen / moeten haer suyver houden / en nergens na ruycken.

Als 't een natte Lente is / broeyen sy veel jonge Byen: want dewijle sy niet uyt konnen / passen sy op hare jonghen; maer als de Lente droogh is / slepen sy honigh in.

De Byen sijn oock seer toornigh en wraeckgierigh / want als yemant een van der selver slaet of doodt / sullen sy altemael uyt den korf komen / en op hem aenvliegen: ja steken met haren angel soo fel dat sy het leven daer selfs by laeten: Ja alsse recht toornigh sijn / souden sy een mensch of beest doot steken. Ick heb gesien dat een Paert sich tegens een By-stal wreef / waer op de byen alle uytquamen / vallende op 't Paert en andere beesten daer rondom / als Ossen Koeyen / Gansen / Hoender / Duyven / ja op de Ooyevaers / welck boven op het dack haer nest hadden.

Wanneer sy soo vertoornt sijn / moet de geene welck met haer omgaet haer weten te vreden te stellen / want die kennen sy wel en hebben hem lief.

De Byen hebben 4. deuchden: dat is / 1. sy sijn matich / want sy eten en drincken maer na lust. 2. sijnse kuys / want sy vermengen haer niet met malkander / sy suygen hare jongen in de Lente uyt de bloes-

semen / en vroeyen in alle de huysjes van 't was / en zijn seer vruchtbaer / soo datter op een Somer somwijlen 4 of 5 swermen uyt een korf komen; kuysche menschen vermoghense wel / maer hoeren en boeven moeten niet omtrent hare korven komen. Ick heb ghesien dat een eerlijcke Vrouw voor de korven haer met een heele handt vol greep / en dickwils aentasten / maer sy staken niet.

Ten 3. zijnse spaersaem / want altijdt houden sy wat achter tegens de Winter.

Ten 4. zijnse neerstigh / want sy laten niet een dagh doorgaen als de son schijnt / en daer maer yetwes van bloemen / kruyden / boomen en vruchten te halen is.

De Byen leeren hare korven kennen met drie circkels te maecken alsse uytvliegen / oock alsse weder in komen.

Het II. Capittel.

Van den By-hof, of By-stal.

DIe Byen houden wil / moet haer een fraeyen / heymelijcken / seeckeren en laeuwachtighen By-hof toestellen / alwaerse wat vry van de windt zijn / op dat daer gheen Vee of andere Dieren by komen / welck haer den douw ontnemen / en de boomen schade doen / welcke van de Byen bemindt worden: De korven moeten wat van de aerde op een breede planck staen / op dat daer geen Slangen / Padden of diergelijck goedt by kan komen / want sy de selve niet verdragen: boven op moet weder een planck zijn met een afgaend dack / om den regen over de korven henen op d'aerde te laten vallen. De Byen moeten teghens het Oost met de korven staen / op datse des Winters niet te kout zijn / en in de Lente en Somer van die lucht wat verkoelt mogen worden / want sy het meestendeel des daeghs Son moeten hebben. Oock moet de windt wel van haer afghekeert worden / want dan wordense met hare vracht verlet: setmense nae 't Zuyden / dan wordense 's Winters van de Son uytgelockt / en vele vergeten 't weder-komen door de koude / en in de Somer smelt het werck in de korven.

Men sal omtrent de korven in den Herfst graven / en aldaer veel Melissa zaeyen / want dit kruydt beminnense / en zijn daer gaerne omtrent: Dit kruydt zaeyt men maer eens so heeft men 't selve altijt: men graeft niet diep / alleenlijck steeckt men de aerd' maer wat boven af en werpt het zaet daer in; het tweede jaer dragense eerst zaet. Oock moet men veel kruyden daer omtrent hebben / daer de byen gaerne op vliegen / en haer voordeel daer af trecken / als blaeuwe mers-bloemen / klaveren / saffraen / boonen / mostaert / papaver / groote cassien / saly / goudwortel / majoran / kenler / rosmarijn / ysop / tijm / en andere kruyden meer / die van de byen bemint worden. Men sal daer oock rapen setten / welck in de Lente schoon bloeyen / en de byen groot voordeel doen; sy kruppen in de holligheden van sommighe bloemen / soo dat haer den honigh aen 't lijf kleeft / welcke d'andere byen haer weder af halen.

Daer is oock een struyck daer de byen veel voordeel af hebben / Frangula of schijtbessen-hout genaemt / wassende aen vochtige plaetsen; dit bloeyt eenige weken / en draegt zwarte bessen; dit Hout sal men soo veel mogelick is in den Hof setten.

De By-stallen moeten niet hoog / maer laegh staen / om de wints halven / wat na by huys / so dat de Heer daer somwijlen na sien magh; maer niet te nae by secreten / mes-hoopen en andere quade stanck.

Daer moeten veel gheboomt omtrent wesen / bosschen / tuynen / boomgaerden / velden met klaveren / roosen en andre bloemen: Daer moet loopend of klaer water by zijn / en so na alst mogelick is / op dat de byen niet te veel tijts versuymen met drinken / want sonder water konnen sy niet arbeyden: maer eycken-boomen / olm-boomen moeten om haer bitterheyt daer niet wesen / noch wolfs-melck / want de byen daer den loop van krijgen.

Men set daer oock wel backen met water /

ter/of graeft tot de Wel toe/daer men wat houtjes in smijt op dat de byen daer op sitten en drincken: maer groote wateren sijn onnoodigh/ als een bye verdroncken is/en in de Son geleyt wort/ wort hy weder levendigh.

Daer magh niet veel langh Gras om de By-stal sijn/ want daer vallen de geladen byen in/ en worden een roof van 't gediert dat daer onder schuylt/ oock moeten daer geen hoge boomen by staen die haer vlucht beletten/ oock om dat de swarmen daer niet in souden vliegen/ en qualijck te bekomen sijn; maer daer moeten lage boomen sijn/ als Persicken/ Pruymen/ Kerssen/ Amandelen/ Mespelen/ &c. op dat de swarmen daer in komen/ en bereyckt konnen worden.

De byen moeten aen geen wegen staen daer gangh of drift van Vee is/ maer stil: Oock moeten hare korven niet hooch staen om het vliegen/ want alsse hooch moeten vlieghen wordense van de Swaluwen en ander gediert opgegeten.

Men moet ledighe korven altijdt gereet hebben om de swarmen daer in te doen.

Het III. Capittel.

Van de By-stocken, of Korven.

DE Bykorven sijn tweederley/ staende en leggende: men seght dat de leggende korven wel driemael soo veel honigh geven als de staende/ maer de staende leveren meer swarmen uyt: hoe men de By-korven maeckt is hier te Landt wel bekent.

Als men byen versetten wil dat moet al met voorsichtigheyt gheschieden/ want de byen sijn soo loos datse altijdt hare vlucht hebben willen daerse geset sijn: maer men bedrieght haer/ en doet haer de oude plaets vergeten/ 't welck alsoo gheschiet: men voert haer ¼ uurs of verder van haer oude plaets/ daer blyven sy 5 of 6. weken/ dan hebben sy hare oude vlucht vergeten/ en men kan haer brengen daer men wil.

Indien men de byen uyt quade korven in goede korven brenghen wil/ soo brenght men de quade korf van sijne plaets/ en setter een goede in/ maeckter een berdt in/ en snijdt dat ghewerckte met den honigh uyt den quaden/ en set het in de nieuwe/ gelijck het te vooren in den ouden ghestaen heeft/ so vliegen de byen daer op. Ten lesten vint ghy oock den Coning/ set die in een huysken/ op dat de andere byen niet weder verhuysen en wegh vliegen; maer soo de byen in 3/ of 4. daghen arbeyden/ laet haer als dan den Coning los/ dit sal geschieden als de Peer-boomen en andere vruchtbare boomen bloeyen: maer de oude korf moet verre van de plaets en buyten den Tuyn gedragen worden.

Het is niet goet datmen swarmende byen terstont in een nieuwe korf set/ maer alsse een Jaer ghestaen hebben/ en wel droogh geworden sijn.

De gaetjes in de By-korven moeten niet te groot sijn/ op dat des Winters door de vorst den honigh niet te hart wort/ en Somers van de Son wegh druppt.

Het IV. Capittel.

Van de spijse en dranck der Byen, en wat hen noodigh is.

MEn behoeft de byen eten noch drincken te geven/ want sy haer eygen kost van de bloemen en kruyden halen/ welck sy in haer buyltjen datse in 't lijf hebben in de korven dragen/ want als men de byen anatomizeert/ vindt men in haer lijf een kleyn hart buydelken/ vol van subtilen honigh: maer 't is de byen seer goet datse alles na by haer hebben/ 't welck sy verre in de bosschen soecken moeten; in de Winter/ oock in de Lente/ als men merckt datse niet te eten hebben moet men haer wat voederen/ 't welck men met een planckjen voor in de korf steeckt.

Andere houden 't beter datmen in September, als men de byen snijdt/ haer soo veel in de korven laet/ datse des Winters ghenoegh hebben om te eten/ soo datmense

menſe niet voederen derf: Want ſommige houden 't daer voor / datſe van 't voederen luy worden / en daer na ſoo wel niet arbeyden willen / want laet men haer wat te veel / dat ſelve kan men in de Lente wel vinden / en met haer deelen.

Men ſeght dat den Tymus voor de Byen ſeer goet is / datſe daer veel Honigh van krijgen.

Venckel / Thymus / ſeght men dat veel Honighs geeft / en veel junge Byen voortbrengen / ick houde oock veel van rooden Klaver. Florentinus houd veel van Salp / Venckel beminnen ſy ſeer / daerom ſal men haer veel der ſelver in den Hof zaeyen: Als oock Vygenboomen ſetten / want de Byen ſuygen aen de Byen dan werden ſy geſont.

Het gebeurt ſomwijlen datter veel boomen in een boſch ſtaen daer gheen bloeſſem op is / en nochtans zijn de Byen daer het meeſtendeel van den dagh in de ſelve Boſſchen. Daer valt een douw op deſelve boomen / dat de bladeren daer uyt ſien als verniſt / daer krijgen de Byen Honigh van: maer de Schaepherders hebben niet gaerne dat haere Schapen dien douw op 't Velt eten / want ſy ſeggen dat de Schapen daer van ſterven.

Het V. Capittel.

Hoe men de Byen wachten ſal.

DE Byen hebben niet gaerne datmen veel by haer komt / en haer in den arbeyt ſtoort / byſonder op den middag: men moet maer toe-ſien dat men haer voor regen en windt beſchut / dat de ſtocken vaſt ſtaen / en niet omgeworpen konnen worden; oock datſe boven wel bedeckt zijn.

De Spinne-webben moet men rontom wech-vagen / op dat de Byen daer niet in blijven hangen en omkomen.

In de winter moet men dickwils na de Byen ſien / daer wel op-paſſen / en haer voor de koude bewaren / en ſtro om de korven binden. Men moet des winters als het ſneeuwt haer de vliegh-gaten met een blickjen daer gaetjens in zijn / ſtoppen / op dat ſy locht hebben / en niet uytkomen: Want als de Son ſchijnt vliegen ſy uyt en komen op de ſneeuw daer ſy bevrieſen / en met groote menighte doot gevonden worden / waer door de ſtocken te ſwack wordẽ.

Het gebeurt wel als 't hart vrieſt dat de Byen op malkander ſitten / en ſo aeſſemen dat den damp ſomwijlen uyt de korven vlieght / welcken damp bevrieſt / dan konnen de Byen geen adem hebben / waerom men de gaetjens in de blickjes met een elſſen doorſteeckt en opent; maer ſijnſe te ſeer toe / ſoo breecktmenſe af / en ſnijt met een mes 't ys af / en ſteeckter wat ſtroo in / of mos / of gras / of bladeren van boomen / maer ſoodanigh dat haer boven een kleyn locht-gaetjen gelaten wordt; men ſet daer een hout teghen op dat het gheſtopte daer niet uytvalt; ſomwijlen laet men met ſonneſchijn de gevangens wel eens uyt / en ſet de gaetjes 3. of 4. uren open / want alſſe de koude ghevoelen kruppen ſy weder in / dan maeckt men de gaten weder toe.

Als de ſneeuw om de korven wech is / magh men de korven wel openen / en laten haer over dagh wat vliegen.

Men moet d'oude Byen / welkmen des winters voedert / en niet arbeyden willen / liever van hongher laeten ſterven: Want luye Byen zijn nergens bequaem toe.

Omtrent Joannis moet men wel op de ſwarmen letten / datſe niet verbreemt worden. In den Herfſt plagh men haer te ſnijden / of het Honigh te benemen op een ſchoonen warmen dagh: En in de Lente voor onſer liever Vrouwen dagh plag men op een ſchoonen dag daer weder na te ſien en de korven te ruymen: Dit geſchiet des morgens eer de Son opgaet / en maecktſe ſuyver: hebbenſe noch wat Honigs over / dat ſelve beneemtmen haer / 't drooge was laet men daer in / om jongen te krijgen / op den avont alſſe altemael in de korf zijn / en 't kout is / ſmeert men haer weder toe / of met mos: Wanneer men de Byen met klaveren beroockt / werden ſy verquickt / en luſtigh tot den arbeyt.

Het

Het VI. Capittel.

Van Byen koopen, of op te queecken.

DE Byen bekomtmen op 3. manieren/ door koopen / swarmen te vangen/en aen teelen.

De Ouden meynden datter Byen uyt doode Ossen wiessen.

So ymant dan Byen koopen wil/ moet het selve niet in den Herfst doen/ want dat is gevaerlijck / overmits de jonghe swarmen selden overblijven na de winter/daerom sy minder ghelden als de ouden. Den verkooper moet daer so langh voor instaen tot dat den Appelboom bloeyt.

Men laetse te voren besien of de Byen oock sterck / ghesont en wel zijn; en soo men de Korf niet wil opmaken / soo moet men het selve aen andere dinghen weten of'er oock veel voor 't gat legghen / en offe van binnen oock seer brommen: want aen den toon kan men wel haest hooren of daer veel of weynigh zijn: Maer wanneer sy stil zijn / blaest men maer door het vliegh-gat / soo beginnen sy al te mael te rommelen.

Daer nae moet men sien offe sieck of gesont zijn/ wanneerse veel swarmen hebben/ en sy selver glat / en konnen sy haren arbeyt doen/ soo zijnse gesont / maer alsse hayrigh en stofachtigh zijn/dan zijn't siecke Byen/ of 't en ware datse seer arbeyden op d'eygen tijdt / want in der arbeyt konnen sy niet fraey zijn.

Men moet haer ouder-kennen / want die een jaer out sijn/ zijn glat/ en glimmen offe met Oly bestreken waren. De ouden zijn ruygh en hayrig / vol rimpel en ongedaen: Doch de ouden konnen beter wercken/ en kennen 't quaet weder beter. Een By wort niet boven 6. of 7. jaren out.

Als men de Byen roockt hoort men oock offer veel of weynigh zijn.

Men vervoert de Byen in den Herfst alsse gekort zijn/ anders valt den Honigh/ en de Byen sterven. Andere willen weder dat het in Martio gheschiedt/ en verevoert worden: als dat geschiet / so stopt men de vliegh-gaten met stroy.

Het VII. Capittel.

Van de Vyanden der Byen.

DE Byen hebben veel Vyanden / als spinnen / muysen / mieren / maden / horsels / roof-byen / wespen / knoflooek/ ajuyn/ roock/ padden/ vorschen / paddenslangen/ ooyevaer/ swaluwen/ byen-wolf/ merder / hegdisse / spechten / beeren / die somwijlen hare neerstigheyt en welvaert benijdende/ trachten van eens anders arbeyt haer te verrijcken / of haer luye gat te vullen.

Daer zijn eenige Byen van buyten onder / alsse besich zijn in de Lente met hare jongen/ dese arbeyden niet/ en eten en singen / spelende lijram leeram / pijpen/ daer nae trecken sy weder henen/ eten en drincken alles dat sy grijpen en vangen mogen/ dat d'anderen met grooten arbeyt vergadert hebben: maer de Byen verdragen dit soo langh tot datter noch ghenoegh voorhanden is: Maer als de koude winter voor den dagh komt / krijgense oorlof/ want sy worden uyt de korven gejaeght/en moeten door de koude omkomen; dan strijcken de Byen alle gaetjes en spleeten toe / op datter geen Roof-vogels door komen.

Om de Roof-byen te vernielen / welcke by avont en ontijden na de swackste korven vliegen/ der selver sueren arbeyt plonderen / haer oock vernielen / alsse niet machtigh genoegh zijn te verweeren: bestrijckt men een ledighe korf van binnen met Honigh / of set in een kleyn tesjen/ of note-schael een weynigh Honigh daer in/ op dat de rovers daer in kruyppen / daer na stop van vooren het vliegh-gat / en steeck stroo aen/ maeckse achter op en versenght haer de vleugels / soo vallense en moetense alle omkomen; ghy moet ondertusschen

de uwe binnen houden / op datse niet mede in 't spel komen.

Men set oock een potjen met Honigh in de korf / daer komense in / daer treckt men een doek over en laet haer in 't vyer vallen.

Of men strijckt des avonts het vliegh-gat met honigh / daer komense 's morgens te 8 uren by / dan slaet men haer doodt / want sy hebben nergens quartier.

Men stopt oock 't vliegh-gat toe / en laten haer 2. etmael in de korf besloten / dan stervense van honger.

Geef uwe Byen Vrouwen-melck in Honigh / so moeten de Roof-byen sterven.

't Alderbeste is dat men in d'Apotheeck een weynigh vliegen-pulver koope / roer het onder Honigh / en set het in een note-schael in den ledigen korf / beneffens d'anderen / wanneer sy dit mercken / blijven sy wel wegh ; men behoeft voor de goede Byen niet verbaert te zijn: want sy sullender niet by komen.

Als de goede Byen soo afgemartelt zijn met de roovers / datse gheheel swack zijn / neemt men witten wijn / en een weynigh Honigh daer in / en slae het door malkander dat de Honigh daer in smelt / legh de korf het onderste boven / en giet dit in de Honigh en Was / so sullen de goede Byen nieuwe kracht bekomen / en de Roovers wel weeren.

Het VIII. Capittel.

Van der Byen arbeydt.

HOe wel de Byen licht zijn / en van de wint altemet gekeert worden / wanneerse nu teghen de wint op-vliegen / nemen sy steenkens in hare pootjens / en vliegen daer mede laegh na d'aerde: Elck is sijn werck fraey afghedeelt watse in / en buyten de korf te doen hebben / eerst soecken sy 't gene naest by de korven is.

Daer na senden sy verspieders uyt waer noch meerder te halen is / wanneer in hare buert alles op is / dan nemen sy bloemen in de pooten / eenighe oock water in de mont / en vliegen alsoo naer huys.

De jonge Byen vliegen alderverst / om Honigh en Was te halen / d'ouden blijven t'huys / haer wort geen onverdaeghlijcken arbeyt opgeleyt / wachtende op hare kinders komst / en op dat sy soo veel te haestigher weder te veldt gaen / nemen de ouden hare kinders het gebrachte goet af / en setten het op hare plaets seer konstlijck daer het behoort.

Van binnen voert het den een na d'ander / die 't opsmuckt / en ordentlijck set / boven maecken sy altijdt kleyne huysjes van Was / daer haer Coningh sit en woont.

Het gheschiet somwijlen datter wat afvalt / en den Honigh en Byen beneden valt / dan stoptmen de buyten-gaten dicht toe / op dat den Honigh niet uytloopt: Maer 't vliegh-gat blijft open / op dat de Byen niet versticken.

Wanneer de Coningh met dese troubel om hals mocht komen / draghen de Byen den Honigh en al 't gene dat goet is haest weder op / want nieuw ledigh werck konnen sy haest maken; daerom sal dat onderste na weynigh daghen haest weder opgemaeckt worden / dat de Byen haren afgangh / beneffens de doode Byen uytdragen mogen / men moet haer van 't afghebroken werck niet nemen / want als men dat doet en denckt sy sullen wel haest ander nieuw werck maken / en 't selve weder vol Honigh draghen / soo werden sy kleynmoedigh / en nemen den Honigh welck noch in de korf is / vliegen daer mede weg / en laten al 't ledige werck daer staen. Dit geschiet in bosschen of heyden dat den Honigh op de aerde vloeyt van wegen het ofschieten: Daer van krijgen de mieren het spoor / en klimmen na de Honigh.

Het IX. Capittel.

Van de Coningh der Byen.

MEn houdt den Coningh alleen voor een Manneken / en de andere Byen voor Wijfkens / maer daer wil ick niet om strijden: Dese komt niet voort als andere

Byen/ zijnde op 't eerst een wormken/ en daer na vleugels krijgende/ maer hy komt met sijne vleughels voort / als een Bye/ hebbende verw als Honigh.

Dese zijn tweederley / gout-geel of lever-verw / en dat zijn de beste / sommighe zijn swart en van menigherley coleur. De Coningen zijn langher als andere Byen/ maer hebben soo groote vleughels niet / maer langer beenen / en sy treden hooger/ sy hebben oock geen hayr of angel: Dan of syse al hadden / ghebruycken sy de selve evenwel niet.

De Byen achten hem seer hoogh / en bouwen in 't bovenst van den korf een slot voor hem/daer hy alleen sit; sy stellen haer leven voor hem te pant; als des Coninghs huys om verre raeckt / brenghense gheen jonghen meer. Men moet den Coningh boven in den korf soecken : Indien hy uyt den korf vlieght/ vlieghense alle met hem uyt/ en brengen hem weder in; valt hy in 't gras/ soo vallen sy met hoopen op hem: Daerom moeter gheen gras omtrent de korven wesen.

Een korf heeft dickwils 2/3/ of 4. Coningen / die men des avonts hooren kan/ als men sijn oor aen de korf houdt : Daer uyt men soo veel swarmen besluyt / als men Coningen hoort.

Elck korf heeft maer een Coningh / de ander gaen met de swarmen wech; maer soo der twee in een korf bleven / most den eenen wech / want elck krijght sijn aenhangh/ en 't werck gaet niet voort.

Als de Byen haren Coningh verliesen/ treuren zy/ en arbeyden niet; ja laten alles over hoop / daerom moetmen haer een nieuwen Coning geven. Alsser veel Byen in de korf zijn /en weynigh uytvlieghen / dat is een teken van den dooden Coning: Jae sy resolveren somwijlen met den Coningh te sterven / het en waer men haer te hulpe quam; alsse soo flaeuw zijn / moetmense water met Honigh gemenght gheven / dan krijgen sy hare krachten weder: Binnen 14. daghen broeyen sy weder een jongen Coningh/ welck men kennen kan of hy goedt of quaedt is. Indien men een Coninghs huysken toe vindt / soo is den Coningh daer in / die sich daer uyt bijten moet / als een kiecken uyt de schalen. Is 't huysken voor open / soo is 't een goeden Coningh / maer als 't van ter zijden open is/ is 't een quaden siecken Coningh. Het gebeurt wel dat men den Coningh uyt het huysken snijden moet / dan snijt men het werck rondtom hem af: men smeert den nieuwen Coningh achter met Honig/ dan suygen sy hem / en krijgen soo kennis aen hem / Ja somwijlen / alsse hem noch niet kennen/ jagense hem wech.

Het X. Capittel.

Van de ordeningh der Byen.

DE Byen welck met gerustheyt in een huys woonen / en elck maer een verscheyden kamertjen hebben / wijsen een Politie van de regeering des geheelen werelts aen: Sy houden haren Coningh in alle eer / besorgen hem van haren arbeyt/ op datse in vrede leven onder sijne beschermingh: Als hy oudt werdt / verstooten sy hem niet / maer heffen en beuren hem in sijne kranck-altaer / tot dat hy sterft / en als hy doot is/ treuren sy en vergeten haer werck en voetsel.

Haer regiment is een Monarchie/maer geen Democratie/ of Aristocratie/ sy hebben maer een Coningh diese altemael onderdanigh zijn / ghelijck de Soldaten een Velt-heer; elck wort van desen Coningh 't werck gegeven daer hy best toe dient/ en daer seyt niemant teghen / maer volbrengen haren last met groote wackerheyt.

Het gebeurt datter oneenigheydt onder dese vreed-lievende beesjes is / alsser twee Coningen in een korf zijn/ want elck heeft sijnen aenhangh/ en dan staet'er een fellen oorlogh op; maer om desen oorlogh te eyndigen/ geeft men haer Mede/ dan worden sy dickwils gestilt; indien 't selve niet helpen wil / neemt men den slechtsten Coningh daer uyt.

Het

Het XI. Capittel.

Van 't Swarmen.

SOo haest het na de Lente warm begint te worden / gebiet den Coning sijne onderdanen / datse uyt de Poelen / Putten / Fonteynen water halen / en uyt der wilden boomen bloessem halen / daerse alles in hare korven van maken / en jonge Byen maken / daerse op passen / en haren Coningh alles toe brengen datter van noode is / om haer te commanderen daer sy van den morghen tot den avondt naerstigh op passen / laetende niet onversocht daer sy voordeel van trecken.

Als nu den Coning soo rijck van Byen en Hofgesind' is / soo treckt hy een Soon of twee voor haer op / daer mede sent hy een leger uyt / haer mede nootdruft van honigh en werck gevende.

Maer eerse van hem gaen / heeft hy sijn fourier / welck een plaets voor den jongen Coning soeckt / daer sy hem meynen in te voeren / te eeren en dienen als den ouden: sy vliegen na holle boomen / en andere gaten / aen kercken / huysen / struycken / boomen / &c. daer de fourier wijst / die den Coning volght / en de Byen den Coning. Als dese twee fouriers den Coning tusschen beyden in sijn rijck gebracht hebben / keeren sy weder tot den ouden Coning / hem de reys verhalende.

Men moet wel op 't swarmen passen / en alsse uyt-vliegen met het geklanck van een becken locken / op datse soo wijdt en verstroyt niet vlieghen souden / maer wat na by blijven / op datmen haer in 't gesicht hout: met smijt daer oock wel aert en water onder: men moet veertien dagen voor en na Joannes op passen / want dit is den besten swarm-tijdt / de later swarmen sijn soo goet niet.

Wanneer een swarm aen een struyck of boom hanght / strijcktmen met een groen meytjen de Byen in een ledige korf / en als den Coning daer in is / komen alle de Byen daer in / anders vlieghense weder wegh: met wat een ghebrom vlieghen de Byen tot datse haren Coning in rust hebben.

Als de Byen voor-middagh uyt-trecken / blijvense maer een uur op een plaets / want sy hebben tijdts genoegh om vorder op die dagh te reysen.

Eenige bestrijcken de by-korf / daer de swarm in komt / met By-voet / eenige met Melissa en groenen Venckel / om datse daer blijven souden.

Maer als de Byen een uur of twee namiddagh swarmen / blijven sy op een plaets / want sy dorven soo laet nae gheen ander herbergh reysen; maer op den morgenstont gaense weder henen.

Al te groote hitte / en den donder belet het swarmen der Byen oock wel; als oock den wint / regen en koel weder.

Als de jonge Byen met hoopen buyten de korf leggen / dat is een teken datse voort willen / maer somwijlen kan dit noch wel acht dagen aenloopen: Luystert daerom des avonts tusschen acht en negen uren aen 't vliegh-gat / en soo ghy de Moeder hoort singen / denckt dan dat den optocht geen drie daghen dueren sal. Item als de fouriers uytgesonden worden / dat is oock een kort teken.

Als de Byen met groote menighte uyt de korf vlieghen / en weder in gaen / soo is 't een teken dat den Coning vlugh is / en sy haest vertrecken sullen.

Alsse somwijlen haren Coning verliesen / treckense wel weder in de korf by de ouden: Maer des anderen daeghs moeten sy weder voort / en swarmen.

Als de Byen niet swarmen / komt om dat de luyden veel honigh in huys hebben.

Of dat de Huys-swaluwen hare jongen daer mede voeden.

Of dat omtrent veele Dorpen veel Vee en Schapen sijn die de bloemen af eten / soo dat de Byen haer contentement niet konnen krijgen / maer daer veel bloessem valt daer swarmen de Byen wel.

Als een korf drie of vier swarmen gegeven

ven heeft / soo dat de laetste kleyn is / doet de kleyne swarm weder in de korf by de ouden / soo legghense des Winters warm / want hoe der meer Byen in een korf sijn / hoese door hare broeyingh op malkander des Winters minder in den korf bevriesen sullen.

Wanneer men besorght is dat de swarmen wegh vliegen mochten / soo stootmen groote Rosijnen / en menght een weynigh Thymbra of Satureia daer onder / en maeckt Masse daer uyt / en leghtse in de korf.

Sommighe schudden de Byen in een sack / van grof oudt Lijnwaet gemaeckt / maer daer moet geen Meel aen hangen / met een tackjen met bladeren jaeghtmen de Byen daer na toe.

Tegens de swerm-tijdt moet een Byhouder alles gereet maecken / tot de selve studie noodig / te weten / sijne huyve om op 't hooft te setten / sijne handtschoen / welck hy vast om de wambays-mouwen binden moet / daer toe sijn seef / een bos vederen / een sack om in te schudden / gelijck te vooren geseyt is / sijne breede houte gavel / welck voor aen beyde de enden ghespits is / datmen den sack daer aen maecken kan om van pas op en toe te houden datter de byen in komen / desen sack moet men alsoo mette gavel onderhouden / en tegen den tack daerse aenhangen slaen en schudden / en in de korf brenghen daerse woonen sullen / en de gaten van de korf met loof stoppen.

Wanneer men met de byen omgaen wil / gelijck geseyt is / moetmen sich wachten voor alle onreynigheyt.

Alsse nu beginnen te swarmen / moet men met een becken onder een laeghen boom klincken / op datse aen dien boom sitten. Sommighe loopen oock een stuckweeghs voor heen / en houden haer een tack van een boom voor op den wegh / maer de byen sijn qualijck te houden alsse voort willen: maer wanneerse voort willen / moetmense met aerd' te werpen weder te rugh jagen.

Men kan dit volck al te moetwilligh sijnde / met den honger wel temmen / wanneer men haer een nacht met den sack aen een boom in den regen hanght / of de Coningh in een gevangenis setten / daer hy sich selven uyt-bijten moet / of de onderdanen moeten 't doen.

Strijck om Philippi Jacobi buyten voor de korf aen 't vliegh-gat schaeps-melck / eens drie of vier mael / soo swarmen sy te vroeger.

Indien men een vlacke schotel met honigh en was in koudt water gedruckt een vinger diep / by de korven set / soo sullen de byen seer swarmen.

Het XII. Capittel.

Een salve dat de Byen gaerne in de korven woonen.

NEemt kamfer / myrren / byen-kruyt / roer honigh in goet weyten-bier dat het dick wort / en schaef dan de vier stucken daer in / en besmeert dan de korf inwendig mede.

Of neem soete Landt-wijn / of goede Rijnsche-wijn / nae dat ghy veel maecken wilt / meete die tamelijck oudt is / bye-wortel die tamelijck soet is. Sommige nemen oock een handt vol Saly in de Sonne ghedrooght kleyn ghewreven / Suycker Camerinde / langhe Peper / wat ghy niet hebt / kond ghy in de Apotheeck halen / en andere lieflijcke bloemen meer: stoot het onder malkander / en wanneer het kout ghworden is / doet het in een Glas of een nieuwen Pot / set het in de Son / en roer het dickwils om. Daer mede bestrijckt den stock boven in 't hooft inwendigh en uytwendigh om het vliegh-gat.

Het XIII. Capittel.

Van de Byen te snijden.

SNijdingh der byen is wanneermen met haer deelt/ en snijdt/ en van haren ghemaeckten honigh wat wegh neemt / en haer so veel laet houden alsmen wil/en gist datse tot den toekomenden Lente genoegh sullen hebben / om haer selven te voeden. Men snijdtse oock wel in den Herfst en in de Vasten / maer in den Herfst neemt men soo veel honigh niet als in de Vasten: daer sijnder die de Byen in de Herfst niet nemen / maer laten het altemael tot den 21. Marty, hoe veel te meer sy dan overigh hadden / hoe veel te meer sy geven mosten: want dan sijnse uyt de Winter en uytghevoedert; want sy dan al begonnen hebben weder in te slepen / daerom kan men op den selven tijdt sekerste snijden / dan kan men haer niet lichtelijck te veel nemen / dat sy daer na selfs van doen hadden. Ick heb oock voorder ghesien dat goede Byhouders d'oude Byen in den Herfst/ en de jongen eerst in de Vasten gesneden hebben.

De Slesiers snijdense driemael/ om Jacobi, Michaëlis en Gregorii, in summa het gaet met de Byen als met den Ackerbouw / Tuynen en Wijn-berghen / maer verstandige luyden snijden eens in 't jaer.

Als men in den Herfst snijdt/ moet men wel op de jongen passen die noch geen jaer gestaen hebben / men moet sien of de selve soo veel hebben daerse mede over konnen winteren/ indien niet soo sal men haer met raedt en daedt helpen.

Het beste helpen is / datmen de jonghe Byen/ alsoose veel wercks hebben en weynigh Byen/ om Martini by een anderen korf in-stoot: want sy moeten doch anders doodt vriesen / en hoese meer in een korf sijn/ hoese warmer sijn.

Het XIV. Capittel.

Van 't steken der Byen, om de selve voor te komen, of te genesen.

OF wel de vinnigh-stekende Byen de beste sijn/ so is nochtans haren angel en steeck soo fenijnigh/ dat het vleesch opswelt daerse gesteecken hebben. De Byen steecken den eenen Mensch veel meer als den anderen / om datse den eenen meer beminnen als den anderen. Indien yemant een Bye by de By-stal druckt of treedt/ soo salder terstont een anderen by komen/ en haer maet te hulp komen / en daer een steeckt sal een ander toe-vlieghen / en ten laetsten sullen sy met hoopen komen / om al gelijck een doel op de selve plaetse te steken: voor desen is geen beter raedt als dat hy sich van daer packt/ eer hy meer vyanden op den hals krijght. De Byen sijn vyanden van swarte en roode verwe / als oock van een dronckaert na Bier ruyckende / Salf / Ajuyn / Knofloock / want hy is soo wellekom als den hont in 't vleeshuys; daerom moet hy sich van daer packen.

Eerstelijck sal hy besorgen dat den angel daer uyt komt/en de selve wegh krabt/ soo men de selve op staende voet daer uyt kan krijghen sal de quetsure niet swellen.

In eenen nacht geneest het / maer aen den eenen veel beter als aen den anderen.

Item / Ibisch-blader / 't is een hoogh kruyt / in der handt genomen / en 't sap daer uyt gestreken/soo swelt het oock niet. Item wilde Poley gewreven / en daer op gesmeert.

Item/ Pappel-wortel kleyn geknauwt met de tanden / in Edick ghedaen en daer aen gestreken.

Byen en Wespen hebben een boos vergift: wanneer men van haer ghesteecken is / neemt men een kout Yser / of Steen/ daer nae leght men Bolus Armenicus en Cam-

Camphora met Roosen-water daer op.

Vlier-besien kleyn gestooten en aen gedaen / sijn goet tegen de steken van Byen en Wespen.

Die Hierarchiten/dat is / die een Edelgesteent by hem draeght / steken de Byen niet.

Wrijft de handen met Bier-kruyt of Venckel / soo steken u de Byen niet. Dit heb ick ghesien van By-meesters / welck mijne Byen setten of korten.

Item / neemt Vrouwen-melck/wit van Eyer/Roose-water / van elcks even veel/ en leght het daer met een doeckjen op : dit is goet voor den steeck van Wespen/Hommelen/Horsels/ &c.

Wanneer de Byen in 't steken yemant den Puls-ader raken / dat doet hertlijck wee / soo dat men daer sieck aen wort : het vergift in de Puls-ader smert niet.

Koey-mest in Edick geleyt/en warm op den steeck/ suyght de pijn uyt.

Die veel jonge Byen hebben wil / neem Terpentijn in een schotel / en giet water daer op / het sap daer van giet daer na in honigh/ en gevet haer te eten / soo trecken sy veel jongen.

Het XV. Capittel.

Van Honigh.

HOnigh is een seer nootsakelijck dingh tot de spijse en meestery / want het is een edel sap des Hemelschen dauws / dat de edelste deucht van alle dingen heeft / het maeckt lust tot eten / reynight / wischt of/ opent / is goet voor een vervuylde maegh/ voor de Lever en alle gheleden : Maer te veel honigh gegeten is quaet. Die warm broot met koeck eet / en daer terstont op in 't Badt gaet / die sal vastelijck haest sieck worden / maer wil yemant honigh sonder schade eten / soo strijckt hy een weynigh boter op het broot of semel / en strijckt daer na een weynigh honigh op / soo schadet hem niet.

In de Stadt Heraclea in Pontus was honigh / die daer van at viel terstont op de Aerde neder / en storf jammerlijck.

Het is in de Byen te verwonderen / dat sy alsoo den Honigh soecken / te samen draghen en maken konnen / welck Godt eerstelijck in den douw des Luchts gheschapen en daer in ghelept hadt / datmen oock hier namaels / gelijck oock de Suycker in 't Riet gevonden / gelijck men noch hedensdaeghs in India en Arabia, dat het gelijck een sout van de boomen om de bladeren daer onder hanght; daerom Virgilius seyt / dat den honigh van soete dingen het aldersoetst is.

Het XVI. Capittel.

Van Wasch.

HEt Wasch is als de Geest of Warm van honigh / als 't selve gesuyvert/ gereynicht en ghesmolten wort / is 't geel Wasch / welck versacht en verwermt/ en is gelijck als een gemeyne materie voor de alder-warmste en koutste Salve en Artzineien. Dan is het een middelmatige temperateur en versachtingh van alle verwarmende/ verkouwende / vochtige en drooge dingen : maer wanneer 't selve te langh by de honigh is / verderft het den honigh : die daerom rechte en goede smakende honigh wil hebben en behouden / neemt de selve haestigh van 't Wasch wegh / en laet de Son de selve uyt-drijven.

Dit is dan sijne natuer en eygenschap dattet op alle vochtigheden swemt/ en soo haest het warm is / gaet het niet onder haer / maer blijft boven : want het is vol van des Luchts eyghenschappen / welck van nature licht sijn / en altijdt boven de aertsche en waterige natuer willen : want hoe nieuwer het Wasch is / hoe schoonder het selve is / en hoe lieflijcker het selve ruyckt.

Daer is tweederley wasch : wit of maegden Wasch uyt de natuer; oock ghebleyckt

was/'t welck in Hollant en Moscobia gemaeckt wort: als oock geel Was.

Het XVII. Capittel.

Van de sieckte der Byen.

DIe byen houden wil / moet eenighe Bijgen-boomen in den Hof houden/ want alsse sieck zijn/ halen sy hare gesontheyt weder uyt de Vijghen / maer de Vijgen zijn daer na soo soet van smaeck niet/ alsse te vooren waren.

Als de byen naerstigh wercken / gladt en vet zijn / wel swarmen, en glad werck in de korven maken / zijnse gesont: maer wanneer sy ruygh / hayrigh en verweert schijnen (of 't en ware dat het door veel arbeyt toequam) oock treurigh/ luy en traeg zijn / en onder uyt de korven doode byen sleepen/ en stil zijn/ sijnse voorseker sieck.

Als dit nu gheschiet / seght Columella, sal men haer ghekoockte en gereynighde honigh met kleyne ghewreven galnooten/ en gedrooghde roosen in de korf setten/ dat is haer alle ghesont: Wanneer men Galbanum in 't vyer smijt / soo wordense van dien reuck gesont.

Als de byen malkander plonderen / voert men de swackste partye op een ander plaets / een half mijl weeghs van de voorgaende daer geen byen zijn / soo werden sy weder gesont/ en krijgen een nieuw hert en moedt.

Als de byen swack zijn / en de gesonden op het veldt niet meer en vinden / vallen de stercken met gramschap in de stocken der siecken / en nemen haer den honigh met gewelt / alsoo dat de siecke byen van hongher moeten sterven / alsoo worden door den honger de goede byen / buytgangers: Maer dit kan men wel weeren als men dit by tijts weet.

Het XVIII. Capittel.

Voor de vuyle broedingh der Byen.

DE byen hebben oock een sieckte welk men de vuyle broedingh noemt / zijn gelijck de jonge byen / maer stincken seer/ en is een vuyl vergift / en als een pest: wanneer de ghesonde / en roof-byen dese slechte huyshoudingh mercken / vallen sy met kracht in de korven / nemen haer den honigh/ en verworgen de byen: Neem dan bevergeil en vrijf de vliegh-gaten daer mede / so sullen de vyanden niet eens komen/ want den roock verjaeght haer luyden.

Men segt dat dese sieckte sou komen van doode honden / daer de byen in de voor-tijt op asen souden / oock alsser honden aen de boomen hangen en stincken daer bloessem op is: want als de honden niet jagen willen/ wordense somwijlen aen een boom gehangen. Dit behoort wel expres verboden te worden/en ook alle Roode-roepen belast datse de doode honden op de heyde begraven / op dat de byen daer geen sieckte van krijgen / waer door geheele Dorpen geinfecteert en ontsteken mogen worden.

Het XIX. Capittel.

Van de Wespen, Spinnen, Swaluwen en Muysen, en Horsels, en Molken-dieven.

DE Wespen doen de byen oock groote schade / want sy kruppen in de korven en eten de honigh/ en steken menschen en vee. Sy vangen de byen in de vlucht/ als de Horsels doen / of gelijck een Havick een vogel / en verslindense: Maer de byen zijn haer in sterckte by na gelijck/ daerom weten sy beter voordeel op de korven te doen / en bysonder in den Herfst sijnse quaedt om te verdrijven. Men gaet dan als het reghenachtigh weder is / en giet

heet

heet water in hare nesten dan verbranden-se soo over hoopen leggende.

Om de Spinnen te verdrijven / soo let maer voor en na der Sonnen ondergangh op haer spinnen / en breeckt haer web.

Als de Swaluwen uyt vliegen / brengen sy de Jonghen op een boom / nae by een Byen-stal / de Ouden vanghen dan de Byen en ghevense de Jongen. Dese kan men met schieten en anders haest verjagen.

Des Winters komen de Spechten en Meesen met hare becken in de korven / halende wech datse vinden; Dese moet men met knippen vanghen / daer men Byen-werck en voedtsel aendoet.

De Merder doen oock groote schade: daer teghen bindtmen doornen om de korven.

De Muysen maecken oock nesten in de bye-korven alsse daer in komen / want elck wil der Byen soetigheyt proeven: Maer de Vleer-muysen doen haer gheen schade / dese hebben haer kruys; want vliegense in der Lucht / wordense van de Vogels ghenomen; komense op d'aerde / so zijnse een roof voor de muysen.

De Horsels in holle boomen woonende / of daken / doen oock groote schade; hier is anders gheen remedie teghen / als haer uyt te branden soose in de boomen zijn / en zijnse aen daken / met heet water te branden.

De Molken-dieven of Papiliones verdrijft men alsoo; Men bestrijck de korf met koeyen-mest of ael / soo wijckense / gelijck oock de Spinnen / Hout-wormen / en diergelijcke.

Oock wanneer de Pappelen beginnen rijp te worden / steeckt men des nachts met de Nieuwe Maen een kaers aen / en set die by de boomen soo vlieghense daer in.

Het XX. Capittel.

Van den loop der Byen.

IN de Lent vallen de Byen door hongher op Wolfs-melck / Olm-boomen / en andere ongesonde bloemen / daerse den buyck-loop door krijghen / en met hoopen wech sterven. De remedie daer teghen is / datse dan Ossen of Menschen-pis in een potjen in de korf krijghen: Of dat men haer kernen van Granaed-appelen stoot / en met wijn besprenght / geeft: Of groote Rosijnen met Manna / oock met wijn besprenght / voorleght. Men behoort alle de Wolfs-melck / die men vindt / met wortelen met al uyt te trecken / en wech te werpen.

Het XXI. Capittel.

Waer een By-houder tot sijn werck mede voorsien moet wesen.

EErstelijck met een by-kap of huyf / op dat hem de Byen niet in 't aenghesicht steecken.

Met een paer dicke leedere handtschoenen / daer de Byen niet doorsteecken konnen / dese moet men om d'arms-mouwen vast konnen binden / dat de Byen niet aen de handen of in de mouwen aen d'armen kruppen konnen.

Met een ouden sack die tamelijck wit is / en een wijde gaffel om aen die sack te steecken / en de zwermen daer in te schudden. Item met een bijl / om yets te houwen.

Met twee lange messen / van voren tamelijck breet / aen beyde zijden des punts snijdende / en tamelijck dun / datmen den honigh daer bequaem mede uytstooten en snijden kan.

Oock met twee ladders / de een langh om op de hooghe boomen te klimmen / om

de swarmen daer af te halen / en d'ander om op middelmatige boomen te komen.

Oock met kleyne langhachtighe reyne trochjes / welcke onder een gaetjen hebben / dat men daer een stockjen in steken kan / om de Byen des winters / by noot / Honigh in de korven te geven / bysonder de swacke jonghe swarmen / op dat die over souden blijven.

Oock een aerden reuck-pot / om de Byen upt te roken. De selve pot of Kan moet daer bysonder toe gemaeckt worden / voor scherp met veel gaetjes / dat men 't scherpe punt in de korf steken kan / maer achter wijd sonder gaetjes / en op de zijde maer een gat / om daer vuyrighe koolen / kihn / basten / mest / wijdenhout in te legghen / daer men mede roocken kan.

Daer moet oock een hengsel boven aen wesen / dat men hem daer aen vast houden kan / en onder een breede voet om vast te staen.

Oock met een blaesbalgh / daer mede hy by noot roock maeckt / want de Byen by ghebreck des roocks oock dickmaels daer van trecken / wanneer sy een tijdt aen gelegen hebben.

Oock moet hy altijt in 2. potten kleyne ghehouwen spaenders van boomen hebben / 't een van wijden-boom / en 't ander van kifern-hout / maer men moet niet te veel op een tijt in de Kan leggen: wanneer de Byen geswermt hebben / of wanneer men hem wat t'eten geven wil / magh men wel een kruyck gebruycken / maer boven soo engh / datter de Byen niet in vliegen. Maeck een haeck aen de Kan van voren / om aen te hanghen / soo is hy bequaem: Daer die swarmen zijn daer moet den roock een wijl tijts blijven / anders leggen de Byen dickwils met haren Coningh op de voorighe plaets: Maer wanneer men snijt / soo is een roock-kan beter.

Ten laetsten met eenighe groote / lange en tamelijcke breede moulden / daer men den Honigh en werck in leght: Want in eenigh Was is noch Honigh / dat set men de Byen voor de korven / wanneerse ghesneden zijn / dat sy 't weder in de korf brenghen: Oock noch met een suyvere vederbos / om de Byen van de uytgesneden Honigh te strijcken / want sy willen dickwils niet van den Honigh / wanneer men met haer deelt.

Dit is nu kortlijck ghenoegh van de Byen.

HET

HET BOECK
VAN DEN
WYN-BOUW.

Het Eerste Capittel.

HEt schijnt onervaren luyden vreemt / dat men van dingen handelt / welck al de werelt so seer bekent zijn / maer wanneer sy so verre gekomen zijn / datse tot eenighe kennis ghekomen zijn / moeten sy bekennen datse aen de wetenschap van 't geringhste dingh al veel gelts en tijts verspilt hebben; daerom is 't beter dat men sich aen een ander spieghelt / als selfs leer-gelt geeft / en een anders goeden raet volght / welck met sijn eygen perijckel de proeve van alles ghenomen heeft; hoe sou ymandt uyt der scholen komende / en met gheen boeren-werck omghegaen hebbende / weten / als hy op het Landt metter woon quam / hoe hy met alle Vee omgaen sou / 't en ware hy ymandt gelesen had / of dat hy van sijne Buyren van stuckjen tot beetjen vraeghde. Ick geef sodanige raet / datse my of anderen lesen / en dan noch toe vragen / om recht wijs te worden. Dewijl wy dan van de spijse te zaepen ghehandelt hebben / moeter oock drincken toe wesen: waerom wy den Wijngaert-bouw hier by de handt sullen nemen / om dat broodt en wijn de onderhouding des menschelijcken levens verschaffen; want wijn moet ghegheven worden den ghenen welcke swack zijn / maer moet niet tot overdadigheydt gebruyckt worden.

Het II. Capittel.

Van 't ampt des Wijn-heers.

MEn plagh die Persoonen Wijn-heeren te noemen / welcke wijngaerden laten planten / en de wijn daer van genieten / welcke Godt in sijn woordt bevolen heeft te doen / alwaer hy seyt; Bouwt een wijn-bergh / en eet de vruchten daer van; waerom Godts volck sulcks altijt vlijtigh gedaen heeft: Maer een Wijn-heer moet een vlijtigh man zijn / welck Godt geduerigh om sijnen segen bidt. Daer behalven moet hy hem geene onkosten ontsien / als van mesten / snoepen / decken / &c. alwaer't datter niet af en quam: Want men seght / die een Wijn-bergh bouwen wil moeter noch een in sijn tassche hebben: 't gebeurt dat men somwijlen niet veel profijt van den wijngaert heeft / want selden gheluckense alle jaer. De Wijn-bergen zijn veel schade onderworpen / eerstelijck kan haer de winter-vorst veel schade doen / bysonder wanneer het hout niet gedeckt is. De Mey-vorst / meel-douw / wint / regen / en meer andere toevallen: evenwel moet men hem den arbeydt niet laeten verdrieten / want 2. of 3. vruchtbare jaren konnen het alles weder te recht brenghen. De Wijnmeesters plegen hare Heeren daer mede te troosten / op datse voor d'onkosten niet vervaert souden worden / segghende / Een goet wijn-jaer kan wel seven quade jaren goedt maken; Maer 't valt beswaerlijck

een heele Somer met de buydel in de hant te ſtaen/ en dan in den Herfſt geen vergoedingh van vruchten te hebben: In ſomma alle den arbeydt is wegh/ den hoop te vergheefs. Het gaet met de Wijngaert-berghen als met de Bergh-wercken/ ſoo Godt de Heer daer in gout/ ſilver/ kooper/ loot en tin verſchaft/ dan is 't wel/ maer vint men niet/ dan wordt den Berghman een bedelaer. De Wijn-bergen doen mede alſoo/ wanneer ſy wel willen/ konnen ſy ymandt wel in den ſadel helpen/ wanneer ſy weder niet wel willen/ helpen ſy hem uyt den ſadel/ ja ſetten hem daer wel weder op. Sommighe meynen dat de Wijn-bergen meer komen te koſten als ſy profijts doen.

Doch ſommige Wijn-heeren ſetten aen de Wijn-bergen na hare gelegentheyt allerley Ooft-boomen/ en dencken krijgh ick geen wijn/ ſoo krijgh ick kerſſen/ noten/ appelen/ peeren/ queen/ en ander Ooft/ ſoo datſe evenwel wat voor hare ſorghe/ moeyten en onkoſten bekomen/ hoewel ſulcke boomen de wijngaerden geen groot voordeel gheven: Want ſy benemen haer de vaegh en Son/ die de druyven doen rijpen moet. Het was beter dat ſulcke boomen op een plaets alleen ſtonden/ en niet onder de wijn-ſtocken vermenght. Of het en ware men Amandel/ en Perſicke-boomen ſetten om hare kleyne bladeren/ welcke de Son niet ſeer beletten.

Oock ſal een Wijn-heer kloeck/ voorſichtigh en verſtandigh zijn/ welck hem op den wijn-arbeyt verſtaet/ en weet wanneer en tot welcker tijdt: Item hoe en op wat manieren elck dingh gedaen/ en verricht moet worden/ dat hy den Wijn-meeſter belaſt/ en ſeggen kan wat wel of qualijck gedaen is/ op dat den bergh door den arbeyt gheen ſchade lijdt; want de arbeyders nemen 't gelt/ en vragen daer niet na of ſy haren Heer voordeel of ſchade doen/ als ſy maer hare dach-huyr bekomen.

Oock moet een Wijn-heer ſijnen Wijn-meeſter en andere arbeyders haren loon ter rechter tijt geven/ en 't ſelve met groote beſcheydenheydt; want wanneer ſy den loon te voren wech krijgen doenſe hier na gheen goet. Men moſt haer alſoo gheven datſe met haren arbeyt voort konnen komen/ en doch 't paert by den toom houden datſe evenwel vlijtigh zijn/ en niet over heen loopen/ op datſe daer dra van daen komen/ het ſy tot voordeel van den Wijnheer of niet.

Het III. Capittel.

Ordre van den Wijn-meeſter.

ALſoo den Wijngaert-bouw in ſommige plaetſen van Duytſlant ſeer by der hant genomen wort/ ſoo laten de Vorſten haer daer aen gheleghen zijn/ dat elcks in ſijn Vorſtendom of Graefſchap door openbare patenten ordre ſtelt/ dat de Wijnbergen wel en te recht van den Wijn-meeſter beſorght worden/ op dat ſijnen Heer daer geen ſchade door geſchiet/ welckers ordren in ſoodanige articulen beſtaen.

Ten 1. ſullen alle onſe Wijn-meeſters jaerlijcks op Michaelis aengenomen/ en oock wederom verlof ghegheven worden/ doch datſe by het Druyve-ſnijden/ en ſoo langh de wijn in 't vat is vlijtigh op te paſſen ſullen gehouden zijn.

Ten 2. ſoo wanneer het wijn-leſen gedaen is/ ſullen d'oude Wijn-meeſters alle de wijn-palen uyttrecken/ en fraey te degen leggen/ en volgens de winter over by goet weer de ſelve ſcherpen en ſpitſen/ oock altijdt wel daer op letten/ datſe niet verſleept of verbrandt worden/ veel minder ſelfs ſulcks beſtaen/ en wanneer daer oock mangel aen de wijn-palen komt/ ſullen ſy 't ſelve by tijdts aen onſen Amptman of Bevelhebber aendienen/ welcke de ſelve weder verſchaffen ſal.

Ten 3. ſullen onſe Wijn-meeſters nae uyttreckingh der palen wanneer het wijnhout rijp is/ beginnen haere Wijngaert-kuylen te graven/ en wat voor winter niet geſchien kan/ ſal daer na in het voor-jaer volbracht worden/ na dat het weder 't ſelve toelaet/ deſelve groeven ſullen vijf vier-

endeel

endeel van een elle diep zijn/ en yeder ſtock van den anderen 3.voeten breet/en wijder niet/ de ſelve ſoo veel moghelijck op hare tijt te ſtellen.

Ten 4. ſullen ſy de inlegh-groeven/ en wat te planten is/ ſo veel oock immer mogelijck is voor de Winter/ en wat niet kan gedaen worden ten minſten in't Voor-jaer doen/ en by onſe amptluyden en bevelhebbers aenhouden/ welcke ſchuldigh ſullen zijn haer den meſt op den rechten tijdt te verſchaffen/ en op hare plaetſen te laten brenghen/ op dat het ter rechter tijdt ghe-ſchiede.

Ten 5. ſullen onſe Wijn-meeſters korts naer Lichtmis/ ſoo 't weer goet is/ en het ſelve geſchieden kan/ beginnen te ſnijden/ en na ghelegentheydt van een yder ſtock/ welck op een weelige gront ſtaet/ en ſterck is 2. booghen/ 3. of 4. knoppen/ daer de ſtock ſwack is/ en op een maghere ſandtachtige gront ſtaet/ als dan op 1. booghe maer 2. of 3. knoppen/ na gelegentheydt des ſtocks af ſnijden/ en alſſe onſe bergen alſoo een jaer langh opghepaſt hebben/ en de gelegentheydt geſien/ ſullenſe ſelfs wel weten en mercken konnen hoe veel de ſtock verdragen mach/ en ſich in 't ſnijden daer na richten/ op datſe niet te veel of te weynigh doen/ en alſoo onſe ſchade voorkomen mogen.

Ten 6. ſullen onſe Wijn-meeſters altijt tot vorderingh onſer Wijnbergen ſodanige ſoort nemen/ welck in ons Landt beſt rijp wort/ en oock wel van de beſte ſtocken ſnijden/ in d'aerde leggen/ om altijt voorraet te hebben van te konnen planten/ doch wel oppaſſen van yder ſtock weynigh te nemen/ op dat de ſtock door al 't rooven niet bedorven wordt/ en daer een ſtock te out wordt/ of uytgaet/ ſullenſe paſſen dat weder een in komt/ en daer over ſullen ſy geen inleghſels/ of knoppen verkoopen/ of het en ware door bevel van onſe Amptluyden/ die hier in/ gelijck in andere ſaken onſe profijt wel ſoecken ſullen.

Ten 7. omtrent Vaſten-avont/ weynig voor of na/ of ontrent mid-vaſten ſo't met het weer op dien tijdt geſtelt is/ ſullen onſe Wijn-meeſters de Wijn-bergen ruymen/ de onnodige waterſcheuten/ welck aen de ſtocken bevonden worden/ ſuyver afſnijden/ daer oock den bergh ghemeſt is/ de meſt van de ſtocken niet aftrecken/ maer met de haeck de meſt ſchudden/ op dat de vochtigheydt te beter tot de wortelen kan komen.

Ten 8. ſullen onſe Wijn-meeſters/ als het den tijt daer van is/ als korts na Paſchen/ doch na gelegentheydt des weders de palen ſteecken/ en welcke ſtocken wat groot en ſterck zijn/ daer ſullenſe twee palen byſetten.

Ten 9. als nu de voorſeyde palen geſteken zijn/ ſullenſe daer voorts ſonder eenig vertoeven de ſtocken aen binden/ en op de bergen tot bogen met een bandt vaſt maken/ op dat de wint de boogen niet heen en weder ſlaen kan/ op datſe ſoo veel minder in Majo/ of anders als het vrieſt/ bevrieſen mogen.

Ten 10. ſullen onſe Wijn-meeſters al voorts na de aenbindingh/ ſoo haeſt het weder daer na is/ den eerſten hack doen/ de harde aerde alſoo morw maken/ want de hardigheyt belet datter gheen vochtigheydt aen de wortel komen kan/ en ſullen doorgaens een houw diep hacken/ oock de paden reyn houden/ en maken datter geen gras om de wijn-ſtocken ſtaet/ noch ruſt hebben mach om te waſſen: Daer oock den bergh ghemeſt is/ ſullen ſy haer reguleren/ als in 't ſevende Articul geſeydt is/ ſy ſullen in regenachtigh weder niet hacken/ dewijl met ſulcke gheleghentheydt daer wederom lichtelijck gras op waſſen mocht; ſy ſullen bevlijtigen/ ſo het immer moghelijck is/ dat den eerſten hack op Walburgis, of ten langhſten 8. of 14. dagen daer na geſchiet.

Ten 11. ſullen onſe Wijn-meeſters korts na Pinxſteren beginnen te hechten/ en wel toeſien datſe de jonghe druyven niet mede inbinden/ want de ſelve ſouden onder 't Loof niet wel rijp konnen worden. Daer en boven ſullen ſy wel letten/ datſe

niet hechten als het regent of nat is / dewijl het loof daer van gemeenlijck verderft en weeck wort.

Ten twaelfden / sullen de Wijn-meesters in sulcke eerste hechte / en sonderlingh oock niet eerder / als men de Druyven kennen en sien kan / alle het onnutte / sonder quetsingh van het andere af breecken / en voorsichtigh sijn / dat de Druyven niet mede afgebroken worden / sullen bysonder het Gras oock uytroeyen / en alderwegens schoon houden.

Ten dertienden / sullen de Wijn-meesters nae tijdt en gheleghentheyt des weders den tweeden hack doen / en soo den Bergh ghemest is / dat Gras boven de mest afhacken / en versche Aerde over de mest / en om de stocken trecken / op dat de Son de mest niet aen de stocken verbrant. Oock moetense niet hacken als het reghent / om oorsaecken hier vooren ghesept.

Ten veertienden / sal de ander hack geschieden korts nae Joannis Baptistæ, soo haest de wijngaert ghebloeyt heeft / oock sullen de Wijn-meesters dan het onnutte hout en loof wegh-breecken / op dat de Son soo veel te meer tot de stocken komen / en wercken kan / en de Druyven soo veel te eerder rijp werden.

Ten vijftienden / sullen onse Wijnmeesters korts voor Bartholomæi of nae / na ghelegentheydt de derde hack doen / en sich reguleren na den sevenden en dertienden Artijckel: oock ghedencken de Druyven niet te beschadigen.

Ten sestienden / sullen de Wijn-meesters / nae desen derden hack / soo haest het gelegen / en het Wijngaert-hout rijp is / het selve te verhouwen; daer oock groote plaetsen in de Wijnberghen sijn / sullen sy de stocken niet veel snoeyen / op dat men de selve plaetse in de Wijnberghen beplanten / en met inleggen verrijcken magh.

Ten seventienden / sullen onse Amptlieden en Bevelhebbers / alle jaer in den Herfst / wanneer de wijn begint rijp te worden / in de Wijnbergen gaen / en d stocken alderweghens met opmerckingh aenschouwen / welcke dragen / vruchtbae sijn of niet / en de onvruchtbare uyt te la ten roepen.

Ten achtienden / sullen oock onse wijnmeesters op den Herfst / wanneer de wijn stocken en Druyven rijp beginnen te wor den / de Berghen met alle neerstigheyd hoeden / op dat gheen Menschen / Ve of ander Dier daer in komt / en eenigh schade doen / oock soo veel doen datse d grijpende voghels en ongediert af kee ren.

Sullen oock niemandt vermoghen ee nighe Druyven te gheven / of het ghe schiet door bevel van onsen Amptma en Bevelhebber: Doch siecke luyden e swanghere Vrouwen moghense wel een Druyf of twee gheven en vereeren. In het vijfde Boeck Mosis / capit. 3. vers 24. Wanneer ghy in uwes naesten Wijnbergh gaet / soo mooght ghy Druyven eten nae uwen wil / tot dat ghy ghenoegh hebt / maer ghy sult in geene vaten nemen.

Ten neghentienden / sullen de Wijnmeesters op de Wijnberghen wel letten / dat der selver Tuynen en Hegghen in goeden esse sijn en ghehouden worden / en soo erghens eenigh manghel bevonden wordt / sullense ghehouden sijn aen onse Amptluyden en Bevelhebbers te kennen te geven / welck de selve weder sullen laten maecken / na de noot vereyscht / staken / rijs en anders daer toe besorgen / de posten soo verre sy in de Aerde komen / wel laten branden / en doen wat tot onser voordeel streckt.

Ten twintighsten / sullen onse Wijnmeesters de Perssen / met al watter in is / en toebehoort / in goede acht en bewaringh nemen / en wel op passen / datter niets van verwaerloost wordt / veel minder selfs vervreemden of onbruyckbaer maecken; en als het teghens den Herfst gaet de Pannen / Tobben / Wannen / en alle sijne toebehoordt reynighen

en wel uytboenen / broeyen en wassen / en soo der wat aen stucken mocht sijn / als oock aen de Perssen / sullen het selve onse Bevelhebbers te kennen gheven / op datter in het lesen der Druyven nerghens nae ghewacht wordt; oock sullen sy nacht en dagh in het perssen wel op het smeeren der Perssen letten / datse niet beschadight worden.

Ten een-en-twintighsten / sullen onse Wijn-meesters voor haren arbeydt jaerlijcks tot betalingh en haer onderhoudt / eens voor al / uytgesept / datse eenighe andere diensten doen mochten / van yeder Morgen Wijn-ghewasch vier Rijcxdaelders / drie schepel Rogge / en een half schepel Mout / welck haer-luyden uyt onse ampten betaelt sal worden.

Ten twee-en-twintighsten / sullen sy hare oude gerechtigheydt aen Wijnloof en Gras behouden / doch wat in onse ampten voor die Schapen en Lammeren aen Weylandt van noode is / sullen het selve sonder eenighe weygeringh laten volghen; en onse Amptluyden haer daer teghens Stroy en dierghelijcken tot vergoedingh geven.

De welcke trouw en vlijtigh in haeren dienst bevonden worden / sullen onse Amptluyden en Bevelhebbers aen gheleghen plaetsen een stuck Weylants / of eenighe ghelegentheydt daer toe aenwijsen / daerse twee of drie voeder Hoys van winnen konnen: Oock haer eenige Paert-stroyingen en dierghelijcke voor haer Vee laten toekomen / doch dat de mest ons blijve / en in onse Wijnbergen komt.

Ten drie-en-twintighsten / sal de wijnmeesters in 't perssen van een yeder kuyp / behalven de kost twee stuyvers ghegheven worden.

Ten vier-en-twintighsten / sal den Wijn-meester van yeder duysent Knophouter / om inleghsels daer van te maecken / op te lesen twee stuyvers ghegheven worden / en dan van elcke hondert levende lootjes met het inleggen ses marcksche grossen.

Ten vijf-en-twintighsten / sullen onse Wijn-meesters van een yeder groot voeder-mest met vier Paerden om de Wijngaerden te mesten / acht goede penningen hebben / van een Borger voeder-mest met twee Paerden een halve silvere Gros / van een Boeren voeder-mest vier goede penninghen / en sullen onse Amptluyden en Bevelhebbers door de vooght elcke reys / alsser mest in den Wijnbergh ghebraght wort / wel op de voeders letten / tellen / en met de Wijn-meesters daer over kerf-stocken houden / en de voeders welck inghebracht / en ondergehackt worden / gherichtelijck daer op kerven.

Ten ses-en-twintighsten / sullen onse Wijn-meesters hacken / Schuppen / Spaden / welckse tot den arbeyt van noode hebben / selver bekostigen / en onderhouden / en oock op sulcke grootte laeten maken / als men haer aenwijsen sal / voor welcke onderhoudingh sy van onse Amptluyden van elcke Morgen Wijn-ghewasch welck ghearbeyt wort / ses silvere grossen sullen ghenieten / oock sullen onse Amptluyden daer wel sonderlingh op letten / dat gheen Wijfs-persoonen hacken / want sy niet goets maken.

Ten seven-en-twintighsten / sal den hoeder des wijnbergs op een geheelen Bergh / welck een Persoon hoeden / en bestellen kan / 60. marcksche grossen / voor de gheheele hoed-tijdt gegeven worden / en sullen de selve beginnen te hoeden / wanneer de Druyven beginnen te rijpen.

Ten acht-en-twintighsten / daer onse Amptluyden en Bevelhebbers / of oock onsen wijn-meester / in d'eene of d'andere poincten manghel voor valt / en meerder berichts van node hadden / sullen sy de selve by den Slots-hooftman / Ober-schencker en Huyskellers / en de selve weder aen ons / of daer het noodigh is / voor-dragen.

Dat alle dese articulen alsoo onderhouden worden / is des Vorsten wil en believen.

Of dese articulen nu wel een korte sommarie des gheheelen wijnberghs sijn / sullen sy doch breeder in de volghende beschrij-

beschrijvingh verklaert worden / daerom laten wy het hier tegenwoordigh alsoo by blijven / op dat wy tot de vordere saecken komen.

Of yemant nu vragen wou wie de eerste Wijngaert-planter is / die wort gheantwoort dat het Godt de Heer is / want hy had de menschelijke nature door de Sont-vloedt seer geswackt / waer toe hy de Wijn tot versterckingh / en gelijck een hart-salf geschapen heeft / en is de eerste Wijn-heer Noah gheweest / ghelijck wy in de Heylige Schriftuer mercken konnen. De Heydenen seggen dat Bacchus den eersten vinder des wijns geweest is. Maer Bacchus is eerst langen tijdt na Noah gekomen / soo komt dat de Hebreen den wijn Jani noemen / daer het woort Janus van komt / dat is Noah die de eerste Werelt voor de Sont-vloet gesien heeft / en de tweede Werelt / waerom hy versiert wert twee aengesichten te hebben.

Het IV. Capittel.

Van 't aen-legghen en aen-richtingh der Wijn-bergen, en van den smaeck der Wijnen.

Alle gronden sijn niet bequaem om Wijn-bergen te teelen: daerom moet een Huys-heer / welck een Wijn-bergh / Wijngaerden / Tuyn of Wijn-plaets maken wil / op eenderley ghelegentheyt des Landts / des Aertrijcks / des Luchts / en veel andere omstandigheden goede achtingh nemen / soo hy wat goets wil hebben / en sijn voordeel in 't huys-houden met het Wijn-gewasch soecken.

Ick soude hier nu wel veele omstandigheden uyt andere Boecken konnen setten / maer dewijl ick niet gaerne uyt andere Autheuren yets schrijve / om de grootheyt van 't Boeck te schouwen / sal ick mijn eygen observatien ghebruycken / daer ick ghenoegh mede te doen heb / en my daer mede behelpen. Maer die hier andere in begeert te sien / lees Cato, Varro, Columella, Barthol. Aug. Const. Plinius, en anderen.

Maer dat is seecker en ghewis / dat de Wijn-bergen of Tuynen / en Boomgaerden / welck in koude Landen aen-ghelegt worden / gemeenlijck suere wijnen dragen: maer in warme Landen / als Vranckrijck / Italien / Walslandt / Hispanien / Hongaryen / Griecken-landt / &c. vallen gemeenlijck soete wijnen / bysonder wanneer sy den geheelen dagh de Son hebben / maer die tegens het Westen leggen / alsoo dat de Sonne eerst op den avont tegen het ondergaen haere straelen op de Berghen schiet / daer wassen suere wijnen. Item / laege Wijngaerden verdriesen lichtelijck / maer die op de hooghte wassen komen best voort. Item daer het sandigh is / wascht soete en welgekoockte wijn / want de Sonne kanse wel verwarmen / andere Landen geven soo soeten wijn niet.

Men kan oock Wijn-berghen op vlack Landt aen-leggen / daerse den gheheelen dagh Sonne-schijn konnen hebben / of oock aen de hooge ghebergten / ghelijck men van den Coningh Usias leest; aen den Charmel heeft men Acker-luyden en Wijngaerden gehadt / daer in veel persoonen lust gehadt hebben / gelijck David en andere Heylighe Mannen Godts. Oock sijnder op den Bergh Libanum gheweest / oock op het geberght van Samaria.

Varro seght / dat de alderbeste wijnen op de hooge Bergen wassen / hoe wel de lage Landen oock wel Druyven voort-brengen. De Wijn-bergen welck na by 't water sijn / en zandigen grondt hebben / sijn seer goet; en wel tot den Wijn-bouw gelegen / want de Vorst / welck anders op de rancken vallen sou / valt in 't water / en blijven de ranckeu alsoo met vreden.

De Wijn-berghen nemen hare deught / smaeck / kracht / van 't Aertrijck daer het Hout in geleyt wort; want het een Lant draeght beter koorен als het ander / oock beter en slechter wijn / oock beter Aerdt-vruchten / &c. Soo is oock het een Landt vetter /

vetter / soeter / zandtachtiger / dunner/ dicker als 't andere/ gelijck het eene Lant stercker/ stouter/ grooter en langer Menschen heeft als het ander. Crosner-wijn/ en Gubnische-wijn sijn niet quaedt. Vorstenberysche/ Brandenburghsche en Barnutische wijnen sijn oock goet / maer elck heeft sijnen aerdt/ daer na is hy beter en slechter als de andere. Hongarische wijn heeft veel Kalckx / en veroorsaeckt den Steen. Rhijn-wijnen sijn de suyversten/ sonderlingh de Bachrachsche/ omtrent 9. mijlen van Franckfort aen Meyn / daer seghtmen de beste wijnen te vallen.

Het V. Capittel.

Wat men voor hout in de Bergen leggen sal, en van elckers houts natuur en eygenschap.

IN der Marck-Brandenburgh / heeft men Tremmener/ Elbingh/ Kleberoot/ en groote Fransche Druyf / oock Wiener / Hennisch/ Ganse-voet/ Kort-root/ Muscadellen en kleyn Fransche: Van welcke een Wijn-meester de deughdt en kracht kennen moet / op dat hy in de leegtijdt in 't inleggen en planten daer na voegen magh. Hy sal mercken dat de Hennische Druyven groote trossen en bessen heeft/ het vat wel vult/ en goede soete wijn heeft/ wanneer daer maer goet weder op komt: maer soo 't een natten Somer is/ en veel regent / vallen de Druyven af / en sijn suer.

Wiener is een seer goeden wijn / welck alle wijnen lieflijck maeckt / Tremmener wort hier gehouden om sijne soetheyt / het geeft een goeden stercken wijn / maer is niet duerachtigh/ leght niet over een jaer/ verteert sich selver: in natte jaren draeght hy veel / wanneer 't weer daer maer na is: maer in drooge jaren alsoo niet/ men houd hem naest den Muscadel/ maer wil veel Sons hebben.

Muscadel is d'alderbeste wijn/ want hy is seer soet / en smaeckt of hy gekruyt ware/ en maeckt d'andere wijnen soet. Van dese seggen de Wijn-meesters/ wanneer de Muscadelle te recht rijp wort / komt hy selden in de Kelder/ want hy wort af-gegeten / of de Wespen suyghen hem uyt/ of de regen en windt schaden hem: De selve wil een Sonne-schijn en goeden warmen Herfst hebben.

Hoe men een Cypriack-stock maecken sal/ sie Pallad, in Februario, cap. 8.

Den Velt-liner/ in 't Latijn Vitis Rhetica, is oock een goeden wijn / maer hy is noch onbekent / ghelijck de Ganse-voet/ daerom valter niet veel af te schrijven.

Kleberoot is de beste roode wijn/ dese betaelt sijne onkosten wel; welck ick meyne de Joden gebruyckt te hebben.

Kort-root verv riest niet/ gelijck d'anderen/ waerom hy op de laeghste plaetsen geleyt wort / daer andere wijnen lichtelijck vervriesen.

Blancke wijn verheucht haest/ maer is lichter als de Hennische.

De Hunrische is van de Hunnen of Hongeren in Duytslandt ghebracht/ oock van de Wenden welcke driemael in Thuringen gevallen sijn.

Hart-root dooght niet/ om dat het selden rijp wort / of het moeten heele warme Somers sijn.

De Elbinger heeft groote Druyven/ en geeft veel wijns / vult het vat wel / maer wort lichtelijck suer en taey / hy heeft goet hout/ wascht lichtelijck / set veel houts/ bysonder in 't zandt.

Groot en kleyne Fransche hebben het beste hout / en geven de heerlijckste soetste wijn / daer alle andere wijnen mede goet ghemaeckt worden: doch de kleyne is de beste van dese twee / en kan alder-langhst leggen / maer men moet hem ongevult en onghespont laten / als hy langh legghen moet / daer is niet aen gelegen of hy een Stoop of twee inteert / maer men moet hem voor al niet luchten als de Roosen bloeijen.

Dese verhaling of beschrijving van het wijngaert-hout konnen een Wijn-heer veel baten / want het wijnhout is een oorsaeck sonder welck gheen druyf komt / of causa sine qua non, want men kan gheen druyven van de doornen plucken / of vijgen van de Distelen: Oock heeft men in de H. Schrifteur / Is niet een ranck Ephraims beter als de gheheele wijngaerden der Abiesers. Dewijl nu de eene wijn beter is als de andere / verkiest men de beste / en laet de slechtste blijven.

Men moet hier oock het huyshouden 't gebodt van Godt aenmercken / welck seyt: Ghy sult uwen wijnbergh niet met veelderley zaden bezaeyen, op dat ghy niet ten vollen de andere zaden met den wijnbergh heylight: Want indien men veel andere vruchten neffens de wijnen teelen wil / wordt den wijngaert sijn voetsel benomen / en geeft soo veel te minder vruchten.

Soo veel nu onse Nederlandtsche druyven aengaet / daer wort de witte muscadel oock rijp / maer splijt seer in het laetst van September als 't regent. De blaeuwe muscadel wort wel rijp / oock een witte Spaensche / en kleyne Frans / oock een kleyne roode.

Wat men in 't hout-leggen doen sal dat de wormen sterven / welck de wijn-rancken / tacken en botten vernielen. siet Mizald. Centur. 6. aphor. 18.

Van de inleggingh eenes Wijnberghs.

Wanneer men in het voor-jaer de wijngaerden begint te besnijden / en te reynigen / maeck accoort met de wijn-meesters / dat sy u wat snoeyhout wegh legghen en bewaren / en segh haer wat ghy voor eenkel snoeyhout hebben wilt / het sy fransch / roodt / Tyemmer / of blanck hout / of van welcke soort ghy meest begeert / die sullen u wel segghen wat een yeder specie voor aerde gebruyckt heeft: Dese binden sy aen boskens / en legghense in de aerde / datse van de Sonne niet uytghedrooght worden / en legghen soo langh tot datse hare Bergen gesneden hebben. Sommige laten sulcke snoeysels verre en uyt vreemde Landen haelen / om kostlijcken goeden aerd van wijnen te hebben.

Het VI. Capittel.

Van 't aennemen en verlof-gevingh des Wijn-meesters.

Wy sullen hier de ordre volghen als te vooren geseyt is / en eerstlijck van het aennemen / en verlof geven van den wijnmeester seggen / welck nae Michaëlis als de wijn gelesen / geperst / en de Vaten in de kelder zijn / eerst in sal gaen.

Dan sal den nieuwen wijn-meester de palen upttrecken / en over een hoop leggen.

Maer men moet toesien dat men een rechtschapen / trouwen goeden wijn-meester aenneemt / welck van jonghs op met de wijnbergen omgegaen heeft / der Tuynen / Bergen en wijnen omstandigheyt en gelegentheyt weet / al 't hout eygentlijck kent / de stocken met alle behoorlijcke vlijtigheydt beware / en gade slaet; niet verswijght / maer sijnen Heer te kennen geeft wat hem profijtelijck is / en alle schade verhoedt.

Dese navolghende poincten sullen hem by de aenneming wel voorgehouden worden:

1. Dat hy ghetrouw sy / en niet op sijn eygen / maer bysonder op sijns Heers voordeel let / en op den Bergh bevordere 't geen de wijnen en sijnen Heer alder-profijtelijckst is / en alle schade voorkome. Het sou niet quaedt zijn / dat men de Wijnmeesters dese poincten dede be-eedighen: want sy konnen hare Heeren groote schade toevoeghen / wanneer sy willen / oock most daer mede in verhaelt worden / dat sy haren arbeydt ghetrouwelijck en vlijtigh / en alles ter rechter tijdt doen / en verrichten wat een wijnbergh vereyscht /

soo

soo in het snijden / hacken / ruymen / mesten / hoeden / lesen / perssen / en datse het alderminste uyt den Bergh / welck haer niet toekomt / niet verbreemden / het sy van knoppen / looten / rancken om in te leggen / druyven / &c. of wat het soude mogen wesen.

2. Sal hy de rancken en wijngaert-stammen lief hebben / en voorsichtigh in het snijden / hacken / besnoeyen / ruymen / en diergelijcken arbeyt met haer omgaen / op datse gheensins beschadight moghen worden / ghelijck sulcks lichtlijck soude konnen geschieden / wanneer men te veel / of te weynigh rancken afsnijdt / en men rontom de boose / vuyle / onnutte wortelen niet beneemt / of onvoorsiens goede rancken af breeckt / en met de hack afmaeyt.

3. Dat hy altijt by den Bergh is / alsser niet buyten te doen is / en wacker oppast / dat het Vee daer niet in komt door ghebreck van quade tuyningh / dat het wild en ghevoghelt de druyven niet verderft. Dewijl den wijnbergh een edel kostlijck dingh is / behoort hy wel met goede tuynen voorsien te zijn / dewijle de Ouden wel muyren om haere Wijnberghen ghetimmert hebben / daerom wordt het in het Oude Testament seer hoogh ghenomen / wanneer een ander mans Beesten in yemants wijngaert schade gedaen hadden / wierdt de schade op de selve Beesten verhaelt.

3. Oock sal hy alle vlijt voorwenden / en dach en nacht daer nae trachten / dat de Bergen gheen ledige plaetsen hebben / maer alderweghens vol houts zijn: want daer een stock verdort of uytghevroosen is / moet hy terstondt weder een nieuw in de plaetse setten / bysonder wanneer het hout bevrijpt / het welck alle jaer niet pleegh te geschieden.

5. Dat hy insonderheydt wel op het jonghe hout past / en sie waer het voort komt of niet / en daer het niet opkomt / dat hy daer tot sijnder tijdt weder ander in de plaets set / en soo het een niet wel ghelucken wil / dat hyder twee of drie inplant / soo der te veel opkomen / sal men de selve al weder versetten / oock sal men hem by lijf en leven verbieden gheen hout uyt den Bergh aen yemandt / sonder sijns Heeren weten te verkoopen / het sy hoe het sy / op datter in den Bergh selfs ten laetsten geen gebreck van hout is.

6. Item dat hy wijs / verstandigh / en voorsichtigh zy / en alles ter rechter tijdt doe / niet te vroegh noch te laet / als met binden / ruymen / snijden / en anders. Want als men 't voor-verhaelde hout ter ongeleghender tijdt ontbloot / en daer een onvoorsienlijcken vorst op valt / het sy te vroegh of te laet / soo vervriest het hout; bindt men te langhsaem / soo breeckt men de jonghe druyven; bindt men te vroegh / en daer valt een onvoorsiene vorst op / soo schadet seer.

Men moet wel op dien arbeydt passen / en al doet men sijn best / gelijck in 't huyshouden / moet men evenwel Godts segeningh verwachten / want het mist noch genoegh.

De Wijn-meesters zijn somwijlen gierigh / en zaeyen Gerst / Haver / Rogh / en diergelijcks by de Bergen / en tusschen de stocken / dit moet men haer niet toelaten / want dese dinghen onttrecken de wijngaert-stammen haer deegh en voedtsel / somwijlen verkoopen sy het gras / of snijdent self af / draghen armen vol borden en palen naer huys / wanneer sy noodtsakelijck hout tot de koocken / of anders van noode hebben / waerom men haer wel expresselijck verbieden moet / datse niet naer huys nemen sonder des Heers weten en bewilligingh: Oock breken sy fraeye langhe staven in twee of drie stucken / voorwendende datse in de aerde vergaen zijn; en datse te kort waren om by de stammen te ghebruycken: Daerom moet den Heer in het Voor-jaer soo veel te meer gelt aen palen uytgeven.

Het

Het VII. Capittel.

Van 't uyttrecken der Palen.

SOo haest de wijn in de kelder gebracht is / sal den Wijn-meester de palen uyt der aerden trecken / en wel toesien datse van onder niet af-breken / dewijl sy de Somer over morw in d'aerde geworden zijn; wanneer de selve uytghetrocken zijn / sal hyse fraey op een hoop oprichten / en daer na in den Winter of anders / wanneer hy het van anderen arbeydt wachten kan / scherp maken / en met hoopen over malkander leggen / oock daer wat onder leggen / op datse niet op de bloote aerde raecken / waer door sy verrotten mochten; oock sullen sy wel op het wijn-hout letten / hoe het rijpt / want wanneer 't een warmen Herfst is / rijpt het wijn-hout wel / en krijght een rootachtige of bruynachtighe verw / en wordt hardt; als hy dat merckt / sal hy naerstigh op het inleggen passen / op dat den bergh wel in het hout komt / of ten minsten by 't hout gehouden wordt / maer als dat soo niet is / kan men om de selve tijt mesten.

Ick moet hier noch eens helpen ghedencken / uyt den Propheet Jesaia: Dewijl na de leef-tijt de blader van de wijn-rancken en boomen af vallen / wat men dan gedencken sal / om Godt te dancken / namelijck dat hy de bladeren van onsen stam noch groen gelaten heeft / als wy andere sien af vallen / want so vergaet ons leven / eer / rijckdom en alle wereltsche dinghen / als ons Godt straffen wil / ghelijck 't met de Joodsche Politie gegaen is / want dat was een schoonen / groeyenden wijnstock / maer is door het ghewelt van Titus den Roomschen Keyser verwelcket / de bladeren zijn verdort; want den Propheet had ghesepdt dat het Jodendom verwelcken sou / gelijck de bladeren aen een wijn-stock verwelcken / en ghelijck een dor bladt aen den Vijgen-boom. Daerom sal men sich voor sonden wachten / want heeft Godt het Jodendom niet verschoont / soo sal hy ons veel weynigher verschoonen / als wy naer haer exempel den verkeerden weg in willen.

Het VIII. Capittel.

Van inleggen en hout in den Bergh.

OP tweederley wijse kan men Wijnbergen / of Tuynen / in het hout onderhouden met inleggen / en met afgesneden hout te pooten; maer 't steeck-hout is meer perijckels onderworpen / want als men 3. of 4. lootjens in een kuyl leght / komender nauwelijcks 1. of 2. op / ja somwijlen blijvense altemael achter; maer de ingeleyde krijghen wortelen / en trecken haer kracht van de stam / want sy werden maer onder gheboogen / en wassen voort / brengende het eerste jaer vrucht / al is het maer 3. of 4. bosschen / betalen sy haere plaets / en is een profijtelijck dingh / want men kan van een ingheleyde noch 3. of 4. of 5. andere stocken maken / behalven dat geeft het ingeleyde hout veel wijns.

Men sal de insuygers te gelijck met het snijdt-hout inleggen / luckt het een niet / so luckt het ander; de ingeleyde draghen niet alle jaer / maer de ghesneden looten geven gewisse stammen.

Men sal inleggen wanneer 't hout rijp is in de Lent of oock in den Herfst; sommige houden veel van de Herfsts ingeleyde rancken / maer de selve moet op warme drooge dagen geschieden; sommige houden meer van de inleydingh welck in de Lente geschiet / want de selve geschiet in de regentijt / en wanneer het koel is / maer (mijns oordeels) is de inleydingh des Herfsts beter en gewisser als d'ander: De reden is om datse in de winter wortelen krijgen / en des selfs vochtigheydt genieten / maer in de Somer konnense soo lichtlijck niet beklijven.

Maer het inleyden moet gheschien als het

het hout gheheel rijp is / van boven af tot beneden aen den grondt / want het hout rijpt noch voor Martini, soo dat niet ghe-schiede/ en 't hout maer half rijp ware/ sou men het inleggen laten blijven / want het sal niet beklijven: Daerom moet een wijn-heer voor alle dinghen in den Herfst goede acht op 't hout nemen / of 't rijp is of niet/ op dat den tijdt van het inleggen niet ver-suymt wort; want alle jaer kan men niet inleggen/ dan alleenlijck maer als 't war-me Herfsten zijn.

De Wijn-meesters willen evenwel in-leggen/ 't sy het hout rijp is/ of niet/ dat sy maer werck hebben/ en een stuyvertjen winnen / sy vragender niet na of den berg verbetert of verslimmert wort.

De inleydingh gheschiedt alsoo: Men maeckt de kuylen tot het selve 3/ of 4. hoeckigh / daer na de wijngaert-rancken/ die men inlegghen wil / rancken hebben/ datmense daer in leggen kan / en moeten de kuylen een kny diep zijn / dat de worte-len des stams schier gheheel bloot blijven/ by na soo langh als van de laetste vinger/ tot aen d'elleboogh / ongevaer een half el/ of 3. vierendeel van een elle langh. Dese kuylen werden van de knechts gemaeckt/ op voorgaende ordre des Wijn-meesters/ daer na komt de Wijn-meester en snoept de rancken alderwegens aen de zijden / en de spruytsels welck onder aen de stam zijn/ en van den stam onder in d'aerde hangen/ af ghewassen zijn / snijt hy in de kuyl al-derwegens van de stam af / welck oock in het begin van de Lente gheschieden moet/ wanneer men de Stammen besnijdt of ruymt / daer op dan een Wijn-heer met vlijt sien sal / dat sulcks altijdt in 't snijden en ruymen oock geschiet: want sommige Wijn-meesters hier in seer traegh en na-latigh zijn/ en willen haer niet buygen om den stam sijn behooren te doen: Maer daer is veel aen die uytspruytsels gelegen/ want sy de stam seer verswacken en hem sijn kracht benemen / gelijck de dieven de boo-men doen / welcke uyt de wortel was-sen; daer nae treckt de Wijn-meester den wortel des wijn-stocks onder een weynigh beter uyt / en buyghtse al met gemack op d'aerde / en past wel op dat hy geen ranc-ken af breeckt / en brenght een yder ranck na sijn hoeck / dat sy onder van het eyndt fraey opleggen / gelijck oock plagh te ge-schieden / wanneer men hout leght / daer na schraept hy aert of sandt / ghelijcker by den stam is / op de wortel / midden in den kuyl / en op den ranck in der aerden / en treet het fraey in/ dat het soo leggen blijft/ dan snijdt hy de ranck voor aen 't endt af/ en steeckt korte stockjens daer beneven / dat men de inleydtsels weder vinden kan/ en laet het alsoo blijven / met de anderen maeckt hy van gelijcken.

Op 't laetste stroyt men oock mest in de groeven / en laet het over winter alsoo leg-gen.

Men moet op dien tijdt oock wel op de Wijnmeesters letten/ dat sy de tacken we-der in de aerde legghen welck sy afgebro-ken hebben / en aen geen anderen verkoo-pen / op datter te meer hout in den Wijn-bergh komt / want de looten zijn voor de wijn-bergen een goet levendigh hout.

Hy maeckt de kuylen niet gheheel toe/ want men moet daer na in elcke kuyl een berrie vol mes schudden / daerom behoor-ter veel mest tot de inleggers/ en ten scha-det niet/ al waer 't maer Paerde-mest/ en de kuylen over Winter open blijven / en de mest niet daer op geschut wordt / bysonder wanneer het veel sneeuwt / want het ver-vriest niet / als de inleggers maer met een weynigh sant of aerde bedeckt zijn / want de sneeuw maecktse warm. Doch 't is se-kerder dat de mest daer in den Herfst op komt / dan bedeckt men de kuylen over en over met mest / maer bysonder de ingeley-de rijsjes / en treckt daer nae de aerde of zandt fraey over de mest doch niet veel.

Wanneer men de palen nevens de in-legghers in steeckt / moet men de ingeley-de ranck/ welck in den haeck geleyt wort/ fraey op de pael legghen / dat hy nae de lenghde sijn midden op het vierkant des paels leght / van onder den pael tot boven

op / maer wanneer men in het optrecken des wortels den stam yetwes versette / en den stock met wortel met alles (gelijck het somwijlen plagh te gheschieden) t'eenemael upttrock / soo legh de wortel midden in de kuyl / en beschudt de ingeleyde ranck haer wortel met Aerde of Zandt tot boven toe / op dat de kuyl gheheel vol Aerde of Zandt wordt / op datse niet bloot staen / want de Vorst soud' haer lichtelijck mogen schaden. Somwijlen krijghtmen een stam welck te vooren oock inghelept ghe-weest is / de welck een lange wortel heeft / die somwijlen gheheel uptgetrocken wort met stam en alle rancken / dan moet men de jonge wortel met de ranck weder in de kuyl leggen / en inleyden als men plagh te doen.

Sommige leggen veel overige rancken in / welck sy in de Lente af-snijden / en den Bergh hier en daer mede verbeteren / gelijck met de afghesneden Looten. Men moet oock daer na op d'inleggende rancken wel passen / datse oock in den Bergh / of Wijn-hof blijven ; Want ontrouwe Wijn-meesters pleghen de selve somwijlen af te snijden / wanneer sy slechte heerschappen hebben / die haer den handel niet verstaen / of daer op passen / en verkoopense andere persoonen. Dat is een snoode dieverye / welck een Overheydt straffen moet.

Maer op dat den Wijn-meester sulcx niet doen kan / sal een Wijn-heer alle inleghsels tellen / maer dewijl het selve beswaerlijck mocht sijn / wil ick u hier een konst leeren daer ghyse recht door tellen sult: snijdt maer eenighe hondert of duysent houtjes / en legt een houtjen by elcken inleghs-ranck of halven pael / welck tot de inleghs-rancken gestaeckt is / daer na leest de selve in een korf / en telt de houtjes / soo kondt ghy terstont weten hoe veel ghyder op het jaer inghelept hebt: of telt een stock of eenige korte inlegginghen stapel / die men tot de inlegh-rijsjes steecken sal / af : wanneer de wijn-meester de selve in 't inlegghen versteecken of verbruyckt heeft / geeft hem weder een stock twee of drie sulcke kleyne paeltjes / en alsoo voortaen tot dat ghy gheheel toe ingeleypt hebt / en merck geheel eygentlick hoe veel sulcke stapels ghy hem toe-getelt hebt / soo weet ghy seker hoe veel rancken hy ingheleght heeft / en telt daer nae de inleghsels alle Jaer / en mercktse / soo kondt ghy van den wijn-meester des te minder bestoolen worden.

Hoe men de vruchtbaerheydt der rancken bekennen sal eer men de selve set / sie Pallad. in sijn elfde Boeck aen het vierde capittel.

De affetsels sijn oock een profijtelijcke saeck voor de Berghen / want sy wassen haest om hoogh / en brenghen veel wijn / daerom sal men daer veel werck af maecken / want sy betalen hare plaets beter als de ingeleyde rancken.

Het IX. Capittel.

Van Mest, Mestvoeringh of mestingh der Wijnbergen.

DAer is oock een wijnbergh of wijnhof veel aen 't mesten gelegen : want als men een wijnbergh wel in de mest houdt / en dat in vijf of ses jaer eens herbat / sal de Aerde veel houts / en 't hout veel Druyven dragen : soo kan men oock daer nae des te meer inlegghen / en den Bergh by sijn hout en stammen houden; mest den Bergh wel / dan sult ghy veel wijns krijgen.

Wil men nu den tijdt weten wanneer men de mest in den Bergh voeren / en daer mede mesten sal / men magh de Wijnberghen voor en nae de Winter mesten / wanneer men wil / en de gelegentheyt het selve lijdt ; men magh oock voor / midden en na de Winter mest voeren en mesten / als men maer in de Aerde komen kan / tot aen 't begin des Somers / of daer na / als de rancken upt beginnen te slaen / moet men de stammen niet mesten / anders stoot men

men haer de oogen af. De beste mestingh is de geene welcke voor de Winter gheschiet eer het sap in de stock treckt / voor Fabiani, Sebastiani, want de mest leydt over Winter aen de stocken / en verwarmtse fraey.

Wanneer na Fabiani het sap in de stock treedt / soo bekomense fijn de kracht van de mest met de Winter vochtigheydt / en werden des te vruchtbaerder; want als men in de Lente mest / trecken de drooge winden alle de kracht uyt de mest / of 't en waer dat de mest voort ingehackt wierdt / alsse opghevoert wiert / en dattet daer na regende / anders leght de selve mest over Somer en drooght aen de stocken / oock slaet men de knoppen af / als men op dien tijdt mest / gelijck geseyt is.

Het beste mesten is wanneer 't regent / soo komt de mest nat in de Aerde / en is wel vruchtbaer / welck drooghe mest niet doen kan.

Men magh alderley mest op de Bergen brengen / want maer den slechten Koeyen-mest / welk van de straten opgeraept wort / de Bergen profijtelijck is.

Maer de Schaeps-mest is de beste / daer naest Ossen en Koeyen-mest / want dese sijn vruchtbaerste / oock is de Leertouwers-mest niet quaet; Item / Verckens-mest als het daer op nat; Paerde-mest is goet / bysonder wanneer men hem een Winter laet over legghen / en dan onder doet / maer principael op lage Wijnberghen / daer 't hout anders gaerne in verviest / daer houdtse de Paerde-mest fraey warm / en doet soo veel als een bonte pelts voor haer.

De Paerde-mest is mede op den Acker goet / wanneer hy maer onder Koeye-mest gemenght is / of over Winter op het zaet voert / sonderlingh op de Winter-garst: Of het niet seer wel mest / soo leyt doch het zaet in de koude winter daer seer warm in / en wort in de voortijdt te eerder groen / en komt eerder voort: of wanneer d'Erwit-ackers daer mede ghemest worden / wassen daer na schoone Erwitten.

Maer als men in de Lente mesten wil / moetmen geen Paerde-mest nemen / want de stock sou daer in heete Somers te hitsigh van worden.

Wanneer de Paerde-mest op de straten gheschudt wordt / daer men meest heenen vaert / en 't Vee overdrijft / als daer alsoo gheknecdt Ganse-mest onder komt / soo wort het seer goede Wijn-mest / welck seer goede wijn brenght.

Uyt de Mos welck op der Aerden / en aen de Boomen wascht / komt oock goede mest wanneerse in de hoven gestropt wort: natte hoven daer veel water is / maecken gheen goeden mest / want dat Stroy rot niet lichtelijck.

Duyven-mest is de alderhittighste en warmste / welck den Wijnstock eerst uyt doet loopen / maer brenght gheen goeden wijn.

De Asch der Zeepsieders is oock seer goet op de Wijnberghen / want het hout wascht daer seer van: in Waslandt mestmen daer seer mede. Indien men anders niet en heeft / neemt men maer de basten van Erwitten / Boonen / Wicken / Rijs / Garst / Lijnzaet / Boeckweyt / en diergelijcke vruchten / welck men leest; dese houden de stocken fijn warm / dat haer de vorst soo seer niet schaden kan.

Schapen en Geyte-mest is oock goet voor de Wijnstocken / welck op den zandigen bodem staen.

De basten van de Wijndruyven gheven oock goede mest voor de Wijnstock.

Men mest de Wijnbergen niet ghelijck de Bouw of Weylanden / maer men leght de mest van verre / op datse niet alleen de stock / maer oock insonderheyt de wortel van den stock ghieniet / en de stock van de mest niet verbrant wort / en alsoo ten laetsten verderft.

Het X. Capittel.

Van de Boomen, welck men in de Wijn-bergen plagh te setten.

MEn plagh oock in den Herfst en in de Lente/ Boomen in de Wijnberghen te setten/ hoe wel het in den Herfst beter is/ want dan beklijven sy beter door de Winter/ en krijghen wortelen onder der Aerden/ ghenieten oock de vochtigheydt des Winters/ soo datse eer bekomen als die in de Lente ghheset worden: want die krijgen de drooghte des Somers op haren hals/ welck goet is teghen de wintersche vochtigheyt: want upt vochte en drooghte alle dingen gegenereert worden. Oock is het niet quaet in de Voor-somer Boomen te setten/ als het maer in de Winter ghe-schiet/ soo haest men in de Aerde kan komen/ om dat de Boomen de vochtigheydt des Winters noch ghenieten mogen.

Men set alderley Boomen mede op de Berghen/ om des Somers niet alleen Druyven/ maer oock alderhande Ooft te verwachten: op dat soo de wijn mocht af te vallen/ men noch yetwes op de Bergen heeft. De Wijn-meesters sijn met de Boomen qualijck te vreden: want sy seggen datse de Wijngaert haer voedtsel beneemt/ soo datse soo veel vruchten niet konnen brengen als anders. Oock benemen sy de Son/ dat de Druyven soo wel niet rijp konnen worden als anders.

Dese reden sijn niet te verwerpen/ want het is seecker dat de Boomen de vaegh/ welck de Wijngaert anders genieten sou/ na haer trecken: oock is 't seecker dat sy hen de Sonneschijn benemen: maer ick houdet daer voor/ dat wanneer men met de Boomen te recht omgingh/ den Wijngaert niet veel schade lijden sou.

Men moet dan wel over-legghen wat Boomen men op de Wijngaert-berghen planten magh: want sommige Boomen sijn de Wijngaert contrarie/ diese niet om haer lijden wil/ als Haselnoten/ Kool/ Radijs/ Vlier-besien: daerom setmen de selve niet op de Bergen/ maer Olm-boomen/ Pappelen/ Vyge-boomen/ Olijf-boomen/ en Willighen verdraghense wel/ maer bysonder den Olijf-boom/ want als men daer een Wijngaert in griffelt/ sal hy Wijndruyven en Olijven draghen/ ja sulcke Druyven voortbrengen/ welck gelijck Druyven en Olijven smaecken. Op sommighe plaetsen heeft men dese gaerne in de Berghen/ en laet de Wijnrancken daer by opklimmen/ die hebben daer lucht genoegh/ en werden hare Druyven wel van de Son ghekoockt/ en krijghen een Wijn schier als boven gesept is: Maer dese Druyven sijn quaet om lesen.

Aen eenige contreyen heeft men gaerne Amandel-boomen/ Persicken/ Morellen in de Wijnberghen/ om hare kleyne bladen/ daer door sy de Sonne niet benemen. Note-boomen benemen de Son te seer/ en hare schaduw neemt alles wegh watter onder is: Maer sy sijn wel te lijden/ alsse op een bysondere plaets buyten de Wijnbergh staen. Appelen/ Peeren/ Kersen/ Queepeeren/ magh men wel onder de wijngaerden setten/ wanneerse niet op een hoop by malkander/ maer hier en daer geset worden/ dat de Son daer tusschen door komen kan. Men heeft oock gaerne Ooft in de wijnberghen dat eerst rijp of goet wert/ eer de wijn begint te verwen/ en men de wijnberghen hoeden moet/ dan wort het Ooft en wijn met malkander gehoedt.

Het XI. Capittel.

Van decken des Wijnhouts.

IN sommighe plaetsen pleeghtmen den wijngaert des winters te decken/ op datse niet souden verdriesen/ en bysonder de witte-wijn: Maer men houdet daer voor dat de selve wijngaerden teer blyven/ en soo wel een koude niet konnen uytstaen als

als de gene welck ongedeckt staet: want alsser in de Lente een vorst valt/ loopen die wijngaerden perijckel/ welck gedeckt geweest sijn/ daer de andere gheen noot van hebben/ of altoos soo lichtelijck niet.

Ick moet bekennen dat ick van beyden beproeft heb/ ick heb ghesien dat eenighe wijnbergen altijdt voor de winter gedeckt waren/ en onder de Aerde gestopt/ en als haer een vorst tegens hare meyningh overviel datse niet in de Aerde hebben konnen komen/ hebben sy de selfde met Riet/ stroo of Biesen bedeckt/ of de Sneeuw daer over gedragen/ welck maeckt dat een dingh daer warm onder leght: Dese hebben daer na boven anderen veel wijns ghekreghen/ en het was een harde winter/ soo dat het ander hout doodt vroos/ maer dit wasser voorseecker/ om dat het ghedeckt was: Wederom heb ick gesien dat men het selve hout te vroegh ontbloot hadt/ waerom het door schade van de vorst verbrosen is/ en 't gene ongedeckt geweest was/ is wel voortgekomen/ en in 't leven gebleven.

Het ghedeckt hout brenght veel wijns/ als het maer in de Lente te vreden magh wesen/ dat heb ick seer dickwils ghesien. Ick heb oock ghesien dat het onghedeckte oock in de winter verbroor/ bysonder alsser een harde vorst naer Walburgis gevallen was/ dattet beyde verbroor; daerom magh ick segghen dat ick een yeder by sijn ghevoelen laet/ soo kan my de schult niet gegeven worden/ dat ick yemant dit of dat gheraden heb. Ick soudet daer voor houden datmen 't hout over winter deckt/ soo dersmen soo lichtelijck geen schade te verwachten hebben.

Den wijnstock kan veel quaets wedervaren/ van vorst en koude en andere toevallen/ insonderheyt sal men op 't hout wel goede achtingh nemen/ en met decken wel bewaren dat beneden is: want dat verbriest eerder.

Maer sulcke deckingh moet aen een helderen schoonen dagh gheschieden/ als de Sonne schijnt/ dat het sijn droogh onder de Aerd' komt/ ontrent Martini, want op Martini valt dickwils groote nattigheyt: want wanneer men 't hout nat deckt/ verrotten de Toppen die wijn brenghen: men moet het hout niet te vooren besnijden laten eer men 't selve deckt/ maer alleen wat laten onderschrobben/ soo het op de Bergen staet/ anders verderft het lichtelijck/ dan heeft men daer groote schade aen/ men breeckt de rancken lichtelijck af/ soo behoutmen niet met allen aen de stocken. Eenige suynige luyden willense niet decken laten om d'onkosten t'ontvlieden: men moet op die onkosten niet sien/ hoe wel 't decken kostlijck is/ want het kan in een goet jaer wel heerlijck beloont worden/ daerom doet den edelen wijnstock met hare rancken den ghenen goet/ die daer onkosten aen wil leggen.

In de winter schadet de drooghe vorst den rancken niet/ als het maer niet regent en daer op vriest: de Mey-vorsten beschadighen den wijn op het aldermeeste/ want dan is 't hout al uytgeslagen/ en dat wort alles wegh ghenomen; als 't in de winter ruygh weer is/ dat is/ wanneer 't sonder Sneeu seer kout is/ en de Boomen geheel behyselt sijn/ gelijck offer Sneeu op lagh/ dan verrotten de oogen onder de Sneeu/ welck alsoo aen de wijnrancken hanght/ maer de selve kan 't gedeckte hout niet beschadigen.

Het XII. Capittel.

Van 't ontdecken des gedeckten houts.

DIt moet in de Bergen en wijnhoven voor de winter gheschieden/ want in den winter heeft men op de Bergen niet te doen/ als dat de Wijn-meester af en aengaet/ en daer wel op let dat de palen uyt den Bergh niet ghestoolen worden. Wanneer het in de winter fraeye heldere dagen sijn/ magh hy henen uytgaen/ en de palen met een scherpen/ daer men wel op letten moet dat hy niet te veel paelen

kort/ want hy gheen macht heeft om daer yetwes van naer ſijn huys te draghen / tot dat de palen noch een ſpanne langh zijn/ en tot inlegghen / of aenwijſingh van het jonghe hout niet meer konnen ghebruyckt worden; maer de beſte en grootſte konſt van het decken is / dat men opheft in het voor-jaer/op een ſchoonen warmen dagh/ en dat het oock ter rechter tijdt geſchiedt/ maer wanneer men het ſoo opheft datter daer nae een vorſt valt / byſonder in de May / alwaer het maer een kleyne vorſt/ ſoo verbrieſt het en vergaet van ſtonden aen / dat het niet voortbrenght / en daer kan het onghedeckte hout beter tegen/ als het gedeckte / welck weker is / en voor de koude meer verſchrickt. De beſte en ghelegenſte tijdt tot het opheffen is na Mariæ Verkondinge, anders komt daer ſomwijlen dat ys op en verderftſe. Na Annuntiationis Mariæ verbrieſt geen hout lichtlijck meer / want daer zijn noch geene druyven voor den dagh / dan moet het ooghen krijgen / en weder uytdrooghen; maer voor de Mey-vorſt moet men noch vreeſen / want dan ſijn de jonghe druyfkens uytghekroopen / welck van de vorſt ſeer lichtlijck beſchadight worden.

Daerom moſt men der wel vlijtigh oppaſſen / dat het hout ſoo haeſt niet afghehouden wordt / maer wat langhſamer dat het gheen vorſt meer te vreeſen heeft / ſoo dat het maer in drooght / en in gheen nat weder opgeheven wort/ want als 't droog opgeheven wort / ſchadet hem de vorſt ſoo lichtlijck niet / maer wanneer het in nat weder opgheheven wordt / verbrieſt het en verderbet lichtelijck alſſer een vorſt opvalt. Doch moet ick dat oock ſeggen/datter ſomwijlen ſulcken tijt invalt/dat wanneer men het hout tot in Mey ſou laten leggen/ſo dringen doch de kijnen daer uyt/ verrotten in de aerde / en vallen daer na in het ontdecken af / of 't en ſy dat men ſeer ſachtlijck mede omgaet / dat de ooghen noch de rancken / die ter ſelver tijdt ſeer morw zijn/ geen ſchade lijden.

Het XIII. Capittel.

Van 't ſnijden der Wijnbergen.

SOo haeſt het in de Vaſten een weynig warm begint te worden / ſoo haeſt ſal men de ſtocken beſnijden en ruymen/doch pleeght men haer eerſtlijck maer te ſnijden/ en niet voort gelijck te ruymen/want men is bevreeſt datter noch een vorſt op mocht komen / en wanneer de ſelve quam ſouden de ontbloote ſtocken bevrieſen.

Maer ſoo 't ſap al gereet in het hout getrocken was / ſoo is 't goet dat men te gelijck ſnijd en ruymt / dan daer komen dan gheen gevaerlijcke vorſten meer / of rouw weder / of rijp/ of bevroſen ys / welck het hout ſchadelijck pleghen te weſen. Doch men moet het jonghe hout en de inlegginggen haeſt weder toemaken / want die verſchricken en bevrieſen ſeer lichtlijck.

Men pleegh ſomwijlen om Karſmis de ſtocken te beſnijden / en is haer beter: Want als men haer in de Lent eerſt ſnijd/ tranen ſy te ſeer en krijghen te meer oogen / hoe wel de Ouden het tegendeel vaſt ſtelden.

Maer men moet in het beſnijden der wijngaerden wel op het ſnijden letten / dat de ooghen niet mede afgheſneden worden/ anders ſullenſe geen wijn dragen / en daer moet aen een ſtock maer een / of op het hooghſte twee fraeye lange dicke rancken of booghen laten ſtaen / en maer een of op het hooghſte drie knoppen daer aen / die den Somer door veel wijn draghen konnen/ die werden boven maer een weynigh afgeſneden/ en daer na ter ghelegener tijdt geboogen en gebonden. Columella ſeydt/ dat het de kloeckſte Wijnmeeſter is/welck in het ſnijden daer op paſt dat de ſtock niet te veel houts behouwt / op dat hy ſich ſelven niet overdraeght.

Men moet in het eerſte ſnijden wel toeſien / dat men de ſtocken / welck in de aerde legghen / voor Mariæ Verkondingh, welcke korts voor Paeſſchen is / niet ontbloot/

bloot / want alsser een vorst daer nae valt verbriesen sy alle. Na annunciationis Mariæ heeft men geen groote vrees meer voor verbriesen ; daerom besnijdt en ruymtmen de stocken eerst om hoogh / en daer na op de laghe plaetsen / het jonghe hout snijdt men alle rancken wech / tot dat het onder een rechten stock krijght / en vruchten te dragen bequaem wort.

Wanneer den wijngaert de winter door bevrosen is geweest/en onder veel sneeuws gehadt heeft / en soo verre hy met sneeuw bedeckt is gheweest / onder noch te recht is/ moet men de verbrosene rancken boven afsnijden / en onder soo veel te meer rancken aen den stam laten / en dat hout niet tot booghen / maer tot knooten snijden / want een goeden knot is beter als een quaeds boogh / dewijl de selve oock wijn brenght.

Men moet dier tijdt goede acht op de Wijn-meester nemen / want dan snijden sy het beste hout / het welck sy verkoopen/ Item de afstootsels die men hier en daer in den Berg / tot vergoedingh der verbrosene of achterblijvende stocken inleght/ snijdt hout en ander hout in plaets van stocken / leggen kan / want sy de stocken hier mede groote schade doen datse te veel besneden worden / als sy maer veel houts verkoopen konnen / of anders veel rancken tot branthout krijgen : Alsoo snijdense somwijlen de inghelegde rancken in de aerd' af en verkoopense. Item de afgestoten knop-ranckjes onder van de stocken/ welck soo goet als snoeysel-knoppen zijn/ het welck men haer gheensins toelaeten sal : Want sulck hout den Heere wel in sijnen wijngaert van noode heeft / op dat sijnen Bergh in voller hout en stocken blijven mach. Daerom moet men hem wel helpen ghedencken / dat hy dat hout wel bewaert / en hout tot pooten daer van snijdt/ om daer mede ghelijck met de ingeleyde Rancken den Bergh te verbeteren / alwaer hy kael mach ghewordden zijn.

Somwijlen snijdt men de verbrosene stocken heel onder af / en somwijlen half/ of behouwtse met een bijl/ daerom sal men daer altijdt een staeck by steecken / om te sien wat daer weder uytwascht / soo niet / treckt men de selve in de tweede hack uyt/ dat weder uyt-ghewassen is / laet men de pael by steecken/ op dat men daer na de jonge rancken daer aen bindt.

Wanneer men in 't begin van de Lente snijdt en ruymt / bindt men somwijlen oock sterck hout onder aen de stocken / of wortelen die men oock haest legghen kan/ maer men moet daer gheen een-jarighe/ maer twee-jarighe rancken toe nemen / want de selve bekomen veel eer als de eenjarige.

Het XIV. Capittel.

Van ruymen.

HEt ruymen en besnijden gheschiedt somwijlen met malkander als 't den tijdt lijden wil / en een warme Lente is/ somwijlen besnijdt men maer de rancken als 't kout weder is / en wanneer men den gheheelen Bergh besneden heeft / ruymt men met der hacke onder aen de stocken/ en snijdt de overighe wortel af ; een Wijnmeester moet in het ruymen wel gaeuw oppassen / bysonder in laghe plaetsen/ soo hy jongh hout siet dat hy het selve niet bloot laet / maer daer weder zandt over schrabt / om de toekomende Mey-vorst : want wanneer de Mey-vorsten anders komen/ ruymen sy dat lage jonge hout altemael wech/ het welck van de gront uytspruyt : wanneer men den wijnstock laet besnoeyt/ geeft hy veel vruchten/ maer besnijt men hem vroegh / soo gheeft hy veel poot-hout of rancken.

Het

Het XV. Capittel.

Van hout te legghen.

HOewel daer voor in't 7. Capittel yetwes gerept is van't hout in te leggen/ moet het selve hier nochtans wederom gedacht worden; dewijl men in den Winter om Martini, en na de winter in de Lente na 't snijden / snyhout in te leggen plagh/ en is 't selve op beyden tijden goet / want wanneer het noch voor de winter ghelept wordt / verfrischt het sich fraey in der aerden/ en het wordt van de wintersche vochtigheydt geholpen dat het eerder beklijft/ maer in de Lente is de winter al over / en het kan soo niet vriesen / dan mach men noch snoephout leggen tot aen Walburgis. Tot aen Laurentij sal men op het geleyde hout hoopen/ dat het noch komen of wassen sal / In Majo, Junio, en ten deel in Julio, drijven de pooten en het jongh gheleyde hout op het beste / daer na niet meer/ daerom moetmen in de selve maenden de selve een weynigh lichten/ en besien of het wel vaert / maer men moeter boven een weynigh aerd op stroyen / op dat de Sonne daer niet te heet opsteeckt: Maer dat besichtighen moet gheschien wanneer het niet droogh / dor of heet is / maer haest na een regen. Het hout welck in kley geleydt wordt / duert langh / maer in zandt/ soo langh niet / maer het zandt brenght soeter wijnen / als de kley. Die veel snoephout heeft / legh het in een goeden Tuyn/ daer goede groeyende aerd is/of anders aen een vruchtbaren kant / en sie dat hy daer eenighe duysenden verberght / en inleght / en daer een jaer of twee laet leggen/ tot datse veselen en wortelen bekomen / en bequame verpoot-planten daer uyt worden / soo heeft men goet hout / daer men den wijnbergh op alle kaele plaetsen mede verbeteren mach. Want wanneer men een nieuwen Bergh aenleggen wil / en met snoephout beset / komt het een op / en het ander niet / en 't is daer na moeyelijck andere in die plaetsen weder te brengen/ so is oock de groote aengewende moeyte geheel verloren; maer wilt ghy in den Bergh de ledige plaets met sny-hout verbeteren / legh altijdt 2/3. of 4. ghesnoeyde tackjes in een kuyl by malkander/ soo 't een niet opgaet/ komt het ander op / soo der maer een opkomt die laet men staen/ en smijt de andere wech ; soo der meer opkomen / versetmen de selve op de ledige plaetsen. Indien het snoey-hout in Martio geleydt wordt/ wascht het om Philippi en Jacobi, of 14. dagen daer na / te vooren moet men daer na sien/ de selve lucht geven / en haer daer uyt helpen.

Men moet oock het recht van de wijnbergh besteelders aenmercken / want de selve worden ghestraft als Moordenaers/ als oock de ghene welck een ander mans kooren uytdorsschen / ander mans Olyboomen/ en wijn-druyven uytperssen.

Het XVI. Capittel.

Van griffelen.

MEn plagh oock de wijnstock te griffelen / ghelijck de boomen / daer Columella oock van schrijft ; dat moet een weynigh voor of na Paesschen gheschien/ dan moet men hem snijden; wanneer men dat hout besnijdt/ de quade stocken welck men niet gaerne in de Bergen heeft / laet men ongesneden / om daer op te griffelen. Oock sal men de goede enten welck men daer na op de quade stocken setten wil/ gelijck de boogen op de goede stocken / onbesneden laten/ tot den selven tijt. Men kan ook sulcke goede enten vanden Wijnmeesters/welk keur goet hout hebben/ by tijts bespreken/ datse de selve onbesneden laten tot dien tijt. Sommighe houden weynigh van griffelen / om dat de Mey-vorst het gegriffelde hout lichtelijck schaden mach/ en sulck gegriffelt hout niet lange duyren kan. Sommighe houden daer veel van/ maer ick kan daer niemandt aen of afraden/ dewijl ick 't selve niet versocht heb.

He

Het XVII. Capittel.

Van de palen aen de wijnstocken.

DEse zijn geheel noodigh voor de wijnbergen/ en moet het hout alle jaer bepaelt worden/ want als 't een jaer of twee naghelaten wordt/ vergaet het/ wanneer men veel in leght/ moet men daer na palen by de verplante wijnstocken hebben: want daer gaen veel palen tot sterckingh der ingeleyde rancken/ welck een Heer by tijts verschaffen moet/ terstont in de Vasten/ of het welck beter is/ een boom of twee/ of meer in 't bosch koopen/ en selver laten bearbeyden/ dan kan men fraeye stercke palen krijghen/ de welck een tijdt langh duyren: want de Boeren de selve om haer proffijts wil/ dun maken. Sommige plegen de wijnpalen onder en boven scherp te maken/ om dat de Kraeyen en andere vogels/ welk de druyven seer schadelijck zijn/ daer niet op souden konnen sitten.

Men moet oock wel op de wijnmeesters passen/ datse gheen palen uyt de berghen nemen/ noch heelen/ noch halven/ of den wijn-heer heeft de selve van te vooren gesien/ anders breecken sy de palen met wil aen stucken/ of houwense aen stucken.

Soo langh men een pael ghebruycken kan/ sal men hem gebruycken/ genomen al waer hy maer twee spannen langh.

In 't koopen der wijnpalen moet men wel op de bant letten datter 't getal in is/ want de Boeren pleghen hier somwijlen boeverÿ in te spelen.

Het XVIII. Capittel.

Van hechten.

HEt palen en hechten moet kort nae malkander gheschieden/ en wanneer men ghehecht heeft/ strijckt men de aerde daer na in het hacken weder over de stock toe/ anders verdorren de stocken als de hitte komt: Want het moet gehecht worden eer men de palen aenslaet/ wanneer men nu hecht/ verschrickt het hout dat het in acht daghen niet uytwascht/ soo behout men de palmen oock een weynigh daer binnen/ dat haer de vorst/ welck ondertusschen komen mocht/ gheensins schaden kan/ want men met hechten der rancken anders soo langh vertoefde/ tot dat de palmen aen de rancken uytgheslagen waren/ doet men daer na in het hechten de rancken schade/ want men stoot hen de palmen lichtlijck af/ bysonder wanneer men daer niet voorsichtigh mede omgaet.

Dewijl men om dees tijdt oock voor een vorst bangh is/ pleghen eenige de rancken niet soo haestigh te hechten: maer men is in de meyningh dat sooder dan een vorst quam/ de selve de wijn niet lichtlijck schaden sou: Want wanneer de lucht of wind de rancken beweghen/ kan haer de vorst alsoo niet schaeden: Dit heb ick in het werck alsoo bevonden/ alleen wanneer men met de hechten soo lange wacht/ soo slaen de palmen uyt/ en konnen daer nae de rancken sonder schaede niet wel ghehecht worden/ oock kan de windt de palmen lichtlijck schaden wanneer sy aen de pale slaet.

Het XIX. Capittel.

Van Mey-vorsten en andere schade der Wijngaerden.

SNijden/ ruymen/ palen/ hechten en de eerste hack/ dit sijn vijf arbeyden/ die in 't begin des Somers korts na malkander geschieden moeten/ en elck ter rechter gheleghener tijdt/ daer op een Wijn-meester sich wel verstaen moet. Alleen voor Mariæ Verkondingh doet men niet veel in de wijnbergh/ alleen uyt vreese der vorst. Dewijl dan veel dinghen den wijngaert het gheheele jaer door veel schaede aenbrenghen konnen/ heb ick hier een bysonder Capittel ghesett/ en eenighe der selver

willen verhalen/een neerstigh Huys-heer/ of Wijn-heer magh daer de sijne noch by tekenen.

Want insonderheydt op dese tijdt des jaers / wanneer men de grootste sorghe/ onkosten moeyten en arbeyt op de Bergen aenwent / pleeght de Mey-vorst te vallen / het uytgeslagen en ander jongh hout de grootste schade te doen / en 't selve soo te verbriesen / dat alles verwelckt en wegh-hanght / ghelijck of het met heet water begoten en verbrandt ware. Dese vorsten vallen korts voor en na Philippi en Jacobi, van die tijdt aen / wanneer het hout op de Berghen begint uyt te slaen/ tot op den tien of elfden dagh van Mey. Daer teghens heb ick menigherley ranck willen aenqueecken / maer de selve hebben niet wel willen gelucken / daerom heb ick na gelegentheyt des tijdts het gedeckte hout onder de Aerde laten leggen / tot eenighe dagen na Philippi en Jacobi, soo is 't weder wat warm sijnde / mijn ghepoot uytgeslagen/ en soo morw ghewordden/ dat wanneer men het daer nae opheven wou/ de oogen en jonge bladeren afgevallen sijn.

Eenige Wijn-meesters laten sich duncken men sal teghen het Oosten / wanneer men merckt datter een Mey-vorst vallen wil/een vyer van drooge Wijngaert-rancken maken / dit sou de vorst verteeren / en maken dat de selve niet op den Wijnbergh viel: het schijnt al wat te sijn / en ick heb daer oock in andere Boecken van gelesen: 't is de natuur oock gelijck. Maer wie sal dat soo snellijck weten / wanneer daer een vorst komen wil / en oock soo snel met het vyer ghereet sijn / en soo veel Wijngaert-rancken te samen brenghen dat den gheheelen Bergh omringht wort: oock most den Bergh alsoo gelegen sijn / datmen het selve doen kondt. Somwijlen heb ick oock wel vernomen / wanneer 't maer windigh weder was / en de Mey-vorst quam / dat de selve winden belet hebben met van boven neder te waeyen / dat de vorst niet op 't hout of rancken viel / maer buyten den Bergh.

Eenighe vertoeven met het hechten tot dat de quade tijdt der Mey-vorsten over is / laten 't hout alsoo staen / dat de windt of lucht de rancken bewegen konnen/ soo sullen de selve Vorsten niet lichtelijck schade doen / dat is oock wel geen quade meyningh / want het helpt yets / alleen dat de oogen te seer uytgeslagen worden/ en daer na vele der selver afgestoten worden wanneer men haer hechten wil. Somwijlen heb ick het Wijnhout besnijden laten ghelijck na behooren / maer korts voor en nae Walburgis, of Philippi en Jacobi, wanneer sy anders plegen te komen/ had ickse wederom met een weynigh aerd' bedecken en wederom beleggen laten tot datse voorby geweest zijn/waer door somwijlen noch yetwes is behouden ghewordden. Oock heb ick dit gemerckt / dat de Mey-vorsten altijdt het jonghe Hout meerder beschadight hebben als het oude: Item / het ghene welck om laegh gheleghen is eer en meer / dan het ghene welck om hoogh leydt.

In 't snijden en ruymen kan de stocken oock groote schade gheschieden / wanneer men de stocken te veel houts neemt / het welck de Wijn-meesters somwijlen daerom doen / datse soo veel te meer snijdhout te verkoopen hebben; of wanneer men hen te veel snijdhout laet datse haer overdragen; want daer door gaen hare krachten yet wech / datse op een ander mael soo veel niet brenghen. Item / wanneer men haer / als voren geseydt is / te vroegh ruymt / en daer nae een harde Vorst valt/ soo verbriesen sy alle / en wert den Bergh gheheel bloot van Hout. Item / wanneer men hem in 't ruymen onder de veseltjes niet wech neemt.

Den Honig-douw/ welck oock somwijlen inde Somer valt/kan hem oock groote schade aenbrengen/want de selve verbrant de bladen en druyven / en schadet het hout dat de bladen roodt en dorre worden datmense toe-vouwen kan: De Druyven verharden en verkrimpen / het hout verdort/ welck daer van gheraeckt worde:

De

De Ouden hebben 't selve den roest ghenoemt / en komt daer van wanneer een schadelijcken douw in een verdorven vergiftighe Lucht ontspringht / en daer nae valt op de jonge bloessem / kruyden / zaet / welck noch niet geschoten is / en dierghelijcken Aerdt-ghewasch meer / Item op de bloeme en verbrandt die bladeren datse gheheel dor / root / aschverwigh of swart worden.

Oock kan den regen de Bergen groote schade doen / hoe wel de selve een groote volle en sappige besse gheeft : maer wanneer het te veel reghent en natte Somers sijn / en de Son daer somwijlen niet onder schijnt / vallen de Druyven seer af / en de bessen verrotten. En hoewel de selve rottingh hier nae in 't wercken van den Wijn wegh gaet / en verlooren wordt / gelijck de Wijn-meesters seggen / soo had ick nochtans liever een Bergh vol gheele / rijpe / wel door-koockte Druyven en Bessen / dan verrotte. Wanneer 't oock onder 't bloeyen regent / krijgen de Druyven weynigh Bessen / bysonder alsser stort-reghens vallen / welck de bloessems afgeslagen hebben / maer de Bessen worden te grooter / om datse ruymt hebben om te swellen. Sommige jonghe Druyven / daer den regen in 't bloeyen op valt / worden soo verkouwt / datse geheel swart worden en af-vallen / ghelijck in den jare 1596. geschiede. Oock kan het den Wijngaert grootlijcks beschadighen / wanneer het in de Somer geheel niet of weynigh regent : want daer door verdorren de Druyven en krijgen geen sap.

Men moet oock in de Mey wel op het jonge hout letten / dat uyt den Stock en Wijnrancken wascht / want het is morw en breeckt lichtelijck af / alsser een groote windt / plas-reghen / haghel en dierghelijcke komen ; men moet oock ter selver tijdt niet veel in 't hout gaen / of andere daer door laeten gaen / want als 't maer een weynigh aengeroert wort / breeckt het / en daer geschiet dan schade.

In Junio en Julio is het een weynigh harder / dan kan men het soo lichtelijck niet beschadigen.

Wanneer het in de heete Hontsdaghen niet regent / soo verdrooghen de Druyven seer door de hitte des Hondt-sterns / datse geen sap hebben konnen.

Een weynigh voor Michaëlis pleeght de windt de Druyven oock seer te beschadigen / want wanneerse groot en sterck sijn / wort de steel der Druyven beweeght / en breken de Druyven met tegen malkander te stooten / en worden bedorven door 't gestadigh beweghen ; daer benevens oock wort door de swaerte de steel ghekneeckt / dan kanse geen voetsel meer van den stam hebben / waerom de Druyven hardt en suur blijven.

Wanneer het in de Winter beglaest is / bysonder wanneer 't seer kout en stil is / en gevrosen / dat schadet den Wijnberch oock : maer wanneer 't niet kout is / en de rancken evenwel van de windt beweeght worden / en gebogen / breeckt dat aengehechte glad ys / valt af / en beschadight het hout oock niet.

Item / dat ruwe weder in de Winter / want het seer kout en besneeuwt is / beschadight de Wijnbergh oock.

De Vrouwen welck hare stonden hebben / moeten by gheen Druyven komen / want het Gras / Boomen en kruyden verdorren / de Druyven willen oock niet draghen / ook is 't selve Sanguis Menstruus seer schadelijck voor veel andere dinghen : daerom komt het dat de Wijngaerden van geene Vrouwen ghearbeydt moeten worden.

De Wespen suyghen de Muscadelle-Druyven seer uyt / daerom krijgen de geene / welck daer gierighlijck na grijpen / gemeenlijck een handt vol Wespen.

P 2 Het

Het XX. Capittel.

Van d'eerste hack.

DE eerste hack en 't hechten geschiet ghemeenlijck met malkander/ en geschiet soo haest men gesneden en geruymt heeft / op Philippi en Jacobi moet d'eerste hack al gedaen zijn. Eenighe segghen op Mariæ Verkonding, maer doch na dat het de gelegentheyt en tijdt toelaet. Ter selver tijdt sal een Heer daer vlijtigh op sien/ datmen niet alleen het Aertrijck met de hack boven een weynigh om-smijt/ gelijck luye arbeyders plegen te doen / maer datter diep gehackt wort.

Het XXI. Capittel.

Van de tweede hack.

DE tweede hack gheschiet korts voor 't bloeyen / of korts daer na / hoe wel het beter daer te voren is: want in 't bloeijen moet men niet hacken / om datmen den bloessem af-stoot: wilt ghy de tweede hack doen / doetse alsoo / dat ghy noch voor 't bloeyen met de tweede hack gereet sijt/ of laetse berusten tot na de bloeyingh/ hoe wel 't selve wat langh soude sijn/ maer 't bloeyen is op d'een tijdt eerder ghedaen als op d'andere / en daer mostmen de stocken ten tweedemael hechten / en de rancken of nieuw-ghewassen hout fraey opbinden/ dat het niet op der Aerde blijft leggen / en in den arbeyt hinderlijck is/ of in 't hacken van hen afgebroken wert: maer dit is een tamelijcke sware hack/ want op dien tijd is het Aertrijck van de holle winden uytgesogen/ daerom wacht men gaerne op een regen / en na den selven is men vlijtigh in 't hacken / soo kan men 't Lant soo veel te beter regeeren.

Het XXII. Capittel.

Van de bloeyingh des Wijns.

MEn plagh grootlijcks te letten op het bloeyen van den wijn/ want daer aen kan men tijdelijck sien wat het voor een gelegentheyt in den volgenden tijdt met de wijn wesen sal. Wanneer den Wijngaert voor Joannis bloeyt / gelijck Anno 1583. gheschiede / isser grooten hoop tot vele en goede wijn: want het noch acht dagen na Joannis geschiet/ soo schaedt het doch sonderlingh niet: maer wanneer hy hier na bloeyt/ wort hy gaerne suur: doch een goeden warmen Herfst kan hem noch soo veel helpen / dat hy goet en soet wordt: wanneer hy fraey met malkander afbloeyt / wort hy soet / wat laet bloeyt wort niet rijp; want het staet en wort allenghskens suurder/ en blijft geheel suur en hart. Syrach, cap. 5. vers 19. Houdt oock veel van den wijn welck vroegh bloeyt / of vroegh rijp wordt. Job, cap. 15. vers 33. Roosen en wijn bloeyen ghemeenlijck met malkander / of den wijn bloeyt haest na de Roosen / en geeft een lieffelijcken reuck van sich / en maeckt de lieffelijcke tijdt. Canticor. 5. 6, 7, 8. Item / cap. 2. Dese schoone reuck verdrijft alle fenijn/ en verjaeght de Slangen en Padden uyt de Bergen. Men seght dat de wijn in vier-en-twintigh uren af-bloeyen kan / dat magh waer sijn / wanneer eenige algereets kornen en bessen hebben / en de ander noch bloeyt / dat is wel / wee de laetsten / want uyt de laetst-bloeyende komt weynigh / het most geluck zijn soo daer wat van komen sou: wanneer 't in 't bloeyen regent/ dat schaed niet sonderlinghs/ hoe wel eenighe segghen datter soo veel bessen niet komen als anders / soo het maer gheen groote stort-reghens zijn welck de bloessem af-slaen.

Wanneer de Son schijnt / en by 't selve schijnen mede regent / welck men anders een Honigh-douw plagh te noemen / dat

doet de Wijn groote schade. De Wijnmeesters plegen te segghen / wanneer de Wijn noch maer voor Jacobi af-bloept / soo kan hy noch in 't Vat komen : dit geloof ick oock wel waer te sijn / maer wat is 't voor ruycht? want het selve is noch tot Edick / noch tot andere dinghen goet: want hoe veêre is 't dan van Laurentii? want dan vintmen al gereet een rijpe druyf of de bessen beginnen soet te worden. Oock is 't een wonder dingh in de natuer / wanneer de Wijn bloeyt / dat alle Wijn in de vaten sich ontstellen; hoe men de selve dan weder te recht brenghen magh / soeck in mijn eeuwigh-duerende Almanach.

Het XXIII. Capittel.

Van den derden hack en snoeyingh der rancken.

DIe derde hack moet in de weeck nae Jacobi of om Laurentii, of korts voor Laurentii gheschieden ; en terstont moet men na de selve hack de rancken snoeyen / het loof in bosjes binden / en op de Wijnpalen steecken / datse droogen / want dese sijn voor de Schapen en Geyten een goet voeder tegens den toekomenden Winter / waer mede men veel Hoys besparen kan : dese hack valt wat swaer / want het Aertrijck is op dien tijdt tamelijck droogh van de Hontsdaghen / daerom moet men wel op den arbeydt passen / datse diep ghenoegh hacken / en niet alleen maer boven over de Aerde loopen / want den Wijngaert moet veel en wel bearbeydt worden.

Hier op slaet niet qualijck dit voortreffelijck en oud' exempel van een voornaem Landt-man / welck op sijn Doodt-bedt leggende / sijne Soonen by hem riep / segghende / Dat hy een schat in sijnen Wijngaert begraven had / en datse de selve souden vinden met neerstigh arbeyden. Als dese goede Man sijn leven afgeleydt had / begonnen sijne Soonen / begeerigh na den schat sijnde / in den Wijngaert te graven / maer op wat manier sy den Bergh doorgroeven / vonden sy daer gheen schat in ; dan sy bevonden met langheyt van tijden / dat den Wijngaert meer droegh / hoe sy meerder arbeyden.

De oudtste en gauste van haer-luyden begon dese ghelijckenis uyt te leggen / seggende / dat den sin van sijnen Vader gheweest was / soo men een Wijngaert wacker bearbeyde / datmen daer dan een grooten schat of winst van trecken konde.

Het XXIV. Capittel.

Van 't rijpen der Druyven.

NA Laurentii gheschiedt het / dat de Druyven hier en daer een soeten en rijpen bessen krijghen : ja de roode Druyven beginnen nae Laurentii hier en daer voor den dagh te komen / en eenige koleurde bessen te laten sien ; als men dese teeckenen merckt / isser goede hoop tot een rijp en goet gewas : waerom men op dese tijdt Godt vlijtigh bidt / dat het hem ghelieft warm weder te geven / dat de wijn wel soet en rijp wort : want rijpe Druyven brengen ghesonde wijnen voort. Men kent de volkomen rijpheyt aen de Druyven / wanneer de witte Druyven geel / soet en wel doorkoockt sijn / dat de handen daer aen kleven. Op S. Laurentii kan men sien (soo daer niet tusschen komt) hoe het met de Druyven gaen sal.

Het XXV. Capittel.

Van 't hoeden des Wijns.

DEwijle de Wijn begint te rijpen / en de Bergen goet en soet worden / moet men neerstigh op de Bergen schildtwacht hebben van weghen de Honden / Kraeyen / Ravens / Exters en andere Roof-vogels: want de Werelt hedensdaechs soo boos is / dat

dat de menschen niet passen of daer een ander onkosten / met sorgh en kommer / aengeleyt heeft / of niet. Ja sy komen des nachts en berooven een mensch van sijn langh-gewenschte hoop. Sodanige schelt Job cap. 24. vers 6. voor Godtloos: vervloeckt / en vermaledijdt haer die een ander onderdrucken / en in sijnen Wijnbergh leesen; en seydt het sal hem nimmermeer gedijen. Oock eten de honden veel wijns / wanneer sy in den Wijngaert ghewoon zijn. De Vossen eten de druyven niet alleen / maer verderven oock de stocken / en verwoesten de Berghen. Cant. 2. 15. Judic. 15. 4. De Kraeyen en Exters treccken de druyven af / dese moet men met groot gheroep / klappen / en ander gheschreeuw verdrijven. Men moet oock op de wachters self wel goede acht nemen / dat sy den eenen korf vol voor / en den anderen na / niet afsnijden / en op de marckt heymelijck laten verkoopen: Want dese maken haer geerne vrienden van den onrechtveerdigen Mammon / &c. De Joden hebben hare Wijn-berghen oock behoedt / besiet Cant. cap. 1. vers 6. In het 5. Boeck Mosis aen het 3. cap. seydt Godt / Wanneer ghy in uwes naestens Wijnbergh gaet / mooght ghy de druyven nae uwe begeerte eten / tot dat ghy ghenoegh hebt / maer ghy moeter gheen in de vaten bergen.

Het XXVI. Capittel.

Om de Wijndruyven een geheel jaer door te houden.

ICk sou hier van menigherley konsten schrijven / daer men de rijpe Druyven mede goedt mach houden / oock hoe men kan maken dat menigherley druyven op een stock wassen / oock hoe men maecken mach dat de Druyven op den stock tot aen de voor-tijdt blijven: Oock om druyven een gheheel jaer met inleggen goet te houden: Men plagh anders versche kley te nemen / daer gheen zandt in is / en in klaer water te roeren / de Wijn-druyven daer in te dompelen / soo haest sy van de stock komen / op berden in de Son te legghen datse droogh worden / en dan weder in een vaetjen op een ander te legghen / soo veel men hebben wil / het vaetjen toe te leggen / en in een kelder te setten. Item men snijdt de druyven met de rancken af / en smeer de eynden met Was op / dat sy het sap behouden / en hanghtse in een kamer / niet verre van de stoof / op datse niet verbriesen / dan hangense wel tot na Karsmis eerse verderven.

Item men snijdt rancken / welck vol druyven zijn / en hanghtse alsoo in een kamer / wanneer ghyse ghebruycken wilt / leghtse te vooren in versch water / so swellense weder / en werden fraey dick / en smaken wel.

Het XXVII. Capittel.

Van den tijt om de druyven te plucken.

WAnneer de druyven rijp zijn / laten haer de Wijn-meesters / wanneer de selve hart-bastigh zijn / aen de stocken blijven / tot dat het begint te vriesen / op datse dun-bastigh worden / want sy segghen dat de wijn toeneemt / en hoe de basten dunner worden hoese meer wijn gheven. Maer men moet wel gade slaen dat de vorst niet te groot wordt / en de druyven te seer bedwinght / want wanneer het selve gheschiet / barsten de bessen / en vallen af / de wijn loopter uyt / gelijck het oock dickwils met de roode wijn gaet / welck gaerne tijdtlijck bloeyt / en tijdelijck rijp wort / eer de witte aenkomt / suyghen de winden haer seer uyt / en de vorst doetse af vallen. Maer soo veel my aengaet / ick houde weynigh van het bedwinghen des vorsts / want nae mijn oordeel ontgaet de wijn sijn

sijn nátuerlijcke kracht en warmte / wanneer de vorst haer te seer bedwinght / en de Wijnen daer nae oock soo gheheel ghesont niet alsse anders zijn: Maer ick laet een yeder hier sijn sinlijckheydt in volgen / soo derf niemandt my de schuldt gheven dat ick hem qualijck gheraden heb. Op de lees-tijdt vint men het ghene Godt yemandt toegheleydt heeft: Want op sommighe tijden is het alles wel ghelijck rijp ghewordden / de witte met de roode druyven / dan heeft men goede wijn / en als dan overhaest men sich maer met lesen / want het lesen nimmer uytstel lijdt; want in het lesen neemt den wijn meer in een dagh toe / als anders in tien / gelijck ervarene Wijn-meesters seggen.

De beste lees-tijdt is / wanneer het een schoonen drooghen dagh is. Eenighe leesen liever wanneer het een weynigh nat is; meynende dat de Druyven daer veel sap van krijghen / wanneer daer het reghen-water onder komt: Maer ick houw van die luyden niet die gaerne water onder Wijn drincken / en moetwilligh de kostelijcke gave / welck den mensch van Godt tot vrolijckheydt ghegeven is / soecken te verderven: Want als men water in de wijn menghen moet / dat is een straffe Godts / ghelijck Jesa. cap. 1. vers 22. verhaelt / want hy licht water tot Wijn maecken kan. Joannes 2. vers 3. als hy ons wel wil / maer als hy ons niet gunstigh is / kan hy lichtlijck onse Wijn tot water maken / daerom sal men met Godt niet spotten / en om sijn profijts wil Godts gaben verderven: Of het en waere dat yemandt om sijn ghesontheydt water onder de wijn menghen moet / dat waer een ander / als het yemandt maer met goede reden verantwoorden kan / en dat uyt een reghel / welckers eyndt goedt is. De vroome Ouden / ja oock by den Heydenen / hebben haeren Wijn op drooghe tijden ghelesen / op dat de wijn in haere kracht en deugt mach blijven. Pall. lib. 11. cap. 9. Leert een konst hoe men het water weder van de Wijn brenghen sal / als hy in de lees-tijdt bereghent: Wanneer om de lees-tijdt de druyven sterck en groot zijn / en een natte Somer gheweest is / slaet de windt de druyven en bessen seer af / bysonder van de roode wijn / en wanneer de huyden der bessen een weynigh ghequetst worden / loopter de wijn uyt / en de winden suyghen het sap uyt / soo dat de bessen seer slap worden / dan moet men de roode eerst lesen / om dat de selve eerst rijpen dan de witten: Daerom wil ick den leeser bevelen / dat hy de afghevallen bessen en druyven wel opleest. De rechte Wijn-meesters houden daer veel van / wanneer men in het afgaen van de Maen den wijn leest.

Het XXVIII. Capittel.

Van 't leesen.

WAnneer men wijn leest / gheeft men de lesers en perssers vroegh / midaghs en des avonts / doch na des Lants ghebruyck / en gheleghentheydt / ghenoegh te eten en drincken / want wanneer men daer suynigh op wesen wil / eten sy soo veel te meer druyven / en drincken most / dan heeft men dubbelde schade: Eenighe vermanen haer oock ernstlijck dat sy het alles wel en suyver oplesen en afsnijden / jae senden haer noch eenighe Persoonen achter nae / die achter malkander leesen / soo datter niet staen blijft: Het is wel waer dat Wijnberghen veel kosten / en somwijlen weynigh weder uytleveren. Men moet daerom niet al te karigh zijn.

Want het schoon oplesen / en den Armen niet te gunnen / staet onsen Heere Godt niet aen / en veroorsaeckt dat hy met sijnen seghen oock karigh is: Maer gunt men den Armen oock wat / soo seghent het Godt weder te beter / want men seght / de milde hant sal nimmermeer ghebreeck hebben; hier past de spreucke

Jerem.

Jerem. 49. 9. Abd. 1. 5. en Levit. 19. 10. Deut. 24. 21. Ghy sult uwen wijnbergh niet seer naeuw laten leesen/ maer den Armen en Vreemdelinghen/ Weduwen en Weesen sult ghy yetwes laten/ en gedencken dat ghy een knecht in Egypten gheweest zijt: Daerom gebied ick u dat ghy sulcks doet/ Exod. 1. 3. 15. 4. Ses jaer sult ghy uw' Veldt bezaeyen/ en uwen Hof besnijden; in den sevenden jaer sult ghyse laten berusten/ en wat daer sonder uwen arbeyt wascht/ dat sult ghy uwe Knechts/ uwe Maeghden/ uwe Huysghenoot/ de Vreemdelinghen by u/ en de Armen eten laten/ en wat over blijft laet de Dieren op den veld' eten/ &c. Syrach cap. 33. vers 9. Maer dewijl de wijn somwijlen ongelijck rijpt/ soo komt het oock somwijlen dat de druyven gheheel hart blijven/ of weynigh bessen sich alsoo vertoonen/ datter gheen hoop is van een dronck wijns te hebben. Daerom laten eenighe haer op den stock staen/ en willen haer niet inleesen/ gelijck Michæ 7. staet: Och het gaet my ghelijck een welck in den Herfst druyven leest/ en vinter geen t'eten/ en woude doch gaerne de beste vrucht hebben.

Maer dese sullen hen van de harde druyven een goeden verjuys maecken/ dat een edel/ kostlijck/ en gesont dingh in huys is/ en lange duert/ men kan het 3. jaren houden: Dese stelt men alsoo toe; Eerstlijck druckt men de harde druyven uyt/ gelijck een anderen wijn/ daer na koockt men de uytgheparste sap/ tot dat hy dick wert/ en schept het op: wanner men dan daer nae wat goets koocken wil/ doet men Speceryen daer in/ en stropter Suycker onder/ soo heeft men een goedt ghérichte/ of men stampt de druyven/ welck niet rijp zijn/ of quetse de selve wat/ en leghtse in een vat/ soo dat het vat half vol sulcke ghestooten druyven zijn/ en gieter versch water op/ tot dat de ton vol werdt/ en laet het alsoo legghen/ soo komter een heerlijcke Wijn-edigh van/ als oft van de beste ware/ hoe wel anders van soodanige slechte druyven niet lichtlijck goede Wijn-edigh plagh gemaeckt te worden/ doch wort entlijck suyr wanneer sy langhe leydt.

Wanneer de wijn niet seer wel rijpt/ en men vreest dat de wijn niet goedt worden wil/ maeckmer terstont/ alsse van de persse komt/ en noch soet is/ Alant of Kruyt-wijn van/ daer hier na een weynigh breeder van geseyt sal worden.

Of men leest de beste en rijpste oock in sonderlinge vaten/ laetse alleen perssen/ en behout die voor u; de andere weder in andere vaten/ laet die oock alleen perssen/ en behoutse tot de andere dingen.

Sommighe maken een eer-wijn/ wanneer sy lesen en perssen laten/ dese houdtmen voor den besten/ en setse voor eer op. Daer na een middelmatighen wijn/ met welcke men niet karigh is/ maer hem altijdt by de spijse over Tafel geniet: Daer na een Visch-wijn/ die men met den warmen te gelijck perst/ als den geringhsten/ en gebruyckt hem tot wijn-edigh/ visch te sieden/ en andere saecken. Het is beter veel leesters te hebben/ dan weynigh/ soo komt men daer haest van/ wanneer men maer getrouwe en vlijtighe arbeyders heeft/ die gheen dief-sacken onder de kleederen hebben/ daerse somwijlen veel druyven in weg nemen: Daer een Wijn-heer om eelijcke bossen druyven aen een kranck man/ wijf/ kinderen/ swangere Vrouwen/ te gheven niet verdorven is/ en haer gaerne mede deelt/ wanneer hy daerom versocht en aengesproken wort.

In 't lesen moet men de luyden seggen/ datse 't bint-stroo van de stocken mede op en van een ander snijden/ en de wijnrancken fraey uytspreyden/ soo kan het hout fraey droogen/ en sy konnen des te haestiger by de druyven komen; oock moet men haer vermanen/ dat sy de wijnbladen niet onder de druyven laeten komen/ want sy trecken de Most na haer/ welck de menschen nochtans ghesonder is als de dorre bladeren.

Het XXIX. Capittel.

Van perssen.

ONder het lesen / of wanneer de wijn ghelesen is / plagh men de druyven te perssen / en den wijn daer uyt te drucken / men moet dagh en nacht aen den arbeydt zijn / daerom zijnder Kaerssen / Kandelaers / Tappen / Sponden en werck daer toe / en goede suyvere reyne vaten / daer van wy hier na segghen sullen. Item alderley Speceryen en kruyden / tot alderley wijn / die men maecken en bereyden wil / eten en drincken / en loon wil een yeder oock hebben / gelijck het billick is: Want een arbeyder is sijn loon waert. Eenighe treden de druyven in een persse / en legghen alsoo de bessen en basten of kornen te ghelijck in de pan ; en perssense : Maer andere / wanneer sy de druyven alsoo te treden hebben / hercken de selve / dat is / sy stampense in het vat of kupp met een heyde of hamer rondtom / dat sy de bessen van de kammen afstooten / en schrapen de kammen met een harck daer uyt / en legghense besijden in een tob / tot de laetste toe / dan wordense alleen gheparst ; maer de getreden bessen doense beneffens de wijnsap in een groote ton / en wanneer de selve vol is / setten sy daer berden en houten op en perssense. Dit is yetwes beter / ghelijck men aen de most wel proeven kan: want de most van enckele schoone bessen is beter / dan de most van de kammen. Wil yemandt op uwe persse druyven brenghen / om voor hem te bereyden / laet het toe / by soo verre de gelegentheydt het toelaet : want daer sal op het eerste in de panne of vat / wel een halve ton wijn trecken / doch men kanse met water oock wel natten / datse soo veel te minder wijn na sich nemen / hoewel de doordringhende wijn subtijlder is als 't water.

Die oude verdorvene of onsmaeckachtighe wijn in de kelder heeft / mach de selve tot de nieuwe wijn laten legghen / als dan giet men de verdorven wijn op de nieuwe geperste basten / en perstse weder / soo krijghtse weder goeden smaeck. De Boeren koopen de uytgheperste basten / en gietender water op / en maeckender Lurck van / ghelijck men na-gebrouwen bier maeckt; het is een weynigh beter dan water / en wordt meer uyt armoede / dan uyt wellust gedroncken ; het is een dranck die den dorst leseht / hoewelse niet seer voedt.

Van perssen staen oock veel schoone spreucken in de Schrifture / welck men by de perssingh des wijns bedencken sal / als Joel 2. 22. De Vijghen-boomen en wijnstocken sullen wel dragen / Cap. 3. 13. De kelder is vol / en loopt over. Alsoo wort Christus dickwils by een persser / of geperste wijn vergeleecken : want hoe wel de wijn van de stock afghesneden wordt / met voeten getreden / gheperst en gheheel verhenst wordt / isser evenwel gheen heerlijcker / kostlijcker sap / welck schoone / gesonde / vrolijcke luyden maeckt : Alsoo is Christus recht in de werelt geperst / dat is vervolght / ghevanghen / ghebonden / gegeesselt / ghekroont / gedoodt en begraven ; maer sijn lijden en sterven / en rootverwigh bloedt / welck uyt sijne handen / voeten / en zijde maeckt vrolijcke luyden / en is voor de gheheele Christenheydt een seer edel / kostelijck en heerlijck dingh / wascht en reynight ons van alle onse sonden / gelijck Joannes seyt.

Van de Lurcke.

De Lurck wordt alsoo ghemaeckt ; wanneer de wijn uyt de druyven gheperst is / giet men suyver en klaer water op de basten / en perstse noch eens / wat daer nu van loopt / wordt Lurcke ghenoemt : Sommighe maeckense goedt / sommighe slecht. Wanneer men de druyven niet te seer uytperst / maer noch daer wat in laet / soo kan men goede Lurcke voor het Huysghesin hebben / die Heeren drincken het selve somwijlen oock wel

mede/ en bysonder des Somers in de heete dagen.

Het XXX. Capittel.

Van de vaten daer men de Most in doet.

WAnneer men siet dat de Wijn door Godts seghen wel ghelucken sal/ en 't sich in de bloey-tijdt/ en bysonder in Julio en Augusto wel aen laet sien/ moet men heel tijdelijck in de weer sijn/ datmen vaten by der handt heeft/ want daer kan onvoorsiens een rijp twee of drie komen/ datmen sich haesten moet met leesen/ en wanneer men dan met de vaten niet ghereet is/ moet men van noods halven sich met andere/ ja somtijds met onreyne vaten behelpen; soo dat den Wijn bederft/ datmen daer nae niet weet/ of het aen de Wijn/ of aen 't Vat gelegen is: Daerom moeten de vaten drie of vier weken voor de lees-tijdt met schoon water gevult worden/ en alsoo drie weken staen om toe te trecken/ als oock datse moghen ghe-yckt worden/ om den inhouden daer van te weten. Oock is 't periculeus in een nieuw Vat Most te doen/ 't sy dan dattet daer te vooren toe bereydt is: Men magh daer wel Wijn in doen/ want die schaedt niet.

My verhaelde een seecker eerlijck persoon/ dat hem ses vaten met wijn op een tijdt in nieuwe vaten verdorven waren: Doch daer waren eenige goede luyden by/ welck seyden dat de schuit niet aen de vaten was/ maer datter een menstruata fæmina by gheweest was. In Bier-vaten magh men den wijn wel doen/ wanneer sy te vooren wel gheboent sijn. Doch indien men most in oude of nieuwe vaten doen wil/ moet men te voren Byvoet in een ketel sieden/ en met dat water 't Vat uytbroeyen/ daer nae spoelt men 't selve met vers water af/ en laet dat versche water daer in staen.

Wanneer men Most of Wijn in vaten of leggers vult/ daer te vooren Rijnsche-wijn/ Malvesey of andere heerlijcke wijn in gheweest is/ dat helpt seer/ want dien voorgaenden reuck en smaeck treckt in de Most. Wacht u wel voor qualijck-ruyckende/ stinckende of verschimmelde vaten/ want de wijn verderft daer in/ maer sy moeten alsoo gereynight worden; Eerstelijck wascht men haer uyt met ghesouten water/ of warm water/ daer het loof van Oker-noten in gesoden is/ en laet het selve water daer twee of drie dagen in staen; daer na giet men 't selve uyt/ en beroockt haer van binnen met witten wieroock/ en sluyt het Vat toe dat den roock daer in blijft.

Het XXXI. Capittel.

Van Wijn.

IN 't beginsel moet ick den Leser hier een konsjen leeren/ hoe men een soeten wijn toestellen sal/ welck tot soetmakingh van strenge wijnen dient.

Wanneer men de selve maken wil/ perst u een goet vierendeel drie of vier soete wijn/ op dese wijse:

Eerstelijck moet ghy een fraeyen grooten Ketel nemen/ welck in een steenen Oven ghemetselt is/ welck boven een roock-gat heeft/ dese sal omtrent een half Aem groot wesen/ en wanneer ghy wilt laeten perssen/ neemt ettelijcke tonnen/ die suyver/ reyn en droogh sijn/ haught in elck een tamelijck stuck luchts/ en doet het bomgat toe/ op dat de lucht in 't Vat blijft: wanneer de lucht de meeste kracht quijt is/ neemt hem uyt/ doet het bomgat toe/ en laet de Ton alsoo legghen; daer nae giet den uyrgheparsten wijn daer in/ gietse in de Ketel/ en laetse sieden/ neemt een Kuyp daer boven houtjes over ghelepdt sijn/ op welcke Stroy leght/ giet den wijn daer op/ soo blijft het Schuym/ Droes en Heft in 't Stroy leggen/

legghen / en de suyvere wijn druypt in de Kuyp; het schuym wert fraey hart / dat men het selve weder van het Strop nemen kan / en soo doet men alle de wijnen / welck men daer toe neemt. Als nu de wijn koel ghenoegh is / welck men uyt de voorighe Kuyp in een andere Tob ghegooten heeft / giet men de selve in de toegemaeckte vaten / spondt de selve toe / en laetse tot Paesschen of Pincxsteren legghen / of soo langh ghy wilt / en tap daer van / soo sal hy om sijner soetheyt eens soo veel ghelden als andere goede wijn ; met dese wijn kan men de straffe wijn oock goet maecken. Men maeckt oock Mostert met dese wijnen / om tot spijs over Winter te gebruycken.

Item / soo haest de Most uytgheperst en in 't Vat ghevult is / werdt het Vat toe-ghespondt / en na de Kelder gevoert / en soo haest hy in de Kelder ghebracht is / wert hy weder op-ghespondt / wanneer 't selve niet gheschiede / en de Most begon te wercken / ghelijck hy dickwils doet wanneer hy warm is en van de pers komt / sou de Ton den bodem uyt-springhen. Als dan laet men hem twee of drie daeghen legghen / dat sich de Ghest of Barm set / daer nae spoelt men een Ton of ander Vat / eerst met warm / en daer na met kout water schoon uyt / en treckt de Most van de Barm of Hef af / en giet hem in 't ghewasschen Vat: En altijdt gelt soo een afghetooghen Aem twee of drie Rijcxdaelders meer als anders. De Hef of Barm doet men alle te samen in een bysonder Vat / en laetse staen / soo setse sich beter / dan giet men het klaer weder af / 't welck noch een tamelijcken wijn wort.

Wanneer de Most terstondt nae het perssen af-ghetoghen wordt / en in de Maert weder / soo krijght hy schoone coleur.

Na twee of drie daghen alsse in de Kelder ghebracht is / beghintse te gesten / en stoot veel Hef door het spondt-gat uyt / en loopt over / dan moet men neerstigh achter de Most wesen / en met den Hever uyt het werckende Vat een of anderhalf Stoop uytheven / en in een ledigh Vat gieten / het welck men by de handt heeft / en de uyt-ghelooppen Hef met de handt boven af nemen / en in een bysonder vaetjen werpen / dat moet men dickwils doen / en alle daegh daer tweemael op letten / eens vroegh / en eens laet op den avont / omtrent seven of acht uren ; men moet het om het spondt-gat en tapgaten fijn suyver houden / daer na wanneer de coleur verandert / en de wijn tamelijck klaer ghewordden is / vultmen de selve uyt het overloopende Vat / daer de Most in geweest is / weder vol / en wascht de spondt-houter met suyver water af / drooghtse met een reynen Doeck / en leghtse boven op de op-ghevulde sponde.

Men behoeft de Most niet te vullen soo langh hy gheest / want het sou doch weder boven uyt loopen : Maer dewijl men daer niet altijdt by staen kan / om de Hef met der handt uyt te nemen / soo setmen een groote vloot tusschen beyden / van elcks twee vaten / op dat d'overloopende wijn daer in loopt ; wanneer 't wercken ghedaen is / moet men hem haest toe sponden.

Dit heb ick den Leser willen schrijven / hoe men met de wijnen in ons Lant om-gaet / het kan wel sijn datmen in Italien / Griecken-landt / Hispanien en andere plaetsen anders daer mede handelt. Daer sullen sommighe sijn / welck segghen sullen / dat de manier van wijnen te bouwen / havenen / &c. alle luyden ghenoegh bekent is ; sulcke botmuylen wil ick gheantwoort hebben / dat niemant soo kloeck is / of hy kan noch leeren / soo datter altijdt noch yetwes voorvalt / dat hy niet weet. Ick heb dit werck veel jaeren by der handt ghehadt / en schame my van niemandt te leeren / al waer het oock een Kindt / laet hem dan niemandt schaemen van my te leeren.

Merck oock / dat wanneer de Most in de Kelder gebracht is / men dagh en nacht daer by wesen moet / soo langh sy gest: Ick heb oock wel gesien dat men de vaten een span langh wan ghelaten heeft / op datse in 't wercken niet over soude loopen / en heeftmen de Hef alsoo naer beneden laten trecken / en ten laetsten als het wercken gedaen was / de Hef daer af getrocken: als de most gest / sal men de Kelder warm houden / en wanneer men daer op passen wil / doet men de deur op / op datmen van weghen den damp daer by kan dueren.

Het XXXII. Capittel.

Hoe men de Most soet behouden sal, en maken datse langh na Most smaeckt, en soo haest niet tot Wijn wordt.

WAnneer men begheert dat de Most langh soet blijven sal / soo treckt men hem af soo haest hy van de persse komt / soo dat maer de Hef of Barm daer van komt / en geeft hem een lucht / daer na laet men hem acht dagen gespont legghen / en treckt hem weder af / en maeckt dat Vat weder schoon met heet water / en gheeft hem wederom een lucht gelijck te vooren / maer nauwelijcx een vingher breet / men treckt hem daer na daer af / en spont hem weder wel toe. In veertien daghen of drie weken moet hy driemael afgetogen worden / en altijdt weder vast toe gespont / datter geen lucht in komt / laet hem alle daegh soo leggen / soo blijft hy fraey / milt en soet / en wort oock om Martini soo haest gheen wijn / soo wort hy van de Vrouwkens en sommighe persoonen liever ghedroncken. Men kan hem alsoo houden / tot datmen de wijn op-steeckt / dan kan men de soete mede onder d'ander menghen / soo werdt d'ander oock soeter: maer d'andere soete wijn / welck ick op 't begin van 't 31. Artijckel gesept heb / is beter en gewisser.

Wanneer sommighe den Most soet behouden willen / ghelijck sy willen dat hy blijven sal / als hy van de Pers geloopen is / doense maer terstont Kaes in 't Vat.

Sommige werpender geroost Broot in / soo haest hy van de persse komt en in het Vat is.

Fallopius seyt / wanneer men voor een halve stuyver Vlier-bloessem in 't Vat hanght / en laet hem daer mede gesten / soo sal hy soo goet worden gelijck een Muscadel-wijn; sommige meynen men sal goeden witten Mostert / welck niet te scherp is / stooten en met jonge Most vermenghen / dat sal hem oock soet behouden.

Item / neemt tot een vierendeel most een loot witten Wieroock / leght hem op een kool vyer / hou den trechter daer boven / en laet den roock door de pijp van de trechter in 't ledighe Vat komen tot dat het wel ruyckt: vol daer na 't Vat met den voorloop des Mosts / en wanneer hy begint te gesten / doeter een half mengelen versche Koe-melck in / welck van des avonts te vooren ghemolcken is gheweest / en des nachts over gestaen heeft / daer salmen de Room van nemen / en de Melck in 't Vat gieten. Item Coriander en Anijs gestooten / ana / 2. loot Scarley / Linden-bloessem / Vlier-bloessem / ana een hant vol / en dit alles in een reyn doekjen daer in gehangen / so hebt ghy een soeten goeden dronck.

Wilt ghy een wijn soo soet houden / gelijck hy van de persse komt / en doch schoon / louter en reyn sy / maer doch niet in de kracht en sterckte als hy pleegh te sijn; wanneer hy maer op sijn Hef leyt / soo maeck een kool vyer onder 't Vat soo haest hy van de persse komt / dat hy snel gest.

Mizaldus leert Cent. 9. Aphor. 33. Hoe men het weten sal offer water onder de wijn is of niet / en seyt; men salder maer een Ey in doen / sinckt het selve van stonden aen / soo is de Most ghewatert / maer geschiet het niet / soo isse noch onvervalst.

Een

Een regel wel te mercken.

Wanneer de wijn wel gevallen is / soo datse veel en goet is / gae daer dan spaersaem mede om / verkoop geen / want ghy moeter noch een jaer/twee of drij van houden / selden sal men sien datter twee of drie goede Wijn-jaren aen malkander sijn / het kan wel gebeuren datter seven of acht quade Wijn-jaren aen malkander sijn / of datse niet rijp worden / en geheel suur vallen. Wanneer men nu soo goeden en vollen jaer heeft / sooder dan 's jaers daer na een quaedt jaer op valt / sal men eens soo veel voor den goeden wijn krijgen / als men de selve te voren sou verkocht hebben : Indien twee quade jaren / kan de wijn noch weder eens soo duur verkocht werden / en wanneer drie jaren / al weder duurder.

Noch een reghel aen te mercken.

Een erbaren Medicus genaemt Joannes Langius Lembergius, eertijdts Lijfmedicus van den Paltzgraef tot Heydelbergh / seyt / wanneer men Zee-water / of Sout in den wijn doet / welck eerst geperst is / soo wort hy niet taey of langh / en wanneer dat soute Zee-water in 't Vat ondersinckt / soo druckt het de gest mede met sich op den grondt / en de wijnen werden fijn / reyn en gesont.

Het XXXIII. Capittel.

Van Most te voeren.

DE Most is qualijck te vervoeren / wanneer hy in 't reyn verre moet gevoert worden / wanneer hy beweeght wort vermeerdert sijne warmte / en de dampen breyden sich door het roeren en schudden uyt / en 't ghesten komt hem met ghewelt aen / en loopt boven uyt / of de spont springter af / of den bodem springht uyt het Vat / want de Most is seer dampachtigh / en geeft een gheweldigen stercken damp van sich / veel meer dan d'andere wijnen / bysonder als het voorname goede Most is / welck in warme Landen wascht / en wel gekoockt wort / dese koockt in de vaten / en drijft de Heft / welck een aerdtsche en waterige materie is / door hare natuerlijcke warmt met gewelt uyt / of druckt se onder haer / want sy magh niet onreyns by haer lijden; dit doet hy met sulcken grooten gewelt / dat hy oock de vaten den bodem uyt stoot / bysonder wanneer mense voert / want dan komt de uyterlijcke en innerlijcke beweging t'samen / dese helpen malkander en worden veel sterker / dan of de Most alleen ghest. Dit verderft menigh jongh Coopman / welck met wijn handelen wil / als hy hem op dese dinghen niet verstaet; want men seght dat driederley koopmanschap qualijck geluckende / den Coopman bederven / als Roschtuyssscherp / Visch-koopmanschap / en Wijn-koopmanschap: want als

De Paerden worden hinckende,
De Visschen worden stinckende,
De Wijn het Vat den boôm in stoot,
Is den Coopman in grooten noot.

Hier van spreeckt oock de rechte / oude en hoogh-erbaren Wijn-heer Jesus Christus, Matth. 9. Luc. 5. 36. Men doet geen Most in oude vlesschen / op dat de Most de selve niet verbreeckt / maer in nieuwe vlesschen / soo wordense alle beyde behouden.

Maer soo men de Most verre voeren wil / moet men een spont laten draeyen een halven arm langh / welck van binnen hol is / of men maeckt de sponde boven toe / en laet hem maer een kleyn lochtgaetjen / en steeckt daer een vedertjen in / dat het weynigh lucht heeft.

Wanneer de wijn overgegest heeft datse plompt / soo vult den Most dickwils / en hout het om de spondt en tappen suyver / watter

watter nu uyt gest / sal men in gheen most weder vullen / maer men sal 't selve in een vaetjen alleen doen.

Het XXXIV. Capittel.

Van roode Most en Wijn.

ALs men niet veel roode wijn heeft / perst men roode en witte onder malkander / maer de wijn krijghter geen goede verw van / want hy wordt gheheel root. Het is dan het beste / wanneer het wesen kan / dat elck bysonder gheperst wordt: Maer men moet den uytgheparsten rooden wijn een dagh vijf of ses op de basten laeten staen / soo krijght hy een schoone verw / en een goeden smaeck / daer nae moet men hem altijt wel vullen dat hy niet wan blijft: Men treckt oock den rooden wijn niet af / maer men laet hem altijdt op de hef staen: Want als men de hef neemt / verderft hy / en verliest sijn smaeck.

Het XXXV. Capittel.

Wanneer de Most tot wijn wort, en van de gesontheyt des Mosts.

OP Martini worden alle de mosten tot wijn / sy verliesen hare couleuren en soeten smaeck / en krijgen een fraeye couleur / en scherpen wijn-smaeck. Van desen dagh houden de Fransen seer veel / want daer is niemant soo arm / of hy heeft op desen dagh een stuck van een gebraden Vercken of Kalf / en drinckt daer nieuwe wijn toe / die sy anders voor dien dagh niet drincken: Sy doen wel datse voor dien dag gheen nieuwen wijn of Most drincken / want de Most belet het water maecken / maeckt dunlijvigh / verstopt de Lever / en den steen.

Alsoo hebben de Joden oock 't selve gehouden / ghelijck Christus self ghetuyght / Luce 5. 39. Niemandt welck ouden wijn drinckt / begeert daer terstont een nieuwen op: want hy seydt de oude is beter / want hy is lieflijcker en smaeckachtiger / want de nieuwe hebben noch een tamelijcke scherpheyt by haer. De belegen oude wijn is de beste / rechte goede wijnen konnen lang leggen; en als men de vaten vol hout / kannense dertig / ja wel hondert jaer houden. De most is gelijck een damp / en een lucht van sich gevende / dewijlse noch heet is drijft de natuerlijcke warmt in de most / de harde waterighe en aerdtsche materie / welck in gheen natuyr des wijns verkeert kan worden. Als de druyven niet wel van de Son gekoockt zijn gheweest / konnense niet wel heete wijn gheven / daerom blijven de wijnen beroert / om dat de raeuwe materie niet door de kracht van de naetuerlijcke warmt uytghedreven is: want daer van moeten de wijnen reyn worden. En om dat die kracht gheweldigh drijft / en veele en groote dampen zijn / bersten de selve soo uyt / datse dickwils de vaten breecken / en bysonder alsse vervoert worden / en als de most heet wordt / want dan komter de uytterlijcke bewegingh by / welck de inwendighe helpt: Syrach seydt cap. 9. vers 5. Een nieuwen vriendt is een nieuwen wijn / laet hem oudt worden / soo sal hy wel smaecken. Doch hebbense oock most ghedroncken / Den Schencker van Pharao droomde dat hy de wijn-bessen in den Beecker uytghedruckt had / Actor. 2. Lasteren de luyden den Apostelen / en segghen sy hebben sich in most vol ghedroncken / want om Paeschen wordt de jonghe wijn eerst weder klaer en goet.

Wanneer de Wijn noch nieuw is, en oock hier na, wanneerse schoon tamelijck out is, en van den donder verdorven wort, weder te rectificeren.

Wijn en Bier is altijdt des Somers en des Winters in ghewelf de kelders beter te houden / als in onghewelf de / want daer kan

kan weynigh schaede van hitte of vorst/ donder of anders geschieden/ buyten datse van hout gemaeckt worden. Men moet dan de wijn in een ander vat gieten/ en hem te vooren wel met een bessem doorroeren/ Daer na neemt men foliorum lauri, juglandis, myrti, cum hortensis tum sylvestris, fœniculi baccarum Iuniperi pormini; wilde saly of scarley/ maeckt het nat met goeden wijn/ en laet het een wijl staen/ dat het sich wel ververscht/ en doen het in een ander vat/ en gieten den verdorven wijn daer op/ soo krijght hy weder een goeden reuck/ verw en smaeck. Doch men sal sich wel wachten voor dinghen te eten en drincken/ die van den donder verdorven zijn geweest/ want daer is een vergiftighe kracht in/ daer uyt een vergiftige Spiritus in de beroerde dingen gestroyt/ wort/ daerom geeft het een quaden reuck van sich.

De Wijn-verkoopers ghebruycken een ysere plaetjen met zout/ of keselsteenen/ of de tacken van walnooten/ welck sy in't vat leggen.

Het XXXVI. Capittel.

Van alderley toegerechte Wijn.

NU vereyscht de ordre wel dat ick wijder van de wijn schrijve/ dewijl men na het perssen alderley wijn voor de ghesontheyt der menschen dienstigh/ pleeght toe te stellen/ moet ick hier oock wat van sulcken toegestelden of kruyt-wijnen/ en van andere toestellinghen des wijns seggen/ welck my bewust is/ wie vorders van kruyde en specerye-wijnen wat meer weten wil/ lese Constant. in het 8. Boeck/ Capittel 1.

Kruytwijn/ seyt Theophrastus, sal men maken eer de most gest.

Ghelijck wy alderley kruydt-bieren maecken/ kan men oock alderley kruydtwijnen toestellen/ daer heeft men maer kleyne vaetjes in: want dese konnen in plaetse van een kleyne Huys-apotheeck verstrecken/ oock kan hy daer somwijlen een ander goet vrient mede dienen.

De Joden hebben oock sulcke toegherechte wijnen in hare kelders ghehadt/ gelijck men leest in het Hooge-Liedt Salomonis cap. 8. vers 2. Daer wil ick u drencken met ghemaeckten wijn/ en met den most mijner Granaet-appels.

Het XXXVII. Capittel.

Van Alant-wijn.

HOe beter de wijn of mos is/ hoe beter kruyt-wijnen daer vallen: Maer wanneer de most niet sonderlingh goet is/ kan men noch evenwel daer goede Alant-wijn/ en andere goede Wijnen daer uyt maecken; dewijlder noch yetwes van de soetigheyt des mosts behouden wort. Den Alant-wortel schrabt men/ wastse reyn en snijdtse in schijfjes/ daer nae aen een dobbelden draet gheregen/ opgehangen en in de lucht ghedrooght: Daer na neemt een vaetjen most/ of soo veel ghy maken wilt/ soo haest de selve uyt de persse komt/ gietse in een ketel/ doch dat de ketel niet te vol zy/ om van het overlopen bewaert te zijn/ wanneer de wijn begint te sieden/ doet terstondt de Alandt-wortel daer in/ aen de draet/ of hanght hem aen een toutjen daer in/ eer de most warm wordt/ en laet hem mede sieden/ twee of drie uren langh/ en schuymt heel wel: Het is wel waer dat de wijn wat inkoockt/ maer hy gelt weder te meer.

Eerstelijck moet men taemelijck hout aen leggen/ tot dat het aen 't sieden komt/ daer nae leght men minder hout aen/ en moet met een schuymspaen gheschuymt worden/ eer het begint te sieden/ want als het siedt gaet de schuym onder; als het afghesooden is/ laet men het weder koelen in een toeghedeckten tobben/ en den Alantwortel daer in leggen/daer na neemt men hem daer weder uyt/ en giet den wijn in een uytghebroeyt reyn vat/ de schuym geeft oock noch eenighe wijn/ giet de selve

daer

daer by / en laet het alsoo toegespondt legghen / tot dat hy rijp of goedt te drincken wort / ongevaer een half jaer tot na Paeschen. De wijn moet wel toegespondt blijven / want alsser de lucht in komt / verandert hy. Eenighe hebben groote ketelen of pannen / daerse op een tijdt veel in konnen sieden / dan is het de moeyte waert / maer dan moetender twee op het schuymen passen.

Desen wortel wast op het Eylandt van Helena, welckse versieren uyt de tranen van Helena ghewassen te zijn / hy maeckt een schoone gestalt / daer van is den naem van de schoone Helena van gekomen. Hy houdt de huydt van den mensch oock seer reyn. Alant-wortel ghedroncken / maeckt fraeye vrolijcke luyden / maer alleen moet men hem met maten drincken.

Den Alant-wijn sterckt de borst / den mont des Maeghs / en de leden welck den aessem regeeren / als Borst en Mage: Hy purgeert en reynight de Longh en Borst: Wanneer men de wortel met honigh confijt / dient hy tot uytwerpen / sterckt en vervrolijckt het hert. Het sap des Alants / met het sap van Rute vermenght / is de gene ghesont welck ghescheurt zijn / en de darmen in scrotum hebben / en bysonder voor de windt-breucken / dese solveert het sap van de Ruyt en Alant / is oock goedt voor de Maghe / welck met veel quaede dampen vervult is / opent de verstoptheydt des Levers en Milts / neemt alle koude smerten wech.

Of men maeckt hem also: Men neemt tot twee emmers gesoden most / een pont ghedrooghden Alants-wortel. Die wortel moet ghegraven worden / wanneer den Alandt-wortel noch groen is: Wanneer men die ghegraven heeft / waschtmense schoon / en drooghtse in de lucht / en verwaertse voor stof / en men laetse niet schimmelachtigh of suyr worden; maer bysonder leght men haer aen een quaden oordt. In den Herfst leghtmense in een ketel / en deckt hem vast toe / en laet de wortel wel sieden / en wanneerse wel gesoden is / wortse goedt: Men neemt dan de wortel daer uyt / en stootse in een Mortier en maecktse kleyn / daer nae doetmense weder in een ketel / en latet wel opkoocken in de voorgaende Wort / daer nae giet men de Wort met den Alant in een vaetjen / en leght het in een kelder / en maeckt een kool vyer daer onder / soo rijst de wortel voor de sponde / en vult dat vaetjen vol / doch wanneer men den wijn in 't vat giet / proeft men hem / is hy te bitter gietmen daer meerder most op / siedet / en schuymet wel / en laetet wel insieden / men laet het daer na in een vat een weynigh kout worden / als dan vult men het met wijn of most op / en moet sulcks gheschieden eer het begint te gesten / alsoo kan men oock een goeden Alandt-wijn maken / men moeter gheen onghesooden most opgieten / anders verderft het vroegher.

Indien ghy hem noch beter wilt maecken / neem den besten most welcker te krijgen is / siet hem wel met honig / en schuym hem wel / sied oock den Alant bysonder in een pot / en wanneer hy gesoden is tot dat ghy hem in de hant morselen kondt / laet hem kout worden; daer nae leght hem in een ander vaetjen / tot dat hy reyn is / en hangh den Alant in een sackjen in de wijn / soo hebt ghy een soeten Alant-wijn welck Vorsten en Heeren wel verdragen mogen.

Dese wijn dient oock teghens alle vergift / gelijck Avicenna getuyght / reynight de Borst en Longe / verheught en sterckt het hert: Rhazes seyt / dat het seer goet is voor een slijmige maegh: Oock wort alle verstoptheydt des Levers en Milts wegh genomen / alle koude fleghmatische vochtigheden / en worden de maentstonden der Vrouwen bevordert. Oock dient het voor den hoest / welck van een verkoude borst komt: Drijft het graveel en steen uyt / sterckt de Moeder / onderhoud de natuerlijcke warmt / en de kracht in des menschen sterckt / maeckt vrolijck en lustigh: Maer insonderheyt dient hy om de Senuwen te verwarmen daerse met vochtigheydt beladen zijn. Item is goet voor het

hooft en herssenen / en drijft den stoel-gangh: Wanneer de kinderen schurft en onreyn zijn / en ghebruycken desen wijn / slaen sy seer daer na uyt.

Eenige willen seggen dat men 't sware ghebreck van Alandt-wortel krijght / als men hem te veel gebruyckt / daerom moet hy als medicijne gebruyckt worden. Homerus schrijft dat Menelaus met Helena in Egypten tot de Coningin Polydamia ghegaen zijn / en aldaer verscheyden kruyden gekregen hebben / en bysonder heeft Helena daer den Alant-wortel gesien / en oock het maken van den Alant-wijn ghelecrt. Dit wordt daerom vertelt / op dat men siet wat d'Ouden voor onkosten / moeyten en arbeyt tot de vrije konsten / en bysonder tot de Medicijnen aenghewendt hebben / op datse somwijlen maer een stuckjen leeren mochten. Alsoo is Democritus oock uyt Grieckenlant in Egypten ghetoghen / en heeft aldaer in de Medicijne en Astronomie gestudeert.

Men moet den Alandt-wijn niet by de andere most legghen: Want als de andere most sou beginnen te gesten / gest hy mede / en maeckt quaeden arbeydt: Maer men most hem als dan sijnen wil laten / dat hy sich weder een weynigh stilt / en van de andere most wegh brengen.

Het XXXVIII. Capittel.

Van Alssem-wijn.

Dese kan men maecken als men wil / neem een bosjen groene of gedroogden Alssem / werptse of hanghtse in den wijn / wanneerse daer acht dagen in gheleghen heeft / mach men daer van drincken wanneer men wil: Of werp Alssem in een tonneken most / en laet het alsoo met malkander gesten / en daer na toegespond legghen soo langh ghy wilt / het schadet niet. Wanneer ghy daer nu van ghedroncken hebt / en hy u wat te bitter schijnt te wesen / wanneer men daer eerst knoppen in doet / en daer nae most opvult / en doet daer nae daer warmoes in / soo blijft hy het geheele jaer goet / men derf daer soo seer veel knoppen niet in doen.

Item / hanght maer in een schoon wit doeckjen / of gestreecken Alssem in wijn / dit werdt in een etmael goeden Alssem-wijn.

Eenighe maken hem alsoo / sy plucken den Alssem korts na 't solstitium æstivum, of somerschen wederom gangh des Sons / welck den 21. Junij is / en drooghen hem in de lucht / niet in de Son / houden hen reyn / maer niet in de stoof tot in den Herfst / wanneer de wijn gelesen wort / dan doense in een vaetjen van een emmer een hant vol Alssem / en gieten daer ghesoden most op / doen een matige teyl vol bessen daer in / en besorgen 't sponde-gat wel / en laten 't alsoo verspondt gesten / doch 't vaetjen moet een lucht gaetjen hebben / daer een scherp houtjen in gesteken wort / dese wordt in de Somer gedroncken.

Die Alssem in huys hebben wil / versameltse in 't eynd van de Lente / en laetse in de schaduwe droogen / soo isse oock op sijn krachtigste. Sommige houden daer meer van / wanneerse tusschen beyde de Vrouwen-dagen gepluckt wort.

Desen wijn doodt de wormen / verdrijft het Phlegma en alle slijm in 't lijf / sterckt de mage en lever / klaert het gesicht / maekt lust tot eten / en verdrijft de dronckenschap en geelsucht / helpt tot den slaep / geeft een klaer aenghesicht / verdrijft de winden in 't lijf; Item de hooft-pijn / welck van de dampen der Maghe komen / helpt de Maegh verdouwen / verdrijft den stinckenden adem / en alle koortsen / opent de verstopping van Lever en Milt / bewaert voor den slagh / en is goedt voor alle boose lucht; in tijdt van Pest behoeft men maer een stercken dronck Alssem-wijn / als men de besmette huysen of persoonen besoecken wil. Als een mensch of beest gewont wort / en men de wondt met Alssem wascht / soo wascht er geen vuyl vleesch in / en de wond wert daer van gereynight en genesen: Ja sy sterckt en reynight alle ghelcden / en is

oock goet tot de Urine te verwecken: men magh hem voor en na den eten drincken/ hy is oude en jonghe luyden goet. Item hitsige en koude luyden goet; gheneest de schurft. In de Lente salmen hem gemeyn ghebruycken voor boose lucht: Ja desen wijn is by na een generale medicijn tegens alle kranckheden. In summa yeder goet Huys-heer sal Alssem in huys hebben/ bysonder de knoppen en sap/ want men kan 't gebruycken voor Vergift en Gal/ voor Water en Geel-sucht/ voor de Koorts/ en alle verstoppingh der inwendige leden.

Het XXXIX. Capittel.

Van Saly en Byvoet-wijn.

NEemt een tonneken soo groot ghy wilt/ laet de Kupper den eenen boodem uyt nemen/ en leght dan onder op den boodem Espen-spanen/ daer na een laegh Kruyt-salfje/ en dat over d'andere beurt/ tot dat het Vat by na vol wert/ laet dan den boodem daer weder in setten/ en vul daer wijn op/ wanneer de wijn uytgedroncken is/ maghmen daer wederom andere op doen/ en wanneer de selve uytghedroncken is al weder andere/ soo hebt ghy altijdt sulcke wijn.

Sommige maken hem so haest de Most begint te gesten/ en op te bruysen/ wascht dan Kruys-saly wel reyn/ en laet het water daer uyt dryven/ op een vierendeel neemt men 3. goede handen vol/ men kan 't somwijlen proeven; heeft men niet genoegh/ soo kan men daer meer by doen/ werptse boven door 't spond-gat/ laetse daer mede gesten/ wanneer hy ghegest heeft/ spondt het toe/ vul het somwijlen op/ gelijck den anderen wijn/ laet het alsoo tot omtrent mid-vasten leggen/ daer na geef hem een kleyn luchtjen/ en treck het in een ander Vat op/ dat de Saly daer alsoo van komt/ leghter boven een wit doeckjen op/ spond het met het werck boven toe/ legh een fraeye klomp gesneden kley daer op/ deck de sponde tot nae Paesschen/ dan magh men daer uyt schencken.

Of neemt Saly die wel droogh is/ en doet die in een Vat/ soo veel ghenoegh is/ en giet daer goeden Most op.

Desen wijn geneest alle verseeringh des monts/ maeckt de tanden vast/ sterckt de senuwen en alderhande swacke leden/ drooght/ verwarmt en sterckt de vochten der hersenen/ weert den kramp/ sitteren/ en de gicht/ wanneer men de selve drinckt/ of de leden daer mede wrijft/ of een heeten damp daer van aen sich laet gheven/ doch moet oock matighlijck ghedroncken worden/ want alsmen daer te veel van drinckt/ doet een het hooft wee/ maer anders wederstaet hy de quade dampen die uyt een drooghe maegh over sich in 't hooft klimmen: Hy bewaert een Mensch voor de Koorts: want dewijl hy de quade vochtigheyt uytdroocht/ verhindert hy dat de selve niet rotten en in een koortse veranderen.

In summa/ de Saly is een behouderssse van de nature en een versoenderssse: want sy hout de selve alsoo/ datmen vragen kan of den Mensch oock sterft welck Saly in sijnen Tuyn heeft/ en veel gebruyckt.

Sommige maken hem alsoo/ sy leggen een laegh Saly in 't Vat/ daer na een laeg Bessen/ tot dat het Vat vol is/ daer na gieten sy 't vol Mos.

Andere maeckense weder soo/ sy nemen wel gedrooghde en te morsel gewreven Saly/ en doense in een lijnen sackje/ daer na sy veel maken willen/ en wanneer de wijn wel gegest is/ hangen sy 't sackjen daer in/ maken 't Vat vast toe/ dat de kracht des wijns en Saly daer niet uyt vlieght.

Of sy lesen een tamelijcken hoop fraeye versche Wijn-bessen/ en als de Most wel ghegest heeft/ werpen sy de selve in den Most/ en hangen daer soo veel ghestooten Saly in tot dat het genoegh is; wanneer de wijn daer na den selven smaeck ghekregen heeft/ trecken sy den sack weder daer uyt/ en als de wijn uytgedroncken is/ vollen sy 't Vat weder vol/ en hangen de Saly weder in 't Vat.

Den Byvoet vergadert men voor der Sonnen opgangh/ en drooght hem in de

lucht en bewaert hem tot in den Heerst: daer na doet men in een Vat van een Emmer een groote hant vol / en giet gesooden Most daer onder / doet eenige Wijn-bessen in 't Vat / en maeckt de sponde dicht / en laetse alsoo dicht in sich selver gesten.

Of neemt een Eycken-vaetjen / steket vol Byvoet / en gieter wijn op.

Het XL. Capittel.

Van Kerssen-wijn.

Breeckt de steelen van de Kerssen / en doeter de steenen uyt / en stoot de steenen bysonder / want als men dat met de Kerssen doet / loopt het sap wegh / smijtse weder onder de Kerssen / en doetse alle beyde in een langh wit sackjen / doet daer Anijs by / en hanght het in Rooden-wijn / soo treckt den wijn alle kracht der Kerssen en steenen na sich / de welcke in een steenen Mortier gestooten worden / anders smaket na koper. Item doet'er Anijs in met suycker overtoghen / soo wert het des te beter / oock slechten Anijs met Camerinde.

Alsoo maeckt men oock Kersse-bier / men steeckt eerst het sackjen door 't spondgat / daer na schudmen de Kerssen in het sackjen.

Maer soo ghy verneemt dat dese wijn mat wert / ghelijck wel in de Somer plagh te geschieden / maeck dan de Kerssen-wijn alsoo / legh een laegh Espene of andere spanen / dan weder een laegh Kerssen / tot dat het Vat vol wort / dan wijn op ghegooten: Dese kan in 3 of 4. dagen klaer sijn.

Kerssen-wijn is een goede nuttelijcke dranck in de Somer / als 't seer heet is: want sy lescht den dorst / en bevocht seer lichtelijck d'inwendighe hitte / en wanneer de kernen daer in gestooten sijn / opentse de lever / drijft den stoelgangh / vordert den steen tot uytgangh.

Andere maken de selve oock alsoo: sy nemen de sap van de Kerssen / en een maetjen Honigs daer toe: Item een loot Nagelen / 2. loot Galiga / een loot Camerinde / en stooten 't alles kleyn / en hangen dit in den Kers-wijn / of nemen den Honigh / en laten hem in een ketel wel sieden en kout worden / en doen dit in 't Vat by de wijn / soo wertse goet.

Het XLI. Capittel.

Van Bessen-wijn.

Dese wort van eenige alsoo gemaeckt / men treckt de Bessen van de Druyven af / en werptse door de spond in 't Vat / dat het Vat drie deelen vol Bessen wort / men magh daer oock wel Roode-bessen mede onder nemen / so wert hy een weynig bruynachtigh; daer na gietmen daer Mos op / en vult hem vol / en latet alsoo legghen gesten; daer na drinckt men daer van / en wanneer daer een stoop of twee van ghedronken is / vultmen hem met andere wijn weder vol / soo heeft men altijdt goeden wijn het geheele jaer door tot den anderen lees-tijdt / wanneer men daer maer weder wijn op vult / want dan verderven de Bessen / welckers kracht het geheele jaer door in den wijn ghetrocken was. Sommighe leggen de Bessen daer gheheel in / en treccken de Bessen niet van de Druyven / en maken alsoo witte of roode Bessen-wijn / tot de witte nemense Witte-druyven / tot de roode / roode / maer 't is beter dat de Druyven van de bossen afgestreken worden / maer men moet goede / tijdige / rijpe / wel-gheverfde Druyven daer toe nemen / men magh oock wel versche Most op de Bessen gieten / gesoden of rauwe / na men wil; men plagh daer somtijdts oock Specerpen in te hangen / om soo veel lieffelijcker en soeter smaeck te geven / en op datse te krachtiger wort.

Hoe wel sulcke wijnen seer lieffelijck om drincken sijn / treckense doch een Mensch seer in 't hooft / en schaden 't hooft / wanneer men haer te veel drinckt / bysonder tegens den avondt.

Eenige makense also / sy nemen Espene spanen /

spanen / siedense wel in water in een grooten ketel / anders smaeckt de wijn na het hout / en latense droogen / daer na nemense 't Vat den bodem upt / omleggen het tap-gat met spanen / dat de besien niet voor het tap-gat sullen komen / dan legghense een laegh spanen / en een laegh bessen van de alderbeste Druyven diese hebben konnen / tot dat het Vat vol wert: als dan latense den bodem weder in setten / en gieten ongegesten Most daer op / en laten 't met malkander ghesten / wanneer 't afghegheſt is / drinckense daer upt / en gieten daer anderen wijn op. Eenige maken oock een bessen-wijn upt Saly alsoo: Eerstelijck nemense een deel drooge Saly na dat het Vat groot is / en leggen een laegh Saly en een laegh Bessen / en dat soo langh tot dattet Vat meer als half vol werdt / dan slaense 't Vat toe en gieten daer goeden Most op; andere doen in een Vaetjen van 3 of 4. emmers / 4 of 5. kannen roode of witte Druyven op / en gieten daer nae roode of witte Mos daer op / dan sijnse vaerdigh.

Het XLII. Capittel.

Van Slee-wijn.

NEemt de Sleen alsse van de struyck komen / maer sy moeten wel rijp sijn / stootse in een Mortier met de kernen / en maeck ballen daer upt als een toegedane vuyst groot / setse op een tamelijcken warmen Back-oven / doch niet te warm / op datse niet verbranden / maer alleenlijck te samen schrimpen / en by malkander blijven; daer na doet een handt vol Beucken-schellen / of wat anders voor het tap-gat / dat de spaen of sleen niet daer mede uptgaen / bedeckt den gheheelen boodem daer het tap-gat in is met spaen / welck droogh gemaeckt is op een Back-oven / legh dan een laegh van Espen-spaen / of Beucken-spaen / welck noch beter is / en dan een laegh Slee-ballen / dan weder een laegh groene versse Druyven / en dat soo langh tot dattet Vat vol is / dan gieter onghegesten Most op / 't sy roode of witte / welck u belieben sal / de roode is in de Somer een goede koeldranck / en is goet voor de steen / laet het met malkander gesten / want het gest stercker dan andere Most; wanneer het gegest heeft / spondt het toe / en laet het soo de Winter door leggen / en om de sponde suyver houden / daer moet een kleyn lucht-gaetjen in blijven / op dattet lucht hebben magh. In de Somer isse best om te drincken: 't Vat moet stil blijven leggen en niet geschommelt worden / om dat de ballen niet toe-vallen / want anders souder niet goets upt komen.

Dese wijn is goet tegen de Roode-loop / om dat de Sleen stoppen / oock ist een goeden ghetemperden koeldranck / want de sleen koelen.

Sommige nemen maer de sleen / en stootense met de kernen / doense in 't Vat / en vullen daer loutere soete wijn in / en laten 't alsoo met malkander gesten.

Het XLIII. Capittel.

Van Cardo Benedictus-wijn.

GRaeft Cardo Benedictus-wortel in de Maert, want dan is den reuck daer van op sijn altersterckst / waschtse schoon / drooghtse / en hanghtse hier na in de wijn: de wijn krijght daer een lieffelijcken reuck en smaeck van. Dese wijn verquickt het hert en gemoet / opent de verstoppingh der lever / verwarmt en drooght de koude hersfenen / verwarmt en betert oock de koude en slijmige maegh.

Het XLIV. Capittel.

Van Roosemarijn-wijn.

NEemt soo veel Roosemarijn als ghy wilt / doetse in een Vaetjen / en vult daer Most op soose van de persse komt / leghtse in de Kelder / en laetse ghesten als andere wijn / en drinckt daer van / men magh wel somwijlen andere wijn na vullen.

ken. Wilt ghy hem met goede bessen en andere dinghen verbeteren / daer hebt ghy u believen in te doen : dit is een seer edele wijn / waer mede een oudt meester Anazar genoemt / groot wonder in Babylonia gedaen heeft / gelijck hy self schrijft / wantse heeft veel groote verborgentheden by haer / en is sonderlingh krachtigh / wanneer men sijne bloemen mede daer in doet: want sy sterckt alle sinnen / en bysonder de memorie / verdrijft de swaere melancolische fantasy / maeckt een schoone verw des aenghesichts / niet alleen als mense drinckt / maer als men 't aengesicht daer mede wascht / sy laet het hayr niet uytvallen / geeft een welruyckenden aessem / betert en sterckt de tanden wanneer men den mont en tanden daer mede wascht / sy sterckt alle leden / helpt de verdouwingh / en maeckt lust tot eten / is goet voor de verzeerde swijmvochtighe menschen / bewaert voor vergift / en voor swarte fenijnighe bladeren / verteert de innerlijcke vuylens / vochtigheden / behoudt de menschen in jonge ghestalt / sterckt het hert / herssenen en senuwen / is goet voor alderley koude sucht / is oock ghesont voor de Longh-suchtighen / en die een loopend' hooft en herssenen hebben / wanneer den kancker / de fistelen en versche wonden daer mede gewasschen worden / suyvertse de selve en reynightse / oock isse goet voor den slagh / gicht en verlamde leden / is oock voor de Vrouwen ghesont die een verkoude Moeder hebben / en van naturen vochtigh sijn / de selve verwarmtse en maecktse bequaem tot ontfangenis.

Wanneer men nu sulcken wijn metter haest maken wil / leght men maer Roosemarijn en Herts-tongh in de wijn / laet het over nacht staen / en gebruycktse daer nae.

Dese wijn behout den mensch ghesont / en brenght hem tot een goeden ouder.

Het XLV. Capittel.

Van Ossen-tongen-wijn, en Alkikengi of Ioden Kerssen-wijn.

MEn moet de bladen en wortelen der Ossen-tongh nemen / en de selve reynigen / en daer na in most of Wijn legghen / dan wort de kracht en werckingh daer uyt ghetoghen. Dese wijn is daer na goet voor alle melancolische en colerische vochtigheyt / welckse door den Urine uytdrijft / maeckt goede herssenen / en brenght de menschen weder te recht / welck van haer sinnen beroofst sijn.

Item / wanneer den Most gest / hanghter in een sackjen de Joden-kerssen in / en laetse mede ghesten / neemt het weder uyt als 't afghetoghen is : wilt ghyse daer na stercker hebben / hanghter drooge Jodenkerssen in ; dit dient geweldigh teghen alle steenen der Nieren en Blaesen / wantse breeckt hem / en verwarmt de Moeder der Vrouwen / is oock ghesont voor alle aemborstige / gichtachtige en watersuchtige / want sy helpt en cureert de selve door den stoelgangh.

Het XLVI. Capittel.

Van Herts-tonghen-wijn.

NEemt de blader van Herts-tonghen / leghtse in Most of Wijn / soo treckt de kracht in de wijn / hoewel soodanighen wijn wat onsmakelijck is / heeft hy nochtans veel groote deuchden en werckingen / want hy verdrijft Slangen-vergift / item / stranguria of koude pis / beneemt de geelsucht / en alle verstopthepdt des levers en milts / en de vierdendaechsche koorts / verdrijft het geronnen bloedt des herten / het welck van vallen / stooten en andere oorsaken meer herkomt / wanneer men haer warm drinckt / oock isse goet voor de colica passio, is oock goet voor de steen.

Het XLII. Capittel.

Van Borago-wijn.

DEse wordt gelijck andere kruyt-wijnen gemaeckt; en is goet voor de gene welck veeltijdts onmachtigh worden / verdrijft alle fenijn van 't hert / verjaeght alle swaermoedigheyt / en alle Melancolische gedachten / sterckt het zitteren van 't hert / bysonder wanneer men de bloemen oock daer in gheleydt heeft; Is oock goet voor de geelsucht: Borago en wilde Buglossa houd ick voor een dingh.

Het XLIII. Capittel.

Van Ysop-wijn.

DE Ysops-bladen moet men stooten / en in een klaer doeckjen winden / en in wijn leggen / de wijn heeft een bysonder Seylsteen by hem / treckt uyt alle kruyden / wortelen / en Specerypen. Dewijl dit kruyt heet en droogh in den tweeden graedt is / is desen wijn bysonder goet de oude / koude luyden / welck niet veel warmte hebben / want hy verwarmt alle inwendige gheleden / stilt den kouden vochtigen hoest / verdrijft het kucchen / en den swaren adem / verwarmt de Borst en Longhe / verteert alle Phleghmatische slijm / en de koortsen die daer van komen.

Wanneer jonghe luyden / die het sware gebreck hebben / desen wijn steets gebruycken / konnen sy daer door van haere swarigheyt verlost worden; sy maeckt een heldere stemme / opent de lucht-gaetjens van de Lever en Longhe / reynight de Borst / en geneest alle inwendige verseeringen / en Apostemien / sterckt het Hert / de Maghe en Milt.

Sommige maken hem alsoo / sy nemen Ysop / en laten hem droogen / en hanghen hem in een sack / en in het lesen des wijns laten sy een vat opslaen / en laten schoone bessen afnemen / na datse veel wijns hebben willen / en leggen in het vat een laegh bessen / en een laegh Ysop / tot dat het vat vol wort / daer na slaense het vat toe / met een lucht-gaetjen.

Het XLIX. Capittel.

Van Roosen-wijn.

NEem goede / tijdighe / welruyckende Velt-roosen / 2. of 3. doecken vol / breeck de blader af / en droogtse in de lucht / of in een kamer / en houdse suyver en reyn tot in den Herfst; wanneer den wijn begint te gesten / doet een weynigh most uyt het vat voor 't over-gesten / en doe dan de rooseblader in 't vat / en laet den wijn daer mede gesten / en vult hem weder met gegesten wijn / so krijght men een heerlijcken / kostlijcken / wel-smakenden wijn.

Soo maeckt men oock de Vlier-wijn / daermen de bloessem afbreeckt / en droogtse in de lucht / datse niet schimlich worden / en handelt dan voorts ghelijck met de Roosen.

Desen Vlier-wijn is goet voor ghe swel en watersucht / opent de verstoppingh der Lever / Milt en Nieren / verdrijft de derdendaeghsche koorts / sterckt de Maegh / en reynight alle melancolische vloet.

De Roose-wijn koelt en sterckt alle inwendighe leden / beneemt hem hare hitte / en alle hittige kranckheden.

Men maeckt hem oock alsoo: Men neemt in de Braeck-maent de blader van de Roosen / doetse in een vat / en spond het vat toe / en latet alsoo stil leggen tot de wijntijt / dan vultmen den most daer op / en laet hem wel gesten / soo wert hy edel en goet.

Het L. Capittel.

Van Braembeeren-wijn.

NEem tijtlijcke Braembeeren 5. of 6. maten / en een maet honigh / menght dit te samen / daer na 6. mael soo veel wijn daer by / sied het op 't vyer / en schuym het neerstigh / doet het daer nae in een suyver vaetjen / en laet het stil leggen.

Desen dranck is goet voor de hitte.

Hoe men oock Appel-wijn / Honigh-wijn / groote Roosen-wijn en Queeperen-wijn maken sal / besie Pallad.

Het LI. Capittel.

Van Kruyt-wijn in 't gemeyn.

DE gene welck kruyt-wijn maecken willen / vergaderen de kruyden ghemeenlijck in Augusto tot half September, maer de beste tijdt is wanneer de kruyden bloeyen / deselve sal men inde schaduw drogen / of in laeuachtige stooven / en voor het stof wel bewaren / tot dat men de selve gebruycken wil.

Wilt ghy daer na kruydt-wijn maken / neem een suyver vaetjen so groot ghy wilt / doet daer een Beuken of Espen of Hasel-spane op de ingeleyde kruyden / en dorstse niet indrucken / en dat over de andere beurt tot dat het vat vol wert / dan sla het toe en vul het met most / is 't kruyt te sterck / soo sal men des te dickwilder af drincken / en weder opvullen.

Die sulcke kruyden-wijn soet hebben en behouden wil / die siedse in de most by het vyer / en laet het insieden / nae dat de most sterck of slecht is.

Maer wil yemant so veel moeyten met de kruyt-wijn hebben / soo neem hy maer een kruyt welck hy begeert / en treck daer de deught / kracht en reuck door de Alchymische distillering uyt / en bewaertse in een glas / wanneer hy daer na sulcken kruyt-wijn hebben wil / laet hy twee of drie droppen in een kanne wijn vallen / so isse goet. Op dese manier stellen de Apothekers en alle Alchymisten haere dinghen toe diese haestigh willen hebben.

Wilt ghy een heelen emmer van diergelijcke wijn hebben / giet dan een halve note vol van 't selve water daer op.

Maer den ghenen welck de konstige distillatien onbekent zijn / doet alsoo; laet hem maer een kruydt nemen / welck hy wil / of oock sulcke wortelen of bloemen; de selve droogt men / stootse / en giet goeden Brandewijn daer op / welk van wijn gebrant is: Daer na so maeckt men dat selve glas boven toe met was en plaester / en latet alsoo eenige dagen staen / en met malkander bijten / als dan druckt men 't door een doeck / en bewaert het in een glaesjen; wil men daer nae der selver wijn hebben / giet men daer van so veel 'tbehoort in eẽ kanne wijn.

Heeft men geen Brandewijn / so neemt men goeden stercken wijn / want die heeft oock de natuer dat hy de kracht uyttreckt; daerom snijten sommighe de kruyden / wortelen / bloemen / maer in de wijn.

Andere stoten sulke kruyden / wortelen / bloemen of anders eerst in 't vat als de most ghegest is / andere nemen ouden wijn / andere de kruyden groen / andere dor; andere hackense / andere pulveriserense / en hanghense in een sackje daer in / uyt dese voorseyde werckingen kiest men wat men wil.

Also maektmen oock Granaet-appels-wijn / men legt tijdige Granaet-appels in wijn / maer sy moeten gestoten wesen / men drinckt het tegen den loop / gelijck oock den Quepeeren-wijn / en Joden kerssen-wijn. Item den Oranjen-appels-wijn / men snijtse tot schijfjes / en leghtse in een vaetjen daer wijn in is / of drinck het sap in een Beker vol wijns.

De welruykende Benedicti-wortel heeft haren besten roock in de Maert, dan moet men de selve graven / suyveren / reynighen en af dorren / als men de selve daer nae in wijn leyt / krijght de wijn een kostelijcken smaek / welck 't gemoet en hert verbrolikt / de herssenen sterckt / de koude maegh verwarmt / en de verstopping der lever opent. Men kan oock maken dat de kruyt-wijn natuerlijck op den stock wascht / besie daer van Pallad. in Feb. 52.

Het LII. Capittel.

Van Specery-wijnen.

SPecery-wijnen magh men tot allen tijden van 't jaer maken / maer de Seduwaer-wijn moet in den Herfst van nieuwe wijn gemackt worden / want de zeduwaer-

wijn

wijn moet men schier gelijck een Alandt-wijn maecken/ en den most eerstlijck over 't vyer sieden/ en geen roock of damp daer in laten komen; daer nae doet men sulcken gesoden most in een reyn welruyckent vaetjen/ en nemen dan 2/ of 3½ loot scherpe Camerinde/ goeden Seduwaer/ welck niet van de wormen doorsteken is/ een loot goede Nagelen/ een loot witte geschrabde Genghber/ Galiga/ Paradijs-kornen/ langhe Peper/ van yeder drie quintilen/ Cubeben/ Cardemom een quintil. Dese Speceryen worden alle ghestooten/ maer niet tot pulver/ maer wat grofachtigh/ op dat/ wanneer den Seduwaer door veel toevallen te swack mocht worden/ hy weder ververscht kan worden/ alsoo dat men de selve Specerye daer uyt neemt/ uytdruckt en daer na weder by doet. Wanneer hy dan niet krachtigh genoeg is/ kan men hem met andere Specerye krachtig maken/ en ververschen. Wanneer men desen Seduwaer-wijn lang wil behouden/ moet hy met gesoden/ en niet met gemeene most opgevult worden. Alsoo magh men alderhande specerye kleyn stooten/ maer doch niet te kleyn/ en in een fijn wit sackjen in de wijn hangen.

Item/ wilt ghy een wijn maken welck na alderhande Specerye smaecken sal/ neemt twee maten Brandewijn/ doe daer Specerye in/ welck ghy wilt/ laet dit soo een nacht staen/ daer nae mengh andere wijn daer mede. Indien men oock anders een goede Specery-wijn hebben wil/ neem 22. loot Camerinde/ 21. loot Muscaet-bloemen/ 21. loot Seduwaer/ stoot het alles kleyn/ en doe het in 't vat eer het gest/ en laet het met malkander gesten; als het nu uytghegest heeft/ maeck het vat toe/ en laet de materie in een sackjen in het vat hangen.

Het LIII. Capittel.

Van aftreckingh der Wijn.

DIt Tractaet van de kruyde/ of ghemaeckte Specerye-wijn/ heb ick daerom hier mede ingebracht/ om dat men dese dingen meestendeel in de lees-tijdt der wijnen toe te stellen plagh. Nu moeten wy weder op de lees-tijt komen/ en van andere dinghen meer berichten/ welck om dese tijt hier nae weder voorvallen.

Als de wijnen nu gegest hebben/ en om Martini tot wijn geworden zijn/ moet men daer nae wel vlijtigh oppassen/ want soo haest hy uytgegest heeft/ sal men hem een reys twee of drie na malkander aftrecken/ en in andere tonnen of vaten brengen/ en dit moet in't aennemen des maens op een helderen dagh gheschien. De slechte wijnen plagh men in de Winter af te laten/ de stercke inde Lente en in de Somer.

De vaten daer men den nieuwen wijn in aftrecken wil/ moeten suyver en reyn wesen/ maer alsse niet gheheel suyver zijn/ giet een lepel twee of drie vol Brandewijn in yder vat/ en rolt dat aller wegens; daer na hangh een lucht daer in/ steeck de lucht aen/ en maeckt het vat dicht toe/ dat den damp daer niet uyt gae. Hoe dese lucht gemaeckt sal worden/ wil ick u in het navolgende Capittel leeren.

Als men den wijn d'eerstemael aftreckt moet men hem een stercken inslagh gheben/ omtrent van 1½ vingher breet/ en 2½ vierkante vingers langh/ wanneer 't uytghebrandt is/ doeter den wijn voort in soo haest men de spond opmaeckt/ maer men moet den roock te vooren daer wel inlegghen laeten aen de zijde des Vats; men neemt daer na de sponde af/ en het uytgebrande daer uyt/ en werpt het wegh/ en vult de wijn terstont daer na in: Wanneer 't vol ghevult is/ spond het vat vast toe tot dat ghy daer uyt schencken of drincken wilt. Men sal den wijn altydt toegespond houden/ en niet open laten: Als men van een Wijn drincken wil/ en hebben dat hy goet blijft/ hanght men lucht een vinger breet en twee vinger langh in het vat/ alsoo dat het maer terstondt in de wijn hanght/ wanneer 't vat noch dieper uytghedroncken is/ magh men de lucht omkeeren/ en de ander helft oock in hangen/

soo heeftse yetwes op te teeren / en blijft goet.

Wanneer de wijn afgetoghen is / heeft men niet lichtlijck vreese voor verderven/ als men maer somwijlen daer nae siet / en men maeckt dat hy altijt vol blijft.

Men sal hier oock neerstigh op mercken als men wijn afghetoghen heeft / laet men de hef in 't eerste vat eenighe daghen staen / en spond dat vat boven wel toe / en verstopt het.

Daer nae ruyckt men daer in of de Hef stinckende wort/ want hoese meer stinckt/ hoe meer de wijn verdorven is: Dese wijn sal men niet langh behouden / maer uytdrincken of verkoopen

Item men sal den wijn op een schoonen dagh aflaten wanneer den Noorden wint waeyt/ maer niet wanneer de Zuyde wint waeyt. Swacke wijn sal men stracks na de Winter in Martio aflaten.

De wijn welck in de volle Maen afgelaten wort / wordt gaerne soet en mat / en mach niet langh dueren.

De vaten daer men de afgetoghen wijn in brengen wil/ moeten eerst met heet water wel uytgebroeyt / en daer na met kout water suyver uytgewasschen worden/daer nae moet men daer in ruycken offer oock vuyle stanck in is.

Wanneer men niet veel overighe vaten heeft / neemt men een vat welck van dier groote is / gelijck het vat dat men aflaten wil/ op dat de wijn daer in mach: Daer na neemt men het laetste vat/ en schud de hef boven door de sponde uyt / en laet het selve klaer uytwasschen / legh het op de plaets/ en treck den anderen wijn daer op: Alsoo sal men de andere vaten oock doen/ soo komt de wijn weder tot goeden smaeck.

Wanneer men wijn na sijner aerd op de vier tijden des jaers verlaten wil/ laet men eenighe slappe wijn in den Herfst of Winter af/ een weynigh na Kersmis / en stercke wijn in de Lente of Somer; alderhande handel en wandel met de wijn is goedt/ als de Maen afneemt / en den Noorden wint waeyt; Als de windt Zuyden is/ is hy sieck / en heeft eenighe hardigheydt by hem / is troubel / waerom men hem dan niet moet laeten sien / oock zijn de wijnen soodanigh als het volle Maen is / en dondert en blixemt.

In't Joodsche Lant trecktmen de wijn de eerstemael af / soo haest hy van de persse komt / daer nae voor de tweedemael wanneer sy uytgeperst hebben / ten derdemael na Kersmis / voor de vierde en laetstemael in de Maert.

Maer wanneer men de selve hier aftreckt / heb ick te voren in 't 32. Cap. geleert. De Francken trecken den wijn in de Winter af.

Wanneer men de selve aftreckt / bindt men een schoon Tafellaken/dat niet dicht is / over een tob of ander vat / en giet de hef of barm daer in / soo loopt de overighe wijn door de doeck in de tob of vat / en de hef schudmen in een ander dingh uyt het Tafel-laken.

Mijns Vaders Wijn-meester verhaelde my / dat de Wijn-heeren haer-luyden een bos drooghe wijn-rancken laten brengen / wanneer sy de wijn van het eene vat in het ander trocken / en branden de wijnrancken tot assche in 't nieuwe vat daerse den wijn in trecken wouden / en trocken den wijn daer op/waerom sy dit deden wist hy my geen reden ten gheven: Maer ick heb daer na verstaen dat de wijn daer seer klaer van worden sou.

Wanneer de wijnen oock twee of drie jaren op een vat leggen / setten sy een gruwelijcken Tartarum of wijnsteen / welck niet anders is als drooge wijn-hef / welck aen de duygen van het vat hanght: Dit is een kostlijck dingh / een groote Mysterie/ en treffelijcke Medicijn / die tot veel dinghen ghebruyckt worden / als men daer maer van schrijven mocht / of durfde: Want wanneer dit gheschiede / souden de Haters van goede konsten my voor een Alchymist schelden/ want sy weten gheen goedt van quaedt te onderscheyden: maer laet de Esels vaeren. Men kan van den wijnsteen een groot Secreet en Mysterie

S. ma-

maken. Item een treffelijck water tegens de Pocken / Water-sucht / Geel-sucht / Koorts en andere kranckheden: een Sout tegens de Gicht en Podagra; een universalen Oly teghens alle sieckten; en 't waer wel goet dat ick die saecken aen een yeder Huys-heer openbaerde: maer alsoo daer bysondere werckingen toe vereyscht worden / welcke alleen de rechte redelijcke Alchumisten bewust sijn / en de ghemeene Huys-heeren hier seer weynigh af weten souden / of oock niet / en sulcke konsten oock niet aen een yeder t'openbaren sijn / laet ick het achter blijven. Dit is ghenoegh voor den verstandigen.

Wanneer men swacke wijn op stercke Hef giet / worden de selve wijnen daer van krachtigher en stercker. Van 't aftrecken der wijnen besie Constant. lib. 7. cap. 5.

Het LIV. Capittel.

Van Wijn-lucht.

DE lucht wort de wijnen ghegeven om datse ytwes te teeren hebben / want de wijnen willen doch teeren / waerom sy voor d'oude / verkoude / slijmighe maghen goet sijn die niet wel verdouwen konnen. Men vindt de lucht altijdt by de Kruydeniers en anderen bereyt; maer men plagh de wijnen de locht te geven alsmen hem aftrock / of in andere vaten brengen wou / want dan krijghense nieuwe krachten / en een beter smaeck. Die nu in geen Kruydeniers of Apothekers winckels gaen kan / overmits veel Edel-luyden / en andere eerlijcke persoonen niet in Steden woonen konnen / en dit goet van noode hebben / wil ick 't selve haer hier leeren maken. Eenige maken 't alsoo / wanneer het Vat vol wijn is / ongheväer een handtbreet van 't spond-gat / nemense den lucht / en steken hem aen dat hy wel brant / en in 't branden vullen sy het Vat tot boven aen / en maken het haest boven toe / en verspo nden dat Vat.

Een goede Lucht, dat haer de wijnen langh houden en goet blijven.

Neemt een half loot Swavel / een half quintlijn Nagelen / een quintlijn Nootemuscaten / Tamerind een half loot / witte Paradijs-korner 2½ loot / Myrrha ½ loot / dit alles te samen gestooten / behalven den Swavel / smelt de selve / en giet hem drie of viermael in koudt water / daer na gesmolten / en de specerYen daer onder gemenght / en een doeck 2. spannen langh daer door getogen / van sulcke is een vierendeel genoegh in 1½ Aem / en stop het Vat / laet het daer in verbranden / daer na treck den wijn daer in / dat den damp daer in blijft.

Een ander Lucht, welck Theophrastus Paracelsus, een Huysheer vereert heeft.

Laet de Swavel smelten op een sacht koole vyer / en schuymt hem wel / tot datse geen onreynigheydt meer opwerpt / giet hem daer na in kout water en Edick / laet hem weder smelten / doet als vooren / en dat soo dickwils tot datse soo murw wordt als Boter / schudt hem alsoo in den wijn. Dit is een gesonde lucht. Desen Swavel oock ghesmolten / en een doeckjen / welck met specereyen gevult is / daer door getoogen / daer mede het Vat gebrant.

Een ander.

Neemt een half loot Muscaten / een half loot Tamerinde / een loot Viool-wortel / een loot Kamffer / en vijf loot Swavel.

Of neemt 2. pont Swavel / 2. loot Tamerinde / 2. loot Muscate-bloem / een loot Venckel / een pont Wieroock / een half pont Genever-bessen / een pont Anijs / een half pont Viool-wortel / een loot lange Peper / een loot Bertram / &c.

Neemt een vierendeel Swavel / vier loot Wieroock / 2. loot Viool-wortel / een quintelijn

telijn Camerinde/ een quintelijn Muscaten-nooten/ en een Quintelijn Bloem.

Andere luchten magh men hier en daer uyt gemeene Wijn-boeckjes lesen: want ick dickwils geseyt heb/ dat ick uyt andere boecken hier niet setten wil / om anderen haer roem en eer niet te nemen/ en de menschen om haer gelt te helpen.

Dewijl wy hier van aftreckingh en lucht des wijns gehandelt hebben/ moet ick den Leser noch een goet konst-stuckjen mede deelen / hoe men een goeden kostelijcken wijn in 't aftrecken of verlaten maken sal/ en is dese:

Eerstelijck spoel dat Vat / daer ghy den wijn in laten en behouden wilt/suyver uyt/ want de wijn doorgaens in reyne suyvere vaten leggen wil: Daer na neemt een loot Camerinde / een loot Naghelen / een loot lange Peper / een loot Suycker / een vierendeel Entiaen / een weynigh Swavel of voor 2. penningen / dit alles te samen gestooten / en wanneer de wijn in 't Vat is/ maeckt een sackjen van een span langh/ doe de materien daer in / spondt het Vat toe/ en laet het drie weken rusten.

Het LV. Capittel.

Van Wijn vullen.

MEn moet den wijn niet wan laeten legghen / maer alle daegh des morgens en avonts vullen / en boven met een reyne Teljoor toe-decken dat de lucht niet daer in slaet / of oock wel geheel toe-sponden naer gelegentheyt / tot sulcken ghelegentheyt plagh men nieuwen afgeperften wijn te ghebruycken / men vult somwijlen oock wel een weynigh water daer in / dat ververscht hem. Maer voor al moet men daer niet te veel onder gieten / want wy sijn de gheene niet welcke van water wijn maecken konnen / als onsen Heere Christus / eyndelijck sinckt het water op den grond: dit verraet den Wijn-tapper dat hy boevery gespeelt heeft; maer wilt ghy goede wijn hebben gieter geen water in.

Hoe en wanneer men de wijn besoecken en proeven sal / sie Constant. lib. 6. cap. 7. Hoe men oock de Most en wijn proberen sal offer water by is of niet/ en waer men goede achtingh op nemen sal wanneer men een nieuw vaetje wijns op doen wil/ Constantin. lib. 17. cap. 4. Hoe men water van hem scheyden sal/ Const. lib. 7. cap. 3.

Het LVI. Capittel.

Van Wijn te voeren.

ALs men wijn voeren wil moet men hem van den Hef trecken/anders wort hy troubel / gelijck melck; oock moet hy lucht hebben / bysonder wanneer 't noch nieuwe wijn is die onlanghs uytgegest is/ anders vlieght het Vat den boodem uyt/ en den Tapper siet deerlijck toe.

Men plagh een langhe sponde te laeten draeyen / en een tamelijck gaetjen door en door / van onderen tot boven toe / of men laet hem anders een lucht-gaetjen. Ick ben geen Wijn-verkooper/ maer wanneer ick een jonghen Wijn-kooper onderwijsen soude / woud' ick hem noch eenige streken en behendigheden leeren dat hy my dancken sou. Het is niet van noode alles te schrijven / want de Wereltsche Kinderen sijn loos genoegh.

Doch wil ick de gheene / die wijn over Lant te voeren hebben / een konstjen leeren hoe men 't maken sal dat de Voerluyden geen gaten in de vaten booren / en de wijn uytdrincken konnen/ laet u maer eenighe ledighe vaten maecken die een weynigh grooter sijn als 't Vat daer de wijn in is: als ghy nu den wijn voort voeren wilt/ steeckt het Vat met de wijn in 't ledighe Vat / en laet den boodem daer in setten/ spondt het toe soo sullen de Voerluyden te vergeefs booren/ soo worter altemet weder een bedrogh tegens de boevery bedacht/ want boevery wort met boevery bedrogen: en men kan alle de hoolen van de Vossen soo net niet vinden.

Het LVII. Capittel.

Van de Wijn-kelders.

DE Kelders / daer de wijn in legghen sal / moeten suyver/ reyn / en van de lucht wel bewaert sijn : men moet de vensters en deuren toe houden om de lucht te keeren/ en dat de Son daer niet in schijnt/ bysonder wanneer het dondert en blixemt; oock sal men in de Winter de koude daer niet in laten komen / men sal de deur haest na hem toe trecken/ alsmen uyt en in gaet. Daer moet oock gheen stanck by de wijn komen / en geen Wijven in hare kranckheyt. Men sal geen vyer daer in hebben/ op dat de wijn niet verslaet : men sal de Kelder ten minsten alle jaer eens al 't oude zant uyt de Kelder veegen/ en weder ander vers zandt daer in stroyen / daer van wert alle den dranck verversicht. Gewelf de diepe Kelders/ welck hare vensters en deuren tegens 't Noorden hebben / sijn alderbest/ op datmen de selve somwijlen des morgens of des avonts een weynigh op kan setten/ om de koude Noordsche winden daer een weynigh in te laten.

Het LVIII. Capittel.

Van alderley konsten die tot des Wijns ophalingh en verbeteringh dienstigh sijn.

MEn plagh te seggen/ alsmen der luyden welvaert en voordeel soecken wou/datmen 't selve rechtschapen behoort te doen / of 't selve laten staen; dit is mijne meyningh oock / daerom sal 't den Leser niet wonder duncken dat ick sulcken neerstigheyt aen dese slechte dingen legh/en soo wijd-loopigh van de aen-hanghsels des wijns schrijf ; als ick mijnen even-naesten niet wel kan dienen / wil ick liever swijghen ; ick weet wel dat eenighe lasteraers seggen sullen / datmen dese dingen soo niet ten toon behoorde te stellen / dat Jan alle man dat weten moght ; maer ick pas op sulcke wangunstighe menschen niet / die God noch de menschen niet dienen willen.

Ick weet dat ick geschapen ben om andere menschen te helpen en dienen : want na 't oordeel van den wijsen Orateur / sijn wy niet alleen voor ons selven gheboozen/ maer oock voor onse vrienden / ons Vaderlant/en ten laetsten voor 't geheele menschelijck ghestacht : indien ick meer kond doen/ ick sou 't geensins na-laten. Sommighe souden wel oordeelen datmen geen Paerlen voor de Swijnen / welck by onverstandige menschen vergeleken worden/ behoort te stroyen/ maer ick ben geheel anders van gevoelen.

Daerom wil ick hier kortelijck wat van de toestellingh der wijnen seggen; als oock om de wijnen te bewaren voor alle schade/ oock hoe de wijnen verbetert mogen worden wanneer sy kranck of troubel worden.

Om de wijnen een Muscadellen smaeck te geven.

Neemt Vlier-bloessem / breecktse van de steelen / legtse op een fijn suyvere doeck/ laetse in de lucht drooghen / en bewaertse datse niet bestuyven / of schimmelachtigh worden.

Neemt in 't wijn-leesen een suyver lijnen sackjen/doe de bloessemen daer in/ hanght het in 't Vat als de Most begint te gesten/ en laet het met malkander gesten / neemt het daer tweemael des daeghs uyt/ druckt het over 't spondt-gat uyt/ en hanget daer na weder in tot dat het ghesten over is/ neemt het sackjen daer na weder uyt / soo krijght de wijn een smaeck van Muscadellen.

Of neemt Soethout / Enghel-voet / Anijs / Ana een half loot / drie Quintijl Nooten-muscaet / stoot het wat grof / en hanget in de wijn/ of laet de wijn over welruyckende Scharlakens-bloemen gesten.

Wilt ghy een rooden Muscadelle-wijn maken/

maken/ neemt 8. loot Vlier-bloessem/ een loot Tamerinde/ en koocktse met roode nieuwe Most/ soo hebt ghy een rechten Muscadelie-wijn. De Vlier-bloessem moet men af plucken soo haest de bloemen op beginnen te komen/ want dan is de kracht daer noch in.

Om een wijn te maken, welck gelijck een Malvasey-wijn smaken sal.

Neemt Galanga/ Naghelen/ Gember/ Foely/ Ana/ Quintilijn/ en stoot het wat grof/ doet het in een houten Teyl/ en latet alsoo 24. uren langh staen/ daer na bindt het in een lijnen doeckjen/ hanght het 3. dagen in een Vat wijn/ dat het daer midden in hanght/ daer na neemt het weder uyt/ soo sal de wijn gelijck een Malvasey sijn/ of neemt den Most eer hy ghest/ doeter Weyt in/ in een Ton een half schepel/ setse op 't vyer/ laet het ⅓ in sieden/ schuymet wel/ seygh het door een doeck/ en giet het in 't Vat/ dat de Weyt daer niet mede in komt/ soo ghest het in 't Vat en stoot op als bier/ dat wert een seer lieffelijcke wijn.

Om wijn by sijn smaeck te houden.

Neemt Oly van Walsche Roosen/ tot een Voeder een Stoop/ giet het in 't Vat/ dat komt van boven tot in den grondt/ en doet de Wijn en Bier sijn smaeck en verwe behouden.

Om wijn welsmakende, schoon en goet te maken.

Neemt Galanga/ roost de selve wel in een Pan met andere wijn/ doet het selve in den wijn/ soo wort hy suyver en goet/ of leghter Benedicti in/ of hanghtser in/ men graeftse in Martio.

Wanneer een wijn na de persse smaeckt/ soo neemt gestooten Wijn-steen/ en werpt hem in dat Vat/ dat sal den smaeck benemen.

Om sueren wijn goet te maken.

Doet in een Vat ses loot Amandel en Persicke-kernen ghestooten/ dat beneemt de suurte: Eenighe nemen de overighe Hef van een Vat bier in een half Voeder wijn/ temperen 't selve door malkander/ en laten 't in drie dagen weder af.

Ick heb oock wel gesien dat sommighe alsoo deden/ sy hebben acht pondt suycker genomen/ fijn gestooten/ in een pannetjen gedaen/ en 't wit van drie Eyeren daer by geschud/ en wel omgeroert/ want het witte van de Eyer maeckt de suycker weeck/ daer na gooten sy soo veel Fonteyn-water daer by als de suycker was/ en lieten het selve over 't vyer sieden/ sy schuymden/ want het Eywit schuymt seer/ daer na setten sy 't selve wegh: wanneer sy de wijn drincken/ of verkoopen wouden/ gooten sy vier oncen suycker in een halve Stoop wijns.

Oock heb ick gesien datmen in een Vat van drie Tonnen/ een halve Ton Canary-wijn gedaen heeft/ daer van is de suere wijn heel goet en sterck gheworden/ maer hy most haest uytgedroncken worden/ anders wierdt hy oock suur: Mizald. leert verder hoe men suere wijn te recht brengen sal.

Die eenen Edick-sueren wijn een lieffelijcken smaeck geven wil/ neemt een pont/ of na dat het Vat groot is/ Leckeritzenhout/ en latet in den Apotheeck kleyn stooten/ hangh het in een kleyn doeckjen in 't Vat/ soo treckt de wijn de Quinte essentie daer uyt/ spondt het Vat toe/ en laet het alsoo acht of veertien dagen staen/ daer na magh men daer van drincken.

Somwijlen gebeurt het dat de wijnen een quaden koelen Herfst hebben/ en suur blijven/ waerom eenige seggen datmen daer Edick van maken sal; maer van quaden wijn maeckt men gheen goeden Edick.

Eenige makender brandewijn van/ of een Aqua Vitæ, eenighe latense leggen tot den toekomenden Herfst/ en wanneer sy als dan uytgeperst hebben (maer men moet de bessen niet so seer uytperssen) doense de basten in een kupp/ roerense door malkander/ en gieten daer een ton 2. of. 3. van den suyren wijn op/ en latense alsoo een dagh 2. of 3. staen: Daer na perssen sy de selve basten weder en gieten 't selve onder de wijn/ soo wordt de versuyrde wijn weder goedt/ bysonder als de nieuwe wijnen goedt zijn: Maer mijns bedunkens soude wesen/ indien men de oude wijn onder versche most goot/ en met malkander liet gesten/ maer ick heb 't noch niet geprobeert/ men soude het met een vaetjen konnen versoecken.

Wanneer Godt het volghende jaer daer na goeden wasdom geeft/ verkoopen sommige luyden geen most/maer sy behoudense altemael / om de suere met de soete te menghen / en alsoo de een met de andere te verkoopen / ick had bykans ghesepdt verderven.

Ick heb oock van goede eerlijcke luyden verstaen/ dat men den suyren wijn maer in tonnen sou vullen daer Duytsche Mee in geweest is / of in muscadeller Leggers/ of andere goede wijn-vaten; dit ware het beste recept teghens den suyren wijn / want hy soude het soet van de vaten na sich trecken/ en goet worden: Men sou hem maer twee of drie weecken in sulcke vaten laten leggen: Ick heb het besocht/ maer 't hielp een weynigh / maer het is niet als het behoort.

Wilt ghy nu suyren wijn de suyrheyt benemen/ na dat hy ghegest heeft: Neem op een tonne een hant vol gestoten mostaert/ een hant vol afgestreken Byvoet/ en twee of drie handen vol Hop / hanget met malkander met een sackjen daer in/ soo valt de suyre hef op den gront/ en krijght veel hef. Den Hop moet men oock in de hant wrijven / of men hangh een handt vol Vlier-bloessem daer in.

Om te maken dat de wijnen fraey milt en lieflijck blijven.

Soo haest de mos van de persse in 't vat gebracht is / laetse niet gheheel vol vullen/ om datse in het gesten niet te seer overloopen sullen / brenghtse in de kelder / laetse een nacht staen / en sich setten; daer nae trecktse af / hangh daer in in een sackjen kleyn gestooten/ dit navolgende/ als suycker/ anijs/ soethout/ Camerinde/ en latet alsoo met malkander gesten. Als de most in 't gesten is / of wanneer hy begint af te nemen / en van het gesten noch warm is/ gieter dan nieuwen most in welck van de persse komt / en gestooten Wijnsteen/ soo veel het u goet duncken sal / en laet dit onder malkander gesten/wanneer dit soo geset is/ doet alsoo/ en dat viermael na malkander/ en laet het vat niet over gesten/ so wort de wijn goet/ sterck en soet.

Een stuck speck in de spondt ghelept en wel bewaert/ belet dat de wijn in 't vat niet suyr wordt / wilt ghy dat een wijn altijdt krachtigh blijve / neem Weed-assche / doet die in een sackjen / en hanghtse in de wijn / of neem twee stucken Wieroock / twee stuck Myrrhen/ en legtse in de wijn.

Het LIX. Capittel.

Van de verwe des wijns.

Wy hebben van den smaeck des wijns ghehandelt / volght nu van de couleur.

Wanneer een wijn troubel wort / kondt ghy hem alsoo klaer maken; doeter Melissen-water in/ of 2. onverglaesde potten/ smijtse aen stucken / en werpt de scherven in het vat.

Maer indien een wijn niet schoon en klaer wil worden/neem Salmoneac/ Galisen-steen / Ana 4. loot / een half pondt wijnsteen / de selve moet in een panne heet gemaeckt / en met een hant vol gebranden zout kleyn gestoten worden/ roer alles wel door malkander/ daer wort de wijn schoon en klaer van.

Wan-

Wanneer een wijn root en verdorven is/ neem kalck/ en een schotel vol zants/ en 3. potten water/ doe dit in de wijn/ daer van krijgt hy weder een schone en goede verwe.

Als ghy een wijn wilt opdoen/ en begheert dat hy by sijne verw blijven sal/ en den smaeck behouden/ neem een deel Weed-assche/ en hanghtse in een sackjen in de wijn welck ghy op doen wilt/ so blijft hy by sijne verw en smaeck.

Om een schoonen wijn te maken.

Neem 't wit van eenige eyeren/en slaetse wel in een pot/ doet het in de wijn/ dit maeckt hem fijn/ louter en klaer.

Als de wijn roode verw heeft, en droeve is, om de selve te helpen.

Neem tot een voeder 25. eyer/ neem het wit daer van/ en slaetse wel/ mengh twee mingelen geytemelck daer onder/ roer het met een stockjen onder malkander/ en doe het in 't vat.

Trouble wijn klaer te maken.

Neem Verbena/ of Yserkruydt/ maeck het kleyn/ en doe het in de wijn/ soo wortse in acht daghen louter en reyn/ of neem de scherven van een onverglaesde pot/ stootse kleyn/en werptse in't vat/en laet den wijn rusten/hy sal schoon en goet worden. Item doe wijn in een glas met een houten tapjen verstopt/en met een Lutum toegemaeckt/ begraef het 4. weken in een mieren-hoopken/ wert hy schoon louter/ als of hy door een Alembicum ghedistilleert waere/ en krijght een goeden smaeck en reuck.

Indien de wijn troubel/ en niet suyr is/ doeter een weynigh Geyten-melck in/ en menget wel/ soo wort hy louter en schoon.

Wilt ghy een voeder wijn bewaeren in den Herfst/ welck uytgegest heeft/ datter geen schade aen komt/ en schoon blijft gelijck Roosen-water/ en van deftighen smaeck wesen sal/ neem een sackje/ doe der Linde-bloessem in/ en laet het hanghen tot Kersmis/ soo blijft de wijn langhe schoon.

Wanneer eē voeder wijn troubel is/neem witten wijnsteen en zout van elcks 1. loot/ brandt dese twee stucken in een panne/ en stootse tot pulver/ menget wel onder malkander/ doet het in 't vat/ en roer het wel met een gaetachtigh houtjen.

Rooden wijn schoon en klaer te maken.

Neem Weyte-meel en melck/en van de selve wijn/ roer dit wel onder malkander/ gietet in't vat/ dat arbeydt in de wijn dat hy schoon en klaer wort.

Witten wijn root te maken.

Ick heb in een Herberg van een Avonturier gesien/ die alle konsten wist/ dat hy aen de Tafel een Kan witten wijn schoon root maeckte/ dit scheen een wonder ding by de andere gasten; het is een dingh dat men in den Apotheeck te koop vindt/ genaemt Theoriolis/dat werpt men daer in. Dit selve is den menschen niet onghesont/ men kan daer wel een gheheel vat vol van root maecken/eenige noemen't Thorsolis/ Roomsche Roosen/ en roode Roosen/ en hangent in wijn.

Hoemen wijn 't geheele jaer over houden sal, dat de selve niet schimmeligh, troubel of suyr worde.

Neem Byvoet-wortelen een goet deel/ koockse in goede wijn/in een nieuwen pot/ wel toeghedeckt/ omtrent een uur langh/ giet daer een halve noot vol goeden ghebranden wijn by/ en laet het met malkander sieden/ seygh het daer na door een fijnen doeck/ en doe het in een voeder wijn/ wanneer hy gheghest heeft/ soo wordt hy sterck en goet. Byvoet wel gewreven en in wijn geleyt/ gheeft hem een schoone goede verw en smaeck/ en laet hem niet suyr worden.

Soo een wijn troubel is/ hang 3. dagen

keselingh-steenen in 't Vat/ spont het toe/ soo wort hy goet.

Wanneer een wijn troubel en taey wort/ en ghy woudt hem gaerne weder klaer en louter maken / neemt schoone uytgelesen kesel-steenen / welck in een loopent water legghen/ een goet deel / waschtse reyn/ en schudse in 't Vat/ soo wert hy weder klaer.

Het LX. Capittel.

Van veranderingh en verderving des Wijns, sie Constantin. lib. 7. cap. 9. 10.

Van den Donder.

TOt de bewaring des wijns zijn de ghewelfde kelders beter als d'ongewelfde / want daer worden sy soo licht niet in omghewornen als het dondert : maer om dat het weder den Wijn niet beschadighen sal / legh op 't Vat maer een yser plaetjen met Sout/ of een keselingh.

Item / de kelder sal tegen den Noordewint staen/ op dat hy koudt en doncker sy. Oock moet hy verre van Stallen/ Backovens/ Mest-poelen/ Geuten/ en alle quade reuck sijn.

Als een Wijn swack ghewordden is / en ghy hem gaerne sterck maken woudt / soo neemt Mostert en Ruten-zaet/ van elcks een weynigh/ en hanght het in een sackjen in den Wijn/ doe dat 5 of 6. dagen na malkander/ soo wort hy seer goet.

Of neemt Mostert-meel/ temper 't selve wel met den wijn/ en roer het seer wel van malkander / van onderen af met een Hasele-stockjen/ laet hem daer na 5. dagen rusten/ soo wort hy schoon en goet.

Wanneer een Wijn verdorven is / salmen een ander wel-gesuyvert Vat af-trecken/ welck te vooren met warm water van Myrten / Basilien / en Noote-bladeren/ of Genever-bessen / neerstigh afgewassen is : want dit maeckt de Wijn een lustige/ lieffelijcke verwe / en een goeden reuck of smaeck.

Wanneer een Wijn gheheel verdorven is.

Neem Weeghbree / Hoppen - kornen / Lubbestock / en Erwitten-sop / die goedt is/ en room van Soetemelck / maeckt het met malkander wel heet / en doet het daer omtrent een quartier in.

Wanneer een Wijn verderven wil.

Neem een hant vol Saly/ Polipodium/ Benedicti en Vlierbesien/ doet het by malkander in een sackjen/ en hangh het in het vat/ de wijn wort weder goet.

Waer by men weten mach of een wijn omslaen sal of niet : sie Const lib. 7. cap. 13.

Dat de wijn niet verderve.

Werp yser/ welck met een doeckjen omwonden is/ daer in / soo schadet hem noch donder noch blixem.

Dat de wijn niet omkeer, maer by sijn smaeck en kracht blijft.

Giet een deel Oly in dat vat / dat overtreckt den Wijn gheheel / en de leste kan smaeckt gelijck de eerste.

Hoe men Walschen wijn, welck verdorven is, weder goet maken wil.

Neem Suycker/ Naghelen/ Camerinde / kleyne Rosijnen / Amandelen / de Suycker wel ghestooten / daer na door een seef gesift/ en dan in de wijn gedaen.

Wanneer een wijn gebroken is.

Neem roode Benedicti-wortel/ legh die in den wijn/ die brengt hem weder te recht en tot sijn kracht.

Dat

Dat geen wijn breeckt, noch sich verstoot, oock geen donder hem schaden kan.

Neem witten Wieroock / doet hem in een tesjen met gloeyende koolen / laet de roock in het vat door de sponde henen ingaen / vul den wijn / en doe de sponde dicht toe / laet het een wijl leggen / so verderft de wijn niet.

Als men slimmen wijn heeft.

Soo maeckt men daer maer een Salywijn daer uyt. Neem Saly / drooghtse / en hanghtse in den wijn / in 8. dagen wert hy soo goet als oprechte Saly-wijn.

Dat sich een wijn niet verstoote.

Wanneer de most begint te gesten / hang een weynig hop daer in / dat houd den wijn goedt / en daer hy sich verstooten heeft wort hy weder tot sijne kracht ghebracht / en goet gemaeckt.

Wanneer een wijn stinckt.

Neem heete Semel uyt den back-oven / hanghtse in den stinckenden wijn in een sackjen / dat doet op een dagh drie of vier mael / soo wert de wijn wel-smakende.

Hoe men vermufte wijn helpen sal.

Neem een schotel vol zandt / en 3. pijntjes koe-melck gewarmt / neem eyer / tempereert het door malkander / giet het selve in 't wijn-vat / soo wort hy weder goet.

Als de wijn in 't vat verderft / en geheel kantigh wordt / gieter maer boom-oly in / en spondt het boven vast toe / en laetse de Somer overlegghen / soo komtse weder te recht / giet omtrent een half minghelen op een vat.

Als de wijn langh geworden is.

Wanneer de wijn langh wordt / krijght hy een rootachtige / en andere couleur als hy te vooren ghehadt heeft: Laet een half tob van dien eygen wijn uytloopen / neem een nieuwen schoonen bessem / schommeltse daer mede datse bruyscht en ghest / en vul hem daer na weder in een reyn vat: Tap weder soo een halve tob / en doet als voren / en dat tot het laetste toe / gietse by 't andere schoone vat / laetse soo legghen / sy sal wel andere coleur krijghen: Dit moet by tijts gheschieden op datse niet te langh taey blijft. Of neem een schoon vat en brant het met een halve note vol Brandewijn; daer na neem een handt vol Wijnrancken-assche / en een hant vol gebraden zout / anderhalf pont Galissen-steen / vier loot Bertrams-wortel / doe het te samen in 't vat / of werp daer een hant vol Agrimonie in.

Eenige makent oock alsoo; sy gaen des morghens vroegh voor der Sonnen opgangh tot een Fonteyn buyten der Stadt / en nemen drie handen vol zandt en water / en drie handen vol zout / en doen het in 't vat / en sponden dat vat vast toe.

Of pluck slee af eer se beginnen blaeuw te worden / stootse kleyn / werpse in Urine / roertse wel om / en slae het vat effen toe.

Item / neem een kan van dien wijn / stropter ghestooten Ysop in / menget te samen en giet het in 't vat.

Het LXI. Capittel.

Andere wijn-konsten.

Driederley wijn uyt een vat.

Wilt ghy weten waer de wijn / Olie / of Honig op 't best is / boven / of midden / of onder in het vat / soo merck dat een yeder wijn altijdt in het midden best is / de Oly boven / en den Honigh onder aen de grondt / en wanneer men nu wijn aflaet / sal men den ondersten en bovensten alleen drincken / en den middelsten behouden; so doende geschiet het dickwils datmen drederley wijn uyt een vat tapt / als boven / midden en onder: Maer men sal altijt bevinden dat de middelste de beste is.

Hoe men weten magh of de Wijn veel of weynigh Hef of Barm behoeft.

Neemt tot elcken emmer wijns/'t klaer of wit van 3. Eyeren wel geslagen/ en laet oock in een Voeder 't wit van 8. Eyeren daer onder vallen/ en roer het in 't Vat wel om/daer na over 3. dagen roerter 2. maten gemaeckten Lijm in/oock sult ghy de wijn gheheel wel door-slaen eer ghy dat doeck daer in steeckt / en laetse veertien daghen rusten / nae de veertien daghen moet ghy daer alle daegh een kanne vol wijns uyt laten/ en de wijn by na een vierendeel uurs slaen/ dit sal men daeghs twee mael doen/ geheele veertien daghen na malkander/ en wanneer de veertien dagen uyt sijn / gieter een kan Brandewijns in/ en voor een penningh Swavel / en brandt dat in de wijn en latet veertien dagen rusten: Daer na neemt 6. Muscaten / en half soo swaer Seduwaer / en soo veel Wieroock als een Muscate-noot weeght / 2. loot Swavel/ 2. loot Nagelen / 2. loot Quintijls foely/ een loot Tamerinde/ en een quintlein langhe Peper / doe het te samen in een kanne wijns/ en wanneer ghy 't Vat lucht geven wilt / laet het eerst wel omhutselen met klaer water en beroket met witten Wieroock / en legh het in een vierkant blickjen / en let wel op de sponde datter gheen roock uyt-gaet/ en doe het behendigh daer uyt/ vermaeck 't Vat geheel effen/ daer na geef het lucht/ en laet de helft van de wijn daer in/ dat den lucht daer in blijft/en laet hem veertien daghen rusten / daer na besie den wijn/soo hebt ghy een schoonen/edelen wijn gemaeckt.

Goeden Aland-wijn te maken, datmen hem niet behoeft te sieden.

Neemt op elcke Tonne Most 2. pondt Alandt-wortel/ en soo veel ponden als ghy hebt / soo veel uren moet ghy hem oock laten sieden/ doet den Aland in een pot/ gieter water op (want dat water kan niet schaden) sijnder 2. pont / gieter 2. kannen water op/ latet 2. uren sieden / (tot elcken pont een uur gerekent) tot dat het gheheel droogh wert / en 't water heel in-sied; giet den klaersten afgetogen Mos daer op/ gelijck hy van de persse komt / laet het een vierendeel uurs daer mede sieden/ maer sla gade dattet niet over loopt / settet henen/ en latet kout worden / doe den Most dan in een ander Vat / geeft het een weynigh lucht/ doet dan de gesooden wijn met d'Alant-wortel in't Vat/'t sy in een sackjen of anders / want sy valt doch op de grondt: maeck 't Vat dicht toe/ en latet leggen tot in de Vasten/ dan magh men 't op steken/ en daer van drincken / 't Vat moet altijdt vol gehouden sijn / en nimmermeer wan leggen.

Het LXII. Capittel.

Van 't gebruyck en profijt des Wijns.

DEn Leser sal 't my ten goede gelieven af te nemen/dat ick in de Wijnbergen en wijnen wat langer blijf hanghen als in andere dingen: Dit wort daerom gedaen/ om dat ick den wijn voor een groot treffelijk geschenck en duere gave Gods houde/ welck Godt eerst na de Sondt-vloedt de menschen tot sonderlinghe sterckingh en onderhoudt sijner natueren gheschoncken en ghegheven heeft / om dat de selve in de Sondt-vloet seer verswackt was.

Men moet na de coleur mercken datter vierderley wijnen sijn/ als schoone Witte/ Roode/ Geelachtige/ en Swarte.

De alderblanckste wijnen sijn de slechste/want sy verhitten soo seer niet als d'andere/klimmen oock soo seer niet in 't hooft/ drijven de Vrine / en openen de gangen in 't lijf/daerom sulcke wijnen de hitsige luyden aldergesonst sijn. Item voor de geene welcke studeeren / en swacke herssenen hebben; maer indien sulcke persoonen stercken wijn willen drincken/ sullen sy de selve met wat waters mengen/ gelijk men voortijden oock gedaen heeft/ als men sien kan

Proverb. 9. 4. Sulcke wijnen sijn de geene oock ghesont / welcke een hitsighe Lever hebben / en een heete Maghe / en die in de warme Landen woonen.

Roode klare wijnen sijn van een heeter nature dan de voorgaende / voeden oock beter / bysonder die mede een weynigh dick sijn. Bruyne en swarte wijnen voeden oock beter dan de rooden / die rooden klimmen meer in den top dan de anderen / ghelijck men 't selve oock lichtelijck kan voelen: daerom sijnse de luyden niet ghesont welcke swacke herssens hebben; Men moet daer niet te veel af drincken / anders verharden sy een Mensch den stoelgangh / en maken een heesche stem.

Daer na salmen voorder weten dat het verstant van een Mensch / welck stercke herssens heeft / meer gescherpt wort wanneer hy een rechten goeden wijn drinckt / want sulcken wijn geeft goede / klare / subtijle / reyne Geesten / daerom pleghen de Theologanten sulcken goeden wijn te drinken / wanneer sy met hooge gedachten besigh waren: waerom soodanige persoonen van oprechte / goede en klare welruyckende gesonde wijnen behooren voorsien en besorght te worden. Oock sijn diergelijcke wijnen ghesont voor persoonen die van koude complexie sijn / gelijck de Phlegmatici, (gelijck dan de Witte-wijn / oock voor de Cholerici en Sanguinei goet is /) want sulcke goede / hitsighe stercke wijnen der Phlegmatici koude te hulp komen / sy openen de verstoppingen / welcke den Phlegmatici gemeyn sijn / en digireren / of koken de Phlegmata, datse des te lichter in bloet verwandelt worden / en des te beter voetsel en Spiritus 't lijf geven.

De geelachtighe wijnen sijn van een middelbare natuere / verwarmen soo seer niet als de roode klare / doch wat meer dan de witte: Sy ghesten oock soo wel niet als de roode / doch wat meer als de witte.

De swarte wijnen sijn dicke wijnen / en hebben veel Aerdtsche materie by haer / geven dicke Spiritus, en maken 't Lichaem luy en traegh / verwarmen oock soo seer niet als de geelachtighe / sy klimmen oock soo seer niet in 't hooft / maer wat meer dan de witte / en dewijl sy langhsamer in de maegh komen als d'anderen / drijven sy oock de Urine soo seer niet als de witte: maer sy voeden beter dan de geelachtige wijn / maer soo seer niet als de roode.

In summa / onder alle sappen die in de Werelt sijn moghen / is die van de Wijngaert-rancken d'edelste en alderkostelijckste / wanneer men de selve maer te recht tot matigheydt en nootdruftigheydt ghebruyckt / Syrach cap. 31. 22. want sy sterckt het Lichaem / maeckt het hert vrolijck / reynight en heelt de wonden / Luc. 10. 34. Geeft een siecken sijne ghesontheyt weder; en onderhoudt de selve / sterckt en verwarmt de natuerlijcke warmte des Lichaems meer dan alle andere spijs en dranck / maeckt het beste en reynste bloet / en maeckt het onreyn of troubel bloedt in 't Lichaem louter / klaer en reyn / opent den mondt der aderen / en dringht door sijne subtiliteyt met alle gheweldt in de binnenste Lidtmaten des Menschs / datse de selve te hulp komt / sy reynight en maeckt dat de spijse / daerse mede vermenght wort / te ghelijck met haer door alle de leden heenen dringht / en komt; sy resolveert door hare warmte en subtiliteyt het Phlegma, drijft de roode Cholera door d'Urine / sweet en andere excrementen drijftse uyt / helpt de verdouwingh / en brenght de swacke maegh te recht / 1 Tim. 5. 22. Sy verlicht en verdrijft de duystere dampen / die den Mensch treurigh en bedroeft maken / sterckt alle leden des geheelen Lichaems / geeft en vermeerdert een yeder sijn natuerlijcke kracht / verdrijft alle moedigheyt.

Ja de wijn matigh ghenooten / is sulcken edelen sap / datse niet alleen alle de leden des Lichaems / maer oock insonderheydt de Ziel toe-springht: want sy maeckt dat een Mensch alle treurigheydt vaeren laet / en alle smerten vergeet / scherpt

scherpt het verstant / en maeckt het selve bequaem om alderley swaere en subtijle dinghen te vinden / en gheeft een Mensch moedt en hert tot alle dingen.

Daer behalven is dit edele Wijngaert-sap bequaem / nuttelijck en dienstigh aen allen ouderdom des menschen; want d'oude luyden sijn kout / welck tot versettingh des koudtheyts een warme wijn dient / die haer alle de litmaten verwarmt; of gelijck eenighe Philosophen seggen / dat de wijn verkoelt / verdrijft de melancholy en treurigheyt / daer sy vol van sijn / brenght haer den slaep weder / daer sy grooten manghel van hebben / daerom past desen dranck aldermeest d'Ouden: waerom men soodanigen wijn het melck en voetsel der ouden menschen noemt: want gelijck het melck de kinderen voedt / soo voedt oock de wijn alle swacke menschen / welck meerder lust tot wijn hebben dan andere oude luyden. En gelijck men oude / verdrooghde / verschrompen Laersen met Oly of ander Vet weder te recht brenght / alsoo werden de Lichamen der oude luyden met goeden wijn verquickt / en jong gemaeckt / de wijn neemt oock dan de verstoppingh wegh / welck alle oude luyden seer gemeyn is.

Daer na is de wijn de jonge gesellen van twintigh tot vijftigh jaren niet schadelijk / wanneerse maer matighlijck van haer-luyden ghenooten wort: want sy is hare natuere gemeen / onderhout en voedt hare warmte; 't is haer-luyden een spijs en medicijn / gheeft haer een goet voedtsel en vermeerderingh / versacht of drijft haer de Excrementabilia uyt / sterckt haer lijf / en scherpt haer verstant door sijne sachte en subtile spiritus, alsoo datse hooghe dinghen dencken / vinden / en verrichten moghen / doch segh ick / wanneerse matighlijck van haer ghebruyckt wort: want indien sy de selve te veel genieten / worden sy daer door alsoo ontsteecken / datse tot toorn en ontucht gheneyght worden / en maeckt dat haer-luyder verstandt / bot / dampigh en troubel wort.

De wijn is de kleyne kinderen niet sonderlingh goet / want als men haer de selve geeft / is 't alsoo veel of men Oly in 't vyer goot / want het vermeerdert hare warmte soo datse geheel uytdroogen / en sy moeten groote vochtigheyt hebben om haren wasdom / welck in de volwassene niet vereyscht wort; daer is alleen maer een onderhoudingh van noode / op dat het volwassene magh beklijven.

Item / de wijn is den Menschen tot allen tijden van 't jaer / en op alle plaetsen des Werelts profijtelijck: in de Somer en in warme Lentens is 't een reyne dranck / en bysonder met water ghemenght isse gesont / want als men ter selver tijdt enckel klaren wijn gebruyckt / wort de hitte ontsteecken die te vooren in 't Lichaem was: maer wanneer de selve met water vermenght is / koeltse en vochtight het lijf / en brenght door sijne fijnheydt het water snellijck tot den selven leden die verkoelingh en vochtigheyt van nooden hebben / en sulcke verkoelingh en bevochtingh gheschiet by gheval van weghen het water / niet van de natuer des wijns / welck door hare natuer verwarmt en uytdrooght.

In den Herfst moet den wijn met meerder water vermenght worden dan in de Somer / op dat dan de warmte een weynigh gestuyt wort; in de Winter en Lente magh men wel stercken wijn gebruycken / ghelijckse van de stock gekomen is / en bysonder goeden Rooden-wijn.

Waerom d'Ouden den Godt des Wijns Bacchus genoemt hebben, oock hoe hy af-gebeelt is geweest.

Bacchus wort van den Heydenen voor de God des wijns ghehouden / van welck veel te schrijven sou vallen / maer dewijl dit ons voornemen niet is / wil ick 't selve maer met een woort aenraken / om dat ick in den Wijnhandel ben.

Den naem van Bacchus komt van Bakcheîn, 't welck beteeckent rasen / tieren / schreeuwen / ontsinnigh sijn / hier en daer loopen / ghelijck somwijlen de droncken Studenten / en dolle Edel-luyden doen / die

die de glasen en vensters uytsmijten / met den Deegen langhs de straten schrappen / gelijck offe dol en uytsinnigh waren.

Desen God wort alsoo geschildert / hy heeft een grooten buyck / dit vindt men ghemeenlijck alsser goet gewas is / en daer veel wijns valt / of liever ghelijck men in Graven / Vorsten en Heeren Huysen doet / alwaer de Kock den Kelder-meester het best van sijns Heeren Tafel geeft / dewijl het noch in de Keucken is; daer en teghen vult hy de Kock weder op met veel wijns / soo dat dese twee gelijck Duyvels Mest-verckens worden / en groote buycken krijgen.

Ten tweeden sit hy nakent op een Wagen / hebbende twee hoornen aen 't voorhooft / en een doeck om 't hooft gebonden: want vol suppers sijn rechte Wijn en Bier verslinders / die geduerigh kouden dranck in 't lijf gieten / en sich tot Watersucht de baen openen / sy vullen haer oock op met veel leckere spijse: soo datse ghemest worden als de Verckens die altijdt by den Trogh sijn; En veele der selver krijghen groote sieckten / Hooft-pijn / Koorts / Podagra / Chiragra / Genugra / &c. en dragen het teken in haer een handt / te weten / de Kan / daer sy haer sieckt' uytghehaelt hebben: Item toorn en twist die sy met de menschen gheoeffent hebben / dan is 't te veel / dan te weynigh gheweest / het is den eenen Bedelaer leet dat den anderen voor de deur staet; in d'andere handt is een roede / om daer mede te betoonen datse waert sijn met roeden ghestreken te worden / om datse sich so vol gedroncken hebben als een Vercken / dat sich voor niemant schaemt / en gheheel naeckt is; ja Godt noch menschen ontsien / jae ontsien haer niet het werck des natuers in der menschen aensien te doen.

Voor de Wagen gaet een Linx / en Tyger: want droncken luyden sijn scherp van ghesicht / en snel op hare beenen; hebben krachtige en snelle bewegingen / want sy doen yetwes haestigh dat haer daer na berouwt. Desen dronckaert heeft de natuer van een Aep / den 2. van een Soch / den 3. van een Leeuw / den 4. van een Wolf / den 5. van een Dolphin / daer de lasteraers en volsuppers by vergeleken worden.

Dat hy naeckt en bloot sit / betekent een onbeschaemt Mensch / die hem niet ontsiet voor Godt / Engelen noch Menschen / hy doet en seyt in sijne dronckenschap dat hy hem daer na van schaemt / wanneer hy weder nuchteren wort / en sich selven kent.

De 2. Hoornen beteeckenen der dronckaerts ontsinnigheyt en lichtvaerdigheyt / daer sy mede om haer stooten / en alles om verre stooten willen / veel dreygen en weynigh doen / veel belooven en weynigh houden / daer sy nuchteren niet van weten willen / die nu van Cholerische natuere sijn / vechten en kijven met malkander / en richten een groot alarm en gebeert aen.

Het LXIII. Capittel.

Waer aen men rechten goeden gesonden Wijn kennen sal.

Aen den reuk / wanneer hy niet stinckt / maer lieffelijck ruyckt: want sulcken wijn voedt wel / vermeert de spiritus, diese subtijl maeckt / maeckt goet bloedt; een stinckende wijn maeckt melancolische spiritus, quaedt bloedt / verweckt Hooft-pijn van wegen de quade dampen die daer van in 't Hooft klimmen.

2. Aen de smaeck / want een wel-smakenden wijn voed oock wel / dewijl de selve van de Maegh met vreuchden aenghenomen wort.

3. Aen den glans / want daer aen kan men mercken of een wijn subtijl is of niet / want als hy in 't Glas een teghenschijn van sich geeft / is de wijn subtijl / en gheeft oock fijne spiritus.

4. Aen de coleur / want wijn moet een schoone coleur hebben / en de selve kan men best in 't Glas mercken / maer men moet sich niet met het Glas bedrieghen laten / want de wijn in 't een Glas andere coleur heeft als in 't ander / na dat de materie van 't Glas dick of dun is. Roode-wijn

is ghesont voor magere luyden / want sy voeden wel: De witte voor de vette luyden / uyt voor-verhaelde oorsaecken ; wijn welck een schoone verw heeft / wordt met groote lust en begeert gedroncken / wordt lichtelijck verdouwt en voedt wel.

5. Aen de sterckt en kracht / want stercke wijnen sijn goede wijnen / want sy verwarmen 't lichaem snellick/en vermeeren de spiritus / en klimmen haest in 't hooft/ en voeden seer: Doch sullen de gene welcke swacke herssenen hebben/sich van sulcke wijn onthouden/of 't en ware datse met water gemengt wiert / anders klimt haer van sulcke wijnen veel damp en roock in 't hooft/ die de herssenen beletten.

6. Aen de koelheyt/ wanneer hy vers en koel is / want van koelen wijn singen de Smeer-borsten gaerne / niet van warmen of laeuachtighen wijn / want warme wijnen sijn subtijle wijnen / maecken gaerne droncken / verswacken de Senuwen / en beletten 't hooft/ bysonder wanneer sy niet matigh gedroncken worden.

7. Aen 't springen/ so hy fraey ruyscht/ wanneer hy in een glas geschoncken wort/ en daer na midden in het glas een subtijlen schuym geeft welck haest verdwijnt/ en de Atomi over henen springen; want wijn die dat niet doet/is voorseker swak en lang/of wil't in korten tijt worden/bysonder wanneer hy een schuym met groote blasen aen de zijden van 't glas behout/ die daer lang aen hangen ; maer indien sulcke wijn niet langh is / heeft hy voorseker een plas-regen gehad / datter veel waters ingekomen is: Hy moet oock recht geschoncken worden / te weten / snel en plotsich / want het spreeckwoort is/ Cerevisium lente, Vinum repente: dat is/ men moet het bier langhsaem/ maer den wijn snel inschencken.

8. Aen de klaerheydt / want klare wijnen zijn subtijle wijnen / en gheven goede klare een subtijle Spiritus / want hoe dicker wijn/ hoe dicker Spiritus.

9. Aen d'ouderdom/ want hy moet niet al te out zijn ; wanneer een wijn al te oudt is/ is gelijck een Medicijn / en geeft weynigh voedsel / om dat hy veel hitsiger is als te vooren / nademael hem den barm meer ontgaen is als andere wijn die veel jonger is / waerom hy 't lijf te seer uytdrooght. Een nieuwen wijn maeckt veel meer droncken als seer ouden wijn / de selve maeckt gaerne de Loop / en Colijck. Syrach 9.15. Een nieuwen wijn/ en nieuwen vrient/ sijn beste wat out.

10. Aen 't rijpen / wanneer de wijn van rijpe druyven gheperst is ; hier is voorseecker veel aen ghelegen ; want alsse niet rijp ghewordden zijn / worter een suere scherpe verstoppende wijn uyt ghemaeckt / welck den menschen verstopt/ dat hy gheen evacuatie in sijn gheheele lijf hebben of behouden kan ; waerom soodanighen wijn een mensch veel schaeden kan ; want het lichaem moet sijn stoelgangh/ en de Urine sijn uytgangh hebben ; anders kan het niet langh dueren: Maer men kan hem dese kracht benemen wanneer men hem met water tempert: Wy spreken hier niet van wijnen die men helpen moet / door konst / maer om te oordeelen hoe de ghene zijn welck van den stock komen / en alles van naturen hebben/ datse hebben sullen.

Summa summarum, wilt ghy een rechten goeden ghesonden dronck wijns hebben / ghebruyck een middelmatigen wijn/ welck niet te out/ noch al te vers is/ welck klaer en bykans een weynigh uyt den rooden siet / die wel ruyckt / een goeden smaeck heeft / niet al te soet is / en niet te seer in het hooft stijght / niet te dick / noch oock al te subtijl / maer die evenwel nae de subtijlheyt helt / welck op een bergh tegen 't zuyden gewassen is.

Soo veel de most aengaet / daer van de Vrouwen / Dochters / jonghe Gesellen/ Boeren en andere onverstandighe Personen veel houden/ en de selve liever drincken / als beleghen wijn / kan men evenwel hier uyt mercken dat sy schaedelijck zijn aen het lichaem: Want dewijl de hef en andere dicke aerdtsche materien noch by de selve is / verstoptse Lever en Nieren

ren / besluyt het water maecken / dat het niet gaen kan als het plagh / maer bijt in de Blase dat men evenwel water moet laten.

Daernae abstergeertse door haere soetigheyt / scherpe of bijtende nitrositeyt de inwendige lidtmaten en ingewanden / dat men ter stoel loopen moet / en d'excrementen gaen seer dun af: Daer behalven maecktse veel wint in 't lijf / welck de verstopte Lever seer zwackt / en ten laetsten een doorgaende Loop veroorsaeckt / welck sijnen oorspronck uyt de Lever heeft.

Item alderley Watersucht / een quade verdouwingh / en andere sieckten des Levers. Item den root-brekighen Nierensteen / welck ten laetsten een root zeghel schier gelijck is.

Doch de Rhijnsche soete Most is so geheel ongesont niet / dewijl de selve wat subtijlder is / en de Urijn seer drijft / kanse het zandt en gruys / welck van andere Most swemt / weder uytjagen.

Hoe men een Wijn probeeren sal of 'er water in gekomen is of niet.

Neem een stockjen / besmeer het selve met Lijn-oly / steeck het in 't Vat tot den grondt toe / en houd het daer een weynigh in / daer na treck het weder uyt / is'er water in de wijn / so sult ghy op de stock / welck met oly bestreken is / veel water-droppelen sien / jae alder-weghens om den stock vinden: maer soo de stock reyn is / salder gheen water in de Wijn wesen. Dit self de kan men in een Kan / Glas met een rijsjen of vedertjen met oly bestreecken / proberen.

Het LXIV. Capittel.

Van dronckenheydt in de Wijn, en hoe men door den Wijn beproeven kan van wat complexie yemant is.

Indien men weten wil van wat complexie yemant is / geeft men hem maer wijn te drincken dat hy droncken wordt: Want Vinum miscetur moribus utentium, dat is / De Wijn haelt de manieren der gener uyt / welcke haer drincken alsse maer wat in-nemen: Daer uyt siet men terstont wat men voor een Haes in 't Bosch heeft / 't zy met lange of korte ooren: Want als een Melancholicus veel wijn gedroncken heeft / weent of bidt hy / of speculeert yewers op / dit zijn de werckachtige persoonen: Wanneer de Cholerici den Wijn in 't hooft hebben / willense houwen en steecken: De Sanguinei willen danssen en springhen: De Phlegmatici slapen / en zijn onnut: Gelijck de menschen zijn / zijn hare manieren in dronckenschap: Daerom is den Wijn een rechten spoor-hout / welck den Haes uyt de struycken op het vlacke Veldt jaghen kan / datter kans is voor de Winden: Daerom Horatius seer wel seydt:

Dicuntur Reges multis urgere culullis:
Et torquere mero, quem perspexisse laborāt.

Het LXV. Capittel.

Waer op men bysonder letten moet als men een Wijnbergh aenleggen wll.

Eerstelijck sal men geen Wijnberghen op seer hooge Rotzen leggen / want sy bekomen selden / en dragen heel weynigh.

2. Sal men gheen Wijnbergh teghens 't Noorden aenlegghen / want sy konnen aldaer niet dragen.

3. Oock niet daer de gront zoutachtig / vochtachtigh / of bitter is; want die wijnen werden niet goet van smaeck / en verderven lichtelijck.

4. Sal men in vet Landt of Berghen / magere of dorre tackjes leggen; en op een magheren bodem vruchtbare / en in een koude of vochtige grondt / tackjes die niet veel merghs hebben / maer groote stercke kornen: In warm of droogh lant / tackjes die goedt en vast zijn / en weecke kornen hebben.

5. Sal men gheen Wijnrancken inlegghen of steecken in een vochtighe grondt / als die nae by 't water is / of haest by het water

water mag komen als men daer in graeft/ of daer 't water overloopt / als men Weyden of Ackers watert ; want behalven datse quaden wijn pleghen te draghen / de welck niet langh duert / dueren de stocken oock niet lang: daerom ist alderbest wijnbergen aen heuvels dan in een vlack Velt te leggen/ schoon genomen de vlacke Velden meer wijn dragen / soo dragen de heuvels beter wijn / en die oock veel langher dueren konnen als de ander. Het is beter de Berghen wel te bearbeyden als soo seer te mesten ; want de wijn wordt veel beter alsser veel arbeyt in gedaen wort/ hoewelse van mest meer wascht.

Het LXVI. Capittel.

Hoe men de Wijnbergen sal wachten datse haest opkomen.

EErstlijck wanneer men de tackjes geleydt heeft / sal men aen elcken ranck die hier uytwascht niet meer dan twee oogen laten / wanneer nu de selve een vinger langh worden / sal men 't kleynste met een vinger afnijpen / en met geen yser aenroeren / en 't selve van alle onkruyt reynigen/ als oock van allen anderen opslagh / soo wort de stock sterck/ en draeght beter wijn dan offer veel oogen aen waren.

Als nu de ranck alsoo uytghewassen is/ soo sal men den stock van Martius, tot aen de Wijn-maent hacken / en het aerdtrijck datter om gheleghen is / en omgehackt en daer op gheleghen/ weder daer stropen/ en tegen den Winter wel bedecken.

Op 't derde jaer hier na in 't voor-jaer/ sal men daer maer twee ooghen aen laten/ en palen daer by laten rechten/ als de manier is.

Als de oogen nu een vinger langh zijn / sal men het kleynste weder afnemen/ maer soo u dunckt dat de wijngaert-ranck soo sterck is dat hyse beyde voeden kan / sal men hem de selve alle beyde laten houden ; maer men moet het hout afsnijden / dat daer boven uytghewassen is / op dat de ranck noch stercker wert; als nu de ranck volkomen drie jaren out is / sal men voortaen jaerlijcks een loot of twee / of ten minsten een inleggen/ op dat den Wijnberg in een stant komt en blijft.

Het LXVII. Capittel.

Hoe men de Wijnbergen sal wachten datse veel wijn dragen.

EErstmael salmen de stocken alle maent eens omhacken/ te weten van Februarius af tot den Wijn-maent toe.

In 't hacken moet men wel toesien offer oock eenige wortelen uytschieten/ ghelijck offe boven uytschieten wouden / dat men de selve af snijdt / en daer beneven de stock van alle onkruyt reynight.

Men moet wel letten dat de Muysen / of ander ongediert de wortel niet beschadigen/ of oock den stam/ en hem bederven.

Men sal alle overighe tackjes / die hier en daer aen de stock staen / in het voor-jaer wegh nemen / doch dat men eenige van de schoonste laet staen / datmense in 't toekomende jaer weder tot pootjes gebruycken mach. Item dat men alle rancken daer af doe die voorleden jaer kleyne druyven ghedraghen hebben / want boven dien dat het niet wel past / ontrecken sy de vruchtbare tacken haere vochtigheydt / die sy anders souden hebben konnen trecken.

Wanneer een Stam niet alle jaer ghesnoeyt wordt / bederft hy door syn eyghen vochtighept.

Men moet in het eynd' van de May de rancken/ welck druyven dragen/ alsoo besnijden / dat de veseltjes aen beyde zijden opgewassen daer af komen ; want het sap de oorsaeck is dat de rancken langh worden/ en daer is daer na een oorsaeck dat de rancken stercker / en de druyven grooter worden.

Het LXVIII. Capittel,

Op welcken tijt men de Wijnbergen wateren sal.

DE Wijnbergen sal men in Januario, van den 14. tot op den 18. of 20. des selven

selven maents wateren/ wanneer de gront magher is; maer soo de gront goet is/ begint men den 19. te wateren/ tot op den lesten dagh des selven maents; want soo der wat veel druyven komen/ is dit daer oorsaeck van.

Daer na sal men doen als de goede Acker-luyden/ die 't onkruyt uyttrecken/ het welck by het goede kooren staet/ op dat de goede stocken te meer druyven draghen; waerom men het onkruyt/ dat de stock het sap onttreckt/ wech nemen moet.

Maer de Wijnbergen/ welck op heuvelen en daer nae by legghen/ sal men in den Herfst/ om dat sy aen warme oorden legghen/ wateren: wanneer de wijn daer af is/ indien sy van sneeuw of anders by haer selven niet genoegh ghewatert zijn/ en bysonder in groote koude of groote winden.

Het LXIX. Capittel.

Waer hy op letten moet die Wijnbergen wil aenleggen, datse lichtlijck wassen.

1. MOet men daer op letten/ dat men affetsels en tackjes van sulck gewas krijght/ welck langhsaem uytslaen/ en weynig marcks hebben; want de koude en brant konnen hem soo lichtlijck niet schaden/ als de gene welck lichtlijck uytslaen.

2. Wanneer men affetsels wil laten leggen/ sal men te vooren in den Herfst sien/ welcke stocken de schoonste en wel-smaeckenste draghen/ de selve mercken/ en daer na lootjes daer van snijden.

3. Als men nu de tackjes inleggen wil/ salmender fraeye stercke affsnijden/ die veel ooghen hebben/ en rondt zijn/ en aen een stock gestaen hebben/ want sonder dat waere het ghevaerlijck offe wijn draghen mochten.

4. Sal men de plantjes niet onder aen den stock affsnijden/ oock niet aen de zijden/ want sy hebben niet veel oogen/ oock niet aen het scherp/ want sy zijn subtijl en kort.

5. Wanneer men pootjes halen wil alsse aenkomen/ moet menseloort in 't water leggen/ en daer na voort in d'aerde leggen/ hoe wel 't niet schaet dat mense met de gene daer se aen gewassen is in de gront leght/ en bysonder wanneer den bodem seer droogh is.

6. Ghelijck de boomen niet wel opwassen als men daer niet oppast/ alsoo met de wijn/ ja is teerder: Daerom moet men sien dat men de pootjes alsoo in de aerde leght/ datse daer weder uyt konnen komen/ alsse beginnen uyt te slaen.

7. Sal men groeven maken/ en gheen gaten/ de selve groeven moeten anderhalf ellen breedt/ en anderhalf ellen diep zijn: Dese moeten in October te vooren gegraven zijn/ als men in 't voor-jaer de looten leggen wil/ op dat het aerdtrijck van des Winter koude morw wordt/ men sal aen dien oordt daer des Berghs hooft is/ de groeven nedrigh beleggen/ op dat de regen des te lichter wech kan vloeyen; en op dat de groeven verscheyden maelen ghemest worden/ salmen de mest oock in den Herfst over de groeven legghen/ daer mede de geylheyt of vloeyt/ en dan de mest op beyden zijden daer de aerde uytghegraven is in vullen/ en schoon genomen 't selve magere gront ware/ sal het metter tijdt noch wel goede aerde worden/ op dat de grondt des te eerder om de pootjes ghemest worden/ en sy te eerder beklijven.

8. Wanneer den tijt komt dat men den Wijngaert leggen wil/ sal men de pootjes een span wijt van den anderen leggen/ op dat men daer tusschen hacken en graven kan.

9. Als men de lootjes sinckt/ sal mense met goeden ouden mest mesten; want dan dragen de affetsels of pootjes in 2. jaren: Een goede Huys-heer moet het kort strop niet onder de beesten legghen/ maer op de Hofstede onder den blooten Hemel/ op dat de selve alsoo rotten mach/ en men die voor mest in de Wijnbergen kan brengen.

Het LXX. Capittel.

Hoe men met d'onvruchtbare Wijnbergen omgaen sal, of die oude stocken, of geen goet gewas hebben.

WAnneer een Bergh al te oude stocken heeft / of oock anders gheen goeden wijn draeght / sal men sien datmen goede stocken op-bint / of in plaets van quade onsmakelijke wijn goede plant / op navolgende wijse:

Men neemt de fraeyste / langhste en onderste rancken aen den Wijn-stock / en snijdse boven de spitse af / tot soo verre daer hy sterck en rondt wort / en laet hem soo langh tot dat hy een span onder der Aerden reyckt / en splijt hem een vinger langh op / men neem daer na de tacke welck men in de spleet setten wil / men verberght hem daer in datmen de splete niet sien kan / als alleen aen de bast / dan doetmer een soode om datmen de schellen niet sien kan / dan legh men het opghesplitte deel in een gat dat een el in 't vierkant is / en soo diep als de ghelegentheyt des rancks vereyscht / en dat aen sulcken plaets daer men op beyde zijden hacken magh / en wanneer men het selve gat met goeden vetten mest toe-geeffent heeft / sal men 't lot de oogen / behalven twee / af-snijden / en daer na alsoo laten leggen / en gelijck andere bewaren / en na vier jaren den ouden stock uytwerpen / of 't en ware dat de nieuwe stock soo sterck worde dat hy d'oude niet meer behoefde / want in sulcken geval kan men den ouden over 2. jaren uytwerpen.

Het LXXI. Capittel.

Op hoe veelderley manieren men de Wijnbergen mesten kan.

EErstelijck met goeden ouden mest / doch alsoo datse niet aen de stock / maer een span wijdt van de wortel blijft / want als de selve daer te na by leght / schadet hy de stock met d'overige warmte die hy in sich heeft / en dit is de beste mestingh.

2. Met weynigh onkosten mestmen die Bergen met Assche / Noote-schalen / en Semel.

3. Item / met Straet-messen / stof en stroy / en assche welck de Salpeter-makers over hebben.

4. Item / 't ghebrande Aerdtrijck van plagghen / mos en kalck met ouden mest vermenght.

5. Item / oude mest en koey-stront op de straten opgheraept / oude Hoender / Duyven / en andere dieren mest.

6. Insonderheyt is oock goet / 't welck Snijders / Schoen-maeckers / Leertouwers / Kanne-makers / Lanteerne-makers uytvagen.

Maer 't is aen te mercken / dat de voorverhaelde tegenwoordige dingen meer tot mest voor de nieuwe of jonge Wijnbergen dienen om vrucht te brengen / dan de oude.

Het LXXII. Capittel.

Hoe men sich met het Wijn-lesen houden sal.

MEn moeter wel op letten datmen den wijn niet moet laten leesen wanneer hy noch niet rijp / of al te rijp is: want als hy te onrijp is / leght hy niet gaerne langh / en verliest den smaeck haest; als 't immer mogelijck is sal den wijn in goet weder geleesen worden / alst niet te warm of te kout is / want de wijn wort stercker / beter / en leght langer.

Soo veel mogelijck is / sal men daer op letten / dat de Maen 18 of 20. dagen out is als men den wijn sal beginnen te leesen: want de wijn blijft stercker / beter / en leght langer dan offe in de wassende Maen geleesen ware.

Item / so een Huys-heer een sonderlinghen goeden dronck wil hebben / sal hy de beschadighde / verbrande / verdorde / verleyte en alle ondeughende Druyven daer uyt leesen / en van d'afgesonderde goede Druyven een goeden dronck laten maken / om somwijlen een goet tooghjen te hebben.

Oock

Oock moet hy daer bysonder wel op passen/ dat de kuypen daer de Druyven in getreden en geperst worden/ en gesten/ wel ghereynicht worden: want door de vaten kan de wijn veel schade toe-gevoeght worden.

Hier in kan elck letten hoe sijne gebueren/ in 't Landt daer hy woont/ met alles omgaen/ 't sy niet alleen in den wijn/ maer oock in alle andere dingen/ soo sal hy sich wel geraden vinden.

Het LXXIII. Capittel.

Hoe de geene, welck geen Wijn-gewas hebben, de mangel des selfs vergoeden mogen.

SEbastiaen Munster schrijft in sijn vijfde Boeck der Cosmographiæ van den Lande Cathai in Over-Indien / dat daer gheen wijn wascht / waerom sy kostelijcke dranckken uyt rijs/ en menigerley specerpen maken/ welck den smaeck des wijns overtreffen ; men kan oock wel een Claret dranck in ons Landt uyt water / Honigh/ Gengber / Peper en Camerinde maken/ welck seer goet is.

Alsoo vindtmen tegenwoordigh persoonen / die uyt de soete Wijn-bessen / welck men Carinten noemt / een heerlijcken en kostelijken wijn maken/ welck soet en lieffelijck van smaeck is / gelijck ick oock wel dickmaels selve ghedaen heb / en konnen door dese konst noch op desen huydighen dagh alderhande vreemde wijnen in ons Landt gebracht worden / wanneer men de saeck sich ter herten wil laten gaen.

Ick moet verhalen hoe ick dese konst anderen afgeleert heb. Ick heb voor 3 of 4. Rijcxdaelders Carinten gekocht/ de selve van de steelen geplucht/ in schoon Fonteyn-water geleght / en drie of vier dagen daer in laten staen / daer na uytgeparst en in een kleyn vaetjen gegooten/ Wijnbarm daer in ghedaen / en wel laten gesten / soo isser een heerlijcken soeten dranck uyt gekomen/ wanneer 't een weynigh in 't Vat gestaen had.

Alsoo kan men een Muscadeller-wijn maken uyt de Muscadelle Druyven/ en alsoo voortaen uyt andere Druyven andere wijn.

De nootsakelijckheydt heeft oock Mee en Honigh-water gevonden / en wert met hopen gemaeckt in der Muscou/ Lijflant/ Denemarcken / en bysonder in de landen daer geen wijn wascht/ en is de Mee ghesonder als de gheverfde en ghe swavelde wijn / want of de selve wel warm is / soo isse ook met vochtigheyt getempert/ waerom de selve niet seer verhitten of uytdroogen kan.

Men neemt daer toe een goede maet Honigh/ en 8. maten water/ en latet in een wijden ketel by een saft vyer sonder roock sieden/ men roert het om / en latet klaer worden/ doch hoe de Mee langer siet hoese langer duert/ wanneerse klaer is doetse in een Vat / en laet het drie vinger wan dat het gesten kan.

Wil men hem noch krachtiger en sterker hebben / hanghtmen Gengber / Camerinde / Naghelen / Galanga / Nootemuscaet en diergelijcke daer in. Sommige nemen oock Saffraen daer toe/ niet alleen om de verf/ maer oock om sijn deught/ dewijl de selve den Mee een goeden reuck geeft.

Als hy nu geheel ghegest heeft / sal men hem 3. maent langh wel gesloten laten legghen ; maer wilt ghy hem van stonden aen ghebruycken / soo sied niet veel op een mael / en wacht niet op sijn gesten / maer drinckt hem soo haest hy koud is / en over den anderen dagh maeckt weder versche.

In Lijflant hebben sy op eenige plaetsen de manier datse 't Vat wel toe-slaen / en een tijdt langh in d'Aerde legghen : Dese wort stercker als menighe goede stercke en krachtige wijn.

Indien men metter haest een goeden gemeynen Mee bereyden wil/ neemt men een goede Noote-muscaet / twee loot Zimet kleyn gesneden / daer op giet 3. groote kannen versch water / laet het ½ insieden/ daer toe set een half pont Honigh / latet

sieden tot dat het ongevaer anderhalf maet blijft.

In 't ghemeyn sijn dit de deughden des meeds/ dat hy den dorst lescht / dient oock tot alle kranckheden des hoofts / magh des rugh-graets/ senuwen; alwaer de wijn van wegen sijn doordringende kracht wat schadelijck is: Reynight en opent de borst/ de nieren / lenden en blase van kladden en slijm / daer gruys en slijm uyt rijst / drijft alle schadelijcke materie uyt het gedarmt: Daerom sal men desen dranck in alle kranckheden des breyns/ als swijmeling/ vallende sieckt/ voor gicht en lamheyt die daer uyt ontstaet/ drincken; als oock de gheene welck met de kramp ghequelt sijn/ die in heete Podagra / en in de gheelsucht leggen.

Men kan oock van Appelen / Peeren wel soo heerlijcken dranck maecken / datse goet is voor de maegh/ en ghesont/ ick heb daer van op andere plaetsen onderwijsingh gegeven.

Het LXXIV. Capittel.

Om een dranck of Mee te maken, welck een Malvasey-wjn ghelijck is, en veel gesonder als andere diergelijcke vreemde drancken.

Maeck een Weyten-mout gelijck men van Garst plagh te maecken / welck men niet op den horden/ of den eest droogt/ maer in de lucht: Daer na koockt men de Weyt met veel water / ghelijck men Bier plagh te doen/ en latet langh sieden. Daer na disteleert men 't gekookte goet door een groote blaes / het gedisteleerde gietmen op honigh/ tot een ton honigh/ 8 tonnen sulck gedistilleert water/ men laet het fraey met malkander sieden / en schuymt het wel af: men giet het daer nae in groote kuypen of vaten / en doet daer een weynigh gest in/ en laet het met malkander gesten tot dat het ghenoegh is: men slaet de vaten dan boven toe / en laetse vier maendt legghen eer men daer uyt tapt: want hoe langer 't selve leyt / hoe heerlijcker en schoonder 't selve wordt: Indien men daer na veel specerypen daer by doen kan / soo wort het beter/ en voor Malvasey verkocht.

Men heeft in Denemarcken een Lantjen ghenaemt Hunen-landt / daer is den besten Meed / welck niet duerder is als ander.

Dit is dan soo veel ick van de wijnen heb willen segghen / maer my dunckt het genoegh te sijn/ om dat ick vreef' den goetgunstighen Leser moeyelijck te vallen: want men moet in alle dingen maet houden / overmits te veel onghesont is: Hoe wel ick noch eens soo veel schreef/ soo sou ick nochtans niet alles konnen schrijven/ want den eenen dagh leert den anderen/ en d'ervarentheyt brenght dagelijcx noch wat nieuws aen / daer mede 't oude somwijlen een tijdt langh schijnt verborgen te sijn/ maer wort gedrongen weder ten laetsten uyt den hoeck te komen. Wy moeten d'edele oudtheydt dancken datse ons wat achter gelaten hebben.

Van

Van d'opquekingh des HOUTS.

Nademael ick te vooren wat van de Tuynen ghesckreven heb / wil ick nu van d'opquekingh der Bosschen en plantingh der onvruchtbare boomen oock wat segghen / op dat de gheene welck op haer playsier op 't Lant woonen / van alles mogen gherieft sijn; ick sal daer maer middelmatige redenen van gheven / want een Mensch in alle wetenschappen niet volmaeckt kan sijn. Die dan daer voorder kennis van hebben wil / moet hem voegen by de Hout-hackers / Boeren / Jaghers / en andere Hout-wormen / welck daer dagelijcks mede omgaen; daer sal hy grooter kennis van konnen bekomen: Maer het staet een wijs Man toe veele luyden haer meyningh te hooren / en de gefondeerste redenen voor de best te houden / soo sal hy door d'ervarentheydt tot grooter wetenschap van alles komen.

Het Eerste Capittel.

Hoe men een Bosch en Warand toe-stellen en opqueken sal.

EEn yeder Stad / Dorp / Volck en Lant behoort daer wel op te letten datse goede Bosschen en Waranden hebben / niet alleen om het Wilt daer in te behouden / maer oock brant en Bouw-hout daer in te hebben / op datmen Huysen / Schepen / Bruggen / Wagens / Ploegen / en alle ander gereetschap magh maken: dit hebben oock eertijds de oude Romeynen gedaen; maer hoe men weder Bosschen maken sal daer d'Ouden vergaen / als oock mede verwoest sijn / daer sal hier na wat van geseyt worden / hier kan men tamelijck bericht van andere Schrijvers hebben / als van Columella, Constant. Conr. Heresbach, Petrus de Crescentiis, en andere meer.

Eenigh hout wort gesaeyt ghelijck het Rijn-hout / welck van zaet uyt de Rijnappelen ghezaeyt wort; dit hout heeft men veel in de Chur-brandenburgh / en 't Lant van Meckelenburgh / en wascht gaerne op een droogen zandachtigen boodem; alsoo gaet het oock met Dennen-hout / welck oock spitse ayren heeft daer 't zaet in leyt / dit hout wil een berghachtighen sterckien grondt hebben: Alsoo hebben oock de Bercken hare zaeden by haer. Het Dennen-zaet valt alle jaer van sich selver uyt / somwijlen doet het in een jaer niet / dan moet men het onder de Dennen oplesen.

Dese willen niet diep inghezaeyt sijn / alsse maer met hare spitsen d'Aerde raken gaense terstont in April op: Maer anders is een sterck zaet / welck men wel aen de reuck kent / 't selve geeft goeden Oly / die men tot salve treffelijck gebruycken kan.

De Vuchten hebben oock haer zaet / welck men oock in hare langh / spits opgaende Ayren vint; 't welck oock een lang gaef hout is / wascht oock hooger en dicker dan de Dennen: dese boomen sijn by na een Dennen-boom ghelijck / welckers tacken onder haer hanghen / die wat geelachtigh sijn / daer een verborghen Hers of Peck uytvloeyt / welck een heerlijck dingh tot heelsame salven sijn. Als men dit hout af-houwt / laet men eenighe hooge Dennen / Vuchten en Bercken staen / op dat de selve Oort weder kan bezaeyt worden / alsoo doet men oock met het root Ybenhout / daer groote Bosschen van sijn.

Op sommige plaetsen vindtmen groote Bosschen daer enckel Eycken / Dennen / Beucken / Castanien / en diergelijcke sijn / oock andere struyckens / welck eensdeels

geplant/ en eens-deels gezaeyt worden/ of uyt de nature des aertrijcks wassen; waer in de gelegentheyt des lants moet aengemerckt worden / want een Lant voed alle boomen niet.

Grootte Dennen-boomen zijn een sonderlinge specie/ welck men meestendeel tot bouwen gebruyckt / en plancken en balcken uytsaeght: Dese behoeft men niet te zaeyen; want hare Appelen daer het zaet in is/ schijnen het onderste boven te hangen/ en omtrent Michaëlis vallense met zaet met al af/ en 't zaet schijnt vleugels te hebben/ dat vliegt verre/ en zaeyt daer sich selven.

Het Vuchten-zaet valt eerst in 't navolgende jaer in Martio af/ dan doen de Appelen sich open / en het zaet valt daer uyt; dit zaet heeft oock vleugelen / en vlieght al mede verre.

Beucken-hout is een schoon vast hout/ daer men alderhande houte vaten uyt maeckt / men saeghter oock Deelen van om Tafels van te maken.

't Elsen-hout wil een natachtigen gront hebben / en als men dit hout af houwt / spruyt het weder uyt/ en wassen veele boomen in plaets van een/ ghelijck oock sommige Birken en Eyken Hegh-hout doet; daer men dan de Ossen/ Schapen / Koeijen en ander Vee van keeren moet datse de jonge spruytjes niet af bijten.

In summa / 't een hout wil op Bergen wassen / en 't ander op nederige plaetsen/ het een op drooge / en het ander op natte plaetsen: eenigh hout keert sijne bladeren na der Sonne of middagh / als den Olmboom/ Linden/ Willigen/ Pappelen.

Het II. Cappittel.

Van 't leven der Boomen.

THeophrastus Paracelsus schrijft van de natuer der dinghen / lib. 14. dat het hert het leven der boomen is; hier schijnt Hars van gekomen te zijn/ om dat die uyt het hert van den boom komt / daer veel edele harssen / peck / terpentijn en anders uyt vloeyt / uyt het welck veel heerlijcke plaesters van gemaeckt worden.

Het III. Capittel.

Wat het hartste hout is.

HEt Beucken-hout is 't hartste / daer de rademakers hare velghen van laten maken/ Eycken volght daer na; daer is oock Yperen met smalle bladeren / dat heel hard is / oock isser meer ander/ welck ons alles bekent is; daerom ick daer geen lange redenen van denck te maken.

Het IV. Capittel.

Van de verwen die men van alderley hout maeckt.

EEn goet Huys-heer kan groot profijt van sijn hout trecken / het sy met houwen/ of anders / Elsen kan men alle vijf jaer houwen/ Eycken alle 8. jaren/ van de opgaende Boomen heeft men Eyckels / Beucken/ &c. om de Verckens daer mede te voeden; oock moet men op sommighe plaetsen hooge bomen hebben om de wint te schutten/ oock kan hy veel voordeel van de verwen trecken / die men van het hout maeckt. Men kan swart/ groen/ en geel met basten en andere dingen van het hout maken.

Geel kan men verwen met Appel-boomen basten/ wanneer te vooren de buytenste graeuwe bast afgesneden wordt / en de bast welck daer volght in loogh ghesoden wordt/ tot dat de helft ingekoockt is/ daer na laet men 't een weynigh laeuwachtigh worden/men druckt Aluyn in 2. en werptse daer in/ voor 4. penninghen Aluyn kan men 2. quart verwe maken; maer wil men de verw een weynigh dicker hebben / soo schaef men een weynigh krijt daer in.

Item wanneer men 't jonge Bercken-loof neemt wanneer 't eerst uytspruyt / en omtrent een penningh groot is / koockt men 't selve met loog/ en doet oock Aluyn daer in / soo krijght men oock een schoone geele verwe.

Oock

Oock kan met het sap van kruysse-bessen een schoone groene verw maken/wanneermen Aluyn met Oly wrijft/en kruyssen-bessen sap daer in doet.

Wanneer men Linden-koolen op een wrijfsteen wrijft/en oly daer onder mengt/soo heeft men een schoone swarte verwe.

Basten van Elsen-hout ghesooden met water/maeckt swarte verwe.

Oock de bolster van d'Oocker-nooten.

Dese dingen moet een naerstigh Huysheer en recht Hout-man wel in acht nemen/op dat hy leert waer henen een yeder dingh nootsakelijck en profijtelijck is/ op dat hy het selve na die plaets brenght/ en sijn voordeel daer mede doet.

Men sal het kruysse-bessen sap door een doeckjen drucken/ en in een blase doen/ in de lucht/ of in een stoove laten droogen/ so kan men Winter en Somer/ en alle nootsakelijckheden de Schilders en Kaertemakers daer van verkoopen.

Linden-koolen brenght men oock de Schilders en Pulvermakers: De Elsenbasten koopen de Swart-verwers om Linnen daer mede te verwen.

Het V. Capittel.

Wanneer men een yeder hout sal laten vallen.

HIer komen de geleerden en ongeleerden niet in over een/op welcken tijdt men 't Bouw-hout houwen sal. Men sal het Bouw-hout laten vallen als de Maen onder d'aerde is. 't Hout welck gehouwen is in den Balsamischen teken/dat is wanneer de Son in Taurus, Capricornus en Virgo is/(want dit zijn Aertsche tekenen) wort niet wormstekigh/of verrot oock niet licht/ maer duert alderlanghst; maer het moet in de afnemende Maen geschieden/ en in de eerste drie daghen een weynigh na middernacht/ of 's morgens vroegh eer de Son opgaet/ of anders seer vroegh.

Wanneer de Timmerluyden in Bronswijcker-landt/ Eycken en Elsen-hout tot bouwen laten vallen/ doen sy 't in 't laetste quartier in de maent van Michaëlis, beucken en buchten houwen sy in het begin des eersten quartiers der selver maents.

De Slesiers plegen te seggen/hout welk in de oude Maen valt/ brandt wel/ maer wascht niet gaerne weder uyt.

Van Februarius tot in den Herfst/ laet men geen hout vallen/ want het schiet niet gaerne weder uyt.

In den Herfst sal men Bercken laeten vallen wanneer sy noch een weynigh loof hebben/ maer niet langh na Galli, maer soo 't dan niet geschiet/ moet het korts na Karsmis gheschieden; want om Fabiani en Sebastiani komt het sap weder in de stam/dan is 't hout niet goet welck gehouwen wort/ oock ist de stam seer schadelick.

Elsen-hout sal men terstont na de nieuwe Maen houwen/ so wassen de stammen wel uyt. Elsen-hout welck groote Boomen heeft/ schiet niet gaerne weder uyt wanneer 't afgehouwen is.

Alle het hout welck weder uyt sal schieten/moet na by der aerd afgehouwen worden/ want wanneer men langhe stocken daer aen laet/ wascht het niet weder uyt.

Het VI. Capittel.

Van eenige hout-konsten.

HOe men een hout maken sal dat het niet branden kan/ sie Mizald. 1. Centen. miraculorum naturalium, num. 61.

Hoemen maken sal dat'et hout nimmermeer verrot/'t sy of men 't selve aen Bruggen/ Schepen en andere timmeragien gebruyckt/ als boven op der aerden/ in der aerden/in 't water/regen/sneeuw of wint/ in Somer noch Winter-tijden/oock dat'et niet vermolmt/ oock geen wormen of ongediert daer in komt/ 't sy in wat tijdt van het jaer het selve oock gehouwen wort/ dit leert Paracelf. lib. de natura rerum. en seyt/ men sal het maer in Swavel-oly leggen/ of daer maer mede bestrijcken; desen Oly wordt alsoo gemaeckt: Neem grauwe Swavel/ doet hem in een Cucurbit/ gieter soo veel sterck water op dat het

vier

vier vierkante vingers boven de Swavel staet / en distilleer 't selve water drie of vier mael daer van / en ten laetsten mael tot dat de Swavel geheel droogh in den Cucurbit blijft legghen: Daer na neemt de roode of swarte Swavel die onder in de Cucurbit is blijven leggen / legh hem op Marmor / of doe hem in een Glas / set het alsoo aen een vochte plaets / of in de Kelder / soo sal hy in een Oly gesolveert worden / met dien Oly sal men 't hout bestrijcken: oock kan men met desen Oly alderhande Seyl-werck / Visch / Vogel-netten / en Jagers Lijnwaet bestrijcken / soo sal 't nimmermeer verrotten / of opgegeten worden.

Het VII. Capittel.

Van 't Hout-vallen, en tweederley houten.

HEt houten bestaet in Hegh / en opgaende hout: daerom moet een Huysheer wel letten dat hy van beydens heeft; want het opgaende hout valt langhsaem / en 't Hegh-hout vervalt somwijlen; soo datmen met het een na 't ander wachten kan: waerom men verscheyden Hegghen heeft die alle jaer na malkander vallen / en dan somwijlen een opgaende Boom of twee daer toe / of men heeft sacht hout / dat alle achtien of twintigh jaren op sijn best kan gehouwen worden / 't welck men somwijlen met het Hegh-hout kan doen vallen.

Die Bouw-hout houden wil / laet het vallen tusschen Viti en Lucia: 't geene in die tijdt ghehouwen wort / wort wel dor / want wanneer de vochtigheydt daer uyt komt / verdort het te eerder / maer duert te langer.

Het hout welck ghehouwen wort van de volle Maen tot het laetste Quartier toe / verrot niet.

In 't wassen van de Maen sal men groot Dennen-hout houwen / en 't Loof-hout in 't af-nemen.

Het hout welck tusschen beyden de L. Vrouwen gehouwen wort brant wel.

In de volle Maen moet men hout houwen / welck tot den arbeyt sal ghebruyckt worden / en vast blijven.

Indien men Hegh-hout wil laten vallen / dat weder uyt sal schieten / moet in Martio geschieden / en in Michaëlis maent / in 't wassen van de Maen / anders sou de stam verrotten.

Op beyde de laetste dagen van December en eersten January, sal men 't hout / 't welck men hebben wil dat niet vergaen sal in 't water / onder of boven de Aerde laten houwen / en dat oock van persoonen welck met geen Vrouwen te doen ghehadt hebben / men magh het oock in beyde de laetste Vrydaghen in Martio laten houwen. In summa / in 't hout houwen moet men veel volcks by der handt hebben / om dat veele handen licht werck maken.

Het VIII. Capittel.

Opmerckingh van hout te planten.

EErstelijck sal men na den grondt sien / daer 't zandachtigh is moet men diep planten / om de vochtigheydt te krijghen / in Kley-grondt sal men bequame swarte Aerde in de Groeven werpen / en de selve oock na gelegentheyt diep maken / en daer de wortelen ghequetst sijn / sal mense soo verre sy ghequetst sijn / af snijden / oock de kleyne Veselkens daer aen laten / de wortelen oock te recht van malkander leggen datse na beneden gaen / en met goede Aerde over schudden / men moet daer oock goede Koey-mest en Haver op-werpen; als dit gedaen is / graeft men de Aerde rontom de wortelen / datse morw wort / en de wortelen plaets vinden om te mogen schieten: dan snijdtmen de boomen boven na gelegentheyt af.

Nota.

Wanneer men een Boom uyt neemt om te verplanten / teeckent men aen den Boom de bast tegen 't Noorden / en men set de Boom weder alsoo.

Alle boomen welcke sraeye / gladde basten hebben sijn best om te verplanten.

Nota.

Nota.

Een boom / welck een voet diep boven de wortel met de bast in de aerde staet / is diep genoegh gheset / van ghelijcken sal de kuyl op een voet diep na niet vol gesmeten worden van aerde / om dat de vochtigheyt daer nae toe treckt / en men maeckt daer een kleyn greypken na toe / om dat de vochtigheydt daer nae toe sackt wanneer het regent.

Het IX. Capittel.

Van d'ordre in 't hout planten.

MEn moet de Boomen / welck men plant / in Martio planten / met de volle Maen / en de tacken boven af houwen / onghevaerlijck ses voet boven der aerden.

Men moet oock daer wel op letten / dat de tacken fraey met de stam-wortel recht gheset worden / en de selve moet / soo veel mogelijck is / verschoont worden.

Men sal de hout-stam / welck men verplanten wil / in Martio uyttrecken / en de selve weder in de oude Maen verplanten.

De Beucken verplant men oock in Martio, maer men moetse wel hoogh en langh laten worden / boven af houwen / en twee voeten diep in d'aerde laten setten.

Men plant de Bercken in 't laetst van Januarij, indien men in de aerd' kan komen / of in Michaelis maent / soo wassen de Bercken alderbest / maer men houtse niet af / de korte wassen beter dan de langhen / om 't schuppen des windts in de Winter-tijt / want sy dat schudden en bewegen niet verdragen mogen.

De Dennen set men in de Maert, dese moeten met wortelen met al uytgetoghen worden / men setse niet diep / of men houtse oock niet af / soo wassen sy alderbest.

De Eyckelen welck ghesteken worden / moeten onder af ghesneden worden / wanneer sy opghekomen zijn / soo wassen sy in de hooghde / en sulcks moet in Martio geschieden.

De jonghe Eycken laet men soo dick worden als de stocken van een Swijnspriet / dan zijnse best om te verplanten.

Het X. Capittel.

Van de Willighen.

DE Willighen gheven oock een groot voordeel / als men gelegentheydt van grondt heeft om de selve te planten; sy willen op een natten grondt staen / en dienen niet wel op den Acker / aen Wijnbergen of Tuynen / om hare groote wortelen wil / die veel veselen hebben / en sich wijdt uytbreyden / waer door andere Boomen haer voetsel onttrocken wordt. Doch men kan de selve niet wel missen / om het hout daer men Tuynen van maeckt / om de Landen en Boomgaerden te bevrijden; want als dit hout afgehouwen is / wascht het dra weder / en bysonder de Knoot-willigen; welck men aen kanten van Vijvers en water set / oock op vochtighe plaetsen daer niet veel bysonders wascht.

De Willigen kan men verplanten van de dickste tacken die men af-ghehouwen heeft / men bintse aen bossen / en setse over endt; daer na laet men haer eenige dagen onder daerse afghehouwen zijn in 't water leggen.

Sommige leggense voorts met het onder-eynd in 't water / soo haest de selve afgehouwen zijn / tot datse uytgeloopen zijn; dan wordense geplant / en beklijven soo alderbest.

Den tijt van setten moet in Martio wesen; want in April isset somwijlen veel te laet: Men moetse boven af houwen / en meer als 5. of 6. voeten hoogh laten.

In zandt set men de Willighen anderhalf el diep; maer in vochtige plaetsen een el diep / anders beklijvense niet lichtlijck / wanneer sy beklijven / en twee jaren ghestaen hebben / houwtmense eens af / soo wassense fraey gelijck op.

De Bocken en Geyten plegen de jonge Willigen oock gaerne af te schellen / en het Vee plagh sich daer gaerne aen te wrijven / waer mede sy bedorven worden; waerom men daer doornen of andere struycken om

setten moet / op datse voor schade wel bewaert worden.

Het XI. Capittel.

Hoe het by komt dat somwijlen geheele Bosschen aensteken en verbranden.

HEt ghebeurt somwijlen dat gheheele Bosschen wegh branden / 't welck daer van komt / alsser groote winden sijn en de boomen met hare tacken seer tegens andere boomen aen slaen en schaven / en alsoo komt de brandt van den eenen boom tot den anderen / soo dat een geheel Bosch verbrandt / 't welck men alsoo voor komt; men hackt eenighe boomen / om daer de brandt niet verre van daen is / soo wortse gekeert en gestut : men kan oock een hout aen brandt brenghen als men daer gedurigh met een ander hout op wrijft / 't welck ick wel versocht heb : Alsoo is 't oock met het Bosch ghegaen 't welck 's nachts aen stack / gelijck Thucyd. lib. 2. Belli Peloponnesiaci getuyght : en dit geschiet bysonder op de Bergen daer krachtige winden komen.

Het XII. Capittel.

Een wonder dingh van de Houts-kolen.

DE koolen konnen haest tot stof ghemaeckt worden / wanneer sy op hare plaetse ghebruyckt worden / hebbense haer bysondere kracht en deucht: wanneer men Grensen maeckt met Eycken-palen / welk men onder scherp maeckt / en in 't vyer leght / of anders op de brandende koolen in d'Aerde graeft / soo maeckt men de afschepdt-palen welck niet verrotten.

Het XIII. Capittel.

Van den Palm-boom.

DEn Palm-boom is altijdt groen ; het welck in 't Griecks met de natuer van sijnen naem over een komt / wanneer men hem hoogh hebben wil moet men hem onder besnoeyen ; dese heeft een deughd dat hy sich wel laet drucken / maer niet t'onderdrucken : soodanige Menschen sijn de Heylighe Martelaers / om datse alle haer ongheluck overwinnen ghelijck wackere Helden.

Het XIV. Capittel.

Van den Esschen-boom.

DE Esschen-boomen sal men om de Huysen niet planten / om der Hoenders wil : Doch de selve heeft noch een deughd aen haer / dat gheen Slanghen des avonts of morgens onder sijne schaduwe haer roeren derf : daerom is 't een wonderlijck dingh van de natuer / dat den Esschen-boom niet eerder bloeyt voor dat die Slanghen uyt der Aerden komen / en de bladeren niet eerder af-vallen voor datse weder in d'Aerde schuylen.

Het XV. Capittel.

Van den Hulst-boom.

DEsen boom hebben sommige luyden gaerne in hare Hoven / om dat hy altijdt groen is / en steeckt / waerom men daer schoone en dichte heggen van maeckt / als men de selve met scheeren wel onderhout: maer sijnen reuk en zaet is seer schadelick voor alle dieren / waerom sommighe haer verre van de Huysen setten / en 't hout dessels tot Lepelen gebruycken.

Dit is nu kortelijck genoegh van d'opquekingh en voort-teelingh der onvruchtbare boomen gheseyt / die daer vorder van weten wil / begeeft sich by de Bosch-luyden.

HUYS-APOTHEECK.

Het Eerste Capittel.

ICk heb hier oock een weynigh willen schrijven / als yemant op het Landt sijnde om de geringste oorsaken die hem overkomen / niet in de steden / welck somwijlen daer verre van ghelegen sijn / om hulp van noode heeft te soecken.

Van Hooft-pijn.

Komt het selve van bloet / welck vocht en heet is / soo doet het hooft van de voorste deel wee: maer komt het van Cholera / dat is van een heete en drooge complexie / verneemt men groote hitte in de neus / de oogen vallen diep in / de mont is bitter / de tongh dick / men heeft grooten dorst / men kan niet slapen als ongerustigh / komt het van Pleghma welck van vochte en koude natuer is / dat komt in het achterste deel des hoofts. En soodanige kan wel slapen.

Wanneer nu het selve van Melancholia komt / soo is de pijn aldermeest aen de slincker zijde des hoofts / daer de Melancholie haer plaets heeft.

De eerste magh men de Hooft-ader laten op de duym by de handt / legh dan op de plaets van de pijn werck / nat gemaeckt in een weynich Roosen-oly / wijn-edick / en Roosen-water: of een sackjen met Rooderoosen ghevult / en in Roosen-water gheweyckt.

Voor de rest neemt Wijnruy / Salvia / Venckel / Alssem / Poley / Yser-kruydt / Ysop / doet dese kruyden in een sackjen / legh het in de langde / als ghy u hooft wilt laten wasschen.

Wanneer het hooft seer doet van stercken dranck / den selven drinckt een goeden tooch Fonteyn-water eer hy te bed gaet / of ander kout water / dit belet dat de dampen uyt de maegh de herssenen niet quetsen.

Die te veel wijn ghedroncken heeft / en daeghs daer na pijn in 't hooft heeft / die drinck des morghens warmen wijn / soo vergaet de pijn.

Indien men hooft-pijn van wint heeft / bewint men het selve met warme doecken.

Het II. Capittel.

Van 't uytvallen des Hayrs.

ALs yemant het hayr uytvalt / moet hy het hooft alle daegh met gebrande wijn wasschen.

Wilt ghy dick hayr hebben / sied Pappelwortelen in Looghe / en wascht het hooft daer mede.

Wilt ghy dat het hayr wel wascht / brant Boxhoorn tot asch / mengh het met Oly / en smeer het hooft daer mede.

Indien men de meluw in het hayr heeft / welck het hayr kort maecken; wascht men het hooft klaer / latende het hayr met een Schaer af-knippen / en dan met Noot-oly en Boom-oly gesmeert / of met Alssem / of Looge daer Sout in is.

Tot schobben op 't hooft siedtmen wortelen van Pappelen in water / en wascht het hooft daer dickwils mede / of met Looge daer Pappelen-sap in is.

Tegens Erf-ruyd / en ruydige hoofden / gebruyckt men Oly van onrijpe Olijven.

Voor de Luysen op schorf de hoofden / gebruyckt men Tabacks-water.

Het III. Capittel.

Van de gedachten.

DE ghedachten is een gave welck alle Menschen van Godt gegeven is / de selve moet men niet t'onderdrucken met overvloedigheyt van spijs en dranck / maer sober in eten en drincken sijn / en sich wachten van te veel groove spijs te eten / maer men moet spijs van lichte verdouwingh ghebruycken / op dat de herssenen met al de groove humeuren niet te worstelen hebben.

Voor het swijmen des Hoofts draeght men Poley op het hooft / oock isser Cardemomy goet voor.

Een goede remedie voor 't hooft. Neem Somer-rogh laetse malen / zietse met water / en doet daer wat boter in / neemt dat driemael des weecks in.

Het IV. Capittel.

Van den slaep.

DEn slaep komt van weghen de dampen welck uyt de maegh in het hooft trecken / en daer na van koude der hersse-nen dick ghemaeckt worden / en daer na weder na beneden vallen / en de senuwen eenighsins verstoppen / soo dat de levendige Geesten uyt de benedenste deelen niet in het hooft konnen klimmen / noch de ziel-lijcke Geesten in de instrumentum der sinnen van buyten niet verdeelt konnen worden. Met desen slaep wort een mensch weder ververscht van sijnen arbeydt.

Indien yemant niet slapen kan / die bestrijck de slaep des hoofts met Amandel-oly / of den rugh met Dil-oly / of bestrijck de slaep en neusgaten met Muscaten-oly / dat sterckt het hooft mede.

Om te slapen neemt men Rosen-water / Lilium convallium - water, een weynigh Saffraen / roer dit door malkander / dit wort een papjen / smeer dit op een doeck-sen / en bindt het voor het voor-hooft / boven de oogen.

Het V. Capittel.

Tegens de Katharnen.

DEse vloeyingh valt de Menschen op verscheyden parthyen op de oogen / borst / lever / hooft / neus / welck daer-dan een verstoppingh veroorsaecken / dat de werckingh der parthyen belet wort / en de selve bederven.

Daer teghens moet men verscheyden pillen gebruycken / en een goet dieet houden / wercken en waecken / het welck seer goet is tegens de Katharnen.

Als yemant de Katharnen in de slaep in de voeten en in de teenen vallen / laet hem nemen de bollen van Mankop / Alssem / Betonica (dese trecken de Katharnen seer na beneden.) Veldt-kummel / Ysop / Majoran / Kamillen / die met water ghekoockt / en de voeten daer in geset de schenkels wel gewreven.

Tegens het hooft-vloeyingh neemt men de basten van Slee-wortelen / en koocktse met water / of Wijn-edick / en men gorgelt de mondt daer mede.

Sommige branden Roosemarijn / en laten de roock in den hals en neus gaen / en snoffense in het hooft.

Indien de Katharnen in de keel vallen dat men niet slicken kan; dan neemt men Ruyt / Salie / Roode-roosen / kruyssemunt van elcks een handt vol / dit gesooden en daer mede gegorgelt.

Of men gorghelt maer alleen met nat van Rapen.

Als de Katharnen op de borst vallen dat men gaet rochelen; dan sal men ghebraden Ajuyn eten / de selve dissolveert sterck.

Of men neemt een Appel daer men een stuck uyt holt / en daer na wat meer hol maeckt / daer steecktmen Suycker-kandy met Saffraen in / en set het afghenomen stuck weder op / latende den Appel dan braden / welck men des morghens of des avonts eet.

Het VI. Capittel.

Tegens de Vallende-sieckte.

WOrt de Vallende-sieckte genoemt om datse een Mensch doet vallen / en alle de leden doet schudden / en sulcke verstoppingh maeckt dat de parthyen stil staen te wercken / waer door het bloet en bruys uyt de mont komt: want de Geest wordt in de ventriculi cerebri sijn gangh verstopt.

De selve komt oock van eenige scherpheydt of vuyle materie / welck de Hersse-nen en Senuwen gheheel teghenstrijdigh is.

De

De selve kan oock komen van te veel wijn te drincken: want als de selve hitte de hitte van 't hert overwint/ wort het hert belet bloet te maken/ en maeckt water.

Dese luyden cureert men/ leghtse in het doncker/ gelijck de kinderen in de Wiegh/ en men deckt haer wat op het aensicht.

Men cureert sulke sieckten met der haest/ want alsse veronden isser geen raet toe.

De Corallen genesen/ naest Godt/ dese sieckte alderbest.

Wanneer men een Smaragd op dese menschen leght/ en de Smaragd breeckt/ soo is de sieckte doodlick/ maer blijftse geheel soo is de sieckte geneeslick.

De kinderen krijgen dese sieckte lichtelijck/ wanneer de Minne-moeders te seer verhit/ vertoornt of verstoort sijn/ en de kinderen daer op aen de borst legghen/ en laten suygen.

Het VII. Capittel.

Van de Oogen en hare genesingh.

DE ooghen sijn de vensters en het licht van 't geheel Lichaem: daerom heeft Godt de selve beschutsels gegeven.

Tegens donckere oogen gebruycktmen Valeriana of Baldrian/ want het is seer treflick tegens alle gebreken des gesichts: men noemt het oock Katten-kruyt/ om dat de Katten de wortel gaerne eten/ om daer een scherp ghesicht van te krijghen/ want als men haer het selve voor-houdt/ springense daer na.

Venckel is oock seer goet ghesicht te bekomen.

Voor donckere oogen gebruyktmen oock Schel-wortel/ en laet een droppel daer van in d'oogen vallen als men slapen gaet.

Voor geswollen oogen neemt men 1 loot Loot-wit/ 1 loot Bertram/ 1 loot witten Wieroock/ men stoot dit te samen/ en doet daer wit van een Ey by/ men maeckt daer een plaester af/ dit geneest seer wel.

Voor vliesen en pijn der oogen/ neemt men een kop van een swarten Kat/ welck men in een nieuwen pot tot as verbrandt/ dit pulver moet men den patient alle daech 2 of 3 mael met een veder in de oogen blasen/ maer soo daer een hitte in d'oogen is/ sal men des nachts 3 eyken groene bladen/ wanneer men slapen gaen wil over 't oogh binden/ en 't selve dickwils doen. Jae al waert dat een mensch jaer en dagh bloode oogen gehadt had/ sal hy met Gods hulp door dese slechte middel genesen: men sal de bladen in versch water nat maken/ eer men de selve op de oogen leght.

Indien men een Oogen-water hebben wil dat de oogen voor alle swarigheyt beschermt: soo neemt men Venckel/ Roosen/ Verbena, Chelidonien/ Roosen-water/ van elcks water even veel/ dan doet men daer in Kampher/ witte Vitriool/ kleyn gestooten daer na het sterck sijn sal/ men doet dit water in een glas/ 't welck men boven vast toe stopt. Met dit water magh yemandt sijne ooghen in ghesontheyt behouden/ en voor alle quaedt bewaren/ 't zy de selve van hitte of koude komt.

Voor de Vliesen der ooghen neemt men Karssen-bloessem-water/ 't welk men met een schoon doeckjen 2 of 3 mael in d'oogen druppt/ 't neemt de vliesen der oogen wech/ 't zy of het Water-vliesen/ Bloedt-vliesen of andere vliesen zijn/ als oock de roodigheyt der oogen.

Nota. Jonghe luyden sijn de vellen wel te verdrijven/ maer de ouden en volwassenen soo seer niet.

Voor hitsighe boose ooghen neemt men Roos-water en wit van een Ey gheklopt/ daer een doeckjen in nat ghemaeckt/ en op de oogen gelept.

Het VIII. Capittel.

Van de Ooren.

ALs men pijn in de ooren heeft/ neemt men Roosen-oly/ en een weynich wijnedick/ en men menght het onder malkander/ en men spuyt wat in de ooren: daer na leghtmen daer Kamillen op/ gesoden.

Als de ooren wee doen gelijck offer wormen in waren/ leght maer drooge Ange-

lica in 't drincken/ een snedeken 3. of 4.

Voor een geswel achter de ooren/ neemt men Honigh met Weyte-meel gemenght/ en een weynigh Lelien daer toe gedaen.

Het IX. Capittel.

Van de Mensch.

INdien men het bloet niet stempen kan/ laet men den patient een kop op de rechte zijde aen de plaets der Lever setten/ wanneer hy verneemt dat het rechter neusgat bloet: Maer bloet het aen de slinker zijde/ so set men de kop op de Milt; en men slaet hem op syn gemacht/doecken in Wijn-edick gedoopt/ maer indien het een Vrouw is/ legh men de doecken op hare borsten.

Het X. Capittel.

Van het Aengesicht.

INdien men vlecken of schrimpelen in het aengesicht heeft/ distilleert men wit van Eyers tot water/ daer men 't aengesicht mede wascht.

Men neemt oock Mey-douw/ welck men in een glas bewaert/ en gebruyckt.

Het XI. Capittel.

Van de Mondt en Hals.

SOo men sweeren in den mondt heeft/ neemtmen kamillen in water gesoden/ en wast den mont daer mede/ dit geneest.

Heeft men bladers in den mondt/ dan neemt men sap van geele Violen/ en menget met Honigh/ en bestrijckt den mondt inwendigh daer mede.

Als men een geswel in den hals heeft/ neemt men een hant vol Rute/ en wrijftse daer men Wijn by doet/ dat druckt men door een doeckjen/ maeckt daer een weynigh van warm/ en gurgelt den hals daer mede.

Als den hals vol gaten is/ neemt men Ysop/ en saly en wat asijn met water/ en laet dit een quartier uurs sieden/ dan doet men daer een lepel vol honigh in/ en oock Diamorum, en roert Wieroock en Mastijx daer in/ en strijckt daer wat van in den hals.

Wanneer men de Bruyn heeft/ of den Huygh/ wordt de tongh swart/ en men heeft beswaerlijckheyt in't slicken/ neemt men 20. bladen Huysloock en Suyrick/en een noteschel fonteyn-water daer by/ men druckt het door een doeck/ en drinckt daer een goeden dronck laeuw van over den anderen dagh/ en dat tot driemael toe.

Of men neemt een dun sneetjen van het speck van een Borgh/ gelijck een tong/ en hout het op de tong/ dit geneest de Bruyn.

Men maeckt een gorgel-water voor de Bruyn/ van een halve kanne wijn/ Ruyt/ Saly/ kruysemunt en roode Roosen/ men doet die kruyden in de wijn/ en laet het 2. vinger breet verkoocken/ doet daer dan drie lepelen vol Honigh daer in/ en Aluyn een Walsche noot groot/ en men gebruyckt het van pas warm.

Het XII. Capittel.

Van de Tanden.

VOor Tant-pijn neemt een stuck van Knofloock/ een weynigh Tyriac/ en Spinne-web/ hack het door malkander/ maeckt daer een plaester van/ leght het op den mediaen van den arm/ aen de zijde daer de pijn is.

Om swarte Tanden wit te maecken/ neemt men verbrande kruymen Broodt/ bimsteen/ roode corallen/ visch-been/ welk de gout-smeden gebruycken/ herts-hoorn/ soo veel ghy wilt/ maeckt daer een pulver van/ en wrijft de tanden daer mede.

Voor de Scorbut neemt Aluyn/ smeltse in water/ en smeer daer mede de Tanden met een vedertjen.

Het XIII. Capittel.

Van Schouderen en Armen.

ALs men daer weedom in gevoelt/ smeert men deselve met eenige doordringende Oly/ als Spijck-oly/ of ander: Maer indien men een arm/ hant of vinger uyt het

Lidt heeft of breeckt; moet men nae de Barbier gaen.

Het XIV. Capittel.

Van de Borst.

ALs men kort-ademigh is/ of een quaden Borst heeft/ moet men sich in koper/ of yser-baden wasschen; en altemet mede drincken.

Item 8. droppels Anijs of Venkel-oly/ in warm bier of Malvesey gedroncken.

Of een goeden lepel vol Brande-wijn/ of kaneel-water.

Teghen Borst-wee en hoesten/ neemt men Poley/ Honigh en Wijn/ men siedt dat te samen/ en drinckt nuchteren daer eens of tweemael van.

Het XV. Cappittel.

Van de Zijde.

TEgens steecken der zijden gebruyckt men Hyssop.

Wanneer men qualijck ademen kan/ heeft men de Pluris: Men neemt een bos Camillen welck men in een pot koockt/ en het sap daer van in een blaes doet/ geheel heet/ en op de plaets leght daer men sieckte gevoelt/ alsse kout is maeckt men de selve weder warm. Men magh wel eenige Camillen in het water laten blijven/ om soo veel te langer heet te blijven.

Men moet sich Ader doen slaen.

Neem Maryen-distel/ doet het sap daer van in Bier of Wijn/ en neemt het in.

Of sueren Edick/ en een roode Eyerdoyer/ roer het door malkander/ en drinck het uyt.

Het XVI. Capittel.

Van den Rugh-graet, en Ribben.

ALs men pijn in de rugh heeft/ smeer men de plaets teghens een eycke vyer men Kamil-oly/ Dillen-oly/ Pappelen-oly onder malkander gemenght/ of ghebruyck terpentijn-oly van binnen/ men mach hem daer oock mede smeeren. Men neem oock een sack daer meel in gheweest is/ die men geheel warm maeckt en op den rugh legh.

Als ymant op den ribben gevallen heeft dat hy geen adem halen kan/ die neem een versch ey in een potjen/ met scherpe wijn-edick geroert/ meng daer onder honigh en suycker/ op dat'et lichtelijker te gebruyken is/ meng daer onder Rhabarber en bocks-bloet/ en drinck daer alle morgen van.

Maer wanneer yemant geslagen of gequetst is/ die drinck Boom-oly met Bier: Oock is Spiritus terpitini goet.

Het XVII. Capittel.

Van het Hert.

DIe benauwtheyt of kloppingh van het hert heeft/ sal den mediaen op beyde de armen doen laten/ dit is oock goet voor de Longh.

Daer boven neemt men een mutsjen Wijn/ Saffraen/ Kaneel/ Roose-water en Eyren-doyer: dit sterckt het hert.

De onmacht wordt met den roock van Nicotiaen verdreven/ oock met den roock van vederen gebrandt/ en andere dinghen gebrant.

Het XVIII. Capittel.

Van Lever en Longh.

DE Longh wort gereynight door Fœnum Græcum, Eeren-prys.

Item door Hyssop.

Item door den Mediaen te laten.

Tegens een verhitte Lever laet men de Lever-ader slaen aen de rechter-hant.

Item des morghens suere Bron ghedroncken.

Het XIX. Capittel.

Van Krawagie of Schurft.

DIt slaet een mensch aen handen/ armen en het lijf uyt/ en komt uyt een heete vuyle Lever.

Daer tegens salmen hem laten koppen.
Alle warme baden helpen daer tegen.
Men smeer het met Lijn-oly / swavel en smeer / oock gengber en boter.
Eren-prijs in water gekoockt / en daer mede het lichaem ghewassen / is de alder-beste remedie.
Item Salpeter en Niter is oock goet.
Neem des weecks eenmael Thiriac in.

Het XX. Capittel.

Van Milt en Mage.

DE verstopte Milt gheneest en opent aqua sulphuris.
Saffraen in de spijse gegeten is de Milt goet.
Radix China neemt alle gebreecken des Milts wech.
Voor een verkoude Maeg neemt Krup-semunt en doorsneden Calmus / doe het in een sackjen en legh het op de Mage.
Of ziedt Baldriaen in wijn / en drinck daer nuchteren van.
Voor een swacke Maghe dient Aloë: Oock Spiritus Vitrioli, maer niet te veel.
Voor een verhitte Maghe zijn Oranje-appelen / Limoenen en Edick goet.
Teghens alle Koortsen zijn Alssem en Knof-loock goet: oock Limoenen.

Het XXI. Capittel.

Van den Buyck.

TEghen de Wormen drie tinne lepelen zout met water gedroncken.
Tegen het Colijck Rijnse-wijn / Suyc-ker en Boter: Oock gekoockte Rapen.
Tegen de rooden Loop gebruyckt men Weyte-pap met Soetemelck.

Het XXII. Capittel.

Van de Beenen.

ALs men een Scheen stoot / leght men daer maer het vlies van een Ey op / en laet het daer op legghen / op datter gheen roos aen komt / leght men daer een Lavimentum boven op.

Het XXIII. Capittel.

Van de Pestilentie, waer by men merckt dat de Pest op een plaets wil komen.

ALs daer groote sterft onder de Beesten is.
Als de Voghelen / welck in de lucht zijn gewoon te zweven / haer na de aerde begeven.
Als daer veel misdrachten der swangere Vrouwen zijn.

Het XXIV. Capittel.

Remedie tegens de quade lucht in Pest-tijden.

DEs morgens een goeden roemer Alssem-wijn gedroncken.
Den Oleum sulphuris is niet alleen goet om de Pest af te weeren / maer oock om de gene te genesen welck de Pest hebben.
Item / 's morgens eer men uytgaet / de Mont / Oogen en Neus-gaten met gout-bloemen-asijn bestreken.
Item / de groene schalen van Wal-nooten met wijn-asijn geweyckt / en van dien Asijn des morgens een tinne lepel vol gedroncken.

E Y N D E.

31965